

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
(GENEL TÜRK TARİHİ)

“MİNG YILLIĞI. BATI İLLERİ TEZKERESİ”NE GÖRE
ELÇİLER VE TÜCCARLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

XİRENAYI AIZIZI

AĞUSTOS 2020

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
(GENEL TÜRK TARİHİ)

“MİNG YILLIĞI. BATI İLLERİ TEZKERESİ”NE GÖRE
ELÇİLER VE TÜCCARLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

XIRENAYI AIZIZI

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hayrunnisa Alan
İkinci Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hakan Aydemir

AĞUSTOS 2020

ÖNSÖZ

Asya'nın kuzey ve batı kısımları ile Çin ilişkileri hakkında en erken kayıtlar Han 漢 Sülalesi (M.Ö. 202-220) dönemine kadar geriye gitmektedir. 1368-1644 yılları arasında hüküm süren Ming 明 Hanedanlığı döneminde de bu ilişkiler devam etmiştir. Yuan 元 Hanedanlığı olarak da bilinen Moğol Hanedanlığının Çindeki hâkimiyetine son vererek onları Moğolistan'a çekilmek zorunda bırakıp Çin'e hâkim olan Ming Hanedanlığı, sınırların batıda Xifan 西番 Askeri Garnizonu dışında Anding 安定, Aduan 阿端, Quxian 曲先, Chijin Menggu (Moğol) 赤斤蒙古, Handong 罕東, Handong Sol, Shazhou 沙州 askeri garnizonları ile belirlemiştir. Bu hattın batısında kalan yerler ile elçiler ve tüccarlar vasıtasıyla diplomatik, ekonomik ve kültürel ilişkilerde bulunmuştur. "Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1., 2. ve 4." ciltleri Ming Hanedanlığı ve batı ülkeleri arasındaki ilişkiler hakkında ana kaynak durumundadır ve önemli bilgiler sunmaktadır. Bu ilişkilerde Çin ve Orta Asya (Türkistan) sahasının siyasi durumu belirleyici olmuştur. Bu ilişkilerde iki tarafın karşılıklı gönderdiği elçiler yanı sıra tüccarlar da önemli rol oynamıştır.

Çalışmamızda kullandığımız ana kaynak Zhang Tingyu 張廷玉 (d.1672-ö.1755) ve diğerleri tarafından derlenen "Ming Yıllığı"nın 4. versiyonu olan "Ming Yıllığı" 329., 330. ve 332. ciltlerinde yer alan "Batı İlleri Tezkeresi 1., 2. ve 4." kısımlarıdır. Bu ciltler Emil Bretschneider tarafından *Medieval Researches From Eastern Asiatic Sources: Fragments Towards The Knowledge Of The Geography And History Of Central And Western Asia From The 13th To The 17th Century*, Vol: II, Part: IV, Sı Yü: Countries Of The West (London: Routledge and Kegan Paul LTD, 1967 (ilk baskı 1888'dir) başlıklı çalışmasında kısmen İngilizceye çevrilmiştir. E. Bretschneider, İngilizceye çevirdiği "Sı Yü: Countries Of The West" bölümü, daha sonra Kürşat Yıldırım tarafından, *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri*, Bölüm IV, Timur ve Timurlu Devleti (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013) bölümünde kullanılmıştır. "Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkereleri" ciltlerinin oluşumunda başlıca

ana kaynaklardan biri olan Çin elçisi Chen Cheng 陳誠 tarafından kaleme alınan *Shi Xiyu Ji* 使西域記 (Batı İlleri Elçilik Raporu), Gülçin Çandarlıoğlu tarafından *Orta Asya'da Timuriler, Çin'de Ming Münâsebetleri, Ch'en Ch'eng Elçilik Raporu* (İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası, 1995) başlığı altında Türkçeye çevrilmiştir. Bu rapor “Ming Yıllığı”nda tez konumuzu oluşturan tezkerelerde de kullanılan bir rapordur.

Biz tezimizde “Ming Yıllığı”nın 1974 Pekin baskısını kullandık. “Batı İlleri Tezkeresi”nin üç cildini değerlendirdik. “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi” dört bölümden oluşmaktadır. 3. Bölüm, 331. cildi ise Wusicang 烏斯藏 (Tibet) hakkında bilgiler içermektedir, biz Wusicang’ı (Tibet’i) çalışma konumuzun dışında tuttuk.

Tez konumuz olan tezkerenin 1., 2. ve 4. bölümlerinin tamamını Türkçeye çevirdik ayrıca elçiler ve ticaret noktasından değerlendirdik. Eseri Türkçeye çevirirken ana metne sadık kalarak birebir çevirdik. Cümleleri kısaltma ya da bölme yoluna gitmedik. Bu yüzden virgülle ayrılan uzun cümleler ortaya çıktı. Yapılan çeviride sayfa sayıları [] ile gösterildi. Okuyucunun metni daha rahat takip edebilmesi için bizim tarafımızdan yapılan ilaveler () ve (...X.A.) ile gösterildi. Çalışmamızda Ming Hanedanlığı ve batı ülkeleri ilişkileri ve bu ilişkilerde önemli rol oynayan elçiler ve tüccarlar, alınıp verilen malları tespit ettik.

Tezimizin I. Bölümünde tarihi olaylar hakkında kısaca bilgi verdik. II. Bölümde Çinlilerin yıllık yazma geleneği, “Ming Yıllığı” ve yıllıkta yer alan “Batı İlleri Tezkeresi” hakkında bilgi verdik. III. Bölüm modern isimlendirme ile ipek yolu hatları ve “haraç/olpan” olarak sunulan at, yeşim taşı, arslan ve buna karşılık verilen çay, ipek üzerinde duruldu. Son olarak “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1., 2. ve 4.”, 329., 330. ve 332. ciltlerine göre Ming Hanedanlığı ile batı ülkeleri arasındaki ilişkilerde yer alan elçiler ve tüccarlar, onların oynadıkları rolleri analiz ettik. Konunun daha iyi takip edilebilmesi ve değerlendirilebilmesi için tablolar oluşturduk. Bu tablolardan birincisi Ming Hanedanlığı döneminde Çin imparatorları, ikincisi aynı dönemde Turfan hâkimlerini, üçüncüsü Kumul hâkimlerini, dördüncüsü Doğu

Çağatay Hanlığı hükümdarlarını göstermektedir. Beşinci tablo ise tez konumuz olan Ming Hanedanlığı döneminden sonra başa geçen Qing 清 Hanedanlığı (1644-1911) döneminde düzenlenen “Batı İlleri Tezkeresi”nde kayıtlı şehir adlarını içermektedir. Böylece okuyucu “Ming Yıllıkları” ile Qing Hanedanlığı döneminde aynı konu hakkında düzenlenen tezkerelerdeki bilgiyi görerek mukayese imkanı bulacaktır. Bu karşılaştırma tablo 6’da tarafımızdan yapılmıştır. Tablo 7’de ise Ming Hanedanlığı döneminde batı ülkelerinden haraç/olpan olarak sunulan yeşim taşlarını içerir. Bu tablolar metin içinde ilgili yerlerde yer aldı. Tezimizin ek kısmında yer alan Tablo 8 hangi imparator döneminde kaç defa haraç/olpan elçisi geldiğini göstermektedir. Tablo 9 ise Ming Hanedanlığı döneminde iki taraf arasında gidip gelen elçilere ayrılmıştır. Üç tezkerenin Türkçe çevirisi ise ek 1’de yer almaktadır.

Çalışmamızda geçen unvan ve Ming Hanedanlığı dönemi kurumlarının İngilizce çevirisinde Charles O. Hucker, *A Dictionary Of Official Titles In Imperial China* (Taipei: Southern Materials Center, 1985) baskısını esas aldık ve çalışmamızda onları italik olarak, Türkçe açıklamaları ise dipnotla gösterdik. Yukarıda belirttiğimiz gibi tezimizin ekinde üç tezkerenin tam metninin Türkçe çevirisini verdik. Bu çeviriyi kullanmak isteyen araştırmacıların kaynağı daha sağlıklı değerlendirmesi için Çin bürokrasi mantığı ve dilini koruduk. Çünkü kaynağın Çin bakış açısını gözden kaçırmamak gerekir. Yapılan çevride geçen unvan ve kurumların tam karşılığı, mahiyeti her zaman çok net bilinmemektedir. Biz de lügat karşılığını İngilizce olarak verdik. Yer adlarının çevirisinde ise Zhong Xingqi’nin 鍾興麒, *Xiyu Diming Kaolu* 西域地名考錄 (Beijing: Guojia Tushuguan Chubanshe 國家圖書館出版社, 2008) baskısı ve Kürşat Yıldırım’ın, *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013) baskısını esas aldık. Çalışmamızda geçen Çince kişi isimleri, coğrafi yer adları, unvanlar, kurumlar ve özel isimleri günümüzde daha yaygın olarak kullanılmakta olan Pinyin 拼音 transkripsiyon sistemine göre hazırlandı ve Çince karakterler ile beraber gösterildi. Metinde geçen kişi isimleri ve yer adlarının önce Pinyin’i sonradan Çince karakterleri, bulabildiğimiz kadarıyla kişi isimleri ve yer

adlarının Türkçesi de verildi. Sonradan tekrarlanan kişi isimleri ve yer adlarının sadece Pinyin'i gösterildi. Metinde geçen unvan, kurum ve özel adların ise önce Pinyin'i, Çince karakterleri ve en sonunda İngilizcesi verildi. Sonradan tekrarlanan unvan, kurum ve özel adların ise sadece Pinyin'i gösterildi. Üzerinde çalıştığımız metin geleneksel Çince karakterler ile yazıldığı için takip etmekte kolaylığı sağlamak amacıyla bütün çalışmamızda geleneksel Çince karakterleri kullandık.

Çalışmam süresince yüksek lisans eğitimimi tamamladığım İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tarih Bölümü'nün tüm üyelerine, ders aldığım ve bana emeği geçen tüm öğretim üyelerine şükranlarımı sunarım. Özellikle danışmanın Prof. Dr. Hayrunnisa Alan'ın bana gösterdiği her türlü desteği, ilgisi ve katkıları için sonsuz teşekkür ediyorum. Ayrıca ikinci danışmanım olan İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dil Bilimi bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Hakan Aydemir'in transkripsiyon esnasında ve bazı Çince kaynaklara, sözlüklere ulaşmam ve kullanmam konusundaki destekleri için teşekkürlerimi bildirmek isterim.

XIRENAYI AIZIZI

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ.....	7
Ekler.....	8
HARİTALAR LİSTESİ.....	9
KISALTMALAR.....	10
ÖZET.....	11
ABSTRACT.....	12
GİRİŞ.....	13-15

BÖLÜM I: MİNG HANEDANLIĞININ KURULUŞU VE BATI İLLERİ İLİŞKİLERİ

1.1. Ming Hanedanlığının Kuruluşu.....	16-21
1.2. Ming Hanedanlığının İlk Dönemlerinde Yürütülen Askeri Stratejiler.....	21-34
1.3. Ming Hanedanlığının İlk Dönemlerinde Tanrı Dağlarının Kuzey, Güney Ve Batısındaki Siyasi Durumlar.....	34-53

BÖLÜM II: ÇİN'DE YILLIK YAZMA GELENEĞİ VE “MİNG YILLIĞ”NDA “BATI İLLERİ TEZKERESİ”

2.1. Çin’de Yıllık Yazma Gelenegi Hakkında Genel Bilgi.....	54-56
2.2. “Ming Yıllığı” Hakkında Genel Bilgi.....	56-57

2.3. “Ming Yıllığı”nda “Batı İlleri Tezkeresi”	57-68
--	-------

BÖLÜM III: MİNG HANEDANLIĞI DÖNEMİNDE DIŞ TİCARET

3.1. İpek Yolu Ve Ticaret.....	69-84
3.2. Ming Hanedanlığı’nın Olpan Sistemi Ve Batı İllerinden Gelen Olpan Malları.....	85-96
3.2.1. Olpan Sisteminde At Ve Çay.....	96-100
3.2.2. Olpan Sisteminde Yeşim Taşı.....	100-102
3.2.3. Olpan Sisteminde Aslan.....	104-105

BÖLÜM IV: MİNG HANEDANLIĞI DÖNEMİNDE DIŞ İLİŞKİLER İLE İLGİLENEN BÜROLAR, ELÇİLER VE TÜCCARLAR

4.1. Ming Hanedanlığı Döneminde Dış İlişkiler İle İlgilenen Bürolar.....	106-107
4.2. Ming Hanedanlığı Döneminde Elçiler Ve Tüccarlar.....	107-121

SONUÇ.....	122-126
-------------------	----------------

BİBLİYOGRAFYA.....	127-134
---------------------------	----------------

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Ming Hanedanlığı Döneminde Çin İmparatorları.....	20-21
Tablo 2. Ming Hanedanlığı Döneminde Turfan Hâkimleri.....	45
Tablo 3. Ming Hanedanlığı Döneminde Kumul Hâkimleri.....	47-48
Tablo 4. Doğu Çağatay Hanlığı Hükümdarları.....	52
Tablo 5. Qing Hanedanlığı (1644-1911) Döneminde You Tong (d.1618-ö.1704), Wan Sitong (d.1638-ö.1702), Wang Hongxu (d.1645-ö.1723) Ve Zhang Tingyu (d.1672-ö.1755) Tarafından Derlenen “Batı İlleri Tezkeresi”nde Yer Alan Şehirler.....	60-62
Tablo 6. “Ming Yıllığı”nın dört versiyonundaki “Batı İlleri Tezkeresi” Kısımında Yer Alan Şehirlerin Listesinin Karşılaştırması.....	65
Tablo 7. Ming Hanedanlığı Döneminde Batı İllerinden Olpan Olarak Sunulan Yeşim Taşı Sayısı.....	103

Ekler

Ek-1. “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1., 2. ve 4.” Olan 329., 330. ve 332. Ciltleri Türkçe Çevirisi.....	135-297
Ek-2. Tablo 8. Ming Hanedanlığı Döneminde Batı İllerinden Gelen Olpan Miktarı.....	298-300
Ek-3. Tablo 9. “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1., 2. ve 4.” 329., 330. ve 332. Ciltlerine Göre Ming Hanedanlığı Dönemi Boyunca Çin-Batı İlleri Arasında Gidip-Gelen Elçiler.....	300-356

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi”ne Göre Ming Hanedanlığı Döneminde Tesis Edilen Askeri Garnizonlar.....	49
Harita 2. “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi”nde Yer Alan Şehirlerden Doğu Çağatay Hanlığı Sahasındakiler.....	53
Harita 3. Gıyaseddin Nakkaş’ın Hıtay (Çin) Yolculuğu.....	75

KISALTMALAR

1. Mingshi (Ming Yıllığı): MS
2. Uygur Tarihi: UT
3. Bakınız: Bkz.

ÖZET

Ming Hanedanlığı kurulduğundan beri ta Xiongnu 匈奴 (Hunlar) ve Han Sülalesi (M.Ö. 202-220) döneminden itibaren başlayan Çin ve batı ülkeleri ilişkileri devam ettirmiştir. Çin kaynaklarında “Batı İlleri” olarak ifade edilen yerler batılı çalışmalarda Orta Asya, İslami dönem kaynaklarda ve XIX. ve XX. asır başlarında Rusça literatürde ise Türkistan olarak anılan bölgelere denk düşmektedir. Çalışmamızda Qing Hanedanlığı (1644-1911) döneminde yaşayan tarihçi Zhang Tingyu (d.1672-ö.1755) ve diğerleri tarafından derlenen ve 24 resmi hanedanlık kayıtlarından biri olan “*Mingshi. Xiyu Zhuan* 明史.西域傳 1., 2. ve 4.” bölümleri olan 329., 330. ve 332. ciltlerinin Türkçeye çevirisi yapıldı ve incelendi. Moğolların Çin’deki hâkimiyetine son vererek 1368 tarihinde kurulan Ming Hanedanlığı döneminde Orta Asya-Çin ilişkilerinin durumu değerlendirildi.

Bununla birlikte, Ming Hanedanlığı döneminde Ming Hanedanlığı ile Orta Asya siyasi durumları, çatışmaları, Ming Hanedanlığı ile Batı İlleri/Orta Asya arasındaki ekonomik ilişkiler, haraç/olpan sisteminin işleyişi, iki taraf arasındaki ilişkilerde elçiler ve tüccarların rolü ve tarafların bundan çıkarları analiz edildi.

Anahtar Kelimeler: Ming Hanedanlığı, Batı İlleri/Batı Ülkeleri, Orta Asya, Haraç/Olpan Sistemi, Elçiler, Tüccarlar, Turfan, Kumul, Semerkant.

ABSTRACT

Since the Ming Dynasty was established, relations between China and the Western Countries continued, which started from the Xiongnu 匈奴 (Hun) and Han Dynasty (B.C. 202-220). The places referred to as “Western Countries” in Chinese sources are Central Asia in Western studies, in the Islamic period resources and in the Russian literature in the 19th and 20th centuries, it corresponds to the regions called Turkestan. In our study, “*Mingshi* 明史” one of the 24 official dynasty records compiled by historian Zhang Tingyu (d.1672-ö.1755) and others who lived during the Qing Dynasty (1644-1911). “*Mingshi. Xiyu Zhuan* 明史.西域傳 329th., 330th. and 332th. volumes with sections 1., 2. and 4.” were translated into Turkish and examined. The Ming Dynasty, which was founded in 1368 by ending the Mongols rule in China, was evaluated during the period of Central Asia and China relations.

However, during the Ming Dynasty, the political conditions, conflicts between the Ming Dynasty and Central Asia, the economic exchanges between the Ming Dynasty and Western Countries/Central Asia, the functioning of the tribute system, the role of the ambassadors and traders in this process and the interests of both sides were analyzed.

Keywords: Ming Dynasty, Western Countries, Central Asia, Tribute System, Ambassadors, Merchants, Turfan, Kumul, Semerkant.

GİRİŞ

Erken dönemlerde başlayan Asya'nın kuzey ve batı kısımları ile Çin ilişkileri, Ming Hanedanlığı (1368-1644) döneminde Ming Hanedanlığı ve batı ülkeleri ilişkileri olarak devam etmiştir. Çince Xiyu 西域 olarak bilinen Batı İlleri, Yumenguan'ın 玉門關 (Yeşim Taşı Kapısı'nın) batısından itibaren bugünkü Orta Asya'nın tamamını kapsayan geniş alana verilen bir isimdir. Zamanla birlikte, bu bölgede farklı hâkimiyetlerin kurulmasıyla batı ülkelerinin coğrafyasında değişiklikler olmuştur. Hindistan, İran, Batı Asya'nın büyük bölümü ve hatta Anadolu, "Xiyu" adı altında alınmaktadır. Çinliler tarafından kurulan Ming Hanedanlığı kendini diğer topluluklardan ayırt ediyordu. Batı İllerinde yaşayan topluluklara yabancılar, sulh bozanlar, vahşiler, kültürleşmeyenler gözüyle bakıyordu. Dolayısıyla kendini üst kültürden gören Çin için diğer ülkelerin haraç/olpan¹ sunması gerekiyordu. "Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi"ne göre, Ming Hanedanlığı ve batı ülkeleri arasında sürekli elçiler gidip gelmiştir. Batı ülkelerinden gelen elçiler ve tüccarlar Çin sarayı için çeşitli olpanları getirip takdim ederken, Çin sarayı bu olpanlara karşılık olarak cömertçe davranmıştır.

¹ Haraç/olpan: çalışmamızda sık sık karşımıza çıkacak olan Çince ifadeyle "Gong 贡" teriminin Türkçedeki anlamı "haraç, hediye takdim etmek ve mahalli ürünleri takdim etmek" anlamına gelmektedir. Bu terimler, Çin kaynaklarında yabancı bir devletten gelen heyetin imparatorun huzuruna çıkıp getirdiği malları kendisine sunduğu zaman kullanmıştır. Çin hükümdarlarının diğer ülkelere verdiği mallar için ise Çinliler daima "ihسان, hediye" kelimelerini kullanmıştır. Gong yahut haraç münasebetleri her zaman iki taraflı olmuştur. Haraç sistemi Çin ve Orta Asya'da farklı yorumlandığı anlaşılmaktadır. Çin'e göre, yabancı ülkelerin Çin ile ilişki kurabilmesi için Çin imparatorunun hakimiyetini tanıması ve ticari ilişki kurabilmeleri de Çin'e haraç sunmaları ile mümkündü. Fakat Orta Asya için Çinlilere verdikleri haraç çok değişik bir şekildedir. Orta Asya ülkelerinin Çin'e verdikleri haraç ticaretin yapılabilmesi için bir vasıta olmuştur. Yani haraç Türkler Çinlilerle ticaret yapabilmek için vermiştir. Gong kelimesi batıda "Tribute" olarak tercüme edilmiştir. Gong aslında bir sistemin adıdır. Gong yahut haraç sisteminin Çin'de kuruluşu Han Sülalesinden itibaren XVIII. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Haraç kelimesinin Uygur Türkçesindeki karşılığı ise "olpan" kelimesidir. Biz çalışmamızda her iki kelimeyi kullandık. Bkz. Özkan İzgi, XI. Yüzyıla Kadar Orta Asya Türk Devletleri'nin Çin'le Yaptığı Ticari Münasebetler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı. 9 (İstanbul 1978), s. 87-88; İsenbike Togan Arıcanlı, "Moğollar Devrinde Çin'de Ticaret ve 'Ortak' Tüccarlar", *Toplum ve Bilim*, S. 25-26 (İstanbul 1984), s. 74.

Ming Hanedanlığı ve batı ülkeleri arasındaki ilişkiler Ming Hanedanlığının kuruluşundan yıkılışına kadar devam etmiştir. Bu ilişkiler imparator Yongle 永樂 (1403-1424) saltanatı döneminde en canlı bir şekilde yürümüştür. Batı ülkelerinden Ming Hanedanlığına olpan sunmak için Kumul, Turfan, Beşbalık ve Semerkant gibi ülkeler sıklıkla gelmiştir. Hem Çin'den hem Batı ülkelerinden gidip-gelen elçilik heyetlerinin sayısı oldukça fazladır. Bu süreçte Çin'den sadece imparator adıyla Batı ülkelerine elçiler gönderilirken, Batı ülkelerinden *Wang*² 王 'King', *Toumu*³ 頭目 'head', *Qiuzhang*⁴ 酋長 'chief' ve diğer memuriyet unvanındaki kimseler tarafından Çin'e elçilik heyeti gönderilmiştir. Çin'den ipekler, kumaşlar, çay, kâğıt paralar Batı ülkelerine giderken, Batı ülkelerinden at, deve, yeşim taşı, aslan ve yerli ürünler elçiler ve tüccarlar vasıtasıyla Çin'e getirilmiştir.

Güçler dengesine göre yürütülen bu haraç/olpan sisteminde Çin çoğu zaman sistemi oluşturan ve kural koyan taraf olmuştur. Çin'e olpan sunmak için gelen ülkeler bu kurallara uymak zorundaydı. Kurallara uymayan şartlarda Çin sarayı kural ve yasaları ortaya koymuştur. İki taraf arasında gidip-gelen elçileri sayesinde, Ming Hanedanlığı ve Batı İlleri ilişkileri Ming Hanedanlığının son dönemlerine kadar devam etmiştir.

Ming Hanedanlığı ve Batı İlleri ilişkilerinin devam etmesinde, iki tarafın karşılıklı gönderdiği elçileri yanı sıra tüccarlar da önemli rol oynamıştır. Haraç/olpan elçilerinin çoğu "Huihui 回回" yani Müslümanlardı. Huihuiler ticaret yapmakta çok beceriklidirler. Dolayısıyla olpan elçilerinin çoğu tüccarlardan oluşuyordu. Aynı zamanda birkaç dil konuşabiliyorlar. Çin'den batı ülkelerine gönderilen elçiler ise birkaç dil konuşabilen, batı ülkelerindeki topluluklara karşı aşağılayıcı tavır sergilemeyen, çok defa batı ülkelerine gidip-gelen tecrübeli memurlardan oluşuyordu.

² Kral.

³ Önde gelen, lider.

⁴ Kabile reisi.

Elçilik heyetlerin geliş-gidişleri ve olpan değişimi sürecinde etkili rol oynayan diğer bir önemli unsur ise dilmaçlar idi.

Amaç

“Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi”den yola çıkarak yapılan bu tez, Çin kaynaklarına göre, Ming Hanedanlığı döneminde Çin ve batı ülkelerinin ilişkisi ve bu ilişkilerin devam edebilmesinde elçiler ve tüccarların rolü ele alınarak değerlendirilecektir. İki taraf ilişkilerinin yürütmesinde haraç/olpan sisteminin işleyişi ve rolü, olpan sisteminin Çin ve batı ülkelerinde farklı yorumlandığı analiz edilecektir. Bununla birlikte, bu çalışmamızın Türkiye’deki Asya tarihi araştırmalarına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Tezin kapsamı, araştırma dönemi olarak Çin’de Çinliler tarafından kurulan Ming Hanedanlığı (1368-1644) döneminde Orta Asya ile yapılan ticaret ve gidip-gelen elçilerdir.

Hunlar, Tang (619-907) ve Yuan Hanedanlığı (1271-1368) hakkında Türkiye’de çok sayıda araştırma eserleri yapılırken, özellikle Çin kaynaklarını birebir ele alarak yapılan Ming Hanedanlığı hakkındaki araştırmalar çok nadirdir ve şimdiye kadar müstakil bir araştırma eser yapılmamıştır. Dolayısıyla çalışmamızda Çin’in 24 resmi kaynağından biri olan “Ming Yıllığı”nda yer alan “Batı İlleri Tezkeresi”ne göre, Ming Hanedanlığı ve batı ülkeleri ilişkilerini haraç/olpan elçileri ve tüccarlar vasıtasıyla ortaya çıkarmayı amaçladık.

Tezin çalışma yöntemine gelince, ilk olarak tez konusunu belirlenmesi için Çin’de 24 resmi hanedanlık yıllığından biri olan “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1., 2. ve 4.” ciltlerini Türkçeye tercüme edildi. Sonra konu ile ilgili diğer kaynaklar, Çince ve diğer dillerdeki araştırma eserleri okunarak gerekli bilgiler fişlenerek toplandı. Bu veriler çerçevesinde konu analiz edildi.

BÖLÜM I: MİNG HANEDANLIĞININ KURULUŞU VE ÇİN-BATI İLLERİ İLİŞKİLERİ

1.1. MİNG HANEDANLIĞININ KURULUŞU

Ming Hanedanlığının kurucusu Zhu Yuanzhang 朱元璋 yoksul bir çiftçi ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelen bir Çin hükümdarıdır. 21 Ekim 1328 tarihinde Haozhou'nun⁵ 濠州 Zhongli 钟离 köyünde doğan Zhu Yuanzhang çocukluk yaşlarını çok zor şartlar altında geçirmiştir. Ailesi kuraklık ve salgın basmış topraklardan kaçıp daha az masraflı bir yaşam yeri arayan vergi mükellefleri idi. 1330 tarihine gelindiğinde Huai⁶ 淮 bölgesi, Yuan Hanedanlığının (1271-1368) hâkimiyetine son vermek için ortaya çıkan Kırmızı Türban İsyanı'nın beşiği haline geldi. 1352 tarihinde Huai'yi merkez eden Kırmızı Türban İsyanı her yerde birçok şekil aldı. Yuan Hanedanlığı yetkilileri bu Kırmızı Türbanlıları yakalamak için disiplin bakımından zayıf askeri birlikler gönderiyordu. Zhu Yuanzhang, 15 Nisan 1352 tarihinde Kırmızı Türbanlılara katılır. Sonraki dönemlerde Zhu Yuanzhang geleneksel meşruiyet isteyen bir siyasi hareketin liderine dönüşür.⁷

⁵ Günümüzdeki Çin'in Anhui 安徽 eyaletinde yer almaktadır.

⁶ Çin'in Huaihe 淮河 nehri bölgesidir.

⁷ Frederick W. Mote ve Denis Twitchett, *The Cambridge History Of China: The Ming Dynasty, 1368-1644, Part I* (England: Cambridge University Press, 2008), s. 44-48.

Yuan Hanedanlığı (1271-1368) hâkimiyetine karşı süreçte, Zhu Yuanzhang ordugâhını Kaifeng⁸ 开封 şehrine taşıdı. Kendisi bizzat orduya komutanlık edip Moğollara karşı son darbeyi vurdu. Ming Hanedanlığı ordusu arka arkaya Shandong 山東, Henan 河南 eyaletlerini ele geçirdikten sonra, Moğolların Huanghe 黄河 (Sarı Nehir) boyunca kurdukları savunmalarını tahrip edip, Sarı Nehirden geçti ve Yuan Hanedanlığının başkenti Dadu'ya 大都 (Hanbalık'a/Pekin'e) yaklaştı. Bu kritik durumda Yuan Hanedanlığının son imparatoru Tuohuan Tiemuer 妥歡貼睦爾 (Togan Temur, saltanat adı Yuan Shundi 元順帝'dır) Dadu'dan Moğol yaylasına kaçtı. Böylece Yuan Hanedanlığının hâkimiyetine son vermiş bulundu ve Ming Hanedanlığı 1368 tarihinde, Nanjing⁹ 南京 şehrinde kuruldu.¹⁰

Zhu Yuanzhang Ocak 1368 tarihinde kendini orta krallığın (Çin'in) imparatoru olarak ilan etti ve saltanat adı Hongwu 洪武 oldu. Frederick W. Mote ve Denis Twitchett eserinde şöyle betimlemektedir: imparatorun aynı zamanda Tianzi¹¹ 天子 (göğün oğlu/cennetin oğlu) olarak manevi yükümlülükleri vardı. Zhu Yuanzhang ilk yılında evrensel bir imparatorluğun temellerini atmaya başladı. Bu yeni saltanat yılı açıkçası, Kırmızı Türban isyancı geçmişinden bağımsızlığı ilan etmek ve Çin'de evrensel bir krallığın kurulması için hazırlık aşaması olarak seçildi. 1367 tarihinden itibaren, mahkemenin tören faaliyetlerini yönetecek düzenlemeler önde gelen akademisyenler tarafından dikkatlice hazırlandı. Saray binaları planlandı ve bazıları inşa edildi. Tüzük ve yönetmelikler yazılıp basıldı. Sınavla işe alım sistemi oluşturuldu. Bir

⁸ Çin'in Henan 河南 eyaletinde yer almaktadır. Pekin ile arasında 761 km mesafe vardır.

⁹ Çin'in pekin şehri ile arasında 1065.400 km mesafe vardır.

¹⁰ Liu Zhixiao 刘志霄, *Uyghur Tarihi* 2, haz. Enver Baytur (Pekin: Milletler Neşriyatı, 1987), s. 615-616; Frederick W. Mote ve Denis Twitchett, *a.g.e.*, s. 12.

¹¹ Han Sülalesinin (M.Ö. 202-220) kurucusu Han Gaozu 漢高祖 (M.Ö. 256-M.Ö. 195) dışında, Çin tarihinde sivillerden Tianzi (Göğün Oğlu) olarak adlandırılan sadece Ming Taizu 明太祖 (Ming Hanedanlığının kurucusu)'dur. Bkz. Qian Mu 錢穆, *Guoshi Dagang* 國史大綱 (Beijing: Shangwu Yinshu Guan 商務印書館, 1991), s. 663.

*Hanlin*¹² 翰林 Akademisi ve bir *Taixue*¹³ 太学 ‘national university’ kuruldu. *Datongli*¹⁴ 大統歷 (büyük birleşme takvimi) adı verilen bir takvim hazırlandı.¹⁵

1399 tarihinden 1436 tarihine kadar olan dönem, kurucu hükümdarın soyundan gelen dört hükümdar dönemini kapsar. Pek uzun hükümdarlığı sürmeyen bu imparatorlar döneminde sadece imparator Yongle (1403-1424) saltanatı döneminde daha önceki politika ve sistemlerde değişiklikler getirildi. En önemli değişikliklerden biri de imparatorluk başkentinin Nanjing’den Pekin’e taşınmasıdır ve daha sonra Pekin Ming Hanedanlığının başkenti olarak kaldı. Ayrıca, imparator Yongle döneminde kuzey sınırlarını güvence altına almak, siyasi hegemonyasını genişletmek için bir takım stratejiler uygulandı. Bununla birlikte Moğol ordusuna karşı yapılan savaşlarda Çin Seddi savunma hattının yeniden yapılandırılması, Kore ve Japonya ile olan ilişkilerin düzelmesi, Annam’ın ilhakı, Zheng He’nin 鄭和 Güney Denizi, Hint Okyanusu, Afrika ve Basra Körfezi’ne olan deniz seferleri, imparator Yongle saltanatı döneminde yapıldı. İmparator Yongle döneminde dünyanın dört bir tarafı ile olan ilişkiler daha yoğun görünmektedir. Ama bu faaliyetlerin ölçeği imparatorluğun mali kaynakları üzerinde büyük bir yük oluşturdu. Dolayısıyla onun geniş teşebbüsleri onun halefleri döneminde ve daha sonraki Ming Hanedanlığı imparatorları döneminde azaldı.¹⁶

John W. Dardess, hanedanlığın kuruluşu hakkında şöyle tespitte bulunmaktadır: Ming Hanedanlığındaki “Ming” kelimesinin anlamı, bir yandan felsefi ve Konfüçyüs ile

¹² Tang Sülalesinden (618-907) bu yana kurulan Hanlin Akademisi başlangıçta yetenekli kimseler için iş yeri temin etmek için kurulan organizasyondur. Sonraki dönemlerde Hanlin Akademisinin görevleri değişmiştir. Ming Hanedanlığı (1368-1644) dönemine gelindiğinde ise yetenekli kimseleri barındıran bir mekân haline gelmiştir. Bu yetenekli kişilerin hanedanlığın resmi tarihini yazmak, emir-fermanları hazırlamak, kraliyet ailesinin bir üyesi olarak hizmet etmek, emperyal sınavı için denetçi olmak gibi görevleri vardır.

¹³ Ulusal üniversite.

¹⁴ Datongli: Çin takvimidir.

¹⁵ Frederick W. Mote ve Denis Twitchett, *a.g.e.*, s. 108-122.

¹⁶ Frederick W. Mote ve Denis Twitchett, *a.g.e.*, s. 182-183.

ilgili “parlak, açık, zeki”, diğer yandan Yuan Hanedanlığının karanlığı üzerinden “Ming” (aydınlığın zaferi) bir referans anlamına gelmektedir. Çünkü Ming Hanedanlığının kuruluşu aslen Moğol kökenli Yuan Hanedanlığına karşı Çinlilerin bir zaferiydi.¹⁷ Yuan Hanedanlığındaki “Yuan” kelimesinin anlamı ise, her şeyin başlangıcı ve dünyaya hükmetmek gibi anlamı vardır. Bildiğimiz üzere Çinde her hanedanlığın isminin bir anlamı vardır.¹⁸

Ming Hanedanlığı, Çin tarihinde ülkeyi Çinliler tarafından yöneten son hanedanlıktır. Çünkü son hanedanlık olarak bilinen Qing Hanedanlığı (1644-1911) Çinliler tarafından değil, Mançular tarafından yönetilmiştir ve sonradan cumhuriyet ilan edilmiştir.¹⁹

¹⁷ John W. Dardess, “The Transformations of Messianic Revolt and The Founding of the Ming Dynasty”, *The Journal of Asian Studies*, vol. 29, No. 3 (1970), s. 539.

¹⁸ Sun Maoyong 孙茂永, “Lishi Shang Chaodai De Mingzi Youlai 历史上朝代的名字由来”, *Kaoshi Zhoukan 考试周刊*, No. 1 (2012), s. 32.

¹⁹ Vi An Lu, *Ming Hanedanı Döneminde Osmanlı-Çin İlişkileri Ve İklim Değişiklikleri*, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018), s. 16.

Tablo 1. Ming Hanedanlığı Döneminde Çin İmparatorları²⁰

	Tapınak adı (Ölüm Sonrası Adı)	Saltanat Adı	Gerçek Adı	Saltanat Dönemi
1	Taizu 太祖	Hongwu 洪武 (devasa dövüş)	Zhu Yuanzhang 朱元 璋	1368-1398
2	Huizong 惠宗	Jianwen 建文 (kültür yaratmak)	Zhu Yuanwen 朱允炆	1398-1402
3	Chengzu 成祖	Yongle 永樂 (sonsuz barış)	Zhu Di 朱棣	1402-1424
4	Renzong 仁宗	Hongxi 洪熙 (büyük refah)	Zhu Gaochi 朱高熾	1424-1425
5	Xuanzong 宣宗	Xuande 宣德 (erdemlik göstermek)	Zhu Zhanji 朱瞻基	1425-1435
6	Yingzong 英宗	Zhengtong 正統 (meşruluk) Tianshun 天順 (kadere uygunluk)	Zhu Qizhen 朱祁鎮	1435-1449 1457-1464
7	Daizong 代宗	Jingtai 景泰 (istikrarlı)	Zhu Qiyu 朱祁鈺	1449-1457
8	Xianzong 憲宗	Chenghua 成化 (tam eğitimli/kamil)	Zhu Jianshen 朱見深	1464-1487
9	Xiaozong 孝宗	Hongzhi 弘治 (büyük dilek)	Zhu Youcheng 朱祐 楹	1487-1505
10	Wuzong 武宗	Zhengde 正德 (dürüst ve erdemli)	Zhu Houzhao 朱厚照	1505-1521
11	Shizong 世宗	Jiajing 嘉靖 (güzel ve istikrarlı)	Zhu Houcong 朱厚熜	1521-1567
12	Muzong 穆宗	Longqing 隆慶 (büyük)	Zhu Zaihou 朱載堉	1567-1572

²⁰ Çince karakterler bizim tarafımızdan eklenmiştir.

		kutlama)		
13	Shenzong 神宗	Wanli 萬曆 (deneyimli)	Zhu Yijun 朱翊鈞	1572-1620
14	Guanzong 光宗	Taichang 泰昌 (huzur ve refah)	Zhu Changluo 朱常洛	1620
15	Xizong 熹宗	Tainqi 天啟 (tanrının verdiği vahiy)	Zhu Youjiao 朱由校	1620-1627
16	Sizong 思宗	Chongzhen 崇禎 (büyük hayır)	Zhu Youjian 朱由檢	1627-1644

Kaynak: Frederic Wakemen, *The Great Enterprise: The Manchu Reconstruction of Imperial Order In Seventeenth-Century China* (Berkely and Los Angeles: University of California Press, 1985), s. xi.

1.2. MİNG HANEDANLIĞININ İLK DÖNEMLERİNDE YÜRÜTÜLEN ASKERİ STRATEJİLER

Ming Hanedanlığı kurulduğu ilk dönemlerde Çin'in kuzey ve batı sınırlarının siyasi durumu şöyleydi: Liaodong 遼東 yarımadası ve Moğol yaylasında Yuan Hanedanlığının geri kalan askeri kuvvetleri vardı. Togan Timur'un oğlu Aiyoushilidala 愛猷識里達臘 (Ayusiridara) Karakurum'u başkent belirleyip, kendini imparator ilan etti, kurduğu devleti "Sonraki Yuan Hanedanlığı" olarak adlandırdı.²¹ Ayusiridara ölünce yerine Tuogusi Tiemuer 脫古思帖木兒 (Tegus Timur, 1342-1388) geçti. Hongwu saltanatının 20. yılında (1387) Ming Hanedanlığının generali Lan Yu 藍玉, Buyuerhai²² 捕魚兒海 (Bouyour Gölü)

²¹ Liu, Zhixiao, *UT 2*, s. 616-618.

²² Güneydoğu Moğolistan'ın güneyinde yer alan Tali Nuoer 塔里諾爾 (Taal Nor)'dur. Bkz. Zhong Xingqi 钟兴麒, *Xiyu Diming Kaolu 西域地名考录* (Beijing: Guojia Tushuguan Chuban She 国家图书馆出版社, 2008), s. 150.

civarında Sonraki Yuan Hanedanlığını mağlubiyete uğrattı. Tegus Timur kaçtı ve sonra kendi adamları tarafından öldürüldü. Sonradan tahta geçen Kun Tiemuer 坤帖木兒 (Kün Timur, 1377-1402) da adamları tarafından öldürüldü. Adamlarından general Guilichi 鬼力赤 (Guliç/Küçlik?) tahta geçti. Böylece Moğol hanlık sistemi sona ermiş oldu.²³ Tahta geçen general Guliç ‘Han’ unvanını aldı ve hanedanlık adını Yuan’dan Dada’ya 韃靼 (Tatar’a) değiştirdi.²⁴ Dada’nın batısında Oiratlar, Oiratların güneyinde ise Doğu Çağatay Hanlığı (1347-1514) - o zamanda Beşbalık veya Moğolistan olarak adlandırılıyordu, sonradan İlibalık olarak adlandırıldı- yer alıyordu.²⁵ “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 3. Bieshibali 26 別失八里 (Beşbalık/Moğolistan)” bölümünde: “Beşbalık, Batı İllerindeki büyük bir ülkedir. Güneyinde Yutian²⁷ 于闐 (Hoten), kuzeyinde Wala²⁸ 瓦剌 (Oirat), batısında Samaerhan²⁹

²³ Ceng Wenwu 曾問吾, *Zhongguo Jingying Xiyu Shi* 中國經營西域史 (Shanghai: Wenhai Chuban She 文海出版社, 1936), s. 221.

²⁴ Emil. Bretschneider, *Medieval Researches From Eastern Asiatic Sources: Fragments Towards The Knowledge Of The Geography And History Of Central And Western Asia From The 13th To The 17th Century*, vol. II (London: Routledge and Kegan Paul LTD, 1967), s. 163.

²⁵ Liu Zhixiao, *UT* 2, s. 617-618; Li Jinxin 李进新, *Xinjiang’da Kurulan İslam Hanlıklarının Kısaca Tarihi*, çev. Ablet Nurdun, İmincan Seydi, Muhammetcan Mümin, Abduşükür Mehmut (Urumçi: Xinjiang Halk Neşriyatı, 2003), s. 178.

²⁶ Günümüzdeki Doğu Türkistan’ın Jimusaer 吉木薩爾 (Cimsar) ilçesi, Qitai 奇台 (Guçung) ilçesi, Fukang 阜康 (Fukang) şehrinde Wulumuqi 烏魯木齊 (Urumçi) şehrine kadar olan bölgeleri kapsar. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 124. Ming Hanedanlığı dönemi Beşbalık (Moğolistan) hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 225-244; Gülçin Çandarlıoğlu, *Orta Asya’da Timurîler, Çin’de Ming Münâsebetleri, Ch’en Ch’eng Elçilik Raporu* (İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası, 1995), s. 62-63; Ceng Wenwu, *a.g.e.*, s. 231-232.

²⁷ Günümüzdeki Doğu Türkistan’ın Hoten şehridir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 1128. Ming Hanedanlığı dönemi Hoten hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 246-250; Kürşat Yıldırım, *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013), s. 463-465; Ceng Wenwu, *a.g.e.*, s. 232.

²⁸ Oirat 烏يرات adı bazen Woyila 斡亦剌, Weilate 衛刺特, Waila 外刺, Wochila 斡赤剌 şeklinde yazılmıştır. Oiratlar, Ak Tatarlardandır. Onların otlama yeri Guoke Kulan 郭克苦蘭 (Kökle-qulan?) Nehri civarındadır. Oirat kabilesi, Hala Wusun 哈剌烏孫 (Qara-usun), Xiyitun 西亦吞 (Sayint ?), Afu 阿富 (?), Wujiaoerzhi 烏角而只 (Urunqujin?) ve Chahan 察罕 (Çahan) isimli beş kola ayrılmıştır. Oturdıkları yer orman olduğu için Oirat ismi verilmiştir. Moğolcada “Oi”, “orman” demektir. Bkz. Ch’i T’ang, “Moğol Sülâlesi Devrinde

撒馬兒罕 (Semerkant), doğusunda Huozhou³⁰ 火州 (Kara Kuçu/Kuçu) yer alır; güneydoğusundaki Jiayuguan³¹ 嘉峪關 ile 3700 li³² 里 (2131.200 km) uzaklıktadır.”³³ olarak kayıt edilmiştir.³³

XIV. yüzyılın sonlarından XV. yüzyılın ilk dönemlerine kadar Ming Hanedanlığının askeri faaliyetleri öncelikle kuzeyde istikrarı sağlamak oldu. Ming Hanedanlığı kuzeydeki Moğollara karşı kendi askeri gücünden yararlanmakla birlikte, kendi siyasi üstünlüğünden faydalanarak, Moğol yaylasına yakın diğer göçebe kabileler ve yerli hâkimleri kendi tarafına çekti. Bununla birlikte kuzeydeki Sonraki Yuan Hanedanlığının hâkimiyetini tamamen ortadan kaldırmak istedi. Böylece, Ming Hanedanlığı işbirliği yapmak için ilk hedefini Oiratlar olarak belirledi.³⁴ Oiratlar, Kalmuklar olarak da bilinir.³⁵

1380 tarihinden sonra, Oiratların civarındaki bölgelerde siyasi açıdan değişiklikler yaşandı. Bu sürece değinecek olursak, Doğu Çağatay hanı Hızır Hoca, Timurlu

Türk Ve İslâm Dünyası İle Temasda Bulunan Şahsiyetler,” (Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1970), s. 142-143.

²⁹ Günümüzdeki Özbekistan’ın Semerkant Şehri civarında yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 764. Ming Hanedanlığı dönemi Semerkant hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 257-271; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 469-477; Fang Hao 方豪, *Zhongxi Jiaotong Shi 3 中西交通史 3* (Taiwan: Huagang Chuban Youxian Gongsı Yinxing 華岡出版有限公司印行, 1968), s. 168; s. 226-227; Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 57-58; Ceng Wenwu, *a.g.e.*, s. 232-234.

³⁰ Günümüzdeki Turfan civarında yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 440. Ming Hanedanlığı dönemi Kara Kuçu/Kuçu hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 186-188; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 436-437; Liu Zhixiao, *UT 2.*, s. 658-659; Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 66-67; Ceng Wenwu, *a.g.e.*, s. 228.

³¹ Gansu 甘肅 eyaletinin Jiayuguan Şehridir. Çin Seddi üzerinde birçok kapı vardır. Kuzeybatıya gitmek istediği zaman umumiyetle bu kapı kullanılırdı. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 461.

³² Li: Çin mahalli uzaklık ölçüsü. 1 li = 576 m. Bkz. Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 43.

³³ Zhang Tingyu 張廷玉, *Mingshi 明史* (Beijing: Zhonghua Shuju 中華書局, 1974), s. 8606.

³⁴ Liu Zhixiao, *UT 2.*, s. 622.

³⁵ Li Jinxin, *a.g.e.*, s. 619-207.

Devleti hükümdarı Emir Timur ile Orta Asya bölgesi hâkimiyetini ele geçirme mücadelesinde mağlup olduktan sonra, hanlığı İli Nehri civarından Beşbalık bölgesine taşıdı. Emir Timur hâkimiyet alanını genişletmek için diğer bölgelere sefer düzenliyordu. Böylece Oiratlara yakın bölgeler Oiratların kendini güçlendirmesinde önemli sahne hazırladı. Oiratlar yukarıda bahsettiğimiz bölgeleri ele geçirdikten sonra, idari merkezini güneye taşıyıp Tanrı Dağlarının kuzeyindeki Cungar Havzasına doğru ilerlemek istedi. Böylece Oiratlar daha çok ganimeti ele geçirmek ve geniş topraklara hâkim olmak istedi. Oiratların batısında Timurlu Devleti yer alıyordu. Emir Timur döneminde zaferler sonucunda İran Bölgesi, Maverâünnehir, Kafkasya gibi geniş topraklara hâkim oldu. Oiratların güneyinde Beşbalık hâkimiyeti yer alıyordu. Beşbalık hâkimiyeti de Oiratlara karşı askeri güce sahipti. Güneye ya da batıya doğru hareket edemeyen Oiratlar böylece gözünü Sonraki Yuan Hanedanlığının yerleştiği topraklar olan geniş Moğol yaylasına dikti. Sonraki Yuan Hanedanlığını yok etmekten ibaret bu ortak hedef, Ming Hanedanlığını ve Oiratları bir araya getirdi. Dış baskılara dayanamayan Moğollar sonraki zamanlarda gücünü kaybetmekle birlikte, nüfusu azalmaya başladı ve Moğolistan bölgesi zayıf duruma düştü.³⁶

1403 tarihinde tahta geçen Ming Chengzu, Oiratlara elçi gönderdi. 1408 tarihinde Oiratların kabile reisi olan Ahma, Ming Hanedanlığına haraç/olpan olarak at gönderip kendine unvan vermesini arz etti. Ming Chengzu, Oiratların kabile reisine unvanla birlikte mühür bahşedip, yılda bir kere imparatorluğa olpan sunmasını emretti. Böylece, Oiratlar ile Ming Hanedanlığının ilişkileri belirlenmiş oldu. Bu Ming Hanedanlığı için Sonraki Yuan Hanedanlığına karşı Moğol yaylasının batı kısmında kendine bir müttefikin oluşması anlamına geliyordu. Ming Hanedanlığının Sonraki Yuan Hanedanlığına karşı üçüncü seferinin 1410 tarihinde zaferle sonuçlanması ile Sonraki Yuan Hanedanlığının askeri gücü oldukça zayıfladı. 1412 tarihinde Oiratların kabile reisi olan Ahma, Moğol yaylasında kendini hissettirmeye

³⁶ Liu Zhixiao, *UT 2*, s. 623-624; Li Jinxin, *a.g.e.*, s. 207.

başladı. Yexian 也先 (İsen), Oiratların kabile reisi olduktan sonra, Oiratların gücü hızlı bir şekilde güçlenmeye başladı, tek başına Ming Hanedanlığına karşı başkaldırma durumuna gelebildi. Bu sırada Ming Hanedanlığının Oirlara karşı en büyük başarısızlığı ise imparator Ming Yingzu'nun Oirlara karşı savaşta, Oiratların kabile reisi olan İsen'e esir düşmesiydi. Sonradan Oiratlar hatta Ming Hanedanlığının başkenti olan Pekin'e bile saldırdı. Sonuçta Ming Hanedanlığının ekonomik durumunun güçlü olması ve yeterli kadar takviye kuvvetine sahip olmasıyla, Oirlara karşı galip gelebildi. Oiratların savaştağı mağlubiyeti Oiratların gücü zayıfladı anlamına gelmiyordu, bu tam Oiratların güçlenmesinin ilk dönemlerine denk geliyordu.³⁷ Oiratlar XV. yüzyılda ancak bir siyasi güç olarak dikkat çekmeye başlamıştır. "Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 2. Chijin Menggu³⁸ (Moğol) 赤斤蒙古 Askeri Garnizonu" bölümünde: *"O sırada (1441) Oiratların askeri gücü çok güçlüydü, sürekli (Çin'in) sınır bölgelerine saldırıp yağmalyordu."* ifadesi geçmektedir.³⁹

1370 tarihinden itibaren 40 sene içinde Ming Hanedanlığı Moğol yaylasında üç kere saldırıda bulundu. İlk saldırı 1370 tarihinde gerçekleşti. İkinci saldırı on sekiz yıl sonra 1387 tarihinde gerçekleşti. Bu seferki askeri faaliyet Bouyour Gölü civarında Sonraki Yuan Hanedanlığının askeri gücünü dağıtmakla sonuçlandı. Üçüncü saldırı ise 23 sene sonra 1410 tarihinde gerçekleşti. Bu seferki askeri faaliyete imparator Ming Chengzu (1403-1424) kendisi bizzat komutanlık etti. Moğollara karşı düzenlenen bu üç askeri seferde Ming Hanedanlığının mutlak zafer kazanmasıyla sonuçlandı.⁴⁰

³⁷ Liu Zhixiao, *UT* 2, s. 625-627.

³⁸ Günümüzdeki Gansu eyaletinin Yumen 玉門 ilçesinde yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 191. Ming Hanedanlığı dönemi Chijin Moğol Askeri Garnizonu hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 211-214; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 451-453.

³⁹ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8557.

⁴⁰ Liu Zhixiao, *UT* 2, s. 619.

Ming Hanedanlığı kuzeydeki Moğollara karşı elde etmiş oldukları başarılarından sonra, Çin'in kuzey ve batısındaki hâkimler Ming Hanedanlığının hâkimiyetini kabul edip kendilerine unvan verilmesini arz ettiler ve Ming Hanedanlığına elçilerden haraç/olpan gönderdiler. Bu belki bir düzeyde Ming Hanedanlığı ile bağlılık ilişkisinde bulunduğunu gösterir. Ama bu hâkimlerin tamamen Ming Hanedanlığı hâkimiyeti altına girdi anlamına gelmez. Böyle bağlılık ilişkisi çok zayıftır, çünkü kuzey ve batı sınır bölgesinde yer alan bu yerel hâkimler Ming Hanedanlığı için sonuna kadar tehlike oluşturmuyordu.⁴¹

Ming Hanedanlığı kuzeyde Moğollara karşı elde etmiş oldukları başarılarından sonra, siyasi amaçlarını batıya yönlendirdi. İmparator Ming Taizu (1368-1398) döneminden itibaren Tanrı Dağlarının kuzey ve güneyine yakın olan günümüzdeki Gansu 甘肅 ve Qinghai⁴² 青海 (Köknur Gölü) eyaletlerinde Chijin Menggu (Moğol), Anding⁴³ 安定, Quxian⁴⁴ 曲先, Aduan⁴⁵ 阿端, Handong⁴⁶ 罕東, Handong Sol⁴⁷, Shazhou⁴⁸

⁴¹ Liu Zhixiao, *UT 2*, s. 618.

⁴² Günümüzdeki Qing Hai'dir. Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 39.

⁴³ Günümüzdeki Qinghai 青海 (Köknur) eyaletinin kuzeybatısında yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 64. Ming Hanedanlığı dönemi Anding Askeri Garnizonu hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 205-208; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 447-448.

⁴⁴ Günümüzdeki Qinghai (Köknur) eyaletinde yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 746. Ming Hanedanlığı dönemi Quxian Askeri Garnizonu hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 210-211; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 450.

⁴⁵ Qinghai'nin (Köknur'un) batısındaki Tarım Havzasında yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 6. Ming Hanedanlığı dönemi Aduan Askeri Garnizonu hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 208-210; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 449.

⁴⁶ Günümüzdeki Gansu eyaletinin Dunhuang 敦煌 şehrinde yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 368. Ming Hanedanlığı dönemi Handong Askeri Garnizonu hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 218-219; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 455.

⁴⁷ Ming Hanedanlığı dönemi Handong Sol Askeri Garnizonu hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 219; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 455.

⁴⁸ Günümüzdeki Gansu eyaletinin Dunhuang şehrinde yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 812. Ming Hanedanlığı dönemi Shazhou Askeri Garnizonu hakkındaki çalışmalar

沙州 olmak üzere yedi tane askeri garnizon tesis ederek, Hexi⁴⁹ 河西 koridorunu direniş noktası olarak belirleyip Tanrı Dağlarının kuzey ve güney bölgelerine girebilmenin yollarını aradı. Ming Hanedanlığının kullandığı bu strateji tam da Han Sülalesinin (M.Ö. 202-220) Tanrı Dağlarının kuzey ve güney bölgesini ele geçirmesinde uyguladığı askeri stratejilerinin aynısı idi.⁵⁰ Tarihi bir özet bu stratejiyi görmemizi sağlayacaktır.

Han Sülalesinin (M.Ö. 202-220), batı ülkeleri ile olan ilk ilişkileri imparator Han Wudi 漢武帝 (M.Ö. 156 - M.Ö. 87) zamanında başlamıştır. “Xiyu” ya da “Batı İlleri” kavramı ilk olarak Han Sülalesi dönemine ait Çin’in resmi yıllıklarından biri olan *Hanshu*’da 漢書 (Han Sülalesi Yıllığında) geçmektedir. Genelde Yumenguan’ın 玉門關 (Yeşim Taşı Kapısı’nın) batısından itibaren bugünkü Orta Asya’nın tamamını kapsayan geniş alana verilen bir isimdir. Batı ülkelerinin kapsadığı coğrafi alanlar zaman içinde değişmiştir. Han Sülalesi döneminde batı ülkelerinin kapsadığı coğrafi alanlar Yumenguan’ın batısında yer alan bölgeleri gösteriyordu, ama Pamir Dağlarının batısı henüz “Batı İlleri” kapsamına dâhil edilmemiştir. Wei Jin Nan Bei 魏晉南北 Sülalesi (220-589) dönemine gelindiğinde “Batı İlleri”nin kapsadığı coğrafi alanlar Türkistan’a kadar genişlemiştir. Tang Sülalesi (618-907) döneminde ise bu coğrafi alanlar sürekli genişleyerek Pamir Dağlarının batı kısmı, Pers’in (İran’ın) doğusu, Hint Nehri’nin kuzeyi, Tiemenguan’ın⁵¹ 鐵門關 (Demir Kapı’nın) güney kısımları, hatta Amu ve Seyhun nehirleri arasında yer alan geniş bölgeler “Batı İlleri” coğrafyasına dâhil edilmiştir. Yuan Hanedanlığı (1271-1368) dönemine gelindiğinde Orta Asya’daki geniş toprakların hepsi “Batı İlleri” kapsamına dâhil edilmiştir. Ming Hanedanlığı

için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 215-218; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 453-454.

⁴⁹ Sarı Nehrin batısıdır. Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 38.

⁵⁰ Liu Zhixiao, *UT* 2, s. 619-620.

⁵¹ Özbekistan’daki Surhanderya Vilayetinin kuzey bölgesidir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 918.

döneminde de “Batı İlleri” geniş Orta Asya bölgelerini, Hindistan, İran, Batı Asya’nın büyük bölümü ve hatta Anadolu, “Xiyu” adı altında alınmıştır. Qing Hanedanlığı (1644-1911) dönemine gelindiğinde “Batı İlleri” günümüzdeki Çin’in kuzeybatısında yer alan Xinjiang Uygur Özerk Bölgesini (Doğu Türkistan’ı), Afganistan vesaire bölgeleri göstermektedir.⁵²

M.Ö. 115-60 yılları, Xiongnu (Hun) ile Han Sülalesi, batı ülkeleri üzerinde hâkimiyeti sağlamak için mücadele ettikleri dönemdir. Han Sülalesi, batı ülkelerinin askeri, siyasi ve ekonomik açıdan önemli olduğunu bildiği için batı ülkelerini kendi ellerine geçirmek için elinden geleni yaptı. İmparator Han Wudi, M.Ö. 136 döneminde Zhang Qian’i 張騫 elçi olarak 100 kişilik heyetle batı ülkelerine gönderdi. Görevinde başarısız olan Zhang Qian on yıl kadar Hunların elinde tutsak bulundu. Batı ülkelerini gezmesi batı ülkeleri hakkında bilgi edinmesine, tutsak hayatı ise Hun bölgesini yakından tanımasına katkı sağladı. Hunların arazisi hakkında elde ettiği bilgilerin daha sonra büyük bir askeri değer taşıdığı kanıtlandı. Aynı zamanda Çinliler, dışarıdan gelen malların menşei nereden geldiği ve Çin mallarının nereye gittiği hakkında da bilgi sahibi oldular. M.Ö. 115 yılında, Zhang Qian ikinci kez batı ülkelerine elçi olarak gitti. Han Sülalesi, batı ülkeleri ile olan alışverişte altın ve ipek kullanıyordu, bazen evlilik de önemli bir pazarlık konusu oluyordu.⁵³

Hunlar ve Han Sülalesinin batı ülkelerindeki hâkimiyet mücadelesinde, Hunlar hâkimiyeti altındaki batı ülkelerinin hükümdarları oğullarını rehin olarak Hun

⁵² Ayşe Onat, *Çin Kaynaklarında Türkler: Han Hanedanı Tarihinde “Batı Bölgeleri”* (Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 2011), s. 13; Tian Weijiang 田卫疆, “‘Xiyu’ De Gainian Jiqi Neihan ‘西域’的概念及其内涵”, *Xiyu Yanjiu 西域研究*, No. 4 (Wulumuqi 1998), s. 67-72.

⁵³ Denis Sinor, *Erken İç Asya Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), s. 184; Ahmet Taşağıl, “İpek Yolunun Tarihî Temelleri”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, s. 2296; Mehmet Tezcan, “İpek Yolu’nun İran Güzergâhı ve İpek Yolu Ticaretine İran Engelleme”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, s. 2307; Ahmet Rıza Bekin, *Atatürk’ün 100. Doğum Yılına Armağan: İpek Yolu* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981), s. 8-9.

sarayına gönderiyordu. Hükümdar ölünce, Hunlar tutsak rehin prensi hemen tahtı devralması için gönderiyordu, böylece kendilerine taraftar birini iktidara getirmiş oluyordu. Bu Hunların siyaset oyunu oynamadaki becerisini gösteriyordu. Sonraki süreçte Han Sülalesi batı ülkelerine girdikten sonra, Hunlar siyasi yenilginin yanı sıra ekonomik zorluklara da katlandılar. Han Sülalesi batı ülkelerinde Hunları bu bölgelerden atarak Tuntian 屯田 (askeri tarım kolonileri) kurmaya başladı. Her bir askeri tarım kolonisi kurulduğunda normal olarak 500 asker-çiftçi yerleştiriliyordu. Yerleştirmenin amacı, batı ülkelerinde Han askerleri ve elçileri için yeterli yiyecek stokunun üretimiydi.⁵⁴ Han Sülalesi (M.Ö. 202-220) döneminde kurduğu Tuntian adındaki askeri tarım kolonileri Ming Hanedanlığı dönemine gelindiğinde askeri garnizon adını almıştır, ama işleyişi tam Han Sülalesi (M.Ö. 202-220) dönemindeki işleyişi ile aynıdır. Dolayısıyla Ming Hanedanlığı bundan 1500 yıl önceki Han Sülalesi (M.Ö. 202-220) döneminde uygulanan bu stratejiyi aynen devam ettirmiştir.⁵⁵

Ming Hanedanlığı için kuzeybatı topraklarının korunması ve burada asayişin sağlanması oldukça önemli idi. Ming Hanedanlığı bu bölgeleri ele geçirirken “Önce ferman göndermek, sonradan ordu sevk etmek” stratejisini kullandı.⁵⁶ “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 2. Xifan ⁵⁷ 西番 Askeri Garnizonu” bölümünde: *“Yabancıları/barbarları kontrol altına almanın yöntemleri, ilk olarak onları yatıştırmak olsa gerek, yatıştırılıp itaat etmezse, ondan sonra asker gücü kullanmak*

⁵⁴ Denis Sinor, *a.g.e.*, s. 185-188.

⁵⁵ Liu Zhixiao, *UT* 2, s. 620.

⁵⁶ Wang Jiguang , *a.g.m.*, s. 90.

⁵⁷ Xifan: Çinliler bu adı genelde, Qinghai (Köknur) Gölünün güneyindeki yüksek yerlerde, Sarı Nehrin kaynaklarının olduğu topraklarda ve Sichuan’ın kuzeybatısındaki dağlarda yaşayan halklara atfederler. Fakat bazen Çinli tarihçiler bu adı doğrudan Tibet için kullanırlar. Ming Hanedanlığı döneminden beri bu ad Tibet’in kuzeybatı kısmına atfedilmektedir. Fan 番 kelimesi yabancı/barbar demektir. Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 345; s. 446. Ming Hanedanlığı dönemi Xifan Askeri Garnizonu hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 203-205; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 445-447.

gerek.” ifadesi geçmektedir.⁵⁸ Bu bölgelerde Xifan Askeri Garnizonu dışında yukarıda bahsettiğimiz gibi yedi tane askeri garnizon kurulmuştu. Bu bölgelerin Çin için stratejik önemi oldukça büyüktür. Ming Hanedanlığı için “kuzeybatıdaki kalkan” önemi taşıyan bu bölgeler, Tibetliler için Orta Ova’ya (Çin’e) giden bir köprü niteliğinde idi.⁵⁹ “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 2. Shazhou Askeri Garnizonu” bölümünde: “Önceden, (imparator) Taizong (1403-1424) Kumul, Shazhou, Chijin, Handong dört askeri garnizonu Jiayuguan dışında tesis ettirip, batı sınır bölgesi için kalkan olmasını istemişti.” olarak kayıt edilmiştir.⁶⁰

“Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 2. Xifan Askeri Garnizonu” bölümünde: “Xifan, Xiqiang⁶¹ 西羌’dır, çok sayıda çeşitli uluslar vardır, Shanxi’den 陕西 başlayıp, Sichuan 四川, Yunnan’ın 雲南 batı sınırlarına kadar olan bölgeleri kapsar.” ifadesi geçer.⁶² Dolayısıyla, Ming Hanedanlığı kuzeydeki esas düşman Moğolların, kuzeybatıda yer alan bu çok sayıdaki farklı uluslar ile işbirliği yapmasını önlemek halletmesi gereken problemlerin ilk sırasında yer alıyordu. Çünkü bu iki düşman eğer işbirliği yaparsa Ming Hanedanlığını çok zor duruma bırakacaktı. Ming Hanedanlığı kendisi için stratejik önemi büyük olan kuzeybatı bölgesini Çinli olmayan ulusların yönetimine asla vermiyordu. O zamanda duruma uymak zorunda kaldığı için bu bölgeleri yönetirken Çinli memurlar ile yerli memurların (yerli ulus liderleri veya reislerinin) beraber nesiller boyunca yönetmelerine izin verdi, bununla birlikte ata karşılık çay ticareti yapmasına da izin verdi. Bu bölgelerin Ming Hanedanlığına tabi olması daha çok yerli ulus liderlerine memuriyet unvanı verip, onları kullanmakla gerçekleşmişti. Farklı askeri garnizolara yerleştirilen ulus liderleri kendi

⁵⁸ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8542-8543.

⁵⁹ Wang Jiguang, “Mingdai De Hezhou Wei”, s. 90.

⁶⁰ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8562.

⁶¹ Qiang: Qin 秦 Hanedanlığı (M.Ö. 221-M.Ö. 207) döneminde günümüzdeki Gansu bölgesinde hayvancılıkla uğraşan topluluğa verilen isimdir.

⁶² Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8539.

yetkilerinden faydalanarak, yabancıları yönetip, asayişini sağlıyordu. Ulus liderleri kendi memuriyet unvanlarını koruyabilmek veya unvanının yükseltilmesi için Ming Hanedanlığına sadık kalmak, emire uyup düzenlenen seferlere katılmak, askeri garnizonu korumak, olpan sunmak ve önemli sınır bölgelerini savunmak gibi görevlilerini yerine getiriyorlardı. Ming Hanedanlığının uyguladığı bu stratejiler Çin tarihçilerinin ifadesiyle kuzeybatı bölgesinde istikrarı sağlamak açısından olumlu rol oynamıştır.⁶³ “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 2. Xifan Askeri Garnizonu” bölümünde: “(İmparator) Taizu, Guanzhong⁶⁴ 關中 bölgesinde asayişini sağladığı zaman, (imparator) Hanwu (Di'nin) 漢武(帝) (M.Ö. 156 - M.Ö. 87) yaptığı gibi Hexi'de dört Jun⁶⁵ 郡 ‘commandery’ kurup, Qiang ve Hu’ları⁶⁶ 胡 uzaklaştırdığı gibi, Gansu eyaletinde tekrar kurup, kuzeyde Moğollara karşı, güneyde yabancılar/barbarlara karşı hat oluşturdu, bunların bir araya gelip işbirliği yapmasına engel oldu. Yine Xining 西寧 ve diğer dört askeri garnizonun Tuguan’lerini⁶⁷ 土官 ‘aboriginal official’ Çinli memurlar ile birlikte idare etmesini, nesiller boyunca burayı korumasını emretti. Çok sayıda Chakesi⁶⁸ 茶課司 kurup, yabancıların ata karşılık çay değiş tokuş yapmasını sağladı. Üstelik kabile reislerinin, yılda belli bir zamanda imparatorluğa olpan sunmalarına izin verdi, kendileri isimlerini Göğün Oğluna (Çin imparatoruna) bildirdi. Onların gücü parçalandıktan sonra, kendi menfaatlerinin peşinden koştular, kötülük yapmaya cesaret edemediler. Küçük bir sarsıntı olunca, Pianshi⁶⁹ 偏師 ‘military auxiliaries’ ile onları hızlı bastırıyordu. Bianchen’in⁷⁰ 邊

⁶³ Wang Jiguang, “Mingdai De Hezhou Wei”, s. 94-95.

⁶⁴ Günümüzdeki Shanxi eyaletindedir. Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 125.

⁶⁵ İl.

⁶⁶ Hu: Çinlilerin yabancılar/barbarlara verilen isimdir. Avrasya büyük yaylasındaki göçebeleri gösteriyordu. Qin (M.Ö. 221-M.Ö. 207), Han sülalesi (M.Ö. 202-220) döneminde Hunlara “Hu” deniliyordu.

⁶⁷ Yeli memur.

⁶⁸ Chakesi: özel olarak çaydan vergi alan idari büro.

⁶⁹ Yardımcı askeri kuvvetler.

⁷⁰ Sınır bakanı.

臣 ‘frontier officials’ savunmasızlığından, kuzeydeki düşman sınırdan geçip girdi, yabancılar ile işbirliği yaptılar; batı sınır bölgesinde işler çoğaldı. Ama inceleme sonrası esas felaket, yabancılarda değil düşmanda idi (Kuzeydeki Moğollardır: X.A.), dolayısıyla müzakereciler (imparator) Taizu’nun onları kontrol etme stratejisinin akilane olduğunu düşündüler.” ifadesi geçmektedir.⁷¹

Ming Hanedanlığı uyguladığı askeri stratejiler yanı sıra, aynı zamanda batı ülkelerini yerel hükümdarların eline bırakarak kendi gelenek-görenekleri ile yönetmesini sağladı. Elçi göndererek iki tarafın diplomatik ilişkilerini pekiştirdi. Ekonomik üstünlüğünden faydalanıp diğer bölgeleri kendine bağlı duruma getirdi. Ming Hanedanlığının günümüzdeki Doğu Türkistan bölgesi ve Orta Asya bölgesinin kendi haritası içinde yer almamasının sebebi, Ming Hanedanlığı, batı ülkelerini yönettiği dönemde kuzeyde Moğol güçleri yer alıyordu. Ming Hanedanlığının esas odaklanması gereken nokta da kuzeydeki düşmanları bertaraf etmek idi. Çünkü kuzeyde yer alan Moğollar Ming Hanedanlığı ile sürekli savaş halindeydi ve Ming Hanedanlığı öncelikle kuzey kısmında istikrarı sağlaması gerekiyordu. Dolayısıyla batı ülkeleri yönetiminde ekonomik açıdan bağlılığını kazanmak esas planda yer alırken, siyasi açıdan yönetmek arka plana itilmiştir. Diğer bir sebep ise, Jiayuguan dışındaki bölgeler Ming Hanedanlığının direk yönetimi altında olan bölgeler değildi. Çin ve batı ülkeleri ilişkisi genelde haraç/olpan sistemiyle yürütülüyordu. Ming Hanedanlığı batı ülkelerinin iç işlerine hiçbir zaman karışmamıştır.⁷²

İmparator Ming Chengzu (1403-1424) döneminde Ming Hanedanlığı çok güçlenmişti. Onun döneminde Zhongyuan⁷³ 中原 (Orta Ova) bölgesinde tarım tamamen iyi duruma gelmişti. Böylece Ming Hanedanlığının Orta Ova bölgesindeki

⁷¹ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8549.

⁷² Gou Hanlin 苟翰林, “Mingdai Xiyu Jinglue - Yi ‘Mingshi. Xiyu Zhuan’ Wei Zhongxin 明代西域经略-以《明史.西域传》为中心”, *Yanan Daxue Xuebao* 延安大学学报, vol. 37, No. 3 (Shanxi 2015), s. 70-73.

⁷³ Zhongyuan: Çin’in Henan 河南 eyaleti merkez alınarak, Sarı Nehrin orta mecrası ve bunun güneyinde kalan geniş alanı ifade eder.

hâkimiyeti daha da pekişti. Ming Hanedanlığı kuruluşunda daha çok askeri gücünü güçlendirme, kuzeyde siyasi istikrar sağlamayı amaçlamıştır. Kuzeydeki Moğollara karşı başarılarından sonra Ming Hanedanlığının genişleme arzusu artıyor. Böylece, Ming Hanedanlığı elçileri arka arkaya diğer ülkelere yola çıktılar. Ming Hanedanlığı elçilik heyetlerinin gemileri Büyük Okyanus ve Hint Okyanus’u geçerek, Filipin, Endoneziya, Hindistan ve Doğu Afrika’yı ziyaret etti. Karayoluyla Ming Hanedanlığı elçilik heyeti Orta Asya, Badahşan, Afganistan, İran, Arap Yarımadasını gezerek, bu bölgelerle sıkı ilişkilerde bulundu. Ming Hanedanlığının kuruluşu ve takip eden dönemde, batı ülkelerine gönderilen Zheng He, Fu An 傅安, Chen Cheng 陳誠, Baiaerxintai 白阿兒忻台, Li Gui 李貴, Li Da 李達 ve çeşitli elçiler gönderildi. Bu süreçte en değerli olan şey ise, bu elçilerin bazıları görevlerini yerine getirmekle birlikte diğer ülkelere ait değerli eserleri kaleme aldılar. Ming Hanedanlığı uzaktaki ülkelerle olan ilişkilerini pekiştirmekle beraber, sınır bölgesindeki diğer hanlıklar olan ilişkilerine de önem verdi. Ming Hanedanlığının uzak ülkelerle olan ilişkileri sadece kendi itibarını, şöhretini arttırmak amaçlı yapılmıştır.⁷⁴ Ming Hanedanlığı için kuzeybatı toprakları Çin için “kuzeybatıdaki kalkan” önemi taşıdığı için burada kontrolün sağlanması oldukça önemli idi.⁷⁵ Ming Hanedanlığının batısında yer alan Kumul ise, Çin’in eski sülaleleri döneminden itibaren batı ülkelerini yönetmekte önemli bir bölge sayılıyordu. Kumul’un önemi oldukça büyüktür. Çünkü Kumul, batı ülkelerinin kapısı olarak tanımlanır.⁷⁶

1.3. MİNG HANEDANLIĞININ İLK DÖNEMLERİNDE TANRI DAĞLARININ KUZEY, GÜNEY VE BATISINDAKİ SİYASİ DURUMLAR

⁷⁴ Liu Zhixiao, *UT* 2, s. 621-622.

⁷⁵ Wang Jiguang 王继光, “Mingdai De Hezhou Wei - ‘Mingshi. Xifan Zhuwei Zhuan’ Yanjiu Zhiyi 明代的河州卫-《明史.西番诸卫传》研究之一”, *Xibei Minzu Yanjiu 西北民族研究*, No. 1 (Gansu 1986), s. 90.

⁷⁶ E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 177.

Kuzeydeki Oiratlar dışında Ming Hanedanlığının batıda seçtiği diğer bir hedefi ise Tanrı Dağlarının güney bölgesi idi. Çünkü Ming Hanedanlığının siyasi, askeri ve ekonomik menfaati bu bölge ile ilgilidir. Eğer Ming Hanedanlığı bu bölgeye hâkim olursa, ilk olarak Sonraki Yuan Hanedanlığını yok etmede önemli bir askeri güce sahip olmuş olurdu. Üstelik Oirlara karşı yardımcı bir askeri güç oluşturmuş olurdu. Bunun dışında yine, Ming Hanedanlığı önemli güzergâhlar vasıtasıyla bu bölgeden geçerek Orta Asya, İran, hatta Arap Yarımadası ile ilişkide bulunabilir, kendinin itibarını ve şöhretini diğer ülkelere duyurabiliyordu. Ming Hanedanlığı, Pamir Dağlarının batısındaki bölgeler ile ilişkide bulunmasında ipek yolu önemli rol oynamıştır. Dolayısıyla Ming Hanedanlığı öncelikle bu bölge ile ekonomik ilişkide bulunarak bu bölgeyi köprü olarak kullanıp Pamir Dağlarının batısındaki ülkelerle ekonomik ilişkide bulunup ticaret hacmini genişletmeye başladı.⁷⁷

Tanrı Dağlarının güneyindeki siyasi duruma değinecek olursak, Çağatay Hanlığının hanı Duvâ Han'ın (1282-1307) vefatından sonra yerine geçen Küncük Han (1307-1308) ve Taliku Han'dan (1308-1309) sonra 1309 tarihinde Duvâ Han'ın oğlu Kebek'in gayretiyle toplanan kurultayda Esen Buka han olarak seçildi (1309-1320). Esen Buka Han'dan sonra Çağatay tahtına kardeşi Kebek Han (1320-1326) geçti. Kebek Han Buhara'nın güneydoğusundaki Nahşeb'i merkez olarak seçince ülkenin siyasi merkezi Cungarya-Yedisu'dan Mâverâünnehir'e kaydı. Kebek Han'ın ölümünden sonra kardeşleri İlçigiday ve Duvâ Timur'un aynı senede ölmeleri üzerine diğer bir kardeşi Tarmaşirin tahta geçti (1326-1334). Tarmaşirin'in İslam'ı kabul etmesi, Mâverâünnehir'de oturması ve diğer İslam ülkeleri ile dostluk bağlarını güçlendirmesi atlı-göçebe hayatını sürdüren ve Moğol geleneklerine bağlı olan çevreler tarafından tasvip edilmedi. Sonradan Tarmaşirin tahttan indirilerek öldürüldü. Tarmaşirin Han'ın öldürülmesinden sonra başlayan kargaşıklıklar 30 yıl kadar devam etmiştir. Böylece, Çağatay Hanlığı birisi yerleşik ve Müslüman halkın çoğunlukta olduğu Mâverânnehir, diğeri de atlı-göçebe unsurun hâkim olduğu ve

⁷⁷ Liu Zhixiao, *UT* 2, s. 628-629.

Moğol geleneklerine bağlı Moğolistan kolu olmak üzere ikiye ayrılmıştır.⁷⁸ Yuan Hanedanlığının (1271-1368) son dönemlerinden itibaren, Doğu Çağatay Hanlığı, Moğolistan olarak da isimlendirildi.⁷⁹ Tarih-i Hamidi'nin müellifi Molla Musa Sayrami, Moğolistan sınırları hakkında bilgi verirken: “*Moğolistan'ın sınırları kuzeyde Altay Dağlarından başlayarak Balkaş Gölü'ne kadar, batıda Fergana Vadisi, güneyde Karakurum Dağları, doğuda Kumul'un doğusuna kadar olan geniş toprakları içine almaktadır.*” diye tarif etmektedir. Bu saha Çağatay Han'a verilen saha ile örtüşmektedir.⁸⁰ 20. yüzyılın 40'lı yıllarında Tanrı Dağlarının güney kısmı Duğlat kabilesinden Bulacı'nın hâkimiyeti altında idi.⁸¹ İsen Buka'nın ölümünden sonra Emir Bulacı, İsen Buka'nın küçük hanımı Menglik Hatun'dan doğan Tuğluk Timur'u han olarak tahta oturttu. Tuğluk Timur, Mevlana Erşidin'in vesilesiyle İslam dinini kabul etti ve altmış bin kişi onunla beraber İslam dinini kabul etmiş oldu.⁸² Tuğluk Timur'un vefatından sonra yerine oğlu İlyas Hoca geçti. İlyas Hoca'nın ölümünden sonra Emir Bulacı'nın kardeşi Kamerüddin, Tuğluk Timur'un on sekiz oğlunu öldürüp hanlık tahtını ele geçirdi, hâkimiyeti on iki yıl sürdü.⁸³ Emir Bulacı'nın oğlu Emir Hudaydad, Tuğluk Timur'un en küçük oğlu Hızır Hoca'nın hanlık tahtına oturmasında destekçi oldu. Hızır Hoca ile Timurlu Devleti hükümdarı Emir Timur arasında dostluk antlaşması yapıldı. Hızır Hoca doğu tarafa sefer düzenledi. Turfan, Kara Kuçu/Kuç, Kumul'u kendi topraklarına ekledi ve buralarda İslam dinini

⁷⁸ Abdülkadir Yuvalı, “Çağatay Hanlığı”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 8 (İstanbul 1993), s. 177-178; Çin Azınlık Milletler Tarihini Yazma Grubu, *Uygurların Kısaca Tarihi* (Urumçi: Xinjiang Halk Neşriyatı, 1990), s. 272-275.

⁷⁹ Çin Azınlık Milletler Tarihini Yazma Grubu, *a.g.e.*, s. 276; Li Jinxin, *a.g.e.*, s. 205.

⁸⁰ Molla Musa Sayrami, *Tarih-i Hamidi*, haz. Enver Baytur (Pekin: Milletler Neşriyatı, 1986), s. 714.

⁸¹ Çin Azınlık Milletler Tarihini Yazma Grubu, *a.g.e.*, s. 276.

⁸² Mirza Muhammed Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi 1*, haz. Muhammed Turdi Mirza Ahmed (Urumçi: Xinjiang Halk Neşriyatı, 2007), s. 46-58.

⁸³ Liu Zhixiao 刘志霄, *Uyghur Tarihi 1*, haz. Enver Baytur (Pekin: Milletler Neşriyatı, 1987), s. 557; Li Jinxin, *a.g.e.*, s. 214.

yaydı.⁸⁴ Sonraki dönemlerde Hızır Hoca, Emir Timur ile olan mücadelede mağlup olunca başkenti Beşbalık'a taşıyarak Emir Timur'un tehdidinden kurtulmak istedi.⁸⁵

Başlangıçta Çin imparatorunun Timurlu Devleti hükümdarı Emir Timur'a yazdığı mektupta Timur'u sıradan bir kendi imparatorluğuna bağlı bir vassal olarak görmüştür.⁸⁶ “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Semerkant” bölümünde Emir Timur, imparator Hongwu saltanatının 27. yılı (1394) Ağustos ayında 200 atı haraç/olpan sunmak için elçilerle imparatora bir mektup gönderir. Mektupta: “*Ben Chen*⁸⁷ 臣 (*Chancellor*) *Tiemuer* 帖木兒 (*Timur*)...” olarak kendine hitap eder. Ayrıca, imparator mektubu gördükten sonra, onun (Emir Timur'un) mektup yazma stilini takdir eder.⁸⁸

Çin imparatoru, Yuan Hanedanlığı (1271-1368) zamanında olduğu gibi Cengiz zadelerin bağlı olması ve vergi ödemesi gibi uygulamaları sürdürmek istemiştir. Çin imparatoru, Timur'un imparatorluğa ait bölgeleri işgal ettiğini ve bunların vergisini eskisi gibi ödemesini isteyip, mektup⁸⁹ göndermiştir. Timur elçilerin bu yedi yıllık vergileri taşıyamayacağını, kendisinin bizzat götüreceğini söyleyip gelen elçilere kendi ülkesinin büyüklüğünü anlatmak için yıllarca dolaştırmıştır.⁹⁰ “Ming Yıllığı.

⁸⁴ Mirza Muhammed Haydar Duğlat, *a.g.e.*, s. 142-144; Çin Azınlık Milletler Tarihini Yazma Grubu, *a.g.e.*, s. 279; Li Jinxin, *a.g.e.*, s. 269; Molla Musa Sayrami, *Tarih-i Emniye*, haz. Muhammed Zunun (Urumçi: Xinjiang Halk Neşriyatı, 1989), s. 14; Molla Musa Sayrami, *Tarih-i Hamidi*, s. 119.

⁸⁵ Liu Zhixiao, *UT 1*, s. 579; Çin Azınlık Milletler Tarihini Yazma Grubu, *a.g.e.*, s. 279; Li Jinxin, *a.g.e.*, s. 217.

⁸⁶ Hyunhee Park, *Mapping The Chinese and İslamic Worlds: Cross-Cultural Exchange in Pre-Modern Asia* (England: Cambridge University Press, 2012), s. 168

⁸⁷ Bakan.

⁸⁸ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8598.

⁸⁹ Daha fazla bilgi için bkz. Gülçin Çandarlıoğlu tarafından “*Orta Asya'da Timuriler, Çin'de Ming Münasebetleri, Ch'en Ch'eng Elçilik Raporu* (İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası, 1995)

⁹⁰ Hayrunnisa Alan, “Emîr Timur Döneminde İpek Yolu”, haz. Ahmet Taşağıl (İstanbul: Pelikan Basım, 2015), s. 271-272.

Batı İlleri Tezkeresi 4. Semerkant” bölümünde: “(*İmparator Yongle saltanatının*) 5. yılı (1407) Haziran ayında, *Fu An* ve diğerleri (Çin’e) geri döndü. Başlangıçta, *Fu An* bu ülkeye (Semerkant’a) geldiğinde alıkonulmuş idi, imparatorluğa olpan sunmakta durdurulmuştu. Kısa bir süre sonra (Timur) *Fu An*’e birini liderlik etmesini emredip, ülkesinin büyüklüğünü göstermek için, on binlerce li mesafedeki ülkeleri dahi gezdirdi.” ifadesi geçmektedir.⁹¹

Emir Timur Hint seferinden önce putperestleri yok etmeye karar vermişti. Emir Timur, Hint seferine çıkarken Muhammed Sultan’ı 40.000 kişilik bir orduyla Moğolistan serhaddine göndererek, orada ziraatı canlandırması ve bayındırlık faaliyetlerinde bulunmasını emir eder.⁹² Wilhelm Barthold’a göre, Timur’un idareyi ele geçirmesinden iki sene önce, 1368 tarihinde Çin’de hanedanlık değişmişti. Moğol sülalesinin Ming Hanedanlığı tarafından Çin’den kovulması ve Çin’de yerli sülalenin iş başına geçmesi ile Müslümanların durumlarının değişmediği Timur’ca bilinmekte olsa gerektir. Ming Hanedanlığı kurucusunun Müslümanlara karşı takındığı düşmanca tavır, Timur’a abartılarak anlatılmakta idi.⁹³ Çin, Maçin ve Hıtay vilayetinde hâkim olan Tonguz Han⁹⁴ ehemmiyetsiz bir sebeple birkaç bin⁹⁵ Müslümanı öldürmüş ve İslamiyet o memlekette tamamıyla mahvolmuştur. Bu sırada

⁹¹ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8599.

⁹² İsmail Aka, *Timur ve Devleti* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), s. 32.

⁹³ Wilhelm Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997), s. 43-44;

⁹⁴ Ming Hanedanlığının kurucusu Zhu Yuanzhang’dan (saltanat adı Hongwu’dur) bahsedilmektedir.

⁹⁵ “*Timur ve Devleti*” adlı eserin müellifi İsmail Aka eserinde: “Bazı kaynaklarda Çin imparatoru Tonguz Han’ın binlerce müslümanı öldürüp, memleketinde İslam dinini tahkir ve müslümanlara baskı yaptığını bildirmektedir.” olarak ifade etmektedir. Nizamüddin Şâmî’nin “*Zafernâme*” adlı eserinde de, Tonguz Han’ın ehemmiyetsiz bir sebeple birkaç bin müslümanı öldürdüğü bahsedilir. Wilhelm Barthold, “*Uluğ Bey ve Zamanı*” eserinde, Çin imparatoru Tonguz Han’ın ufak bir bahane ile 100,000 müslümanı öldürdüğünü bahseder. Gülçin Çandarlıoğlu, “*Orta Asya’da Timurîler, Çin’de Ming Münâsebetleri Chen Cheng Elçilik Raporu*” adlı eserinde de aynı şekilde 100,000 müslümanın öldürüldüğünü tarif etmiştir. Wilhelm Barthold ve Gülçin Çandarlıoğlu’nun kullandığı ana kaynak Nizamüddin Şâmî’nin “*Zafernâme*” adlı eseridir. Dolayısıyla öldürülen müslüman sayısı 100,000 olamaz.

Hıtay imparatoru Tonguz Han ölmüştü.⁹⁶ İspanya'dan Timurlu Devletine elçi olarak gönderilen Clavijo, Semerkant'a gelip Emir Timur'un huzurunda bulunurken Hıtay imparatoru Chayscan'ın (Tonguz Han'ın) yıllık vergiyi talep etmek üzere gelen elçilerini görür. Hıtay imparatoru dokuz anlamına gelen Chayscan Han idi. Ancak Çağataylılar ona "Domuz İmparator" anlamına gelen Tonguz diyorlardı.⁹⁷ Aslında Hıtay imparatorunun ismi Chayscan yani Zhushi KeHan 朱氏可汗 olarak yazılması gerekirken yanlışlıkla Jiu Yi Si Han 九邑斯汗 olarak yazılmıştır. Dada'lar (Tatarlar) ona Tonggusi 通古斯 (Tongus) derdi, yani "shishi shirou zhiren 嗜食豕肉之人" (domuz eti yemeyi seven insan) anlamındadır. Domuz adının verilmesi şöyle olabilir: Timur'un tercümanları İspanya elçilerine Çin kralının soyadı olan Zhu 朱 kelimesinin Zhu 猪 kelimesi ile seslendirilmesinin aynı olduğunu, Tonggusi kelimesinin ise Jiubang 九邦 (dokuz ülke) anlamında olduğunu söyler. Türkçe ve Çince bilmeyen Clavijo bu dört kelimeyi yanlışlıkla birbirine karıştırmış olabilir ve Zhu 朱 soyadının Jiubang olduğunu, domuz kelimesi olan Zhu'nun 猪 ise Tonggusi olarak kaydetmiştir. Dolayısıyla Tongus kelimesinin domuz olarak kullanılması bundan kaynaklanabilir.⁹⁸ İspanyol elçilerinin verdiği bilgiye göre, Emir Timur, Çin elçilerinden daha ziyade İspanyol elçilerine değer vermiştir. Emir Timur, İspanya elçilerinin Hıtay elçilerinden daha yukarıda oturmalarını söyler. Bu durum Çin elçisine tercüman vasıtasıyla anlatılmıştır.⁹⁹

Emir Timur Çin'e sefer düzenlerken topladığı 200.000 askerin Çin'e girmelerinden önce Orta Asya'da savaşmaları gerektiğini biliyordu.¹⁰⁰ Timur ordusuna yedi senelik

⁹⁶ Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, çev. Necati Lugal (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987), s. 255; İsmail Aka, *a.g.e.*, s. 32.

⁹⁷ Ruy Gonzales De Clavijo, *Timur'un Hayatı ve Kadiz'den Semerkant'a Seyahatler* (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2008), s. 204-205.

⁹⁸ Zhu Xueyuan 朱学渊, "Qin Shihuang Shi Shuo Menggu Hua De Nuzhen Ren: Yazhou Minzu Yuangu Lishi 秦始皇是说蒙古话的女真人: 亚洲民族远古历史", *Huadong Shifan Daxue Chuban She 华东师范大学出版社* (Shanghai 2008), s. 28-29.

⁹⁹ Hayrunnisa Alan, *Timurlular*, s. 79-82.

¹⁰⁰ Wilhelm Barthold, *a.g.e.*, s. 49.

kumanya verdi. Ordu Semerkant'tan yola çıkarak kışı Türkistan şehrinde geçirdi ve Doğu Çağatay Hanlığının hanı Hızır Hoca'ya elçi gönderip: “İmkânın olduğu kadar ziraat ekip biçilsin, ordu için kumanya hazırlansın” diye emir verdi. Bu ilkbahar ayları idi, bu zamanda Moğolistan'ın ünlü yerlerinden biri olan Göktepe'de yeni kımız yapılıyordu. Moğolların geleneklerine göre bu zamanda bayram şenliği yapılıyordu. Hızır Hoca, Timur elçisinin sözlerini duyunca endişeden elindeki kımız kâsesini yere düşürdü. Ama kısa bir süre sonra Emir Timur'un Otrar'da öldü haberi ulaşır.¹⁰¹ Timur'un Çin'e sefer düzenlemesi “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 3. Semerkant” bölümünde: “(*İmparator*) Chengzu tahtı devraldığı zaman (1403), elçilerden bu ülkeye (Semerkant'a) ferman gönderdi. (*İmparator*) Yongle saltanatının 3. yılında (1405), *Fu An* ve diğerleri henüz (Çin'e) geri dönmemişti, imparatorluk Timur'un Beşbalık'tan geçerek askerleriyle doğuya (Çin'e) sefere çıktığını duydu, Gansu eyaletinin *Zongbingguan*'i¹⁰² 總兵官 'regional commanders' Song Cheng'i 宋晟 savunmaya hazır olmasını emretti.” olarak kayıt edilmiştir.¹⁰³ Bundan anlaşıyorki, Ming Hanedanlığı, Emir Timur'un düzenlediği doğu seferine mukabil hazır durumda idi.¹⁰⁴ Timur'un Çin üzerine sefer düzenlenmesi, Çin medeniyetinin karşılaştığı en büyük tehlikelerden biridir. Çünkü bu sefer Çin medeniyetini yok edebilecek ve Çin toplumunu millilikten uzaklaştıracak koyu bir Müslümanın istilasıydı. Ming imparatorlarının en savaşçı imparatoru olan Zhu Di 朱棣 (saltanat adı Yongle'dir) Emir Timur karşısında güçlü bir rakip sayılıyordu, ama tehlike yine de ciddi idi. İşte tam o sırada Timur Otrar'da hasta düşerek 1405 tarihinde öldü.¹⁰⁵

Timur devrinde Çin ve Orta Asya arasındaki ticaret işlekti ve sürekli iki devlet

¹⁰¹ Mirza Muhammed Haydar Duğlat, *a.g.e.*, s. 145-146; Li Jinxin, *a.g.e.*, s. 219-220.

¹⁰² Bölge Komutanı.

¹⁰³ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8599.

¹⁰⁴ Li Jinxin, *a.g.e.*, s. 220.

¹⁰⁵ Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, çev. Reşat Uzmen (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1980), s. 424-425.

arasında elçiler gelip gidiyordu. İspanya'dan Timurlu Devleti'ne elçi olarak gönderilen Clavijo, Semerkant şehrini anlatırken, şehrin başka yerlerden gelen ticari eşyalar anlamında çok zengin olduğunu dile getirir. Semerkant'ta Çin'den gelen dünyanın en iyi ipekleri özellikle de desenli kumaşları ve dünyanın hiçbir yerinde bulunmayan amber çiçeği, yakut, elmas, inci ve birçok çeşitli eşyalar bulunuyordu. Çin'den gelen bu ticari eşyalar diğer ülkeden gelen eşyalarla karşılaştırıldığında en iyi ve en kıymetli olanlarıdır. Çin işçileri de dünyanın en hünerli işçileridir.¹⁰⁶ Ama Çin ile Orta Asya arasındaki iyi münasebetlere ve ticaretin işlemesine rağmen, Timur yine Çin'e karşı sefer düzenledi ve sefer sürecinde 1405 tarihinde öldü. Timur'un halefleri zamanında Çin ile Mâverâünnehir ve Horasan arasında elçilerin gidip gelmesi ve ticarî faaliyetler devam etmiştir.¹⁰⁷ Timur'un ölümünden sonra halefleri seferi devam etmek isteseler de, devlet içinde iç kargaşalar baş gösterdiği için seferden vaz geçmişlerdir.¹⁰⁸ Bu iç kargaşaları fırsat bilen Beşbalık hanı Şem-i Cihan, Semerkant'ı geri almak için Ming Hanedanlığı imparatoru Yongle'dan yardım istedi. "Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Beşbalık" bölümünde: "*Sonbahar, kış ve ertesi yıl (1407) yaz mevsimine kadar (Beşbalık) üç defa imparatorluğa haraç/olpan gönderdi, Semerkant'ın aslında atalarının eski toprakları olduğunu dile getirerek, imparatorluktan ordu sevk edip topraklarını geri almasına yardım etmesini arz etti. Zhongguan*¹⁰⁹ 中官 'eunuch officials' Ba Tai 把太, Li Da ve Liu Tiemuer 劉帖木兒 (Liu Timur) mektupla Beşbalık'a gidip (Shami Chagan'ın 沙迷查干 'Şem-i Cihan'ın) iyi düşünmesi gerektiğini, bilinçsiz davranmaması gerektiği hakkında uyarıda bulunması emredildi, (Şem-i Cihan'a) ipek-kumaşlar ihsan etti." olarak kayıt edilmiştir.¹¹⁰ Timurlu

¹⁰⁶ Ruy Gonzales De Clavijo, *a.g.e.*, s. 244.

¹⁰⁷ İsmail Aka, *Makaleler Prof. Dr. A. İsmail Aka*, haz. E. Semih Yalçın ve Şarika Gedikli (Ankara: Berikan Kitabevi, 2005), s. 429-430.

¹⁰⁸ V.V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, çev. Kâzım Yaşar Koprman ve İsmail Aka (Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 2006), s.186.

¹⁰⁹ Harem ağası.

¹¹⁰ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8607.

Devleti ve Çin arasındaki ticari ilişkilerin en canlı olan zamanı Şahrüh zamanında olmuştur ve Çin ile ilişkileri Timurlu Devletinin yıkılışına kadar devam etmiştir.¹¹¹

Sonraki dönemlerde Beşbalık hanı Nakş-ı Cihan, kardeşi Veys Han tarafından öldürüldükten sonra, batıya göç edip İlibalık'a taşındı. Çünkü bu sırada Oiratların gücü daha güçlü hale gelmeye başlamıştı ve onlardan kaçmak için batıya (İlibalık'a) göç etmişlerdi.¹¹² Sonradan devlet adının İlibalık olarak adlandırılması "Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Beşbalık" bölümünde şöyle geçmektedir: "(İmparator Yongle saltanatının) 16. yılında (1418), haraç/olpan elçisi Suge 速哥 (Sugı), Wang'ın (Naheishi Zhihan'ın 納黑失只罕 'Nakş-ı Cihan'ın'), kuzeni Waisi 歪思 (Veys) tarafından öldürüldüğünü, bağımsızlığı ilan ettiğini, halkıyla batıya göç edip, ülke adını Yilibalı¹¹³ 亦力把里 (İlibalık) olarak adlandırdığını söyledi."¹¹⁴ Veys Han'ın iki oğlu Esen Buka ve Yunus Han arasındaki taht mücadelesinde Esen Buka tahta geçti, Yunus Han ise Semerkant'a kaçarak Uluğ Bey'e sığındı. Esen Buka ölünce oğulları tahta geçti. Sonradan tahta Yunus Han geçer. Çinli araştırmacı Tian Weijiang 田卫疆, Yunus Han büyük ihtimalle "Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi"nde geçen Sultan Ali olduğunu düşünmekte, gerekçe olarak Sultan Ali'nin hükümdarlık dönemi tam Yunus Han'ın hükümdarlık dönemine denk gelmektedir demektedir.¹¹⁵ "Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1. Hami Wei¹¹⁶ 哈密衛 (Kumul Askeri Garnizonu) ve Tulufan¹¹⁷ 土

¹¹¹ Hayrunnisa Alan, "Timurlular", haz. Hayrunnisa Alan ve İlyas Kemaloğlu, *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017), s. 246; Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007), s. 249.

¹¹² Li Jinxin, *a.g.e.*, s. 223.

¹¹³ Şehir İli Nehri kıyısındadır. Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 375.

¹¹⁴ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8608.

¹¹⁵ Tian Weijiang 田卫疆, "Guanyu Mingdai Tulufan Shi Ruogan Wenti De Tantaoyao 关于明代吐鲁番史若干问题的探讨", *Zhongguo Bianjiang Shidi Yanjiu 中国边疆史地研究*, vol. 15, No. 3 (Beijing 2005), s. 78; Ku Zhi 堀直, "Mingdai Tulufan 明代吐鲁番", çev. Yao Sheng 姚胜, Wang Jiaming 王佳明, Tao Ying 陶盈, *Guoji Hanxue 国际汉学*, No. 2 (Beijing 2018), s. 102; Li Jinxin, *a.g.e.*, s. 229; s. 284.

¹¹⁶ Günümüzdeki Kumul şehridir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 357. Ming Hanedanlığı dönemi Kumul hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 177- 183;

魯番 (Turfan)” bölümünde: “(İmparator Chenghua saltanatının) 5. yılında (1469), (Turfan hâkimi imparatorluğa X.A.) elçi gönderip olpan sundu, buranın Qiuzhang’ı Ali 阿力 (Ali) kendini sultan olarak adlandırdı; İmparator Hongzhi saltanatının ilk yılında (1487), Turfan (sultanı) Ali ölmüştü, onun oğlu Aheima 阿黑麻 (Ahmed) sultanlık tahtını devraldı”, “(İmparator Chenghua saltanatının) 14. yılında (1478), Ali öldü, oğlu Aheima 阿黑麻 (Ahmed) sultanlık tahtını devraldı, elçi gönderip olpan sundu.” olarak geçmektedir.¹¹⁸

Ama Sultan Ali’nin ölüm tarihine baktığımızda çelişkinin olduğunu görüyoruz. Muhtemelen “Ming Yıllığı” derlenirken müellif hata yapmış olabilir veya Çinli araştırmacı kaynak olmadan kendi yorumunu katmış olabilir. Çünkü Çin geleneğinde hükümdar tahta geçerken gerçek adı dışında başka bir saltanat adı kullanabiliyorken, İslam dünyasında kullanılmıyor. Dolayısıyla Yunus Han’ın isimden Müslüman olduğu anlaşılıyor, tekrardan Ali ismini almasına gerek yoktur.

“Sultan” kelimesi hakkında “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Semerkant ve Halie¹¹⁹ 哈烈 (Herat)” bölümlerinde şöyle geçmektedir: “Suolutan 鎖魯檀 (Sultan), Junzhang’ın¹²⁰ 君長 ‘lord’ kullandığı isimdir, tıpkı Moğollardaki Kehan 可汗 (Kağan) gibi; Halk Wang’ına sultan olarak hitap ederler, hükümdar anlamındadır.”¹²¹ Çinli araştırmacı Tian Weijiang bu konuda: “Anlaşılan, ‘Sultan’ kelimesi İslam devletlerinde hükümdarlara ait unvandır. Unvanını sultana değiştirme durumu Doğu

Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 431-434; Liu Zhixiao, *UT* 2, s. 644-657; Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 68; Ceng Wenwu, *a.g.e.*, s. 226-227.

¹¹⁷ Günümüzdeki Turfan şehridir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 938. Ming Hanedanlığı dönemi Turfan hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 189-202; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 437-445; Liu Zhixiao, *UT* 2, s. 659-675; Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 63-65; Ceng Wenwu, *a.g.e.*, s. 227-229.

¹¹⁸ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8517; s. 8529-8530.

¹¹⁹ Günümüzdeki Afganistan’ın kuzey batısındaki Herat’dır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 356. Ming Hanedanlığı dönemi Herat hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 278-290; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 480-483; Fang Hao, *a.g.e.*, s. 169, s. 227; Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 48-54; Ceng Wenwu, *a.g.e.*, s. 234.

¹²⁰ Hâkim.

¹²¹ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8600; s. 8612.

Çağatay Hanlığı'nın Turfan'da İslam dinini yaydığını gösterir.” demektedir.¹²² Yunus Han 1487 yılında ölünce yerine oğlu Muhammed Han geçti. Muhammed Han kendine “Büyük Han”, kardeşi Ahmed'e ise “Küçük Han” unvanı verip Turfan'ı yönetti. Sonradan Ahmed'in oğlu Mansur tahta geçti. Yönetim merkezi daha çok Turfan merkezli oldu.¹²³

¹²² Tian Weijiang, a.g.m., s. 77-78.

¹²³ Li Jinxin, *a.g.e.*, s. 233.

Tablo 2. Ming Hanedanlığı Döneminde Turfan Hâkimleri

	Hükümdar Adı	Unvanı	Hükümdarlık Dönemi
1	Yinjiercha 尹吉兒察 (İgirçak)	<i>Qiuzhang</i> ‘kabile reisi’	1422-1426
2	Mange Tiemuer ¹²⁴ 滿哥帖木兒	<i>Qiuzhang</i>	1426- ?
3	Balamaer ¹²⁵ 巴剌麻兒	<i>Qiuzhang</i>	1441- ?
4	Yemili Huozhe 也密力火者 (İmil Hoca)	<i>Wang</i> ‘kral’	? -1465
5	Ali 阿力 (Ali)	<i>Sutan</i> 速檀 ‘sultan’	1465- 1478
6	Aheima 阿黑麻 (Ahmet)	<i>Sutan</i> ‘sultan’	1478-1504
7	Mansuer 滿速兒 (Mansur)	<i>Sutan</i> ‘sultan’	1505-1545
8	Sha 沙 (Şah)	<i>Sutan</i> ‘sultan’	1546-1570
9	Maheima 馬黑麻 (Muhammed)	<i>Sutan</i> ‘sultan’	1571- ?

Kaynak: Zhang Tingyu 張廷玉, *MS* (Beijing: Zhonghua Shuju 中華書局, 1974), s. 8528-8536; Chen Wangcheng 陳旺城, “Mingdai Hami Wei Zhi Yanjiu 明代哈密衛之研究”, *Guoli Yilan Jishu Xueyuan Renwen Ji Kexue Jiaoyu Zhongxin* 國立宜蘭技術學院人文及科學教育中心 (Taiwan 1987), s. 6.

Kumul Şehri, Ming Hanedanlığı ile Doğu Çağatay Hanlığı arasındaki en tartışmalı bölgelerden idi. “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1. Kumul Askeri Garnizonu” bölümünde: “*Kumul, doğuya Jiayuguan’e doğru gidildiğinde 1600 li (921.600 km) uzaklıktadır; Buranın (Kumul’un) kuzeyinde Oiratlar, batısında Turfan, Doğusunda Shazhou,*

¹²⁴ Kanaatimizce “Möngge Timur” olarak okunabilir.

¹²⁵ Kanaatimizce “Balamir” olarak okunabilir.

*Handong, Chijin askeri garnizonları yer alır.” olarak kayıt edilmiştir.*¹²⁶ Çin imparatorları Kumul hükümdarlarına *Zhongshun Wang*¹²⁷ 忠顺王 ‘faithful and obedient king’ unvanı verip Kumul’u yönetmesini istemiştir. “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1. Kumul Askeri Garnizonu” bölümünde: “*Başlangıçta, (imparator) Chengzu’nun, Zhongshun Wang unvanını oluşturması, Kumul’un batı ülkelerinin kapısı olması idi, ondan (Zhongshun Wang) imparatorluk tarafından gönderilen elçileri karşılayıp korumasını, diğer yabancılara/barbarlara liderlik etmesini, batı ülkeleri sınırı için savunma kalkını oluşturmasını istemişti.*” olarak bahsedilmiştir.¹²⁸ Ayrıca, “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 2. Handong Sol Askeri Garnizonu” bölümünde: “*Önceki imparatorun Kumul Askeri Garnizonunu tesis etmesi, (Kumul’un) batı ülkelerindeki önemli geçit yolu güzergâhında olması idi.*” ifadesi geçer.¹²⁹ Kumul’un önemi oldukça büyüktür. Çünkü Kumul, batı ülkelerinin kapısıdır. Çin ile Orta Asya arasında gidip-gelen elçiler, tüccarlar, kervanlar, mektuplar, fermanların hepsi Kumul’dan geçiyordu. Orta Asya’daki hükümdarlar bu haraç/olpan yolunu “Altın Yolu”¹³⁰ olarak görüyordu. Dolayısıyla Kumul’u elinde bulundurmak, “Altın Yolu”nun önemli noktasını elinde bulundurmak anlamına geliyordu ve aynı zamanda ekonomik açıdan büyük kazanç elde etmek demektir. Kumul’un hayati öneminden dolayı, Turfan hâkimleri ve Oiratların kabile reisleri sürekli Ming Hanedanlığından Kumul’u ele geçirmek istemiştir. Neticede Ming Hanedanlığı, imparator Jiajing saltanatının 8. yılı (1529) Kumul’daki hâkimiyetinden vazgeçti, Turfan hâkimi Kumul’u ele geçirdi.¹³¹ Bu olay “Ming Yıllığı. Batı İlleri

¹²⁶ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8511.

¹²⁷ Sadık ve itaatkar kral.

¹²⁸ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8511-8514.

¹²⁹ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8565.

¹³⁰ Çinli araştırmacı Li Jinxin, “*Xinjiang’da Kurulan İslam Hanlıklarının Kısaca Tarihi*” adlı eserinde, Orta Asya’daki hükümdarların Kumul’dan geçen haraç/olpan yolunu “Altın Yolu” olarak adlandırdığını bahseder. İpek yolu terimi ise ilk defa 1877 tarihinde Alman tarihçisi Ferdinand Freiherr von Richthofen tarafından kullanılmıştır.

¹³¹ E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 177; Li Jinxin, *a.g.e.*, s. 282-283.

Tezkeresi 1. Kumul Askeri Garnizonu” bölümünde: “*Ertesi yılına (imparator Jiajing saltanatının 8. yılı, 1529) geldiğinde, Gansu eyaletinin Xunfu’su*¹³² 巡撫 ‘grand coordinator’ Tang Ze 唐澤 da Kumul’u yeniden kurmanın kolay olmayacağını düşünüp, (Kumul’da X.A.) kendi kendini yönetme politikası uygulamasını göz önünde bulundurmasını istedi. İmparator öneriyi uygun gördü. O zamandan beri imparatorluk Kumul hakkında fazla bir şey sormadı, Turfan’ın olpan sunmasına izin verdi, böylece batı sınırında istikrar sağlandı. Sonra Kumul Turfan’a tabi oldu. Kumul’u yönetenler artık Zhongshun Wang’ın soyundan gelenler değildi.” olarak geçmektedir.¹³³

¹³² Büyük koordinatör.

¹³³ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 88526.

Tablo 3. Ming Hanedanlığı Döneminde Kumul Hâkimleri

	Hükümdar Adı	Unvanı	Hükümdarlık Dönemi
1	Nahuli 納忽里 (Narkuşiri)	Yuan Hanedanlığı döneminde <i>Weiwu Wang</i> ¹³⁴ 威武王 ‘Weiwu King’, sonradan <i>Su Wang</i> ’a ¹³⁵ 肅王 ‘Su King’ değiştirilmiştir. Kumul’un ilk <i>Zhongshun Wang</i> ’ı 忠順王’dır.	1380 (?) -1391
2	Anke Tiemuer 安克帖木兒 (Anke Timur)	<i>Su Wang, Zhongshun Wang</i>	1392-1404
3	Tuotuo ¹³⁶ 脫脫	<i>Zhongshun Wang</i>	1405-1411
4	Tuli Tiemuer 兔力帖木兒 (Tuğluk Timur)	<i>Zhongyi Wang</i> ¹³⁷ 忠義王 ‘faithful and righteous prince’	1412-1425
5	Bodashili 卜答失里	<i>Zhongshun Wang</i>	1426-1438
6	Tuohuan Tiemuer 脫歡帖木兒 (Togan Timur)	<i>Zhongyi Wang</i>	1428
7	Tuotuo Tamuer ¹³⁸ 脫脫塔木兒	<i>Zhongyi Wang</i>	1437
8	Daowadashili 倒瓦答失里 (ya da Hali 哈力)	<i>Zhongshun Wang, Sulutan</i> 速魯檀 (sultan)	1439-1457
9	Boliege 卜列革	<i>Zhongshun Wang</i>	1458-1460

¹³⁴ Güçlü Kral.

¹³⁵ Su 肅 Kralı.

¹³⁶ Kanaatimizce “Toqto” olarak okunabilir.

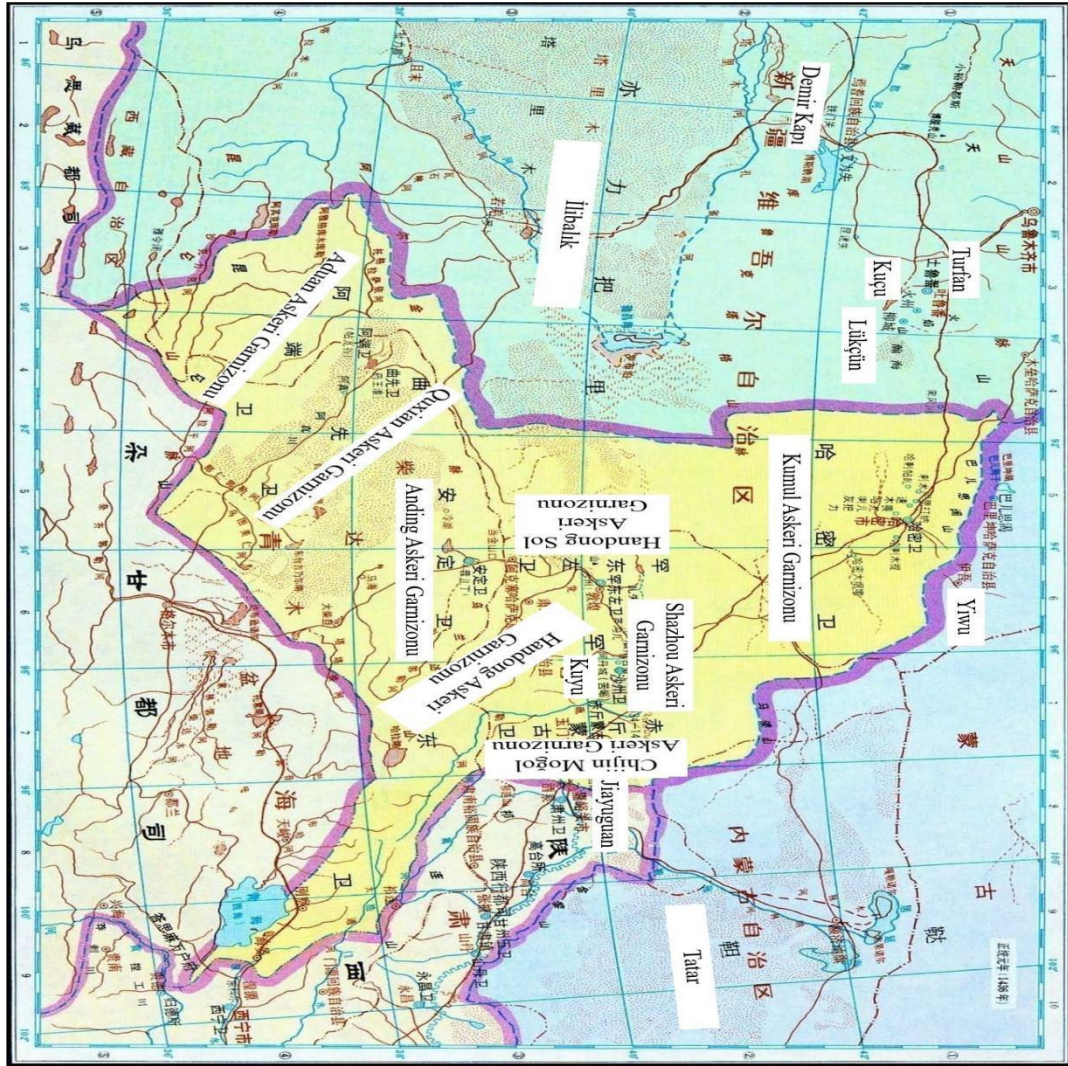
¹³⁷ Sadık ve dürüst kral.

¹³⁸ Kanaatimizce “Toqto Timur” olarak okunabilir.

	(Bulukey)		
10	Nuwen Dashili 弩溫 答失里 (Novin Taşrı)		1461-1487
11	Hanshen 罕慎 (Hancin)	<i>Zhongshun Wang</i>	1488
12	Shanba 陝巴	<i>Zhongshun Wang</i>	1492-1505
13	Baiyaji 拜牙即 (Bayaça)	<i>Zhongshun Wang, Sulutan (sultan)</i>	1506-1514

Kaynak: Zhang Tingyu 張廷玉, *MS* (Beijing: Zhonghua Shuju 中華書局, 1974), s. 8511-8526; Chen Wangcheng, 陳旺城, “Mingdai Hami Wei Zhi Yanjiu 明代哈密衛之研究”, *Guoli Yilan Jishu Xueyuan Renwen Ji Kexue Jiaoyu Zhongxin 國立宜蘭技術學院人文及科學教育中心* (Taiwan 1987), s. 6; Yang Linkun 楊林坤, “Mingdai Hami Chahetai Houwang Tongzhi Shixi Kao 明代哈密察合台后王統治世系考”, *Bian jiang Minzu Yanjiu 边疆民族研究*, No. 2 (Beijing 2003), s. 26-27.

Harita 1. “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi”ne Göre Ming Hanedanlığı Döneminde Tesis Edilen Askeri Garnizonlar¹³⁹

Kaynak: Tan Qixiang 譚其驤, *Zhongguo Lishi Ditu Ji (Yuan. Ming Shiqi) 中國歷史地圖集（元。明时期）* (Beijing: Zhongguo Ditu Chubanshe Chuban 中國地圖出版社出版, 1996), s. 84.

¹³⁹ Çalışma konumuz olan “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi”nde, İmparator Hongwu saltanatı döneminde, imparator Taizu Anding vesaire askeri garnizonları tesis ettikten sonra giderek Kumul’a yaklaşır. Kumul hâimi Anke Timur haşiyet duyup vergi vermeye meylil olur. İmparator Yongle saltanatının 2. yılında (1404), Çin imparatoru Kumul hâkimi Anke Timur’a Zhongshun Wang unvanı verir ve Kumul sık sık Çin imparatorluğuna haraç/olpan sunar. Sonraki dönemlerde Turfan güçlenince imparator Jiajing saltanatının 8. yılında (1529) Kumul’u işgal eder ve Kumul’u yönetenler artık Zhongshun Wang’ın soyundan gelenler değildir. Shazhou Askeri Garnizonu, imparator Yongle saltanatının 2. yılında (1404) tesis edilme emri verilmiştir. Turfan güçlenince imparator Jiajing saltanatının 7. yılında (1528) Turfan’a bağlı olmuştur. Bkz. Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s 8526; s. 8565.

Sonraki dönemlerde Bulaci kabilesinden Ebû Bekir, Yarkent'te ayaklanma başlattı ve İlibalık hâkimiyetinden ayrılıp çıktı. Ebû Bekir hâkimiyetinin ilk dönemlerinde idaresi altındaki yerler sadece Yarkent ve Karğalık¹⁴⁰ arasındaki küçük bir yerd. 1477 yılında savaş yoluyla Hoten bölgesini ele geçirdi. 1483 tarihinde amcasını Kaşgar'dan kovdu ve kendini sultan olarak adlandırıp, burada “Kaşgar Hanlığı”nı kurdu.¹⁴¹ Bundan anlaşıyor ki XV. yüzyılın son dönemlerinde Doğu Çağatay Hanlığı aslından bölünmüş durumdaydı. XVI. yüzyıla geldiğinde tamamen parçalandığını görüyoruz. “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1. Turfan” bölümünde: “*Mansur da dayanağı olan gücü kaybetti, gücü gittikçe zayıfladı, emri altındakiler başına buyruk hareket etmeye başladı, kendilerini Wang olarak hitap edip olpan sunanların sayısı on beşe ulaştı, siyasi iktidar merkezileşmedi; (İmparator Jiajing saltanatının) 24. yılında (1545), Mansur öldü, büyük oğlu Sha 沙 (Şah) sultanlık tahtını devraldı, küçük kardeşi Maheima 馬黑麻 (Muhammed) de kendini sultan ilan etti, Kumul'u aralarında paylaştılar; İmparator Longqing saltanatının 4. yılında (1570), Muhammed abisinin tahtını devraldı, elçi gönderip imparatorluğa teşekkür etti. Onun (Muhammed) küçük kardeşi Suofei¹⁴² 璚非 dâhil toplam üç kişi kendini sultan ilan etti.*” olarak kayıt edilmiştir.¹⁴³

Doğu Çağatay Hanlığı 1347 yılında Tuğluk Timur'un tahta geçmesinden, 1514 yılında Sultan Said Han'ın Saidiye Hanlığını kurmasına kadar toplam 167 sene hüküm sürmüştür.¹⁴⁴

Sonuç olarak, Ming Hanedanlığının Tanrı Dağlarının kuzey ve güneyini ele geçirme çabaları Oiratlar yanı sıra, Doğu Çağatay Hanlığının (Turfan Merkezli) engel olması

¹⁴⁰ Günümüzdeki Doğu Türkistan'da yer alan Karğalık ilçesidir.

¹⁴¹ Liu Zhixiao, *UT* 2, s. 641-643; Li Jinxin, *a.g.e.*, s. 229.

¹⁴² Kanaatimizce “Sufi” olarak okunabilir.

¹⁴³ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8535-8536.

¹⁴⁴ Li Jinxin, *a.g.e.*, s. 205.

sonucunda boşuna gitmiş oldu.¹⁴⁵

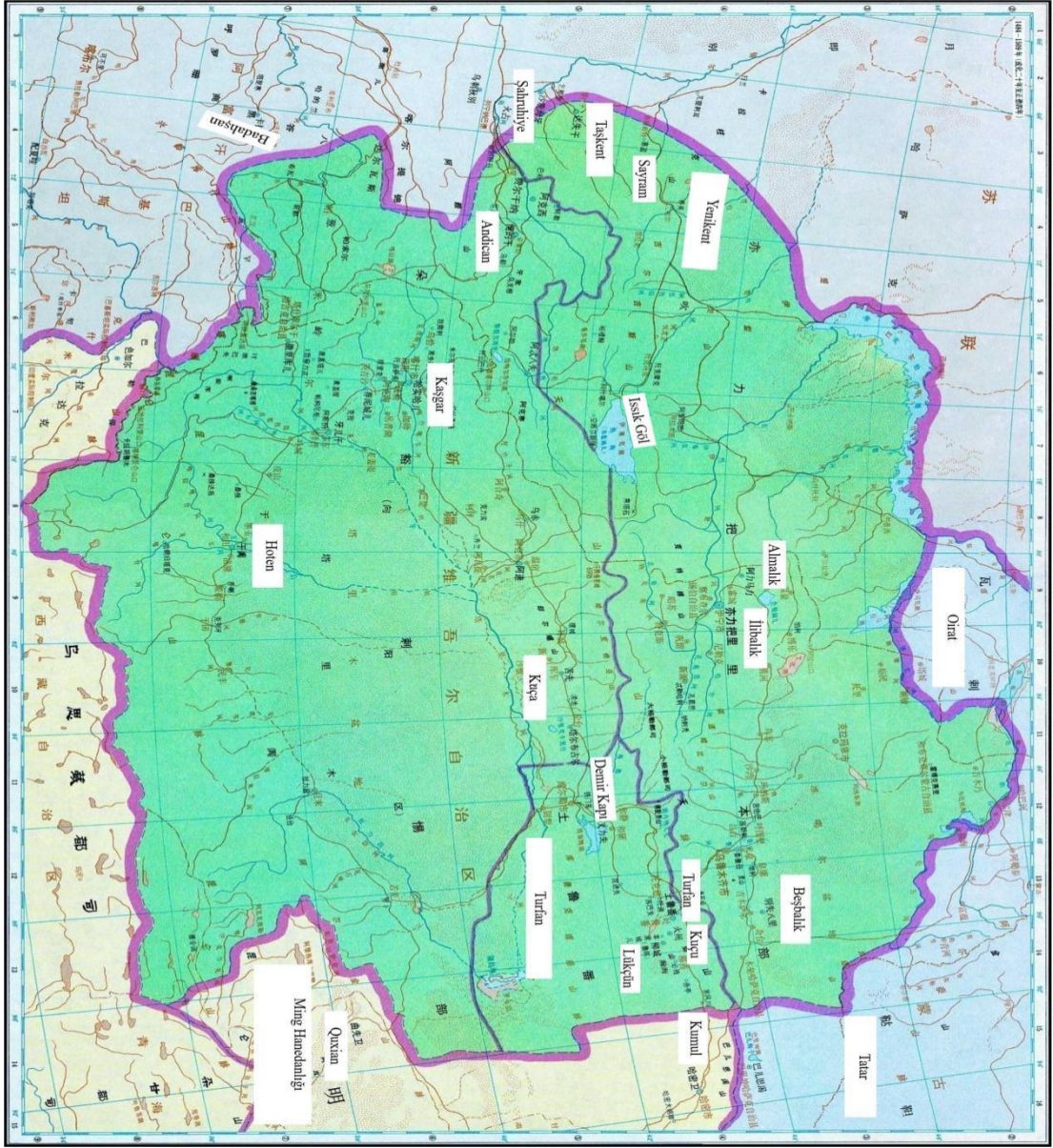
¹⁴⁵ Liu Zhixiao, *UT 2*, s. 647.

Tablo 4. Doğu Çağatay Hanlığı Hükümdarları

	Hükümdar Adı	Hükümdarlık Dönemi
1	Tuğluk Timur	1347-1362
2	İlyas Hoca	1362- ?
3	Hızır Hoca	1389-1399
4	Şem-i Cihan	1399-1408
5	Muhammed	1408-1416
6	Nakş-ı Cihan	1416-1418
7	Veys Han	1418-1429
8	Şir Muhammed	1421-1428
9	Esen Buka	1429-1462
10	Dost Muhammed	1462-1469
11	Yunus Han	1469-1487
12	Sultan Muhammed Han	1487-1508
13	Sultan Ahmed Han	1487-1504
14	Sultan Mansur	1504-1544

Kaynak: Hayrunnisa Alan, “Çağatay Hanlığı”, *Avrasya’nın Sekiz Asrı Cengizogulları*, haz. Hayrunnisa Alan, İlyas Kemaloğlu (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), s. 95-96.

Harita 2. “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi”nde Yer Alan Şehirlerden Doğu
Çağatay Hanlığı Sahasındakiler

Kaynak : Tan Qixiang 譚其驤, *Zhongguo Lishi Ditu Ji (Yuan. Ming Shiqi)* 中國歷史地圖集（元。明时期） (Beijing: Zhongguo Ditu Chubanshe Chuban 中國地圖出版社出版, 1996), s. 88-89.

BÖLÜM II: ÇİN'DE YILLIK YAZMA GELENEĞİ VE “MİNG YILLIĞI”NDA “BATI İLLERİ TEZKERESİ”

2.1. ÇİN'DE YILLIK YAZMA GELENEĞİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

Çinlilerin yıllık yazma geleneği çok eskilere dayanır. M.Ö. 841 tarihinden itibaren Çin tarihi kronolojik bir şekilde yazılmaya başlanmıştır. Çinliler kendi tarihini yazarken aynı zamanda kendilerini direk ilgilendiren komşu kavimlerin tarihini de yıllıklara dâhil etmiştir. Çin kaynakları genelde imparatorların bizzat görevlendirdiği maaşlı tarihçiler tarafından kaleme alınıyordu. Gerçi yıllıklarda Çinliler kendi milletin üstünlüğünü ifade etmek ve imparatorun faaliyetlerini methetmek için taraflı olarak yazsa da her yıllığın sonuna eklenen yabancılara ilgili bölümler, Orta Asya Türk tarihinin önemli kayağı niteliğini taşımaktadır. “Çin kaynakları” diye adlandırılan yıllıklar Çin’de kurulan 24 sülalenin resmi tarihi ve Çinli seyyahların seyahatnameleri, elçilerin ziyaret hatıraları, kanunnameler, kamuslar, antlaşmalar, mektuplar gibi çeşitli vesikalardan oluşmaktadır.¹⁴⁶ Resmi tarih olarak sayılan Çin kaynakları, aynı zamanda Çinli bürokratlar tarafından, gene Çinli bürokratların okuması, tarihten ders alması, güncel problemleri çözmekten geçmişten kuvvet almaları ve bir “ayna” gibi kullanmaları için yazıldıkları için siyasi mahiyette

¹⁴⁶ Varis Çakan, *Orta Asya Türk Tarihinin Kaynakları* (Ankara: Binyıl Yayınevi, 2009), s. 131.

yazılmış resmi belge niteliğini taşımaktadır.¹⁴⁷

Çin'in resmi hanedanlık kayıtları olan "24 Tarih" Han Sülalesinden (M.Ö. 206-M.S. 220) Ming Hanedanlığına (1368-1644) kadar olan geniş bir tarihi dönemi içine almaktadır. İlk hanedanlık kaydı, Si-Ma Qian 司馬遷 (M.Ö. 145- yaklaşık M.Ö. 95) tarafından Han Sülalesi (M.Ö. 206-M.S. 220) döneminde kaleme alınan *Shiji* 史記 (Tarih Kayıtları)'dır. Han Sülalesinden sonraki dönemlerde de düzenli olarak her hanedandan sonra yıllık yazma geleneği devam etmiştir. Resmi hanedan yıllığı olan *Shiji*'den (Tarih Kayıtları'ndan) sonra kaleme alınan resmi hanedanlık kayıtları ise şunlardır: *Hanshu* 漢書 (Han Tarihi), *Hou Hanshu* 後漢書 (Sonraki Han Tarihi), *Sanguo Zhi* 三國志 (Üç Devlet Tarihi), *Jinshu* 晉書 (Jin Tarihi), *Songshu* 宋書 (Song Tarihi), *Nan Qishu* 南齊書 (Güney Qi Tarihi), *Liangshu* 梁書 (Liang Tarihi), *Chenshu* 陳書 (Chen Tarihi), *Weishu* 魏書 (Wei Tarihi), *Bei Qishu* 北齊書 (Kuzey Qi Tarihi), *Zhoushu* 周書 (Zhou Tarihi), *Suishu* 隋書 (Sui Tarihi), *Nanshi* 南史 (Güney Tarihi), *Beishi* 北史 (Kuzey Tarihi), *Jiu Tangshu* 舊唐書 (Eski Tang Tarihi), *Xin Tangshu* 新唐書 (Yeni Tang Tarihi), *Jiu Wudai Shi* 舊五代史 (Eski Beş Dönem Tarihi), *Xin Wudai Shi* 新五代史 (Yeni Beş Dönem Tarihi), *Songshi* 宋史 (Song Tarihi), *Liaoshi* 遼史 (Liao Tarihi), *Jinshi* 金史 (Jin Tarihi), *Yuanshi* 元史 (Yuan Tarihi), *Mingshi* 明史 (Ming Tarihi).¹⁴⁸

Resmi hanedanlık kayıtları içinde kişi adlarına göre düzenlenmiş biyografiler ile kavim ve yöre monografileri bölümleri yer almaktadır. Bunların birçoğu farklı kişiler tarafından toplanıp yazıldığı için yapılacak bir araştırmada her bir bölüm içindeki bilgilerin karşılaştırılarak kullanılması bilgi eksikliği ya da yanlışını ortadan

¹⁴⁷ İsenbike Togan, "Göktürklerle İlgili Çince Kaynaklarda Söylem: Chiu T'ang Shu'dan Örneklerle", *Türk Tarihi Araştırmaları Yıllığı-Belleten 2000* (Ankara 2001), s. 354-355.

¹⁴⁸ Sema Orsoy, "Çin'in Resmi Hanedanlık Kayıtlarında Türk Kavimlerine Ait Monografiler", *Türkler*, c.1 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s. 555-570; Çin kaynakları hakkında İsenbike Togan'ın "Çin Kaynaklarında Türkler Eski Tang Tarihi (Chiu T'ang-shu)", Tilla Denzi Baykuzu'nun "Son Bilgileri Işığında Kürşat İsyanı" ve "An Lu-Shan İsyanı Ve Büyük Yen Devleti", Konuralp Ercilasun'un "Türk Tarihinde Asya Hunları Birinci Hakimiyet Dönemi", Ayşe Onat, Sema Orsoy ve Konuralp Ercilasun'un "Han Hanedanlığı Tarihi Hsiung-Nu (Hun) Monografisi" adlı çalışmaları vardır.

kaldıracaktır. Resmi kayıtların değişik zamanlarda basılmış versiyonları bulunmaktadır. Sonuç itibariyle, Çin kaynakları yazılı kültürü olmayan toplumların geçmişini aydınlatmada büyük katkıda bulunmuştur.¹⁴⁹

2.2. “MİNG YILLIĞI” HAKKINDA GENEL BİLGİ

“Ming Yıllığı”nın toplam dört tane versiyonu bulunmaktadır. Bunlar You Tong 尤侗 (1618-1704) tarafından derlenen 1. versiyonu, Wan Sitong 萬斯同 (1638-1702) tarafından derlenen 2. versiyonu, Wang Hongxu 王鴻緒 (1645-1723) tarafından derlenen 3. versiyonu ve Zhang Tingyu (1672-1755) ve diğerleri tarafından derlenen son versiyonundan ibarettir.¹⁵⁰

“Ming Yıllığı”nın son versiyonu yani 4. versiyonu, Çin’de Mançular tarafından kurulan Qing Hanedanlığı (1644-1911) döneminde yaşayan tarihçi Zhang Tingyu ve diğerleri tarafından derlenmiştir. “Ming Yıllığı”, Çin’de 1368-1644 yılları arasında hüküm süren Ming Hanedanlığının resmi tarihi niteliğindedir. Çin’in resmi hanedanlık kayıtları olan “24 Tarih” içinde en son yazılmış olanıdır.¹⁵¹

Zhang Tingyu ve diğerleri tarafından derlenen “Ming Yıllığı”nın tamamı 336 bölümdür. Bunun 24 bölümü Benji 本紀 (imparatorlar Monografisi), 75 bölümü Zhi 志 (Notlar), 220 bölümü Liezhuan 列傳 (Komşu Kavimlerin Tezkeresi), on üç bölümü Biao 表 (imparatorlar şeceresi) ve dört bölümü de Mulu’dan 目錄 (İçindekiler’den) oluşmaktadır. “Ming Yıllığı”, “24 Tarih” içindeki diğer kitaplar ile karşılaştırıldığında Tang Sülalesi (618-907) döneminden sonra yazılan resmi tarihler içinde niteliği yüksek olanlardan bir tanesidir. Bunun nedenlerinden biri, “Ming

¹⁴⁹ Sema Orsoy, a.g.m., s. 554.

¹⁵⁰ Guo Chaohui 郭朝辉, “‘Mingshi. Xiyu Zhuan’ Bianzuan Kaoshu 《明史. 西域傳》 编纂考述”, *Zhongguo Dianji Yu Wenhua 中国典籍与文化*, No. 3 (Beijing 2016), s. 28.

¹⁵¹ Varis Çakan, a.g.e., s. 142; Sema Orsoy, a.g.m., s. 571.

Yıllığı” yazılırken temel alınan materyallerin oldukça zengin olmasıdır. İkinci bir neden de kitabın tarihi iyi bilen, dönemin ünlü tarihçilerinden oluşturulan bir grup tarafından yazılmış olmasıdır. Üçüncü bir neden ise, kitabın uzun bir sürede yazılması ve dolayısı ile düzeltmelerin yapılması ve tekrar gözden geçirilmesi için daha çok zaman harcamasından kaynaklanmaktadır. Ming tarihi ile ilgili çok sayıda kitap bulunmaktadır. Ancak, “Ming Yıllığı” diğerlerine nazaran daha düzenli ve kapsamlı bir kaynaktır.¹⁵²

2.3. “MİNG YILLIĞI”NDA “BATI İLLERİ TEZKERESİ”

“Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi”, Çin’in 24 resmi hanedan tarihi içinde yer alan yedi tane “Batı İlleri Tezkeresi” kısmının sonucudur. Bu kaynak eser XIV. yüzyılın ortalarından XVII. yüzyılın ortalarına kadar olan batı illerinde yer alan ülkeler ve kabilelerin tarihi hakkında kıymetli bilgileri içermekte olup, Ming Hanedanlığı dönemi batı ülkelerinin tarihini araştırmamızda başlıca kaynak niteliğini taşımaktadır.¹⁵³

İmparator Shunzhi 顺治 saltanatının 2. yılında (1645), Qing Hanedanlığı “Ming Yıllığı”nı derlemek için büro kurdu. İmparator Kangxi 康熙 saltanatının 18. yılında (1679), 50 tane bilgini “Ming Yıllığı”nı derlemek için görevlendirdi. You Tong (1618-1704) bu bilginlerden biriydi. 1682 tarihinde “(Mingshi) Waiguo Zhuan (明史) 外國傳; (Ming Yıllığı) Yabancı Ülke Tezkeresi”nin derlenmesi tamamlandı. “Tezkere”nin 6. cildi 27 ülke, 7. cildi dokuz ülke olmak üzere toplam iki cilt, 36 ülke yer almakta olup, yaklaşık 20.000 Çince karakterlerden oluşmaktadır. Derlenen bu ilk versiyon “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi”nin oluşumunda temelleri atmıştır. “(Ming Yıllığı) Yabancı Ülke Tezkeresi”nin ana kaynağı ise bireylerin hatıraları,

¹⁵² Sema Orsoy, a.g.m., s. 571.

¹⁵³ Gou Hanlin, a.g.m., s. 69.

seyyahların seyahatnâmeleridir. Örneğin: Chen Cheng'in *Xiyu Fanguo Zhi*¹⁵⁴ 西域番國志, Mao Ruizheng'in 茅瑞征 *Huangming Xaingxu Lu*¹⁵⁵ 皇明象胥錄, Yan Congjian'in 严从简 *Shuyu Zhouzi Lu*¹⁵⁶ 殊域周咨錄 gibi kaynaklardır.¹⁵⁷

Wan Sitong (1638-1702) yaklaşık Kangxi saltanatının 18. yılında (1679) “Ming Yıllığı”nı derlemeye başlamıştır. 1690 yılında derlemeyi tamamlamıştır. Wan Sitong tarafından derlenen “*Mingshi. Waifan Zhuan* 3 明史.外番傳 3; Ming Yıllığı. Dış Yabancılar/Barbarlar Tezkeresi 3”te batı ülkeleri sadece tek cilt şeklinde derlenmiş olup, toplam 41 ülke yer almaktadır. Wan Sitong tarafından derlenen “Tezkere”, You Tong “Tezkere”sinin devamı niteliğindedir.¹⁵⁸

Wan Sitong'un ölümünden sonra Wang Hongxu (1645-1723) ve diğerleri “Ming Yıllığı”nı derleme vazifesini üstlenmiştir. Wang Hongxu “*Mingshi Gao. Xiyu Zhuan* 明史稿.西域傳; Ming Yıllığı El Yazısı. Batı İlleri Tezkeresi”ni derlemiştir. “Batı İlleri Tezkeresi” toplam dört ciltten oluşmaktadır. “Batı İlleri Tezkeresi 1”de dört ülke, “Batı İlleri Tezkeresi 2”de dokuz ülke, “Batı İlleri Tezkeresi 3”te on üç ülke, “Batı İlleri Tezkeresi 4”te 33 ülke olmak üzere toplam 59 ülke yer almakta olup, bu cilt toplam 53.000 Çince karakterlerden oluşmaktadır. Eser derlenirken *Mingshi Lu* 明實錄 (Ming Hanedanlığının Gerçek Kayıtları), resmi kayıtlar, döneme ait eserler kullanılıp, batı ülkeleri hakkındaki bilgileri daha kapsamlı yazmaya çalışılmıştır.¹⁵⁹

Gerçi Wang Hongxu'nun derlediği “Ming Yıllığı” diğerlerine göre daha kapsamlı olsa da yine içerik açısından yanlışlıklar ve eksiklikler mevcuttur. Zhang Tingyu

¹⁵⁴ Batı ülkelerine elçi olarak giderken, batı ülkelerinin dağları, nehirleri kaleme alınıp imparatorluğa sunulan bir seyahat raporudur.

¹⁵⁵ Ming Hanedanlığı dönemi tarihi içerisine tarihi eserdir.

¹⁵⁶ Ming Hanedanlığı sınırlarının tarihi, Çin ve yabancı ülkeler ilişkilerini anlatan kronik eserdir.

¹⁵⁷ Guo Chaohui, a.g.m., s. 28-30.

¹⁵⁸ Guo Chaohui, a.g.m., s. 30-31.

¹⁵⁹ Guo Chaohui, a.g.m., s. 31-33.

(1672-1755) ve diğerkleri on sene çaba sarf edip, 336 ciltten oluşan “Ming Yıllığı”nı derleyip tamamladı. Bunun 329. cildinden 332. cildine kadar olan “*Mingshi. Xiyu Zhuan* 明史.西域傳; Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi”nde toplam 59 ÷lke yer almaktadır. Sonuç olarak, “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi” hakkında yapılan derlemeler, “Ming Yıllığı” derleme özelliklerine uygundur. Derleme sürecinde yanlışlıklar düzeltilip, eksiklikler giderilmiştir, ilaveler yapılarak daha çok donanımlı hale gelmiştir. Versiyonlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar Qing Hanedanlığının ilk dönemlerindeki tarih çalışmalarındaki gelişmeleri gösterir. “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi” toplam dört versiyon şeklinde yazılıp, içerik açısından daha kapsamlı ve daha doğru bilgileri içermiştir. “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi”, Qing Hanedanlığının batı ÷lkelerini tanıması için bilgi kaynağı sunmuştur. Bu kaynak eserin Ming Hanedanlığının savunma stratejileri, Ming Hanedanlığı ve Orta Asya ilişkileri, Doğu Türkistan ve Tibet bölgelerinin siyasi durumlarını ve sosyal gelişme, değişmelerini araştırmada önemli rolü vardır.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Guo Chaohui, a.g.m., s. 33-36.

Tablo 5. Qing Hanedanlığı (1644-1911) Döneminde You Tong (d.1618-ö.1704), Wan Sitong (d.1638-ö.1702), Wang Hongxu (d.1645-ö.1723) Ve Zhang Tingyu (d.1672-ö.1755) Tarafından Derlenen “Batı İlleri Tezkeresi”nde Yer Alan Şehirler

You Tong (d.1618-ö.1704), “(Ming Yıllığı) Yabancı Ülke Tezkeresi (VI, VII. Cilt)”	VII. Cilt		VI. Cilt	
	Kumul, Chijin Moğol, Anding, Aduan, Quxian, Handong, Turfan (ek olarak Kara Kuçu/Kuçü), Lükçün, Horasan		Hoten, İlibalık, Semerkant (ek olarak Şahruhiye, Sayram, Taşkent, Keş, Termiz, Buhara, Daliqi ¹⁶¹ 答里奇, Şiraz, Nakş-ı Cihan), Herat (Andhoy, Belh, Rum), Fuji 拂菻, Mekke, Medine, Aorsi (ek olarak Shahalu, Huolazha, Kirman, Minzhen şehri, Baisonghuer, Jiayilei ¹⁶² 加異勒), Xifan	
Wan Sitong (d.1638-ö.1702), “Ming Yıllığı. Dış Yabancılar/Barbarlar Tezkeresi 3”	415. Cilt “Dış Yabancılar/Barbarlar Tezkeresi 3”			
	Kumul, Chijin Moğol, Anding, Aduan, Quxian, Handong, Turfan, Kara Kuçu/Kuçü, Lükçün, Horasan, Hoten (ek olarak Yanze ¹⁶³ 鹽澤), İlibalık, Semerkant (ek olarak Yenikent, Şahruhiye, Sayram, Taşkent, Keş, Termiz, Buhara), İsfahan, Daermi, Şiraz, Nakş-ı Cihan, Herat (ek olarak Andhoy, Belh), Rum, Fuji, Mekke, Medine, Aorsi, Shahalu, Huolazha, Kirman, Minzhen şehri, Baisonghuer, Jiayilei, Riluo gibi ülkeler, Bilimujiang 畢里木江, Xifan			
Wang Hongxu (d.1645-ö.1723), “Ming Yıllığı El Yazısı. Batı İlleri	202. Tezkere “Batı İlleri Tezkeresi 1”	203. Tezkere “Batı İlleri Tezkeresi 2”	204. Tezkere “Batı İlleri Tezkeresi 3” ¹⁶⁴	205. Tezkere “Batı İlleri Tezkeresi 4”

¹⁶¹ You Tong (1618-1704) tarafından derlenen “(Ming Yıllığı) Yabancı Ülke Tezkeresi”nde “Daliqi” olarak yazılan yer metin içinde “Daermi 答兒密” olarak yazılmıştır.

¹⁶² Hindistan’daki antik liman adıdır, bugünkü Güney Hindistan’ın doğu kıyısındaki Kayier 卡異兒 (Cail) kasabasında yer almaktadır. Bkz. <https://zh.wikipedia.org/wiki/%E5%8A%A0%E7%95%B0%E5%8B%92>

¹⁶³ Tuz Bataklığı yani Lopnor’dur. Günümüzdeki Ruoqiang 若羌 (Çarkılık) ilçesindeki Lopnor’dur. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 1071.

¹⁶⁴ Dört bölümden oluşan “Batı İlleri Tezkeresi”nin 3. bölümünde Wusicang (Tibet) bölgesi hakkında bilgiler yer almaktadır. Bizim tez konumuz Tibet’i kapsamadığı için bu kısmı

Tezkeresi”	Kumul Askeri Garnizonu, Lükçün, Kara Kuçu/Kuçu, Turfan	Xining, Hezhou, Taozhou, Minzhou Yabancılar/Barbarlar askeri garnizonu, Anding Askeri Garnizonu, Aduan Askeri Garnizonu, Quxian Askeri Garnizonu, Chijin Moğol Askeri Garnizonu, Shazhou Askeri Garnizonu, Handong Askeri Garnizonu, Handong Sol Askeri Garnizonu, Kumul		Semerkant, Şahruiye, Taşkent, Sayram, Yenikent, Keş, Termiz, Buhara, Beşbalık, Herat, Andhoy, Badahşan, Hoten, Şiraz, Andican, Kaşgar, İsfahan, Huolazha, Kirman, Baisonghuer, Daermi, Nakş-ı Cihan, Minzhen şehri, Riluo, Mısır, Horasan, Tebriz, Aorsi, Shahalu, Mekke, Medine, Kun şehri (ek olarak Hasan dâhil olmak üzere toplam 29 ülke), Rum
Zhang Tingyu (d.1672-ö.1755), “Ming Yıllığı. Batı	329. Cilt “Batı İlleri Tezkeresi 1”	330. Cilt “Batı İlleri Tezkeresi 2”	331. Cilt “Batı İlleri Tezkeresi	332. Cilt “Batı İlleri Tezkeresi 4”

değerlendirmedik. O yüzden tabloda boş bıraktık. Tibet hakkındaki bilgilere ulaşmak için Guo Chaohui’nin 郭朝辉, “Mingshi Xiyu Zhuan” Bianzuan Kaoshu 《明史. 西域传》 编纂考述, *Zhongguo Dianji Yu Wenhua* 中国典籍与文化, No. 3 (Beijing 2016) adlı makalesine bakabilirsiniz.

İlleri Tezkeresi”			3 ¹⁶⁵	
	Kumul Askeri Garnizonu, Lükçün, Kara Kuçu/Kuçu, Turfan	Xifan Askeri Garnizonu (Xining, Hezhou, Taozhou, Minzhou gibi yabancılar/barbarlar askeri garnizonu), Anding Askeri Garnizonu, Aduan Askeri Garnizonu, Quxian Askeri Garnizonu, Chijin Moğol Askeri Garnizonu, Shazhou Askeri Garnizonu, Handong Askeri Garnizonu, Handong Sol Askeri Garnizonu, Kumul		Semerkant, Şahruihiye, Taşkent, Sayram, Yenikent, Keş, Termiz, Buhara, Beşbalık, Herat, Andhoy, Badahşan, Hoten, Şiraz, Andica, Kaşgar, İsfahan, Huolazha, Kirman, Baisonghuer, Daermi, Nakş-ı Cihan, Minzhen şehri, Riluo, Mısır, Horasan, Tebriz, Aorsi, Shahalu, Mekke, Medine, Kun şehri (ek olarak Hasan dâhil olmak üzere toplam 29 ülke), Rum

Kaynak: Guo Chaohui 郭朝辉, “Mingshi Xiyu Zhuan” Bianzuan Kaoshu 《明史. 西域

¹⁶⁵ Dört bölümden oluşan “Batı Bölgesi Tezkeresinin” 3. bölümünde Wusicang (Tibet) bölgesi hakkında bilgiler yer almaktadır. Bizim tez konumuz Tibet’i kapsamadığı için bu kısmı değerlendirmedik. O yüzden tabloda boş bıraktık. Tibet hakkındaki bilgilere ulaşmak için Guo Chaohui’nin, “Mingshi Xiyu Zhuan” Bianzuan Kaoshu, *Zhongguo Dianji Yu Wenhua*, No. 3 (Beijing 2016) adlı makalesine bakabilirsiniz.

Tabo 5'e göre Wang Hongxu'nun derlediği "Tezkere", coğrafi mekân açısından ve Ming Hanedanlığı için büyük bir önemi vardır. Ming Hanedanlığı için önemine bağlı olarak dört cilde ayrılmıştır. "Batı İlleri Tezkeresi 1" cildinde, Kumul'un kuzeyinde Moğollar yer alır ve Kumul, batı ülkelerinin kapısı olarak tanımlanır. Turfan hâkimleri güçlenince, stratejik önemi büyük olan Kumul, Kara Kuçu/Kuç ve Lükçün'ü ele geçirir. Böylece bu dört bölge bir başlık altında derlenmiştir. "Batı İlleri Tezkeresi 2" cildinde yer alan ülkeler ise Ming Hanedanlığı için bir tampon bölge niteliğinde olduğu için bir başlık altında derlenmiştir. "Batı İlleri Tezkeresi 3" cildinde yer alan Wusicang'ın (Tibet'in) yönetim şekli Yuan Hanedanlığı (1271-1368) dönemindeki yönetim şeklinin benzeridir ve bir cilt şeklinde derlenmiştir. "Batı İlleri Tezkeresi 4" cildinde batı ülkelerinde yer alan hanlıklardan, devletlerden imparatorluğa gelenler diye değerlendirip bir ayrı cilt olarak derlenmiştir. Dolayısıyla Zhang Tingyu'nun derlediği "Tezkere" de Wang Hongxu'nun derlediği "Tezkere" ile birer bir aynıdır. Sadece Wang Hongxu "Xifan Askeri Garnizonu"nu tek tek ele alırken, Zhang Tingyu "Xifan Askeri Garnizonu" olarak hepsini bir başlık altında toplamıştır. Ama derlenen "Batı İlleri Tezkeresi 4"e baktığımızda şehirlerin sıralanmasında belli bir hat takip edilmemiş gibi gözükmektedir.¹⁶⁶ Böyle olmasının nedenleri hakkında Çinli araştırmacı Guo Chaohui şöyle demektedir: *"Bu durum batı ülkelerinde yer alan bazı yerler hakkında yazılan kayıtların eksik olmasından kaynaklanıyor. Özellikle, Çağatay Hanlığı, Doğu Çağatay Hanlığı, Batı Çağatay Hanlığı, Timurlu Devleti, Yarkent (Saidiye) Hanlığı gibi hanlıkların hüküm süren tarihleri, bu hanlıkların birbirleri arasındaki ilişkiler hakkında fazla bilgilere sahip olmaması sebep olmuştur veya elde edilen bilgilerde karışıklıklar mevcuttur. Ming Hanedanlığının ilk ve orta dönemlerinde batı*

¹⁶⁶ Guo Chaohui, a.g.m., s. 32-34.

lkeleri ile sıkı iliskide bulunmuştur, iki taraf arasında gidip-gelenlerin sayısı da fazla idi. Dolayısıyla batı ülkeleri hakkında daha çok bilgi edinilmiştir. Ama Ming Hanedanlığının son dönemlerinde iki taraf arasındaki ilişkilerin azalması ve Ming Hanedanlığının daha çok kendi iç işleri ile uğraşmasıyla batı ülkelerine olan ilgisi azalmıştır. Batı lkeleri hakkındaki bilgiler sadece batı ülkelerine giden elçilerin kaleme almış oldukları kayıtlardan elde edinilirdi.”¹⁶⁷

“Ming Yıllığı” ve “Batı İlleri Tezkeresi” hakkında bilgi verirken belirttiğimiz üzere “Ming Yıllığı”nın elimizde dört tane versiyonu bulunmaktadır. Bu versiyonlar birbirinden bağımsız değil, bir temel metin üzerinde yapılan çalışmalardır. Dolayısıyla derlenen “Tezkereler”in batı ülkeleri hakkında bilgi verilen yerlerin sıralarında değişiklik, sayısında artış ve içerik açısından genişleme olmuştur. Bilgi verilen yerlerin sayısının artması veya azalması, içindeğindeki genişleme veya özetleme tarihçinin tasarrufuna göre olmuş olabilir. Tarihçinin seçimini döneminde şehirlerin önemi, mamur veya irtibat kurulup kurulmaması etkilemiş olabilir. Ancak bütün bunlar hakkında bir hüküm vermek bizim için şimdilik imkansızdır.

Çalışmamızda bilgilerin daha doğru tasnif edildiğı Zhang Tingyu ve diğerleri tarafından derlenen 4. versiyonu ele alarak çalışacağız. Aşağıda yer alan tablo 6’da “Ming Yıllığı”nın dört versiyonundaki “Batı İlleri Tezkeresi” kısımlarında yer alan şehirlerin listesinin karşılaştırması gösterilmiştir.

¹⁶⁷ Guo Chaohui, a.g.m., s. 35.

Tablo 6. “Ming Yıllığı”nın dört versiyonundaki “Batı İlleri Tezkeresi” Kısımında Yer Alan Şehirlerin Listesinin Karşılaştırması

You Tong, “(Ming Yıllığı) Yabancı Ülke Tezkeresi (VI, VII. Cilt)”	İlibalık, Şiraz, Fuji, Jiayilei
Wan Sitong, “Ming Yıllığı. Dış Yabancılar/Barbarlar Tezkeresi 3”	Lopnor, İlibalık, Yenikent, İsfahan, Fuji, Jiayilei, Riluo, Bilimujiang
Wang Hongxu, “Ming Yıllığı El Yazısı. Batı İlleri Tezkeresi”	Shazhou Askeri Garnizonu, Handong Sol Askeri Garnizonu, Wusicang (Tibet), Yenikent, Beşbalık, Badahşan, Şiraz, Andican, Kaşgar, İsfahan, Mısır, Tebriz, Kun şehri (ek olarak Hasan dâhil olmak üzere toplam 29 ülke)
Zhang Tingyu, “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi”	Shazhou Askeri Garnizonu, Handong Sol Askeri Garnizonu, Wusicang (Tibet), Yenikent, Beşbalık, Badahşan, Şiraz, Andican, Kaşgar, İsfahan, Mısır, Tebriz, Kun şehri (ek olarak Hasan dâhil olmak üzere toplam 29 ülke)

Bizim çalışmamız Zhang Tingyu ve diğerleri tarafından derlenen daha kapsamlı ve daha sağlıklı bilgileri içeren son versiyon olan “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi” esas alınarak 329, 330 ve 332 ciltleri olan “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1., 2. ve 4.” üzerinde incelenecektir. “Batı İlleri Tezkeresi”nde yer alan ülkeler hakkındaki bilgi şu sırayla verilmektedir: “Ming Yıllığı” 329. Cilt, 217. Tezkere, “Ming Yıllığı.

Batı İlleri Tezkeresi 1” bölümünde Kumul Askeri Garnizonu, Liucheng¹⁶⁸ 柳城 (Lükçün), Kara Kuçu/Kuç, Turfan hakkında bilgi vermektedir. “Ming Yıllığı” 330. Cilt, 218. Tezkere, “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 2” bölümünde Xifan Askeri Garnizonu olan Xining, Hezhou 河州, Taozhou 洮州, Minzhou¹⁶⁹ 岷州 yabancılar/barbarlar askeri garnizonu, Anding Askeri Garnizonu, Aduan Askeri Garnizonu, Quxian Askeri Garnizonu, Chijin Moğol Askeri Garnizonu, Shazhou Askeri Garnizonu, Handong Askeri Garnizonu, Handong Sol Askeri Garnizonu, Hameili¹⁷⁰ 哈梅里 (Kumul) hakkında bilgi vermektedir. “Ming Yıllığı” 332. Cilt, 220. Tezkere, “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4” bölümünde ise Semerkant, Shaluhaiya¹⁷¹ 沙鹿海牙 (Şahruhiye), Dashigan¹⁷² 達失干 (Taşkent), Sailan¹⁷³ 賽藍 (Sayram), Yangyi¹⁷⁴ 養夷 (Yenikent), Keshi¹⁷⁵ 渴石 (Keş), Dielimi¹⁷⁶ 迭里迷

¹⁶⁸ Söğüt Şehridir. Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 435. Ming Hanedanlığı dönemi Lükçün hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 184-185; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 435-436; Liu Zhixiao, *UT* 2, s. 658; Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 67-68; Ceng Wenwu, *a.g.e.*, s. 227.

¹⁶⁹ Qinghai’deki Köknur Gölü’nün güneydoğusundadır. Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 445.

¹⁷⁰ Ming Hanedanlığı dönemi Hameili (Kumul) hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 219-221; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 455-456.

¹⁷¹ Tacikistan’ın Leningnabade 列寧納巴德 (Leninabad) Vilayeti Sır Deryası’nın sağ kıyısı civarlarında yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 804. Ming Hanedanlığı dönemi Şahruhiye hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 253-255; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 467-468; Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 59-60.

¹⁷² Özbekistan’daki Taşkent’dir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 212. Ming Hanedanlığı dönemi Taşkent hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 251; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 466; Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁷³ Kazakistan’daki Ximukente 希姆肯特 (Çimkent) Dongsailamu 東賽拉姆’dur. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 780. Ming Hanedanlığı dönemi Sayram hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 250-251; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 465-466; Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 60-61.

¹⁷⁴ Kazakistan’daki Talas Irmağı civarındaki Jiangbuer 江布爾 (Jambul) Vilayetinde yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 1079. Ming Hanedanlığı dönemi Yenikent hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 251-252; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 466; Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁷⁵ Özbekistan’da yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 531. Ming Hanedanlığı dönemi Keş hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 273-274; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 478-479.

(Termiz), Bohuaer¹⁷⁷ 卜花兒 (Buhara), Beşbalık, Herat, Andouhuai¹⁷⁸ 俺都淮 (Andhoy), Badaheishang¹⁷⁹ 八答黑商 (Badahşan), Hoten, Shilasi¹⁸⁰ 失刺思 (Şiraz), Andegan¹⁸¹ 俺的干 (Andican), Hashihaer¹⁸² 哈實哈兒 (Kaşgar), Yisifuhan¹⁸³ 亦思弗罕 (İsfahan), Huolazha¹⁸⁴ 火刺札, Qilimaer¹⁸⁵ 乞力麻兒 (Kirman), Baisonghuer¹⁸⁶ 白松虎兒, Daermi¹⁸⁷ 答兒密, Nashi Zhehan¹⁸⁸ 納失者

¹⁷⁶ Özbekistan'ın güneyinde yer alan Termiz şehridir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 239. Ming Hanedanlığı dönemi Termiz hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 275; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 479; Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁷⁷ Özbekistan'daki Buhara'dır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 149-150. Ming Hanedanlığı dönemi Buhara hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 271; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 477; Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁷⁸ Afganistan'ın kuzeyindeki Andhoy'dur. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 70. Ming Hanedanlığı dönemi Andhoy hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 275-276; Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁷⁹ Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s.479. Ming Hanedanlığı dönemi Badahşan hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 276-278; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s.479-480.

¹⁸⁰ Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 484. Ming Hanedanlığı dönemi Şiraz hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 2292-294; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 484-485; Fang Hao, *a.g.e.*, s. 227.

¹⁸¹ Özbekistan'ın doğu kısmındaki Fergana Vadisi'nin kuzeyinde yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 70. Ming Hanedanlığı dönemi Andican hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 255; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 468-469.

¹⁸² Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 462. Ming Hanedanlığı dönemi Kaşgar hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 245; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 462-463; Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 63; Ceng Wenwu, *a.g.e.*, s. 232.

¹⁸³ İran'daki İsfahan şehridir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 1112. Ming Hanedanlığı dönemi İsfahan hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 291; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 483-484; Fang Hao, *a.g.e.*, s. 170.

¹⁸⁴ Ming Hanedanlığı dönemi Huolazha hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 312.

¹⁸⁵ İran'daki Kirman şehridir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 726. Ming Hanedanlığı dönemi Kirman hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 290; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 483; Fang Hao, *a.g.e.*, s. 170.

¹⁸⁶ Ming Hanedanlığı dönemi Baisonghuer hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 311-312.

¹⁸⁷ Ming Hanedanlığı dönemi Daermi hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 312-313.

罕 (Nakş-ı Cihan), Minzhen¹⁸⁹ 敏眞, Riluo¹⁹⁰ 日落, Mixier¹⁹¹ 米昔兒 (Mısır), Heilou¹⁹² 黑婁 (Horasan), Taolaisi¹⁹³ 討来思 (Tebriz), Asu¹⁹⁴ 阿速 (Aorsi), Shahalu¹⁹⁵ 沙哈魯, Tianfang¹⁹⁶ 天方 (Mekke/Arabistan), Modena¹⁹⁷ 默德那 (Medine), Kun¹⁹⁸ 坤 Şehri (ek olarak Hasan 哈三 dâhil olmak üzere toplam 29 ülke), Lumi¹⁹⁹ 魯迷 (Rum) ülkeleri hakkında bilgi vermektedir.²⁰⁰

¹⁸⁸ Ming Hanedanlığı dönemi Nakş-ı Cihan hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 313.

¹⁸⁹ Ming Hanedanlığı dönemi Minzhen Şehri hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 313.

¹⁹⁰ Ming Hanedanlığı dönemi Riluo hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 314.

¹⁹¹ Ming Hanedanlığı dönemi Mısır hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 308-310.

¹⁹² Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 477. Ming Hanedanlığı dönemi Horasan hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 272-273; Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 477-478.

¹⁹³ İran'daki Tebriz şehridir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 901. Ming Hanedanlığı dönemi Tebriz hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 294; Fang Hao, *a.g.e.*, s. 170; "Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4" Tebriz bölümünde: "Tebriz şehri, küçük bir diyardır, toprak genişliği 100 li'yi (57.600 m) aşmaz. Şehir dağa yakındır." olarak tarif edilmektedir. Çin kaynağında böyle söylenmekle birlikte Tebriz şehrinin XIV-XV. yüzyıldaki büyüklüğüne bakılırsa, bu tarif Çin kaynağındaki bilgiler ile çelişmektedir. Acaba kaynakta tarif edilen küçük ve dağlık şehir Tebriz olabilir mi?

¹⁹⁴ Kadim devlet adıdır. Yuanshi'da 元史 (Yuan Yıllığında) Aorsi olarak kaleme alınmıştır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 52. Ming Hanedanlığı dönemi Aorsi hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 310-311.

¹⁹⁵ Orta Asya'da yer alan Sır Derya'nın sağ kıyısı Angelian 安格連 (Angren) Nehri'nin civarında yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 798. Ming Hanedanlığı dönemi Shahalu hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 311.

¹⁹⁶ Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 475. Ming Hanedanlığı dönemi Mekke hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 297-304; Fang Hao, *a.g.e.*, s. 227-228; Ceng Wenwu, *a.g.e.*, s. 234-235.

¹⁹⁷ Ming Hanedanlığı dönemi Medine hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 304-306; Fang Hao, *a.g.e.*, s. 228-229.

¹⁹⁸ "Kun" kelimesinin Çince'de iki anlamı bulunmaktadır. İlki "yer" anlamındadır. İkincisi ise "kadın" anlamına gelmektedir. Ming Hanedanlığı dönemi Kun Şehri hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 314-315.

¹⁹⁹ Ming Hanedanlığı dönemi Rum hakkındaki çalışmalar için ayrıca bkz. E. Bretschneider,

BÖLÜM III: MİNG HANEDANLIĞI DÖNEMİNDE DIŞ TİCARET

3.1. İPEK YOLU VE TİCARET

İpek yolu terimi ilk defa 1877 tarihinde Alman tarihçisi Ferdinand Freiherr von Richthofen tarafından kullanıldı. İpek yolu, Çin'den başlayıp Türkistan, Horasan, Irak-i Acem, Irak-ı Arap'ta Doğu Akdeniz sahiline ve Anadolu'dan Avrupa'ya devam eden bir doğudan başlayıp batıda biten kıtalararası bir yoldur. Modern literatürde ipek yolu olarak adlandırdığımız bu yol büyük bir iletişim ağı olmakla beraber her türlü ticari malların satın alıp satıldığı, insanlık için bir hayatı işlevi olan yoldur. Özellikle Orta Asya gibi deniz ve hava yolu gibi seçeneklerinin olmadığı dönemlerde bu yolun önemi hayati olma özelliği daha barizdi. Aynı zamanda ipek yolu, yolculuk yapan âlim, derviş, misyoner, keşiş, rahip gibi zamanın entelektüellerinin bulunduğu ve devletler arasındaki elçilerin kullandığı yoldur. Dolayısıyla ipek yolu ticaret, kültürel ve iletişim ağıdır. Orta Asya'da konar-göçebelerin ekonomisi hayvancılığa dayalı olması ve dolayısıyla birikimlerinin olmaması onların alışverişe olan ihtiyaçlarını arttırmıştır. Dolayısıyla bunlar kendisi ile aynı ürünleri yetiştiren ve elde eden topluluklardan ziyade farklı ürünleri yetiştiren ve satan komşu kavimlerle

a.g.e., s. 306-308.

²⁰⁰ Ülkeler hakkında daha fazla bilgi edinmek için *MS* çeviri metne bakınız.

ticaret yapmaya önem vermiştir.²⁰¹ Asya’da kurulan imparatorluklar yerleşik ya da konar-göçer kültürler çerçevesinde değerlendiriliyor. Uyguladıkları ticaret yöntemleri göçebe kültürler açısından müdahaleci olan ve olmayan serbest ticaret politikaları, yerleşik kültürler açısından ise devlet denetiminde ticaret ve merkezi devletin serbest ticaret yöntemleriyle eklemlenen yapılanmalardır. Serbest ticaret yöntemleri milat öncesinden başlayıp ta XIII. yüzyıl Cengiz Han döneminde bütün Asya’ya yayılmıştır. Sonraki dönemlerde ise değişik eklemlenme denemeleri ortaya çıkmıştır, 1450-1990 yılları arasında merkezi yapılar ağırlık kazanmıştır. Yerleşik kültürün hâkim olduğu Çin’de ticaret, iç ve dış ticaret şeklinde ele alınmıştır. İç ticaret daha çok serbestken, dış ticaret devlet kontrolünde tutulmuş durumdaydı. İç ticarete devlet az veya sınırlı vergiler alarak, yerel topluluklar arasındaki bağları güçlendirmek ve siyasi birliği sağlamaya yöneliktir. Ticaret politikaları devlet felsefesi olarak tek bir merkezden yönlendiriliyordu. Ülüş sistemine hâkim olan göçebe kültürlü imparatorluklar kurulurken genelde ticaret yolları üzerinde ya da kurulduktan sonra ticaret merkezlerini kendi ülkelerinden geçirmiştir.²⁰²

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Çin, sınır ticaretini serbest bırakmamıştır. Çin’e mal getirmek ve Çin’den mal çıkışını sınırlandırıyor. Dolayısıyla batı sınırında Çin Seddi bu manada geçişi önleyen bir araç haline gelmiştir.

Çince “Chang Cheng 長城” olarak adlandırılan, yaklaşık 6700 km uzunluğundaki Çin Seddi’nin imparator Qin Shihuang 秦始皇 (M.Ö. 259-M.Ö. 210) döneminde M.Ö. 215 tarihinde yapıldığı kabul edilmektedir. Ama Çin Seddi’nin büyük bir bölümü Ming Hanedanlığı (1368-1644) döneminde yapılmıştır. Çin Seddi’nin yapılış nedenleri içinde, bir tarım toplumu olarak Çin’in göçebe unsurlar arasındaki sınırı

²⁰¹ Hayrunnisa Alan, “İpek Yolu”, s. 257-263; İsenbike Togan, “Türk Tarihi Araştırma Prensipleri içinde Dışta Ticaret İçte Ülüşün Rolü”, *Journal Of Turkish Civilization Studies*, S. 2 (İstanbul 2006), s. 211.

²⁰² İsenbike Togan, “Asya’da İmparatorluklar Ve Ticaret Yöntemleri”, *Tarih Vakfı I. Uluslararası Tarih Kongresi* (Ankara 1993), s. 133-136; İsenbike Togan, “Dışta Ticaret İçte Ülüşün Rolü”, s. 212-214.

duvar yoluyla belirlemek, kuzeydeki Hunların ve Moğolların Çin'e yaptıkları akınları durdurmak, sınır içindeki insanların kaçmasını önlemek için yapılmış bir hapisane duvarı olmakla beraber ölümsüzlüğe kavuşamayan imparator Qin Shihuang Çin Seddi'ni yaptırarak ölümsüzlüğü yakalamıştır.²⁰³ Çinli araştırmacılar şöyle yorumlamaktadır: Çin Seddi'nin yapılışı ve sürekli onarım görmesinin diğer bir nedeni ise Çin ve batı ülkeleri arasında gidip-gelen elçiler, tüccarlar ve diğerleri için gereken gıda, su yardımında bulunmak, onların güvenliğini sağlamak, Çin ve batı ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerin kesintisiz devam etmesini sağlamak içindir.²⁰⁴ Çin Seddi'nin en batısında bulunan ve kuzeybatıya gitmek için umumiyetle kullanılan kapı ise Jiayuguan sayılıyordu.²⁰⁵

Çin Seddi'nden çıktıktan sonra batıya uzayan yollar ipek yolu kuzey, güney ve orta olarak üç yola ayrılır. Güney yolu genellikle Hexi koridorundaki Dunhuang'dan²⁰⁶ 敦煌 yola çıkarak güney batısındaki Tarım Havzası'nın güney ucu, Shache²⁰⁷ 莎車 (Yarkent) ve Congling'den²⁰⁸ 葱嶺 (Pamir Dağlarından) geçip, Orta Asya'ya gelinir. Orta yol, Dunhuang'ın kuzey batısındaki Kumul, Turfan'dan geçip, Tarım Havzası'nın kuzey ucundan Kaşgar'dan Pamir Dağlarını geçerek Orta Asya'ya gelinir. Kuzey yolu ise Dunhuang'ın kuzey batısındaki Kumul, Turfan, Cimsar, Urumçi'den geçip, İli Nehrini geçerek batısında yer alan Yedisu bölgesine ulaşır.²⁰⁹

²⁰³ Bülent Okay, "Çin Seddinin Yapılış Nedeni Hakkında Değişik Bir Görüş", *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. 36, S. 1-2 (Ankara 1993), s. 145-155.

²⁰⁴ Huang Yongmei 黄永美, Xu, Weimin 徐卫民, "Han Changcheng De Xiu Jian, Gongneng Ji Xiandai Yiyi 汉长城的修建、功能及现代意义", *Kexue 科学, Jingji 经济, Shehui 社会*, vol. 30, No. 3 (Shanxi, Xi'an 2012), s. 18.

²⁰⁵ Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 43.

²⁰⁶ Gansu eyaletindeki Dunhuang şehridir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 254.

²⁰⁷ Günümüzdeki Doğu Türkistan'ın Kaşgar bölgesinde bulunmaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 813.

²⁰⁸ Pamir Dağıdır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 202.

²⁰⁹ Yang Fuxue, *a.g.m.*, s. 16.

Modern tarihçilerin ipek yolu olarak tanımladıkları ve çeşitli çalışmalara konu olan bu yol ağı hakkında Kamil Veli Nerimanoğlu, İpek yolunu coğrafi olarak üç güzergâh şeklinde şöyle gösterir: “Birincisi, Çin üzerinden Uzak Doğu ülkelerine ve Pasifik Okyanusu’na; ikincisi, Pakistan ve İran üzerinden (transit geçiş yolu olarak da Afganistan dâhil olmakla) Hint Okyanusu’na; üçüncüsü, Hazar Denizi aşılma suretiyle Kafkaslar ve Türkiye üzerinden Akdeniz’e ve Avrupa’ya doğru uzanmıştır.”. Orta Çağ’da ticaret kervanları Çin’deki Xi’an’den 西安 yola çıkıp Kaşgar’a geliyordu. Kaşgar’dan ikiye ayrılan ilkini takip ederek Afganistan ovalarından Hazar Denizi’ne; diğeri de Karakurum Dağları’nı aşarak İran üzerinden Anadolu’ya geliyordu. Anadolu’dan deniz yolu ya da Trakya üzerinden karayoluyla Avrupa’ya geliyordu.²¹⁰

Çin’den batıya doğru yol güzergâhlarını tespit etmekte Ming Hanedanlığı dönemindeki elçi Chen Cheng tarafından kaleme alınan “*Batı İlleri Elçilik Raporu*” ile batıdan doğuya doğru Timurlu Devletinden Çin’e elçi olarak giden Gıyaseddin Nakkaş tarafından kaleme alınan “*Hıtay Sefaretnamesi*” bizim için kıymetli bilgiler sunmaktadır. Ming Hanedanlığı elçisi Chen Cheng hayatı boyunca dört defa batı ülkelerine gitmiştir, üç defasında Semerkant-Herat bölgelerine kadar gitmiştir. Chen Cheng liderliğindeki elçilik heyeti Suzhou’dan²¹¹ 肅州 yola çıkarak, ipek yolu güzergâhları üzerinden ilerleyip, Yumenguan’dan²¹² 玉門關 (Yeşim Taşı Kapısından) geçip Kumul’a gelmiştir. Buradan Huoyanshan²¹³ 火燄山 (Alev Dağı), Liushahe²¹⁴ 流沙河 (Akarkum Nehri), Lükçün’den geçerek, Kara Kuçu/Kuçü’ya ulaşmıştır. Buraya kadar geçtiği güzergâhlar Tang Sülalesi dönemindeki güzergâh ile

²¹⁰ Kamil Veli Nerimanoğlu ve Tuğrul Veli, “İpek Yolu”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu* (Ankara), s. 2333.

²¹¹ Günümüzdeki Gansu eyaletinin Jiuquan 酒泉 şehri civarlarında yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 863.

²¹² Gansu eyaletinin Dunhuang şehrinde yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 1136.

²¹³ Doğu Türkistan’ın Turfan Havzasında yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, 440.

²¹⁴ Alev Dağı ve Lükçün arasında yer alan nehirdir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, 596.

aynıdır. Ama Turfan'dan sonra Yaercheng'da²¹⁵ 崖兒城 (Yaer Şehrinde) elçilik heyeti iki kola ayrılarak kuzey ve güney yolunu takip etmiştir. Chen Cheng ise güney yoluyla ilerlemiştir. Kuzey yolunu takip eden diğer elçilik heyeti muhtemelen Tang Sülalesi (618-907) dönemindeki güzergâhı takip ederek günümüzdeki İli şehrine gelmiş olmalıdır. Cheng Cheng liderliğindeki elçilik heyeti ise güney hattından ilerleyerek Tuokexun'e²¹⁶ 托克遜 (Toksun'a) gelmiştir, Alagou'dan²¹⁷ 阿拉溝 batıya ilerleyerek Kudannawuer 窟丹納兀兒, Botuotu'dan²¹⁸ 博脫秃 geçerek, Konggesi²¹⁹ 孔葛思 (Künes) nehri civarına gelirler. Chen Cheng liderliğindeki elçilik heyetinin ilerlediği bu güney hattı Tang Sülalesi (618-907) dönemindeki orta ve kuzey yol güzergâhı değildi, bu yol tarih boyunca seyyahların hiç geçmediği yoldu. Kuzey ve güney yolu ile ilerleyen elçilik heyetleri Alimalishan'ın²²⁰ 阿力馬力山 (Almalı Dağı'nın) doğusunda bir araya gelmiştir. Elçilik heyetleri Yiliehe'dan²²¹ 衣烈河 (İli Nehrinden) güneybatıya ilerlemiştir. Yenikent, Sayram, Taşkent, Termiz, Semerkant bölgelerinden geçip Herat'a ulaşmışlardır. Herat valisi Mirza Baysungur'un elçisi Gıyaseddin Nakkaş'ın Hıtay (Çin) yolculuğu ise imparator Yongle saltanatının 17. yılında (1429) Herat'tan başlar. Belh'ten geçerek Semerkant'a ulaşırlar. Taşken, Sayram, Yixikeer'dan²²² 亦息渴爾 (Issık Göl'den) geçerek, İli Nehri'nin Tekesihe'dan²²³ 特克斯河 (Tekes Nehrinden) Yuleidusi²²⁴

²¹⁵ Doğu Türkistan'ın Turfan şehrinde yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, 1058.

²¹⁶ Doğu Türkistan'ın Turfan şehrindeki Toksun ilçesidir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, 951.

²¹⁷ Doğu Türkistan'daki Yençi Hui Özerk İlçesi, Hejing 和靜 (Hicing) İlçesi Alagou Nahiyesi'dir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 25.

²¹⁸ Doğu Türkistan'daki Hicing ilçesinin Buergusi'da 布爾古斯 yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s.148.

²¹⁹ Doğu Türkistan'ın Xinyuan 新源 (Künes) ilçesi Nalati 那拉提 (Narat) yaylasının güneyinde yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, 546.

²²⁰ Doğu Türkistan'ın İli nehri civarındaki bölgedir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, 38.

²²¹ Doğu Türkistan'daki İli nehridir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, 1092.

²²² Kırgızistan'daki Issık Göldür. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, 1113.

²²³ Doğu Türkistan'ın İli Kazak Özerk bölgesinde bulunmaktadır. İli nehrinin güneybatı

裕勒都司 (Yulduz) Yayalası'nın kuzeybatısına gelmiştir. Tanrı Dağlarını geçip, 11 Temmuz 1420 tarihinde Turfan ve Kara Kuçu/Kuç'u'ya gelmiştir ve burada Çin memurları tarafından karşılanmıştır. Sonradan Kumul'dan ilerleyip Dashamo'yu 大沙漠 (Büyük Kumluk'u) geçip, Yumenguan'de (Yeşim Taşı Kapısı'nda) Çin memurlarının denetiminden geçtikten sonra, doğuya ilerleyip, Suzhou, Ganzhou²²⁵ 甘州, Husinabade'yi²²⁶ 胡思納巴德 geçip, Sarı Nerhirden de geçerek 14 Aralıkta başkent Pekin'e ulaşırlar.²²⁷

kaynağıdır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, 903.

²²⁴ Bayangolin yaylasıdır. Doğu Türkistan'daki Bayagolin Moğol Özerk ilindeki Hıcing ilçesinde bulunmaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, 1140.

²²⁵ Günümüzdeki Gansu eyaletinin Zhangye 張掖 şehridir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 302.

²²⁶ Lanzhou 蘭州 olabilir.

²²⁷ Yang Fuxue 杨富学, "Mingdai Lulu Sichou Zhilu Jiqi Maoyi 明代陆路丝绸之路及其贸易", *Zhongguo Bianjiang Shidi Yanjiu 中国边疆史地研究*, No. 2 (Beijing 1997), s. 10-12.

Harita 3. Gıyaseddin Nakkaş'ın Hitay (Çin) Yolculuğu

Kaynak: Ghiyāth Al-Dīn NAQQĀSH, *Ghiyāth Al-Dīn NAQQĀSH'S Diary Of Journey To China*, haz. Omonullo Buriev, A. Abduhalimov, T. Fayziev ve N. Jabbarov (Tashkent: Mashhur Press, 2017), s. 80.

İpek yolu Çin'in Orta Asya, Batı Asya ve Avrupa ile olan ilişkilerinde köprü rolü oynamıştır. İpek yolu Han Sülalesi (M.Ö. 202-220), Tang Sülalesi (618-907) dönemlerinde kullanılan önemli bir ticaret ağıdır. Song Sülalesi (960-1279), Yuan Hanedanlığı (1271-1368) dönemlerinde kara yolu yanı sıra deniz ipek yolu hızlı bir şekilde gelişmiştir, Ming Hanedanlığının ilk dönemlerinde Zheng He'nin yedi defa Batı Okyanus'a sefere çıkması Çin'in deniz ipek yolu için yeni bir dönemi başlatmıştır.²²⁸ Zheng He, Yunnan eyaletinin Kunyang 昆陽 kasabasıdır. Ataları aslen batı ülkelerinden olup, Yuan Hanedanlığının ilk dönemlerinde Yunnan eyaletine gelip yerleşmişlerdir.²²⁹ Zheng He aslen Müslümandır, gerçek ismi Ma He 馬和'dır, sonradan imparator Yongle tarafından Zheng 鄭 soyadı lütfedilmiştir. Babası Mekke'ye umreye gitmiştir. Zheng He elçi olarak Hint Okyanusu, İran, Arap Körfezi ve Afrika kıyıları olmak üzere yaklaşık 30 ülkeye gitmiştir ve ülke hükümdarlarının Çin'e sembolik bağlılıklarını elde etmiştir. Zheng He, imparator Yongle saltanatının 3. (1405), 5. (1407), 7. (1409), 10. (1412), 14. (1416), 19. (1421), 22. (1424) yıllarında ve imparator Xuande saltanatının 5. yılında (1430) Batı Okyanus'a sefere çıkmıştır. Çin ile diğer ülkeler arasındaki ekonomik ve diplomatik ilişkilerin güçlenmesinde önemli rol oynamıştır.²³⁰

İpek Yolu üzerindeki önemli faktörlerden biri olan tüccarlara ve kendilerinden olmayanlara olan tutum, Moğollar dönemi ve Ming Hanedanlığı döneminde çok farklılık göstermiştir.

XI. ve XIII. yüzyıllarda Orta Asyalı tüccarlar Çin ticaretinin denetim mekanizmalarını zorlamış olsa da başarılı olamamışlardır. Aynı zamanda Çin'in kapalı kapıları karşısında bu Orta Asyalı zengin ve bilgili tüccar ailelerinin hiçbir politik gücü yoktu. Bu tüccarlar politik gücü Cengiz Han Moğol imparatorluğunu

²²⁸ Yang Fuxue, a.g.m., s. 10.

²²⁹ Fang Hao, a.g.e., s. 185.

²³⁰ John King Fairbank ve Merle Goldman, *China: A new History* (London: Harvard University Press, 2006), s. 137-138; Fang Hao, a.g.e., s. 185-198.

kurarken “Ortak Tüccarlar” adıyla siyasete de dâhil olmakla başladı. Cengiz Han’ın ordusu tüccarların gitmek istediklerin yerlerin kapısını onlara açtı. Müslüman tüccarlar bu fethedilen yerlerin valiliğini yaptılar. İdareci oldular ve kendilerinden olmayan tüccarları vergilendirdiler.²³¹

Moğollar döneminde hanların karargâhları yani orduları yürüyen şehirler, sonradan “ordu pazar” denilen pazarlar da tüccarlar için yürüyen pazar haline geldiği için, tüccarların pazara gitmesine gerek yoktu. Pazarlar, tüccarlar ve müşterilerle beraber yürüyordu. Böylece ticaret yollarının güvenliği sağlanmıştır.²³² Ortak tüccar sisteminde Moğol hanedan üyeleri sermaye ve ulaşım güvenliğini sağlıyordu, neticede tüccarlar onların sayesinde elde ettikleri gelirleri hanedan üyesi ortaklarıyla paylaşmış oluyorlardı.²³³ Bu yüzden 1250 yılında, tüccarlardan “Damga” adı verilen vergi alınmaya başlanmıştır. Damga vergisi almak için mühürlü damga kullanılan valilere Moğolca “Daruğa”, Türkçe “Baskak” denmiştir. Tüccarlardan alınan “Damga” vergisi devletin önemli bir gelir kaynağını oluşturuyordu. Ticarete yönelik bu siyasete modern tarihçiler “Pax Mongolica” yani “Moğol Barışı” adını vermiştir. Moğol Barışının kurulmasıyla önce Müslüman sonradan Marco Polo gibi gayrimüslimlerin Çin’e gelme yolu açılmıştır ve bu süreçte seyahat notlarını kaleme almıştır. Tanrı Dağlarının kuzey ve güneyinde ticaretin akışı sağlanmıştır. Bu dağların güneyinde de tarımsal alanların eski yapısını bozmadan yararlanmasına yol açmıştır. Böylece fetihler sonucunda yıkılan yerler yeniden tamir edilmiştir ve su yollarının bakımına önem verilmiştir. Bu alanlar prenslere ülüş olarak değil merkeze bağlı valilerin yönetimine verilerek elde edilen gelirler merkeze aktarılmıştır.²³⁴

²³¹ İsenbike Togan, “Asya’da İmparatorluklar ve Ticaret Yöntemleri”, s. 140.

²³² İsenbike Togan, “Çinggis Han Ve Moğollar”, *Türkler* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s. 244.

²³³ Hayrunnisa Alan, “13-16. Asır Türk Dünyasında Göç ve Nüfus Hareketleri”, haz. Abdüllatif Çeviker ve Faruk Bal, *Türk-İslam Dünyasında Göç ve Göç Yönetimi* (İstanbul: Akademik Kitapları, 2016), s. 89.

²³⁴ İsenbike Togan, “Çinggis Han Ve Moğollar”, s. 244.

Böylece, güdümlü ticaret, tüccarın hâkimiyete ortaklığı ve “Damga” vergisinin uygulanması Moğollar döneminde sistemli bir şekilde uygulanmıştır.²³⁵

Ögedey döneminde Müslümanlara karşı tutumunun çok hoşgörülü olduğu şu kayıtlardan anlaşılır: “Oktay gayet cömert iyi huylu ve büyük bir Müslüman dostu idi. Ehl-i İslam’ın tazimine ve refahına fazlaca çaba gösteriyordu. Onun zamanında memleketinde bulunan Müslümanlar müreffeh bir durumda ve saygın bir vaziyette idiler. Onun hükümdarlığı zamanında Tengüt, Tamgaç, Tibet ve Çin ülkesinin tüm şehirlerinde mescitler inşa edildi. Tüm doğu ülkesindeki kaleleri ve müstahkemleri İslam ümerasın taifesine verdi. İran ve Turan’dan getirdikleri ümerayı, yukarı Türkistan, Tamgaç ve Tengüt ülkesi şehirlerine yerleştirdiler. Moğollara, kızlarını Müslümanlara vermelerini; onların çocuklarını (evlilik için) almak istediklerinde ise men etmemelerini buyurdu. Tüm doğu ülkelerinde cuma namazları kaim oldu; Müslümanlar o ülkelere yerleşip kendi kasabalarını ve şehirlerini inşa ettiler. Herkes kendi şehrinin imarına girişti.”.²³⁶ Ögedey, Müslümanlara karşı oldukça sempati duyuyordu. İslam dinini diğer dinlerden daha üstün tutuyordu. Müslümanları, Çinliler ve Uygurlar gibi düşman ve rakiplerine karşı korumuştur.²³⁷

Yuan Hanedanlığı (1271-1368) dönemine geldiğinde Yuan Hanedanlığı-batı ilişkilerinin daha sıkı bir şekilde devam etmesiyle, çok sayıda Müslüman tüccarlar, misyonerler ve akademisyenler arka arkaya Çin’e geldiler. Bazılarına göre, Yuan Hanedanlığı döneminde Çin’e gelen Huihui’lerin (Müslümanların) sayısı yaklaşık 2-3 milyon civarında oldukları hakkında bilgi veriyor. Bu günümüzdeki Huizu²³⁸ 回族 nüfusuna göre analiz edildiğinde, 2-3 milyonluk sayı çok büyük rakamdır. Yuan

²³⁵ İsenbike Togan, “Asya’da İmparatorluklar ve Ticaret Yöntemleri”, s. 140-141.

²³⁶ Minhacı Sirac el Cüzcanı, *Tabakat-ı Nasiri: Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*, çev. Mustafa Uyar (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016), s. 105-106.

²³⁷ V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız (Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1990), s. 497.

²³⁸ Çin’deki Müslüman Çinlilerdir.

Hanedanlığı döneminde Çin'e gelen Huihui'lerin (Müslümanların) sayısı en az 100,000 civarında olabilir.²³⁹ “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Semerkant” bölümünde: “*Yuan Hanedanlığı (1271-1368) döneminde Huihui'ler (Müslümanlar) dünyanın dört bir tarafına yayılmıştı.*”²⁴⁰ bahsi geçer. Yine “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Medine” bölümünde de: “*Yuan Hanedanlığı (1271-1368) dönemine geldiğinde, bu ülkenin (Medine'nin) insanları dört bir tarafa yayıldı.*” ifadesi geçer.²⁴¹ Yuan Hanedanlığı döneminde Çin'e gelen ünlü seyyah İbni Battuta, Çin hükümdarını Tinkîz Hân (Cengiz Han) soyundan gelen bir Tatar olarak tanımlar. Şehirlerin her birinde Müslümanların oturduğu mahalleler, cuma namazı ve diğer namazları kılacak ibadet yerleri bulunuyordu. Müslümanlar burada saygı görür ve el üstünde tutuluyordu. Dışarıdan gelen Müslüman tacir Çin'de evlenip cariye alabiliyordu. Çin, misafirlerin güvenliği konusunda bütün memleketlerden iyidir. Orada bir yolcu tek başına epey bir servetle dokuz aylık güzergâhı hiç kaygılanmadan aşabilir. Zeytûn (Kuanz-Huo), Kanton (Guangdong 廣東), Hansâ (Hangzhou 杭州) şehirlerinde Müslümanlar ayrı bir semtte otururlardı. Onların büyük camileri, tekke ve çarşıları buradadır. Çin şehirlerinin tümünde Müslümanların işine bakan bir şeyhülislam bulunur ve aralarındaki problemleri halletmek için de bir kadı bulunuyordu. Buradaki Müslümanların çoğu zengin tacirlerdir. Zengin Müslüman tacirler camiler yaptırıyordu.²⁴² Kubilay Han zamanında yeni fetih edildiği Yunnan eyaletini Orta Asyalı Müslüman Saiyid Ajall Shams al-Din'in yönetimine vermiştir. Yunnan eyaleti Çin'in güneybatı bölgesinde yer almakta olup, Çin'in iç bölgelerinde Müslümanların yönetimine verilen tek bir eyalet idi. Çünkü burası Burma, Hindistan'a yakın olduğu için bir Moğol hâkimiyeti altındaki Orta

²³⁹ Mu Baoxiu 穆宝修, “Yuanchao Shiqi De Huihui Ren 元朝时期的回回人”, *Wen Shi Zhe* 文史哲, No. 6 (Shandong 1990), s. 57.

²⁴⁰ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8598.

²⁴¹ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8625.

²⁴² Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. Sait Aykut (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), s. 895-.902

Asyalı tüccarın yönetimine vermesi mantıklı görünüyordu, bunun yanı sıra Saiyid Ajall'ın sadık ve güvenilir biri olması da yer alıyordu.²⁴³ “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Tianfang (Mekke)” bölümünde, imparator Chenghua saltanatının 23. yılında (1487), Mekke'den Huihui (Müslüman) Ali 阿力 (Ali) Çin'e haraç/olpan sunmakla beraber 40 senedir Çin'de yaşayan abisi Nade'yi 納的 ziyaret etmek için Yunnan eyaletine gelir.²⁴⁴ Demek ki, Ming Hanedanlığı dönemine gelindiğinde dahi Yunnan eyaletinde Müslümanlar varlıklarını devam ediyor durumdaydılar.

Yuan Hanedanlığı (1271-1368) döneminde ulusa göre insanlar dört sınıfa ayrılmıştır: 1. Moğollar diğer adıyla “ülke insanı”dır. 2. Semu'lar²⁴⁵ 色目 (renkli gözlüler). Çin'deki hariç, batı ülkelerindeki toplam 30'dan fazla ulusu kapsıyordu. Bunlara “diğer ölkeliler” deniliyordu. 3. Çinliler. Sarı Nehir bölgesindeki Çinliler olup, bunlar önceden Jin 金 Sülalesinin (1115-1234) yönetimi altındaydı. 4. Güneyliler. Changjiang 長江 (Gök Irmak) bölgesi ve güneyindeki Çinliler olup, Güney Song

²⁴³ Morris Rossabi, *Khubilay Khan: His Life and Times* (London: University of California Press, 1988), s. 201-202.

²⁴⁴ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8622.

²⁴⁵ Semul'ar, Yuan Hanedanlığı döneminde Moğollar harcındaki kuzeybatıdaki kavimler, Batı Bölgesindekilere ve hatta Avrupalılara verilen genel bir isimdir; Semu sözü, “(Moğollarla) yüzleri farklı olanlar” veya “çeşitli” demektir. Asıl Moğol, Hitay, Nüzhen 女真 (Jürchen), Kore ve Çinliler ile yüzleri Moğollarla çok farklı olduğundan bu isim verilmiştir. Semu ismi 1286 yılının 6. ayından itibaren kullanılmaya başlamıştır. Yuan Hanedanlığında dört sınıf yani Moğol, Semu, Han (kuzey Çinli, Nüzhen, Hitay) ve Nan'den 南 (güney Çinli) 2. sınıfında yer alıyordu. Semu olarak sayabileceğimiz kabileler: 1. Naiman 2. Karluk 3. Uygur 4. Tangut 5. Oggüt 6. Kamul (Qamul veya Hami) 7. Qiyaodai 乞牙歹 (belki Uygurlardan bir kol) 8. Tibet 9. Kara Hitay 10. Huihui (Müslüman) 11. Arkaün (Hristian) 12. Gürcidai (Gürcistanlı) 13. Argun 14. Daşman 15. Herat 16. Keşmir 17. Nepal 18. Kanglı 20. As 21. Çerkez 22. Mi-ch'ih-ssu (Mstislav nehrinin civarındaki Rus reisinin kabilesi) 23. Kral (Macar reisi unvanı, burası Macaristan idi) 24. Güyüçi (koşçu, kabile ismi değil) 25. Togohlikhu (rehineler, kabile ismi değil) 26. Polo (Marco Polo)'dan ibarettir. Yuan Hanedanlığı kurulduktan sonra, Orta Asya ve Batı Asya'dan Müslüman tüccarlar ve misyonerler Çin'in dört bir tarafında dağılmıştır, bunlarda Semu'lar olarak nitelendirilmiştir. Semu'ların çoğu Müslüman olduğu için Yuan Hanedanlığı dönemine ait kaynaklarda adı “Huihui 回回” yani Müslüman olarak da geçmektedir. Bkz. Liu Zhiyang 刘志杨, “Mingdai Hami, Tulufan Diqu Huihui De Chengfen Ji Yisilanjiao De Shentou 明代哈密, 土鲁番地区回回的成分及伊斯兰教的渗透”, *Zhongyang Minzu Xueyuan Xuebao 中央民族学院学报*, No. 5 (Beijing 1988), s. 75; Ch'i T'ang, *a.g.t.*, s. 25.

Hanedanlığının (1127-1279) yönetiminde idi. Bu sınıflandırma insanların siyasi statüsüne de yansımıştır. Alt mevkideki Çinliler ve Güneyliler resmi bir hanedan memuru olamazdı.²⁴⁶ Yuan Hanedanlığı döneminde yurtdışından gelip Çin'e yerleşenler ve bunların içinde asimile olanlarda vardır. Ama asimile olmayanların sayısı daha çoktu. Yuan Hanedanlığı yıkıldıktan sonra, bir kısım Semu'lar Yuan Hanedanlığı imparatoru Yuan Shundi (Togan Timur) ile birlikte Moğol yaylasına gittiler, ama büyük bir kısmı ise uzun zamandır Çin'de yerleşip yaşamlarını sürdürdüğü için Çin'de kalmak zorunda kaldılar. Geri kalanların büyük bir kısmı Çinlileşmiş olup tabi olma, memuriyet sınavını kazanma ve askeri başarılar gösterme gibi başarılarından ötürü Ming Hanedanlığının memuriyet sistemlerinde yerlerini almışlardı. Bu kadar çok sayıda Semu'ların Ming Hanedanlığı memuriyet sisteminde yer almasını istemeyen imparator Zhu Yuanzhang (saltanat adı Hongwu'dur) bazı yasaları ortaya koymuştur.²⁴⁷ Ming Hanedanlığının ilk döneminde, zorla asimile etme yasası çıkarılmıştır. *Daming Lü*'nin 大明律 (Büyük Ming Hanedanlığı Anayasasının) 6. cildinde şöyle kayıtlıdır: “*Moğol ve Semu'lar Çinlilerle evlenmelidir. (Mutlaka iki tarafın rızası olmalıdır) kendi türünden kimseyle evlenmemelidir, itaat etmeyenler on sekiz kez sopa ile dövülecektir; erkek ve kadın ise memurun köleliğine verilecektir. Huihui 回回 (Müslüman) ve Qinchu 欽察 (Kıpçak) Çinliler ile evlenmek istemiyorlarsa, kendi isteğiyle kendi türünden evlenebilirler; kısıtlamalar yoktur.*” Derleme Notları bölümünde de: “*Moğollar hem Tatarlardır, Semu'lar hem Huihui'lerdir, Qinchu (Kıpçak) ise Huihui'lerin başka bir türüdür. Huihui'lerin saçları kıvrıkcık, burnu büyüktür; Qinchu'ların (Kıpçak'ların) saçları sarı, gözleri mavidir; şekli çirkin ve tuhaftır; eskiden beri (onlarla) evlenmek istemeyenler vardı.*” ifadesi geçmektedir. İmparator Hongwu saltanatının ilk yılında (1368) ferman yayınlayıp, Hu²⁴⁸ kıyafeti, Hu dili ve Hu

²⁴⁶ Qian Mu, *a.g.e.*, s. 638.

²⁴⁷ Ma Mingda 嘛明达, “Zhu Yuanzhang Qishi Semu Ren 朱元璋歧视色目人”, *Huizu Yanjiu 回族研究*, No. 1 (Ningxia 2006), s. 99.

²⁴⁸ “Hu” hakkındaki açıklama için 66 numaralı dipnota bakınız.

soyadının kullanılması yasaklamıştır. İmparator Hongwu saltanatının 3. yılı (1370) Nisan ayında tekrar ferman yayınlayıp Moğol ve Semu'ların soyadlarını değiştirme emrini ortadan kaldırmıştır. İmparator Yongle saltanatının ilk döneminde (1403), *Bing Bu*'nun²⁴⁹ 兵部 'ministries of war' *Shangshu*'si²⁵⁰ 'ministers' 尚書 Liu Jun 劉儁, askeri garnizonlardaki Dada'ların (Tatarların) çoğunun isimleri aynıdır, onlara soyad lütfedip birbirinden farkedilmeliyiz dediğinde imparator öneriyi kabul etmişti.²⁵¹ Tan Qian'ın 談遷 derlediği *Guo Que*²⁵² 國權 adlı eserinin 3. cildinde, imparator Hongwu saltanatının ilk yılında (1368) ferman yayınlayıp kılıf-kıyafetlerin Tang Sülalesi (618-907) dönemindeki gibi dikilmesi, Hu kıyafeti, Hu dili, Hu ad-soyadının yasaklanması emredildiği geçer. Burada hem soyad hem adların yasaklandığını görebiliyoruz. Bu politikalar sonucunda Moğollar ve Semu'ların büyük bir kısmı ad-soyadlarını değiştirmiştir. Sonradan onların uluslarını fark etmek zor olmuştur. Ming Hanedanlığı, Moğolların ve Semu'ların birbiriyle evlenmelerini yasaklayarak onların nüfuslarının azaltmaya çalışmıştır ve onları Çinlilerle evlenmeye zorlamıştır. Gerçi evlenmede iki tarafın sözde rıza göstermesi söz konusu olmuşsa da, eğer evlenmezse onları cezalandırarak onların Çinlileşmeye, asimile olmaya zorlamıştır.²⁵³ Böylece Yuan Hanedanlığı dönemindeki Ortak adındaki tüccarlar, Ming Hanedanlığı döneminde yönetime dâhil edilmedi ve onların konumu değişti. Ayrıca, Çin'de dış ticarete ilgili sınırlamalar ve denetimler getirildi.²⁵⁴

Ming Hanedanlığının karayolu ticareti dışındaki deniz ticaret politikası ve gelişimi şöyledir: İmparator Hongwu saltanatının 7. yılında (1374), uzak ülkelerin imparatorluğa olpan sunmalarını durdurma emri verildi. Ama Güney Okyanustaki

²⁴⁹ Savaş Bakanlığı.

²⁵⁰ Shangshu: şeftir. Savaş bakanlığının şefi Liu Jun'den bahsedilmektedir.

²⁵¹ Fang Hao, *a.g.e.*, s. 171-172.

²⁵² Ming Hanedanlığı tarihini kronikleştiren bir kronik eserdir.

²⁵³ Ma Mingda, *a.g.m.*, s. 99.

²⁵⁴ İsenbike Togan, "Asya'da İmparatorluklar ve Ticaret Yöntemleri", s. 141-142.

lkeler kendi menfaatleri için sürekli olpan sunmaya geldiler. İmparator Hongwu saltanatının 14. yılında (1381), Ming Hanedanlığı ferman yayınlayıp deniz civarında yaşıyan halkın deniz dışındaki (yurt dışındaki) lkelerle işbirliği yapmalarını, denizcilerin askeri malzemeleri yurtdışına götürmelerini yasakladı. İmparator Hongwu saltanatının 27. yılında (1394), Çin halkının yabancıların/barbarların mallarını kullanmalarını yasaklama fermanı yayınlandı, ticaret yollarını engelledi. Gizlice yurtdışından gelenlerle ticaret yapanlar ağır cezalandırıldı. İmparator Hongwu saltanatının 30. yılında (1397), halkın kendisince denize çıkıp yurtdışı ülkelerle ticaret ve pazarlık yapmaları yasaklandı. İmparator Hongwu saltanatının 7. yılından (1374) itibaren 20 yıldan fazla kapalı bir ticaret politikası uygulandı, böylece Güney Okyanus'taki ülkelerin Ming Hanedanlığı ile olan ilişkisi gitgide uzaklaştı. İmparator Hongwu'nun ölümünden sonra (1398) tahta geçen Yongle (1403) bu yasaları ortadan kaldırdı, Çin ve Güney Okyanus lkelerinin ticaret ilişkileri tekrardan başlatıldı. İmparator Yongle, Zheng He'yi Batı Okyanus'a gönderdi. Görüldüğü gibi imparator Yongle (1403-1424) döneminde deniz ipek yolu tekrardan açılmış olsa da, imparator Yongle saltanatının ilk yılında (1403), halkın kendisince yurtdışında denizciliğe çıkmasını, yurtdışındakilerle işbirliği yapmalarını önlemek için yeniden bir ferman yayınlayıp, denizcilerin gemilerini başı düz şekilde değiştirmelerini emretti. Yurtdışından gelen gemilerden vergi alındı. İmparator Yongle (1403-1424) saltanatı döneminde devletin geliri çoğaldı, halk kâr elde etti.²⁵⁵ Ama Fujian 福建 , Guangdong (Kanton) ve Yunnan'de dış ticaret yapan Müslümanlar Yuan Hanedanlığından Ming Hanedanlığına geçiş sırasında Çin'in politikalarından acı çektiler. Çoğu Müslümanlar bunun neticesinde Güneydoğu Asya'ya gitmek zorunda kaldılar. Gerçi bu siyasi değişim Güneydoğu Asya'daki Müslüman topluluklarının gelişimini hızlandırmışsa da, ama Çin'in güneydoğu liman kentlerindeki deniz ticareti faaliyet leęinin azalmasına neden oldu.²⁵⁶ Çin'in

²⁵⁵ Fang Hao, *a.g.e.*, s. 174-178.

²⁵⁶ Hyunhee Park, *a.g.e.*, s. 170.

güneyinde özellikle güneybatısında yerleşen azınlık gruplar baskı altında tutuldu. Çin vatandaşlarının denize açılma yasağı olsa bile, güneydoğu Asya'ya edilen göç hiç durmamıştır, nüfus hareketliliği yaşanmıştır. 1567 yılında günümüzdeki Xiamen 廈門 yakınlarındaki Yuegang kentinde sınırlı bir deniz ticaretine izin verilmiştir. Faal deniz ticaretinin Aomen'dan 澳門 (Macao'dan) Guangzhou'ya kayması 1578 yılında olmuştur.²⁵⁷ Deniz yasasının sıklaştırılması ve haraç/olpan sisteminin resmileştirilmesi sonucunda, Çin'deki Müslümanların İslam dünyası ile teması kesildi ve onların İslam'a olan aitlik hissini büyük ölçüde olumsuz etkilendi. Sonuçta Çin'deki Müslüman diasporasının yaşamı zor hale geldi ve sonunda kayboldu.²⁵⁸ “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Semerkant” bölümünde: “*Yuan Hanedanlığı (1271-1368) döneminde Huihui'ler (Müslümanlar) dünyanın dört bir tarafına yayılmıştı, Gansu eyaletinde yerleşenlerin sayısı çoktu, imparator Shouchen'a*²⁵⁹ 守臣 ‘defender commander’ onları hepsinin kendi ülkelerine geri göndermesini emretti, böylece 1200’den fazla kişi Semerkant’a geri gönderildi.”²⁶⁰ olarak geçen bu kayıt Ming Hanedanlığının Müslüman tüccarları kendi ülkesinde bulundurmamak istemediğini gösterir.

Ming Hanedanlığının ticarete karşı koydukları kanunlar, ticaretin getirdiği zararları önlemek değil aksine gentry'nin tüccar sınıfından hoşlanmaması neden olmuştur. Bu yüzden neşredilmiş kanunlar ticarete ve hatta büyük tüccarlar olan yabancılara karşı idi. Bütün yabancılar memleketten kovuluyor veya katlediliyordu. Fakat bazı yabancı tüccarlar Çince ad almakla Çin'de tutunabilmiştir.²⁶¹

²⁵⁷ Ray Huang, *Çin: Bir Makro Tarih*, çev. Attila Sönmez (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), s. 225.

²⁵⁸ Yokkaichi Yasuhiro 四日市康博, “Chinese and Muslim Diasporas and The Indian Ocean Trade Network Under Mogol Hegemony”, *Rikkyo University* (Japan 2008), s. 92.

²⁵⁹ Savunma komutanı.

²⁶⁰ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8598.

²⁶¹ Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi* (Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1947), s. 272.

3.2. MİNG HANEDANLIĞI'NIN OLPAN SİSTEMİ VE BATI İLLERİNDEN GELEN OLPAN MALLARI

Ming Hanedanlığının, batı ülkeleri ile olan siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerinin yürütülmesinde haraç/olpan sistemi önemli rol oynamıştır. Olpan sistemini incelemeden önce kısaca Çin bakış açısına değinmemiz gerekir. Konfüçyanist felsefeye göre Çin yani Zhongguo²⁶² 中國'dur. Bu “merkezi ülkenin” dört tarafı yabancılarla çevrilidir. Kuzeyde olanlar köpek cinsinden, güneyde olanlar haşarat cinsindendirler. Konfüçyanist felsefesine göre, Çin'in dünyadaki yabancı ülkelerle ilişki kurmaları, yabancı ülkelerin Çin'e tabiatlarını arz ederek olpan ödemeleriyle, Çin imparatorun hâkimiyetini tanımakla mümkündür. Çin hükümdarı Tianzi (göğün oğlu/cennetin oğlu) olarak bütün göğün altındakileri ahenk içinde tutmalıydı. Bu ahengi sağlamanın yolu ise yabancıları kendi kontrolü altında tutmaktı. Yabancıları kontrol altında tutamayan hükümdar ise göğün velayetini kaybetmiş sayılıyordu. Bu durum bazen hükümdarın, bazen hâkim sülalenin meşruiyetini tehdit eden bir tehlikeydi. Dolayısıyla, yabancı ülkelere Çin'e gelen mallar haraç/olpan olarak adlandırılmıştır. Dolayısıyla uluslararası ilişkileri düzenleyen olpan politikası Konfüçyanist Çin dünya görüşünün bir uzantısıdır. Bu açıdan uluslararası ilişkiler, yabancı ülkelerin Çin imparatorun hâkimiyeti tanıdıktan sonra ancak ilişki kurmak, yabancıların da Çin imparatorun hâkimiyetini tanıdıktan sonra Çin ile ticari ilişki kurmak, yabancı ülke temsilcilerinin Çin imparatorunun hâkimiyetini tanıdıklarının göstergesi için Çin imparatorunun huzurunda secde etmek gibi bazı merasimleri yerine getirmek gibi esaslar altında düzenlenmesi gerekiyordu.²⁶³ Ming Hanedanlığı, kendine olpan sunan yabancı ülkeleri vassal statüsünde görüyordu. Dolayısıyla Çin'e getirilen mallar vassalların imparator için sunduğu olpandı.²⁶⁴ Bununla birlikte

²⁶² Çin'dir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 1167.

²⁶³ İsenbike Togan Arıcanlı, *a.g.m.*, s. 74.

²⁶⁴ Joseph F. Fletcher, “China And Central Asia, 1368-1884”, *The Chinese World Order: Traditional China's Foreign Relations*, edited. John King Fairbank (USA: Harvard

ilişkilerde vassallar Çin hükümeti ile olan resmi mektuplaşmalarda Çin tarafından verilen mührü kullanır, Çin takvimlerini kullanır, Çin tarafından özel statü, rütbe ve makamlar verilirdi, imparatorun tavsiyelerini içeren nazikçe yazılan mektupları teslim alıyorlardı.²⁶⁵

Çin kendini diğer yabancılardan ayırt ediyordu, yabancılara aşağı kültürde insanlar, sulh bozanlar nazariyle bakıyordu, onlardan nefret ediyordu. Ming Hanedanlığı döneminde ilk defa bir milliyetçilik meydana gelmiştir. Bu bütün Ming Hanedanlığı boyunca devam etmiştir.²⁶⁶ “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi”ndeki kayıtlarda, Ming Hanedanlığının diğer ulusları yabancılar, haydut, vahşi olarak ifade etmesi çok fazla rastlanır. Örneğin, “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1. Turfan” bölümünde: “*Gechen*²⁶⁷ 閣臣 ‘grand secretary’ unvanlı Liu Ji 劉吉 ve diğerler raporunda, ‘garip sözlü, garip kıyafetli insanlar sessiz, mukaddes yerin (imparatorluk sarayının X.A.) düzenini bozuyor. Yabancı haydutların hırsı, imparatorluğumuzun prestijine zarar veriyor’ dedi.” ifadesi geçmektedir.²⁶⁸ Ayrıca, “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 2. Xifan Askeri Garnizonu ve Chijin Moğol Askeri Garnizonu” bölümlerinde: “*Yabancılar/barbarlar Shengfan*²⁶⁹ 生番 ve *Shufan*²⁷⁰ 熟番 olarak ikiye ayrılır. *Shengfan*, kaba ve güçlü olduğu için kontrol altına alınması zordur. *Shufan* ise at sunup karşılığında çay alıyordu, çok naziklerdi, sonradan yavaş yavaş *Shengfan*’ler ile işbirliği yapıp iç bölgeler için bela oldular; (İmparator Chenghua saltanatının) 19. yılında (1483), komşu olan vahşi Merkit gelip

University Press, 1968), s. 207-208.

²⁶⁵ Morris Rossabi, *China And Inner Asia From 1368 To The Present Day* (New York: Pica Press, 1975), s. 20.

²⁶⁶ Wolfram Eberhard, *a.g.e.*, s. 270.

²⁶⁷ Sekreter.

²⁶⁸ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8531.

²⁶⁹ Shengfan: olgunlaşmamış barbarlar/yabancılar. Dış kültürle çok temas kurmayan, Çinlileşmeyenlerdir. Fan 番, yabancı/barbar demektir.

²⁷⁰ Shufan: olgunlaşmış barbarlar/yabancılardır. Dış kültürle temasta bulunan, Çinlileşenlerdir.

saldırıda bulundu, büyük çapta öldürüp yağma yaptı.” olarak kayıt edilmiştir.²⁷¹

İmparator Yongle dönemi Çin’in yabancı ülkelerle en çok temasa geçtiği dönemdir. İmparator Yongle bilinen bütün dünyayı Çin’in haraç/olpan düzenine sokmaya çalışmıştır.²⁷² “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Hoten” bölümünde: “(İmparator) Yongle (1403-1424) saltanatı döneminde, (imparator) Chengzu uzak bölgedeki ülkeleri kendine boyun eğdirmek istemişti, dolayısıyla batı ülkelerinden her sene sürekli imparatorluğa elçiler geliyordu.” ifadesi geçmektedir.²⁷³ Yine “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Kun Şehri” bölümünde: “(İmparator) Chengzu (1403-1424) asker gücüyle istikrarı sağladıktan sonra, dünyanın dört bir tarafını yönetimi altına almak istedi, dört bir tarafa elçiler gönderdi. Böylece batıdaki büyük, küçük ülkelerin hepsi diz çöküp boyun eğdi, kıymetli hediyeler armağan etti, diğerlerinin arkasında kalmaktan korktu. Yine kuzeyinde çöl, güneyinde deniz, batı ve doğudan ise güneşin battığı ve doğduğu yerlerin hepsinden, gemi ve araba gidilen her yerden, gelmeyen yoktu. Ondan sonra, dünyanın dört bir tarafından, dilleri anlaşılmayan, yazıları tuhaf olan elçilerin hepsi, imparatorluk sarayında toplandı. Her sene olpan sunmak için gelenlere hediyeler vermekten, imparatorluk hazinesi boşalmıştı. Ama dünyanın dört bir tarafından gelen kıymetli mücevherler, asil ve tuhaf hayvanlar sunanlar, gitgide artmıştı. Bu Han Sülalesi (M.Ö. 202-220) ve Tang sülalesi (618-907) dönemindeki ihtişamdan sonra, yüzlerce Wang (kral) içinde onunla aynı statüde olan kimse yoktu.” ifadesi geçmektedir.²⁷⁴

Ming Hanedanlığı öncesi, batı ülkeleri ve Çin arasındaki ilişkiler ipek yolu üzerinden halk arasında yapılan ticaret şeklinde işliyordu, hükümet hiçbir zaman hüküm edici statüde olmamıştır. Ming Hanedanlığına gelindiğinde, merkezi hükümet hüküm edici statüye geçmiştir, halk arasındaki ticaret ikinci statüye inmiştir.²⁷⁵ Ming Hanedanlığı

²⁷¹ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8549; s. 8559.

²⁷² Joseph F. Fletcher, *a.g.m.*, s. 219.

²⁷³ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8614.

²⁷⁴ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8626.

²⁷⁵ Yang Linkun 杨林坤, “Lun Mingchao Xiyu Chaogong Maoyi Zhengce De Deshi 论明

döneminde dış ticaret sistemi Hushi Tizhi 互市體制 “mütekabil ticaret sistemi” (Mutual & Tribute Trade System) ile işleniyordu. XIV. yüzyılın sonlarında oluşturulan haraç/olpan ticaret sistemi, XV. yüzyılın ilk yarısında gelişmiştir. Ama bu sistem XV. yüzyılın ortalarında zayıflamaya başlamıştır ve XVI. yüzyılın ortalarında tamamen işlenmez hale gelmiştir. Ming Hanedanlığı ticaret bölgelerini kapsamlı bir şekilde altı kategoriye ayırmıştır. “Doğu Bölgelerinde” Kore ve Japonya; “Güney Bölgelerinde” Güneydoğu Asya; “Kuzey Bölgelerinde”, Moğol ve Kitan’lar, “Batı Bölgelerinde” Orta Asya; “Güneybatı Bölgelerinde” Tibet ve Güneybatı Asya; “Deniz Bölgelerinde” ise Hindistan yer alıyordu. 1360- 1560 tarihler arasındaki 200 yıllık sürece baktığımızda, “Batı Bölgeleri” kategorisinde Kumul, İlibalık, Turfan, Aksu, Yarkent, Kaşgar, Beşbalık, Herat, Semerkant, Buhara, Şiraz, Tebriz, İsfahan, Afganistan ve İran bölgelerinin yer aldığını görüyoruz.²⁷⁶ Ming Hanedanlığı, Yuan Hanedanlığının hegemonik yapısının izinden yürümüştür ve benmerkezcilik sistemine dayalı bir global imparatorluk kurmayı hedeflemiştir. Benmerkezcilik sisteminin esas olpan sistemine dayanıyordu.²⁷⁷

Çince “Gong 贡” olarak geçen haraç/olpan kelimesi, Çin imparatoruna sunulan herhangi bir şey olpan olabiliyordu, bu imparator ve sunucu arasındaki ilişkiyi ifade eder. Haraç/olpan, imparatorun otoritesini tanıyan uzaktaki hükümdarların düzenli olarak kurallara göre sunduğu diplomatik hediyeleri ve vergileri kapsıyordu.²⁷⁸

Haraç/olpan sistemi, hükümet töreninin bir parçasıdır. Olpan sistemi, Çin’in kültürel benmerkezcilik göstergesidir. Olpan sistemi formaliteleri, eskiden yabancı bölgeler sayılan imparatorluk dışındaki yerlerde Çin merkezilik mekanizmasını

朝西域朝贡贸易政策的得失”, *Zhongnan Minzu Daxue Xuebao 中南民族大学学报*, vol. 34, No. 2 (Wuhan 2014), s. 73.

²⁷⁶ Gakusho Nakajima, *The Structure and Transformation of The Ming Tribute Trade System* (Japan: Global History and New Polycentric Approaches, 2018), s. 137-140.

²⁷⁷ Yokkaichi Yasuhiro, *a.g.m.*, s. 91; Li Jinxin, *a.g.e.*, s. 313-314.

²⁷⁸ Joseph F. Feltcher, *a.g.m.*, s. 208.

oluşturmuştur. Olpan, Çin hükümeti için prestij değerine sahiptir, prestij de hükümetin çok önemli bir aracıydı. Bu yüzden, haraç/olpan sistemi Çin'in yabancı ülkelerle olan ilişkisindeki bir araç, bir diplomatik ortamdı. Çin olpan sistemine dâhil olan bölgelerde yeni bir hükümdar tahta geçtiğinde Çin imparatorluğuna elçi gönderiyordu. İmparator tarafından elçiye hükümdarı için belge veriliyordu. Hükümdar bu belgeyi aldıktan sonra, imparatorun yardımı için imparatorluğa olpan gönderiyordu. Diğer bir söyleyişle, imparator yeni hükümdarın idaresini tanıdı anlamına geliyordu. Çin olpan sistemindeki üstünlüğünden politik güvenlik kazanmaya çalışmıştır. Aynı zamanda olpan, ticaretin değişen bir formudur. Olpan sunmaya gelenlerin çoğunluğu elçi dışında, tüccarlar, özel bireyler ya da hükümdarın temsilcisi olup, bunlar genelde ticarete usta bireylerdir. Bunlar getiren olpan mallar dışında, Çin sınırları içinde satmaya izin verilen malları beraber getiriyorlardı, genelde yabancı ülkeler olpan olarak at, deve, yeşim taşı ve yerli ürünler sunuyordu, Çin bu olpan malları karşılığında hediye olarak ipekler, kumaşlar, porselenler ve gümüşten işlenmiş eşyalar veriyordu. Bu verilen hediyeler getirilen olpan mallarından daha çok kıymetlidir. Bunun haricinde alternatif olarak yol masrafları, mallar için harcanan paraların karşılığını alırlardı. Bu bağlamda, olpan sistemi diplomasi ve dış ticaret ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde oluşturulmuştur. Dolayısıyla yabancı ülkeler Çin'e sürekli olpan sunmaya gelmişlerdir.²⁷⁹

Ming Hanedanlığı hükümetinin batı ülkelerinden gelen haraç/olpan malları karşılığında hediye verme uygulamasına baktığımızda şöyle dört husus vardır. İlki, elçilik heyetleri sayı itibarıyla çok kalabalıktır, az olunca birkaç on kişi, fazla 300-400 kişiyi buluyordu. Ming Hanedanlığının kurulduğu ilk dönemlerde elçilik heyetleri 100-200 kişi civarında olmaya devam etmiştir. İkincisi, batı ülkelerinden gelen olpan malları içinde yerli ürünlerin sayısı çok fazladır. Az olunca birkaç on, birkaç yüz tane koyun veya deve oluyordu, çok olunca 3000, hatta 6000'i buluyordu,

²⁷⁹ John King Fairbank, "Tributary Trade and China's Relations With The West", *The Journal of Asian Studies*, vol. II, No. 2 (1942), s. 135-138.

bu Çin tarihinde çok nadir görülen olaydır. Üçüncüsü, Ming Hanedanlığı hükümetinin sunulan olpan malları karşılığında cömertçe, fazla sayıda hediyeler lütfetmiştir. Hediye edilen kâğıt para sayısının 200 bin, 300 bin hatta 600 binden fazla olması, bir defasında hediye edilen ipek sayısının 1000'den fazla olması, bu da Çin tarihinde çok nadir rastlanan olaydır. Dördüncüsü, Ming Hanedanlığı döneminde olpan sistemi uzun süre devam etmiştir, hatta Ming Hanedanlığının kuruluşundan ta yıkılışına kadar kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Bu dört noktadan yola çıkarak Ming Hanedanlığı döneminde batı ülkeleri-Çin arasındaki olpan sunma karşılığında hediye verme iki tarafın birbirine gönderdiği iyi niyetli elçiler dışında kontrollü ve canlı bir ticaret olduğunu gösterir. Eğer Ming Hanedanlığı hükümetinin bol hazinesi ve güçlü politikası olmasaydı, sadece halk arasındaki ticaretle bu kadar büyük ölçüdeki ticaret hacmine dönüşemezdi.²⁸⁰

Batı ülkeleri için, Çin ile olan ilişki ticaret anlamına gelirken Çin için ise ticarete dayanan olpan anlamına geliyordu.²⁸¹ Ming Hanedanlığı döneminde uygulanan olpan sistemi, diplomatik ilişkiler adı altındaki bir ticaret faaliyetinden ibarettir. “Gelenleri ne pahasına olursa olsun mutlaka cömertçe hediye vermek” gibi rastgele, malların değerine göre eşit değiştirme prensibine karşı davranış gerçi Çin’in kendi prestijini sergileme gibi siyasi amaçlarına ulaştırırsa da ama sonradan bunun eksik yönleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Getiren haraç/olpan mallara karşılık cömertçe hediye vermek hükümetin mali yükümlülüğünü ağırlaştırmıştı. Aynı zamanda elçiler, tüccarlar veya bireylerin “haraç/olpan sunma” adı altında imparatorluğa sahte ya da kuralları ihlal edip yılda birkaç kez olpan sunarak kâr elde etmelerine fırsat sağlamıştır.²⁸² “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Hoten” bölümde:

²⁸⁰ Yang Linkun, “Mao Yi Zheng Ce De De Shi”, s. 73.

²⁸¹ Joseph F. Fletcher, a.g.m., s. 209.

²⁸² Wang Jiguang 王继光, “18 Shiji Zhongguo Diyi Bu Anduoang Qu Shi- ‘Mingshi Xifan Zhuwei Zhuan’ De Xiandai Quanshi 18 世纪中国第一部安多藏区史-《明史. 西番诸卫传》的现代诠释, *Zhongguo Zangxue* 中国藏学, No. 4 (Beijing 2006), s. 31.

“Yabancılar/barbarlar Çin’in mallarına ve ipeklerine oldukça düşküncü, üstelik ticaretten kâr elde ediyorlardı, yollarda yabancılar/barbarlar sürekli gidip geliyorlardı. Tüccarların hepsi genelde kendilerine olpan elçisi diyerek, imparatorluğa olpan sunmak adıyla çok sayıda at, deve, yeşim taşı getiriyorlardı.” ifadesi geçmektedir.²⁸³ Yabancılar imparatorluğa sahta olpan sunabilmesinin arka planında açgözlü tüccarlar yanı sıra kâr peşinde koşan Çinli memurların desteğiyle gerçekleşmiştir. “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 2. Xifan Askeri Garnizonu” bölümünde şu kayıtlar geçer, imparator Chenghua saltanatının 3. yılında (1467) Shanxi eyaletinin *Fushi*’si²⁸⁴ 副使 ‘surveillance vice commissioners’ Zheng An 鄭安 sunduğu raporunda, olpan sunmaya gelen yabancı/barbar rahiplerden, Wusicang’dan (Tibet’den) gelenlerin sayısı sadece üçte biri olduğunu, diğerlerinin hepsi Tao ve Minzhou’daki manastırların rahipleri sahte isimle olpan sunduğunu, bir zayıf at sunup, karşılığında bolca hediye alıp, ihsan edilen ipek-kumaşlardan, savaş kıyafeti hazırlayıp, imparatorluk ordusuna karşı direnmek istediklerini söyler. İmparator Chenghua saltanatının 8. yılında (1472), *Li Bu*²⁸⁵ 禮部 ‘ministry of rites’, imparator Chenghua saltanatının 6. yılında (1470) *Fushi* unvanlı Deng Benrui’nin 鄧本瑞 kendisince yabancıları davet edip, tekrardan yalan olpan sunduğunu, *Chen Bu*²⁸⁶ 臣部 ‘ministry of chancellor’ buna karşı tekrardan kısıtlamalar koyduğunu, günümüzde ise *Fushi* unvanlı Wu Qi 吳玘 ve diğerleri askeri hazırlıkları düzenli bir şekilde yapmadıklarını, yabancılarla araları iyi olduğunu, ferman gönderip onları kınayıp vazifelerinden azledip, önceki fermana mutlaka uyumalarını emretmek gerektiğini arz eder. İmparator bu öneriyi makul görür.²⁸⁷

²⁸³ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8614.

²⁸⁴ Teftiş.

²⁸⁵ Bütün resmi törenleri, orkestra, kurban töreni, toplantı, ziyafet ve imparatora hediye sunma merasimi gibi resmi törenlerden sorumlu bir bakanlıktır.

²⁸⁶ Başbakanlık.

²⁸⁷ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8543-8544.

Ming Hanedanlığı döneminde yaşanan ekonomik sıkıntılar, haraç/olpan yolu civarındaki halkın yaşam hayatını olumsuz etkilemesi gibi nedenlerden dolayı, imparatorluk *Chen*'ları olpan sisteminde değişiklik yapılmasını önermiştir. Bu durumları önlemek için, her yıl belli tarihlerde olpan sunma, olpan getirme yolunu belirleme, imparatorluğa sunulacak olpan ürünlerini belirleme, olpan ürünlerini denetleme gibi birkaç yöntemler uygulanmıştır.²⁸⁸ Ayrıca, Olpan elçileri özenle boyut açısından dikkatlice sınırlanıyordu. Ancak bu sınırlar içinde iyi bir menfaat sağlanıyordu. Bir görev için görevlendirilen memur ya da hizmetçi sayısı 100 kişiden fazla olmuyordu, bunlardan 20 tanesi başkente getirilirken geri kalanları sınır bölgesinde yerel yetkililerin gözetiminde tutuluyordu. Deniz yoluyla gelenler ise, her birinde 100 kişi olan üç gemiden oluşuyordu.²⁸⁹ Bununla ilgili “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 2. Xifan Askeri Garnizonu” bölümünde şu ifadeler geçer, imparatorluk *Chen*'ları müzakere edip, Shanxi eyaletinin *Wenwu* ²⁹⁰ 文武 ‘civil-military officer’ *Chen*'larına, olpan sunma tarihlerini, kişi sayısını, gidenlere eşlik edenlerin sayısını belirlenmesini ister ve bunu rapor eder, imparator kabul eder; İmparator Chenghua (1465-1487) saltanatının ilk dönemlerinde, Tao ve Minzhou'nun Shufan'leri Shengfan'ler gibi görünüp yalandan olpan sunmaya cesaret ettiği için, düzenlemeler yapılmıştır, Shengfan'ler üç senede bir kere olpan sunacak, büyük ulustan 4-5 kişi, küçük ulustan 1-2 kişi başkente gelmiştir, diğerleri geri gönderilmiştir.²⁹¹

Yine “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1. Kumul Askeri Garnizonu” bölümünde, imparator Chenghua saltanatının ilk yılında (1465), *Liguan*²⁹² 禮官 ‘minister of rites’ unvanlı Yao Kui 姚夔 ve diğerleri Kumul'un imparatorluğa 200 at sunduğunu,

²⁸⁸ Yang Linkun, “Maoyi Zhengce De Deshi”, s. 76.

²⁸⁹ John King Fairbank, a.g.m., s. 134.

²⁹⁰ Mülki ve askeri memur.

²⁹¹ Zhang Tingyu, a.g.e., s. 8543.

²⁹² Tören ya da merasimlerden sorumlu bakan.

ancak gelen elçilerin sayısı 260 kişi olduğunu, Çin'in maddi durumu sınırlı olması nedeniyle, yabancılar için yararsız harcamaların yapılması, iyi bir politika olmadığını söyler. *Chen*'ların müzakere edip Kumul'un yılda bir kez haraç/olpan sunması gerektiğini, elçi sayısının 200 kişiden fazla olmaması gerektiği belirler, imparator öneriyi kabul eder; Kısa süre sonra imparator Chenghua saltanatının 5. yılında (1469) Kumul, Oirat ve Turfan ile birlikte imparatorluğa 300'den fazla elçi olpan sunmak için geldiğinde *Bianchen* bunu imparatorluğa bildirdi. İmparatorluk olpan sunmanın belli bir zamanı, kuralları olduğunu söyleyip elçilerin getirdikleri olpanlarını kabul etmeyip *Bianchen*'a elçiler için ziyafet verip ağırlamasını, sonradan elçileri geri göndermesini emreder. Ama olpan elçileri ısrar edince elçilerin onda birinin başkente gitmelerine izin verir. Yine "Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1. Turfan" bölümünde, imparator Chenghua saltanatının ilk yılında (1465), *Liguan* unvanlı Yao Kui ve diğerleri Turfan'ın üç veya beş senede bir kere olpan sunması gerektiğini, gelenlerin on kişiden fazla olmaması gerektiğini kararlaştırır; İmparator Jiajing saltanatının 26. yılında (1547), Turfan'ın beş senede bir kere olpan sunmasını belirler.²⁹³ Ayrıca, "Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Beşbalık" bölümünde, imparator Chenghua saltanatının ilk yılında (1465), *Liguan* unvanlı Yao Kui ve diğerleri batı ülkelerinin imparatorluğa olpan sunma tarihlerini belirleyip, İlibalık'ın üç ya da beş senede bir kez imparatorluğa olpan sunmasını, her defasında gelen elçiler sayısının on kişiden fazla olmaması gerektiğini emreder, o zamandan sonra İlibalık'tan gelen elçilerin sayısı gittikçe azalmıştır.²⁹⁴ Görüldüğü gibi olpan sistemine getirilen düzenlemeler daha çok imparator Chenghua (1465-1487) saltanatı döneminde yapılmıştır. Çin imparatorluğu sınırlı maddi durumu karşısında yabancı ülkelere gelenler için gereksiz harcamalardan kaçınmıştır. Ortaya koymuş oldukları bu yasa-kurallar olumlu etki göstermiş olsa bile, ama sonunda Çin'e olpan sunmak için gelecek ülkelerin sayısında ve gelme sayısında gitgide azaldığını göz ardı etmemek gerekir.

²⁹³ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8515; s. 8529; s. 8536.

²⁹⁴ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8608-8609.

Uygulamada kuvvetler dengesine göre, her zaman güçlünün dediği olmuştur. Fakat Çin’de uygulamada her zaman gerçekler hâkim olmuştur. Dolayısıyla Konfüçyanist devlet felsefesi olarak haraç/olpan sisteminde bu denli sert düzenlemeler, kurallar koyan Çin sarayı uygulamada bu denli katı davranmamıştır.²⁹⁵ Çünkü Çin sarayı yabancıları kendi idaresi altına alabilmek ve onların bağlılığını kazanmak için çok sert davranmamıştır. Sonuçta olpan adındaki ticari faaliyetler devam etti. Batı ülkeleri bu ticari faaliyetten büyük kâr elde edeceği için ekonomik açıdan belli bir düzeyde Ming Hanedanlığına dayanmış durumdaydı. Ming Hanedanlığı fermana itaat etmeyenler için daha çok Jiayuguan’i kapatıp, olpan sunmalarını reddetmek, getiren olpan mallara karşılık verilen hediyeleri azaltmak, gelen elçileri alıkoymak gibi yöntemleri uygulayıp tehdit ediyordu.²⁹⁶ “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1. Kumul Askeri Garnizonu ve Turfan” bölümlerindeki kayıtlara göre, Turfan sultanı Ahmed, imparatorluk emrini ihlal ettiğinde ve imparator Hongzhi saltanatının 6. yılı (1493) ilkbaharda Kumul’u işgal edip Kumul’un *Zhongshun Wang*’ı Shanba’yı esir aldığıında Çin sarayı bu uygulamaları kullanmıştır. Turfan elçilerini alıkonmuştur, bazı elçileri sınır dışı edip, Jiayuguan’i kapatmıştır. İmparator Hongzhi saltanatının 10. yılında (1497), imparatorluk Guan’i (Jiayuguan’i) kapattığı için diğer yabancılar imparatorluğa olpan sunmamıştır, hepsi Ahmed’e kızınca, Ahmed pişman olup, Shanba’yı ve esir alan Kumul halkını ülkelere geri gönderip, kendinin imparatorluktan eskisi gibi olpan sunmayı arz etmiştir. Ayrıca Ahmed olpan sunmayı talep ettiğinde, Çin’in *Chen*’ları eğer Ahmed gerçekten tövbe etmek istiyorsa, mutlaka öncelikle Kumul şehrinin mührünü ve ahaliden yağmaladığı mal ve hayvanları iade etmesi, önde gelen suçluları kelepçeyip Çin’e göndermesi, sonradan Guan (Jiayuguan) kapısında diz çöküp selam verip af dilemesi gerektiğini, şartlara uymazsa onlara verilen hediyeler azaltılıp, onların elçilerinin alıkonulacağını

²⁹⁵ İsenbike Togan Arıcanlı, “Moğollar Devrinde Ticaret ve Tüccarlar”, s. 74-75.

²⁹⁶ Li Jinxin, *a.g.e.*, s. 315.

müzakere etmiştir.²⁹⁷

Ming Hanedanlığı yurtdışından gelen elçileri iyi karşılıyordu ve sık sık kendi elçilerini yurtdışına gönderiyordu. Bu durum Ming Hanedanlığı için sadece batı ülkelerinden gelen at ve yerli ürünlere erişmek değil aynı zamanda bu vasıtayla diğer ülkeleri kendine bağlı hale getirmektir. Bunun aksine batı ülkelerinin daha çok ekonomik amaçları vardır. Bunların ilki, imparatorluğa sunan olpan mallarının belli bir fiyatları vardır, karşılığında eşdeğer hediyeler veriliyordu, üstelik Ming Hanedanlığı fazla hediyeler lütfediyordu. İkincisi, imparatorluğa olpan sunma fırsatından yararlanıp yanlarında ülkelerinin yerli ürünlerini ve diğer kıymetli eşyaları Çin pazarına getiriyorlardı, çünkü Ming Hanedanlığı onların belli bir miktarda malları pazarda satmasına izin veriyorlardı, getiren mallara karşılık verilen hediyeler bazı zaman pazarda satılıyordu. Olpan elçilerinin beş gün boyunca pazarda ticaret yapmasına izin veriliyordu. Hatta bazı zaman batı ülkelerinden gelen tüccarlarının Ganzhou, Suzhou, Lintao 臨洮 ve Beijing’de 北京 (Pekin’de) ticaret yapmasına izin veriliyordu.²⁹⁸

Ming Hanedanlığının son dönemlerinde yaşanan ekonomik sıkıntılar XVI. yüzyılın son dönemlerine geldiğinde su yüzüne çıkmaya başlamıştır. XVI. yüzyıl sonundaki Çin tam bir yeşim taşı yontmasına benziyordu. Kendi kuralları ve kurumlarının sınırlamaları, kısıtlamaları içinde iç gelişme olanakları tükenmiş durumdaydı. Dolayısıyla kendi imkanlarını seferber edemeyen bir devlet, doğal olarak dış baskılara dayanacak gücü bulamazdı.²⁹⁹ Ming Hanedanlığı sarayının mali durumunun kısıtlı olması dış politikada kendi etkisini göstermeye başlamıştır. Bu etki ilk olarak Ming Hanedanlığı sarayının diğer ülkelerden gelen haraç/olpan elçilerinin taleplerini karşılayamaması olarak ortaya çıkar.³⁰⁰ Ayrıca, “Ming Yıllığı. Batı İlleri

²⁹⁷ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8517-8520; s. 8524; s. 8531.

²⁹⁸ Yang Fuxue, *a.g.m.*, s. 10-13.

²⁹⁹ Ray Huang, *a.g.e.*, s. 226.

³⁰⁰ Gürhan Kırilen, “16.-17. Yüzyıllarda Osmanlı İle Çin Arasındaki Diplomatik Ve Kültürel

Tezkeresi 4. Herat ve Kun Şehri” bölümündeki kayıtlara göre, İmparator Renzong (1424-1425) uzak yerlerle pek çok ilgilenmemiştir, Xuanzong (1425-1435) tahtı devraldığında, uzun süre uzak yerlere elçileri göndermemiştir, dolayısıyla batı ülkelerindeki olpan elçileri de çok az gelmiştir. İmparator Yingzong (1435-1449) küçük yaştaiken, *Dachen*’lar³⁰¹ 大臣 ‘grand ministers’ huzurlu bir yaşama düşkün olup Çin’in yabancıları ağırlayıp yorulmasını istemediği için olpan sunan uzaktaki yabancı ülkelerin sayısı azalmıştır. İmparator Renzong (1424-1425) uzak yerler çok dikkat etmediği için, tahta geçtiğinde, hemen Batı Okyanus’taki inci toplama gemisini geri çekti, Songhuajiang’daki 松花江 (Songhua Nehrindeki) gemi yapma işini durdurdu, batı ülkelerinden gelen elçileri başkente çağırıp, kendi memleketlerine geri dönmesini emredip, Çin’in uzaktan gelen elçiler için yorulmak istemedi. İmparator Xuande (1425-1435) tahtı devraldığında, arada elçiler gönderseler de, kısa bir süre sonra yine gitmeleri durduruldu.³⁰² Demek ki, Ming Hanedanlığının son dönemlerinde yaşanan ekonomik sıkıntılar yanı sıra, imparatorların yürürlüğe koyduğu politikalar veya tutumları Ming Hanedanlığının ekonomik açıdan sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur.

3.2.1. Olpan Sisteminde At Ve Çay

Bozkır ve yerleşik halklar arasındaki dış ticarete başta at olmak üzere canlı hayvan, işlenmiş et, deri, kösele, kürk, hayvani gıdalar karşılığında kıymetli ipek, keten dokumalar, çay hatta tahıl değiş tokuş yapılıyordu. Gerçi İç Asya (Orta Avrasya) dışında at yetiştirmek olanaklıydı, ama bozkırda yetişen atlarla karşılaştırıldığında düşük nitelikte, sayı bakımından da yetersiz kalıyordu. Çünkü İç Asya atının dayanma gücü, soğuğa direnci, tutumluluğu gibi istisnai nitelikleri vardı. At

İlişkiler”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları* (Ankara 2009), s. 228-229.

³⁰¹ Başbakan.

³⁰² Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8610-8611; s. 8626.

yetersizliği, art arda gelen Çin hanedanlıklarını sıkıntıya sokuyordu. Bu sadece Çinlilerin at yetiştirmedeki uzmanlıklarının eksikliğinden değil, aynı zamanda ülkelerinin otlakları, sivil olduğu kadar askeri amaçlar için kullanılacak olan atların yiyeceğini sağlayamadığından kaynaklanıyordu. Dolayısıyla alıcıya gerekli, satıcıda hazır olan bir mal için, arz ve talep arasında sürekli bir denge vardı. At savaş için vazgeçilmeyenlerden biridir. Bozkır göçebelerinin akınlarına karşı direnmek için onların sağladığı ata gereksinim duyma gibi bir durum Çin ordusunun ata kaçınılmaz bağımlılığını oluşturmuştu. Bununla birlikte satın alınan at karşılığında düşmanın istediği ürün verilince bu akınların yapılması önlenebiliyordu.³⁰³ Ming Hanedanlığının ata olan ihtiyacı fazla olduğu için, getirilen olpan ürünlerin başında at yer alıyordu. Atların çoğu orduya temin ediliyordu.³⁰⁴ Ming Hanedanlığının erken dönemlerinde ata olan ihtiyacından dolayı Orta Asya'ya elçi gönderip onların Çin'e gelip atı olpan olarak sunmalarını davet etmiştir ve bu çabaları başarıyla sonuçlanmıştır.³⁰⁵ “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1. Kumul Askeri Garnizonu” bölümünde: “(İmparator) Yongle saltanatının ilk yılı (1403) Kasım ayında (Kumul'dan) elçiler başkente ulaştılar; imparator çok sevindi, elçilere çok sayıda hediyeler verdi, ilgili birimlere elçilerin getirdikleri 4740 atı değerine göre satın almalarını emretti, on dört tane iyi atı seçip saray ahırına, geri kalanları sınır bölgesindeki süvarilerin kullanması için verdi.” olarak kayıt edilmiştir.³⁰⁶ Ayrıca, “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 2. Xifan Askeri Garnizonu” bölümünde: “10.300 at toplandı. Atların Henan 河南, Shandong 山東 ve Shanxi eyaletlerindeki süvari birliğine verilmesi emredildi.” olarak

³⁰³ Denis Sinor, *a.g.e.*, s. 19-22; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü* (İstanbul: Ötüken Neşriyatı, 1988), s. 325.

³⁰⁴ Shi Xinrong 施新荣, “Mingdai Hami Yu Zhongyuan Diqu De Jingji Jiaowang- Yi Gongci Maoyi Wei Zhongxin 明代哈密与中原地区的经济交往-以贡赐贸易为中心”, *Xiyu Yanjiu 西域研究*, No. 1 (Wulumuqi 2007), s. 18.

³⁰⁵ Morris Rossabi, *China And Inner Asia*, s. 78.

³⁰⁶ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8511.

bahsedilmiştir.³⁰⁷ Yine “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Şiraz” bölümünde: *“İmparator Yongle senelerdir kuzeyde savaşta idi, savaş atı eksikti, memurları yanlarında bolca ipek-kumaşlar ve porselenler alıp, Şiraz ve Semerkant gibi ülkelere gidip ata karşılık değiş tokuş yapmaları emredildi. Buranın Qiuzhang’ı elçi gönderip at olpan sundu.”* bahsi geçmektedir.³⁰⁸

Ming Hanedanlığı döneminde, Xifan bölgesi Ming Hanedanlığı ile olan ekonomik ilişkilerde daha çok ata karşılık çay ticareti yapmıştır. Bu ticaret şekli Tang (618-907) ve Song Sülalesi (960-1279) döneminde de vardı. Ming Hanedanlığı dönemine gelindiğinde ise hükümet tarafından yürütülen sistemli bir ticaret şekli olarak ortaya çıkmıştır. Ming Hanedanlığı kurulduğunda kuzeydeki düşmanlara (Moğollara) karşı savunmada ata büyük oranda ihtiyaç duymuştur. Ming Hanedanlığının kurulduğu ilk dönemlerde Ming Hanedanlığının Xifan bölgesi ile olan ata karşılık çay ticareti “mütekabil ticaret sistemi” şeklinde yürümüşür. Ming Hanedanlığı ata karşılık ipek-kumaş ve çay veriyordu. İki tarafın statüsünde denge korunmuş ve birbirlerindeki eksik mallar karşılık değiş tokuş yapmıştır. Ming Hanedanlığı getirilen mallar karşılık çok sayıda hediyeler vermiştir. Çünkü bu Ming Hanedanlığı için sırf bir ticaret değildi, aynı zamanda Ming Hanedanlığı bu ticaret şekliyle Xifan’daki ulusları kendi tarafına çekip, kendine tabi ettirmeyi, devletin gücünü merkezleştirmeyi, siyasi etkisini genişletmeyi amaçlamıştır.³⁰⁹ “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 2. Xifan Askeri Garnizonu” bölümündeki kayıtlara göre, İmparator Xifan’de at yetiştirildiği için, burayla karşılık pazar ticareti yapmıştır ve imparatorluğa gelen atların sayısı gittikçe artmıştır. İmparator Hongwu saltanatının 8. yılı (1375) Mayıs ayında imparator, *Zhongguan* unvanlı Zhao Cheng’a 趙成 yanında ipek, desenli kumaş ve çayı alıp Hezhou’ya gidip bunlara karşılık at satın almasını emreder, getirilen atların sayısı çoğalmaya başlar, atlar yüksek fiyata satın

³⁰⁷ Zhang Tingyu, *a.g.e*, s. 8541.

³⁰⁸ Zhang Tingyu, *a.g.e*, s. 8615.

³⁰⁹ Wang Jiguang, “Mingdai De Hezhou Wei”, s. 97-98.

alınır. Yabancılar her sene ata karşılık olarak çay alırlar, getirilen atların sayısı gitgide artar. İmparator Hongwu saltanatının 25. yılında (1392) yine *Zhongguan* unvanlı Er Nie'nin 而聶 Hezhou'ya gitmesini, Bili 必里 gibi yabancı/barbar ulusların tabi olmasını sağlayıp, onlara fermanı bildirmesi emri verilir. Yabancılar imparatorluğa at sunmada birbirleriyle yarış yaptılar, 10.300 at toplanır, karşılık onlara 300 bin Jin'den³¹⁰ 觔 (179.100 kg) fazla çay verilir.³¹¹

“Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 2. Quxian Askeri Garnizonu” bölümünde: “*Ming Hanedanlığının ilk dönemlerinde Anding, Aduan, Quxian, Handong, Chijin, Shazhou askeri garnizonları tesis edildi, altın mühür verildi, senede bir kere ata karşılık olarak çay değiş tokuş yapma emri verildi, buna Chaifa 差发 dendi.*” ifadesi geçmektedir.³¹² Chaifa, batıdaki ulusların atı olpan olarak imparatorluğa sunmasıdır. Bu Ming Hanedanlığının siyasi açıdan güçlenmesiyle batıdaki uluslar ile olan ata karşılık çay ticaretinde, döneme ve bölgeye göre, atın fiyatlarında değişiklikler yaparak, ne kadar hediyelerin verilmesi gerektiğini Ming Hanedanlığı belirlemiştir. Ata karşılık çay ticareti artık eşitsiz bir ticaret şeklini almıştır. “Ata karşılık çay ticareti değil” de, “atı olpan sunmak ve karşılığında hediye vermek” şeklini almıştır.³¹³

Bu süreçte bazı eksiklikler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Çinli asker ve generallerin batıdaki uluslar ile gizlice ticaret yaptığı örnekleri vardır. Ama çok fazla rastlanmaz. Ming Hanedanlığı çayın dışarıya çıkmasını yasaklamıştır ve gizli ticaretlere karşı ağır ceza uygulamıştır.³¹⁴ “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 2. Xifan Askeri Garnizonu” bölümündeki kayıtlarda, imparator Hongwu askeri garnizonlardaki askerlerin kendi kendilerine yabancılardan at istediğini öğrenince, memurların yanına

³¹⁰ Jin: Çin ağırlık ölçüsü. 1 Jin = 597 gram. Bkz. Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 70.

³¹¹ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8540-8541.

³¹² Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8556.

³¹³ Wang Jiguang, “Mingdai De Hezhou Wei”, s. 100.

³¹⁴ Wang Jiguang, “Mingdai De Hezhou Wei”, s. 98-99.

altın ve mühürlü mektup alıp Liangzhou³¹⁵ 凉州, Ganzhou, Suzhou, Yongchang 永昌, Shandan³¹⁶ 山丹, Lintao 臨洮, Gongchang 鞏昌, Xining, Taozhou, Hezhou ve Minzhou'daki yabancılara/barbarlara dağıtmalarını emreder. Fermanda eskiden imparatorluğun ihtiyacı olduğu için, karşılık olarak çay verdiğini, hiçbir zaman imparatorluğun izini olmaksızın ticaret yapılmasına izin verilmediğini, yakın zamanda *Bianjiang*'lar³¹⁷ 邊將 'frontier general' emre uymayıp imparatorluğun fermanını görmezden gelerek sıkıntı yaratıp, yerleşenlere huzur vermediğini duyduğunu, dolayısıyla özel olarak altın ve mektup gönderdiğini, mektuba göre hareket etmesi gerektiğini, aksi takdirde emire uyumadı sayılıp, kelepçelenerek başkente getirilip, ceza verileceğini emreder. Ondan sonra, gizli at ticaretine olan talepler durur.³¹⁸

Olpan olarak sunulan atlar tasnif edildikten sonra, ona göre hediyeler verilmiştir. "Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Semerkant" bölümündeki kayıtlara göre, *Liguan*, sunulan Alugu 阿魯骨 (Ulak) atın her biri karşılığında renkli satenden dört top, ipekten sekiz top, üç deve karşılığında, on top ipek, Dada 達達 (Tatar) atı tasnif edilmeyip, her bir at karşılığında bir parça keten elbise, sekiz top ipek, ucuz ipekten bir top, orta derecede kaliteli at için de aynısı geçerli olduğunu, aşağı derecede olan atlar için hediyeler azaltılıp verilmesi arzında bulunur. Öneri imparator tarafından kabul edilir.³¹⁹

3.2.2. Olpan Sisteminde Yeşim Taşı

Ming Hanedanlığı ve batı ülkeleri ticaretinde attan sonra gelen ikinci ticaret ise

³¹⁵ Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 591.

³¹⁶ Şimdiki Gansu eyaletinin Shandan şehri civarındadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 815.

³¹⁷ Sınır generali.

³¹⁸ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8541.

³¹⁹ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8600.

yeşim taşı idi. At gibi, yeşim taşı da batı ülkelerinden kadim ipek yoluyla Ming Hanedanlığına getiriliyordu. Ming Hanedanlığının siyasi yetkisi batı ülkelerinde ancak Kumul’a kadardı. Fakat yeşim taşı çıktığı Hoten gibi bölgeler Doğu Çağatay Hanlığı ve Yarkent (Saidiye) Hanlığı hudutları içerisinde idi.³²⁰ “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Hoten” bölümünde: “Ülkenin doğusunda Baiyuhe 白玉河 (Beyaz Yeşim Taşı Nehri), batısında Lüyuhe 綠玉河 (Yeşil Yeşim Taşı Nehri) daha batısında Heiyuhe 黑玉河 (Siyah Yeşim Taşı Nehri) vardır, hepsinin kaynağı Kunlunshan’dan³²¹ 崑崙山 (Kunlun Dağı’ndan) gelir. Yerli halk geceleri ay ışığında, sudan yeşim taşı toplarlar, mutlaka güzel yeşim taşı bulurlar. Komşu ülke halkı kendilerince bu nehirlerden yeşim taşı alıp imparatorluğa sunarlar.” olarak kayıt edilmiştir.³²²

Ming Hanedanlığı sarayı batı ülkelerinden getirilen yeşim taşlarını tasnif ederek karşılığında çeşitli hediyeler veriyordu. Son dönemlerde Ming Hanedanlığı sarayına getirilen yeşim taşlarının kalitesi düşüktü, çoğu işlenmeye uygun değildi. Ming Hanedanlığı sarayı işlenmeye uygun olanları seçip aldıktan sonra, gerisini elçi ya da tüccarların kendilerinin pazarda satmalarına izin vermişti.³²³ Bununla ilgili olarak “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Semerkant ve Mekke” bölümlerinde şu kayıtlar geçmektedir. *Liguan* sunulan yeşim taşlarının, işlenmeye uygun olanlarının sayısı sadece 24 parça, ağırlığı 68 Jin (40.596 kg) olduğunu, geri kalan 5900 Jin’den (3522.300 kg) fazla yeşim taşının işlenmeye uygun olmadığını, bu yeşim taşlarını onların kendilerinin satmasını emretmenin daha makul olduğunu, eğer olpan olarak sunmakta ısrar ederlerse, her beş Jin (2.985 g) ağırlığındaki yeşim taşı karşılığında bir top ipek verilmesini arz eder. Bu öneri kabul edilir. İmparator Jiajing saltanatının 4. yılında (1525), buranın (Hoten’in) *Wang*’ı Yimadouer 亦麻都兒 ve diğerleri

³²⁰ Zhang Wende 张文德, “Ming Yu Xiyu De Yushi Maoyi 明与西域的玉石贸易”, *Xiyu Yanjiu 西域研究*, No. 3 (Wulumuqi 2007), s. 21.

³²¹ Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 569.

³²² Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8614.

³²³ Zhang Wende, “Yushi Maoyi”, s. 23-29.

imparatorluğa elçi gönderip at, deve, yerli ürünleri olpan sunduklarında, *Liguan* olpan olarak getirdikleri yeşim taşının hepsi işlenmeye uygun olmadığını, ama elçilerin getirdikleri kendi mallarının hepsi kaliteli mallar olduğunu, *Chen*'ın bunu araştırıp soruşturmasını, elçilere bundan sonra fazla sayıda yeşim taşı getirmemelerini, olpan yolunu rahatsız etmemesini söylemek gerektiğini, sunulan olpanlar içinde kalitesizleri bulunursa, *Dusiguan*'i³²⁴ 都司官 'regional military commissioner' cezalandırmak gerektiğini arz eder. İmparator öneriyi kabul eder.³²⁵ Bu örneklerden Çin sarayının genelde sunulan olpan malların kendi işine yarayan ve kaliteli malları kabul ettiğini görüyoruz.

³²⁴ Bölgesel asker komiseri.

³²⁵ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8600; s. 8622.

Tablo 7. Ming Hanedanlığı Döneminde Batı İllerinden Olpan Olarak Sunulan Yeşim Taşı Sayısı

Ülke Adı														
Olpan Sayısı	Beşbalık	Kumul	Turfan	İlibalık	Semer kant	Mekke	Herat	Hoten	察力失	Chalishi	Kara Kuğu/Kuğu	Lükçün	Rum	Badahşan
Saltanat Yılı														Toplam
Yongle (1402-1424)	2	1	1		1			2			2	1		10
Xuande (1425-1435)		3		3	1		1							
Zhengtong (1435-1499)		6		2	3				1					12
Jingtai (1449-1457)		3		1	1		1							6
Tianshun (1457-1464)		3										3		
Chenghua (1464-1487)		1	1								2			
Hongzhi (1487-1505)		2	3		2	1	9							
Zhengde (1505-1521)		1										1		
Jiajing (1521-1567)			4			1	6							
Wanli (1572-1620)			3								3			
Toplam	2	20	12	6	8	2	2	2	1		2	1	1	60

Kaynak: Zhang Wende 张文德, “Ming Yu Xiyu De Yushi Maoyi 明与西域的玉石贸易”, *Xiyu Yanjiu 西域研究*, No. 3 (Wulumuqi 2007), s. 22.

3.2.3. Olpan Sisteminde Aslan

At ve yeşim taşı haricinde batı ülkelerinden imparatorluğa olpan olarak aslan sunuluyordu. Örneğin, “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1. Turfan” bölümünde, imparator Hongzhi saltanatının 3. yılı (1490) ilkbaharda, Turfan elçileri Semerkant elçileri ile beraber imparatorluğa aslan sunmuştur. Sonbaharda, Turfan yine elçilerle imparatorluğa aslan sunar. İmparator Hongzhi saltanatının 4. yılı (1491) sonbaharda, Turfan yine elçilerle imparatorluğa aslan sunar.³²⁶ Ayrıca, “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Semerkant, Şiraz, İsfahan ve Rum (Osmanlı Devleti)” bölümlerinde, imparator Chenghua saltanatının 19. yılında (1483), Semerkant sultanı Aheima 阿黑麻 (Ahmed) Yisihan 亦思罕 (İsfahan) *Qiuzhang*’ı ile birlikte imparatorluğa sunmak için iki aslan ile, Suzhou’ya geldiklerinde, elçiler rapor yazıp *Dachen*’ın kendilerini karşılamasını arz eder. İmparator Hongzhi saltanatının 2. yılında (1489), Semerkant elçisi olpan olarak aslan ve papağan getirmiştir. Ertesi yıl (1490) Semerkant elçileri Turfan elçileriyle birlikte aslan ve Hala³²⁷ 哈剌, Hula³²⁸ 虎刺 gibi vahşi hayvanlarla, Gansu’dan imparatorluğa gelirler; İmparator Chenghua saltanatının 19. yılında (1483) Şiraz, Horasan, Semerkant, Badansha 把丹沙 (Badahşan) ülkeleri beraber imparatorluğa aslanı olpan olarak sunar, elçilerin iyi karşılanıp hediye verilmesi emredilir; İmparator Yongle saltanatının 17. yılında (1419) İsfahan komşu ülkesi olan Şiraz ile beraber imparatorluğa aslan, leopar, batı atı olpan sundu; İmparator Jiajing saltanatının 3. yılında (1524) Rum hükümdarı elçi gönderip aslan ve batı danası (gergedan) sunar. İmparator Jiajing saltanatının 5. yılı (1526) kış mevsiminde, Rum hükümdarı yine aslan ve gergedanı imparatorluğa olpan olarak

³²⁶ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8531-8532.

³²⁷ Muhtemelen aslan ya da kaplan cinsinden bir hayvan olmalıdır.

³²⁸ Muhtemelen kaplan cinsinden bir hayvan olmalıdır.

sunar.³²⁹

Turfan, Semerkant, Şiraz ve İsfahan haricinde, Rum aslan, batı danası (gergedan) gibi Çinlilerin gözünde garip olan egzotik hayvanları olpan olarak Ming Hanedanlığına sunmuştur. Sunulan bu hayvanlar gücü simgeleyen hayvanlardır. Bu dönemde Ming-Rum ilişkileri “aslan diplomasisi” olarak adlandırılmıştır.³³⁰ Gerçi sonraki dönemlerde olpan malları çeşitlendirilmiş olsa bile olpan mallarının içinde Ming Hanedanlığının en çok ihtiyacı olan at yoktu. Bu yüzden Ming Hanedanlığı, Osmanlı Devleti ile olan ilişkiye sıcak bakmamıştır. İkinci kez gelen elçilerin yine aslan ve batı danası sunması ve yol masraflarının fazla olduğunu dile getirerek tazmin edilmesini istemesi, elçilik sıfatına uygun davranış değildi.³³¹

Sonuç olarak, Çin ve batı ülkelerinin ilişkilerinde batı ülkelerinden at hariç, dana, eşek, katır, deve, hayvan derileri, yeşim taşı ve yerli ürünler Çin’e gelirken, Çin’den ipek-kumaşlar, çay, demir aletler, şifalı otlar ve gündelik yaşam için kullanılan aletler batı ülkelerine gidiyordu. İki tarafın bu ekonomik alışverişi halkın yaşam kalitesini yükseltmekle beraber toplumun ekonomisini de geliştirmiştir.³³²

³²⁹ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8600-8601; s. 8615-8616; s. 8626-8627.

³³⁰ Vi An Lu, *a.g.t.*, s. 43.

³³¹ Shen Dingping 沈定平, “Mingdai Yu Zhongya Zhuguo De Jiaowang 明代与中亚诸国的交往”, *Mingshi Yanjiu 明史研究*, No. 2 (Beijing 1992), s. 147-148.

³³² Yang Fuxue, *a.g.m.*, s. 15-18.

BÖLÜM IV: MİNG HANEDANLIĞI DÖNEMİNDE DIŞ İLİŞKİLER İLE İLGİLENEN BÜROLAR, ELÇİLER VE TÜCCARLAR

4.1. MİNG HANEDANLIĞI DÖNEMİNDE DIŞ İLİŞKİLER İLE İLGİLENEN BÜROLAR

Ming Hanedanlığı Döneminde dış ilişkiler ile ilgilenen birkaç büro vardı. Bunların başında *Li Bu*, *Zhukesi*³³³ 主客司 ‘the bureau of ceremonies’ yer alır. Bu bürolar haraç/olpan elçilerini ağırlamak, haraç/olpan mallarını denetlemek, karşılığında hediyeler vermek, dilmaç/tercüman ayarlamak, yabancı elçilere yasa maddeleri bildirmek gibi işlerden yükümlüdü. Bunların dışında yine *Bing Bu*, yabancı elçilerin gelip gitmelerini sağlamak, yabancı elçilere eşlik etmek, Çin elçilerinin güvenliğini sağlamakla yükümlüdü. *Honglusi*³³⁴ 鴻臚寺 ‘court of state ceremonial’, gelen yabancı elçilere diz çökmek, selam vermek gibi nezaketleri öğretmekle yükümlüdü. *Neifu*³³⁵ 內府 ‘the imperial storehouse’ ise olpan elçilerinin getirdiği olpanları kayıt altına almak, satmak için getirilen malları değerlendirip satın almakla yükümlüdür. Bu bürolar haricinde *Shibosi*³³⁶ 市舶司 ‘maritime trade offices’ da direk

³³³ Kabul dairesi.

³³⁴ Teşrifat dairesi.

³³⁵ İmparatorluk saray iç işleri ile ilgilenen kurum.

³³⁶ Deniz ticaret bürosu.

imparatorluk olpan ticaretine dâhil olabiliyordu.³³⁷

4.2. MİNG HANEDANLIĞI DÖNEMİNDE ELÇİLER VE TÜCCARLAR

Elçiler, yurtdışına gönderilen, imparatorun emir-fermanlarını bildirmekle, dışışleri çözmekle yükümlü olan hükümet memurudur.³³⁸ Elçilerin yine hükümdarlarının tahta çıkışlarını bildirmek, karşı tarafa tebriklerde bulunmak gibi çeşitli nezaket ziyafetlerinde de bulunmaktadır.³³⁹

Çin elçilerinin yukarıda bahsettiğimiz görevleri yanı sıra yine onlar diğer ülkelere gönderilen birer istihbaratçı idi, bazı zamanlarda da müttefik aramak için arabulucu olarak gönderiliyordu. Yabancı ülkelere gelen elçiler de aynı misyonları taşıyordu.³⁴⁰ Örneğin, “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 2. Shazhou Askeri Garnizonu” bölümünde şöyle kayıtlıdır. İmparator Zhengtong saltanatının 4. yılı (1439) ağustos ayında Shazhou’nun *Dudu Tongzhi*’si³⁴¹ 都督同知 ‘vice commissioner-in-chief’ Kunjilai 困即来 adam gönderip Oirat ve Kumul’un işlerini gözetleyip, bilgi elde ettikten sonra imparatorluğa bildirir. İmparator mutlu olur, ferman gönderip onu takdir eder, ona cömertçe hediyeler verir. Ertesi yıl (1440) Kunjilai elçilerle imparatorluğa olpan gönderir, yine kuzey sınır bölgelerinin durumunu rapor eder, gelen iki elçiye memuriyet unvanı verilir.³⁴²

³³⁷ Sun Weiguo 孙卫国, “Mingdai Shichen Shulun 明代使臣述论”, *Guangdong Shehui Kexue* 广东社会科学, No. 2 (Guangdong 1992), s. 69.

³³⁸ Sun Weiguo, a.g.m., s. 69.

³³⁹ Mehmet İpşirli, “Elçi”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 11 (İstanbul 1995), s. 6.

³⁴⁰ J. K. Fairbank ve S. Y. Teng, “On The Ch’ing Tributary System”, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, vol. 11, No. 2 (Beijing 1941), s. 141.

³⁴¹ Baş komiser yardımcısı.

³⁴² Zhang Tingyu, a.g.e., s. 8561.

Çin elçileri yabancı ülkeler hakkındaki bilgileri Çin sarayında rapor olarak sunarlardı. Çin sarayının onlara rapor sunmayı emrettiği açıktır. Böylece Çin sarayı ticaretten ve komşu ülkelerle olan her türlü münasebetten haberdar olabiliyordu. Çin'den elçi gönderme geleneği devamlı olmuştur ve bu yolla uzak yakındaki ülkeler hakkında bilgiler edinmiştir. Çin elçileri Asya'nın dört bir tarafına ulaşmış durumdaydı. Ancak onların asıl hedefleri batı ülkeleri idi. Çünkü batı ülkelerinin Çin'in dış siyaseti ve ekonomisi açısından ehemmiyeti büyüktü.³⁴³ Bu konuyla ilgili “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Buhara” bölümünde şu kayıtlar geçmektedir. İmparator Yongle saltanatının 13. yılında (1415), Chen Cheng batı ülkelerinden döndüğünde, Herat, Semerkant, Beşbalık, Andhoy, Badahşan, Termiz, Şahruhiye, Sayram, Keş, Yenikent, Kara Kuçu/Kuç, Lükçün, Turfan, Lopnor, Kumul, Taşkent, Buhara gibi on yedi ülkeden geçer ve bu ülkelerin dağlarını, nehirlerini, insanlarını, gelenek-göreneklerini detaylı kayıt edip, *Shi Xiyu Ji*'yi 使西域記 (Batı İlleri Elçilik Raporunu) yazıp imparatorluğa sunar, böylece Çin batı ülkeleri hakkında bilgiler elde edinmiştir.³⁴⁴ Yine “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Herat” bölümündeki kayıtlara göre, imparator Hongwu saltanatının 30. yılında (1397) Beiping'in³⁴⁵ 北平 (Pekin'in) *Anchashi*'si³⁴⁶ 按察使 ‘surveillance commissioner’ Chen Dewen 陳德文 ve diğerleri Herat'a gönderilmişti, uzun bir süre orada kalıp geri dönmemişti ve ülkeleri gezmişti. Böylece bütün bölgelerin gelenek-görenekleri hakkında bilgi edinerek şiir olarak yazıp imparatora sunar. İmparator onu takdir edip, *Qiandu Yushi*³⁴⁷ 僉都御史 ‘assistant censors-in-chiefs’ rütbesine yükseltir.³⁴⁸ Elçiler dışında sınır bölgesinde görev yapan Çin memurları da yabancılarla olan çatışmaları

³⁴³ Gülçin Çandarlıoğlu, *a.e.g.*, s. 11.

³⁴⁴ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8605.

³⁴⁵ Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 481.

³⁴⁶ Başsavcı.

³⁴⁷ Başsancısür yardımcısı.

³⁴⁸ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8609.

ve yabancıların faaliyetlerini günlük ya da rapor şeklinde kayıt eder ve imparatorluğa sunarlardı.³⁴⁹ Anlaşılan kaleme alınan günlük, rapor ve sefaretnamelerin amacı diğer ülkelerin tarihi, coğrafi, askeri, siyasi, dini durumları, halklarının refah seviyesi ve Çin’e olan bağlılık derecesi hakkında bilgiler toplamaktı. Diğer bir husus ta, Ming Hanedanlığı ve batı ülkeleri arasında gidip-gelen elçilik heyeti olarak daima erkekler görevlendirilmiştir. Ama “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Horasan” bölümünde: “(İmparator) Jingtai saltanatının 4. yılında (1453) (Horasan) komşu 31 ülke ile birlikte erkek, kadın 100’den fazla kişi, 247 at, on iki katır, on eşek, yedi deve, ve yeşim taşı, kil, çelikten yapılmış bıçakları olpan olarak sundu.” bahsi geçer.³⁵⁰ Kanaatimizce burada bahsedilen “kadın” birer elçi değildir. Büyük ihtimalle iki tarafın uzlaşmasını sağlamak için gönderilen hükümdar ailesinden, asil ve soylu kimse olabilir. Aynı zamanda birer tüccar da olabilir. Diğer bir ihtimalle de ülkesinden kaçıp, sığınmak için yolculuk yapan biri de olabilir.

Ming Hanedanlığının yasasına göre, yabancı elçiler/haraç elçileri³⁵¹, imparator huzurunda bulunup olpanları sunup, karşılık hediyeler aldırıldardı ve 3-5 gün serbest ticaret yaptıktan sonra ülkelere dönmesi gerekiyordu. Ama bazı tüccarlar elçi kisvesi altında olpan sunmaya gelirlerdi ve ticaret yapıp büyük kâr elde ediyorlardı. Uzun süre Çin’de kalıyorlardı ve bütün masraflarını Ming Hanedanlığı karşılıyordu. Yabancı elçiler veya tüccarlar her seferinde yasaları ihmal ettiğinde, Ming Hanedanlığı onlara tolerans gösteriyordu ve büyük meseleleri küçük, küçük meseleleri yok sayarak problemleri çözüyordu. Ülkelerine döndüklerinde ise onlar için hediyeler verir, törenler düzenliyordu. Yasak malları sattıklarında ise Ming

³⁴⁹ Morris Rossabi, *China And Inner Asia*, s. 61.

³⁵⁰ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8619-8620.

³⁵¹ Çalışma konumuz olan “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi”nde, batı ülkelerinden gelen elçilere Çince “Gongshi 贡使” yani “haraç elçileri” olarak ifade edilmiştir. Rusçada ise “Torgovo Posoltskii (tüccar elçi)” olarak ifade edilmiştir. Bkz. Ghiyāth Al-Dīn NAQQĀSH, *Ghiyāth Al-Dīn NAQQĀSH’S Diary Of Journey To China*, haz. Omonullo Buriev, A. Abduhalimov, T. Fayziev ve N. Jabbarov (Tashkent: Mashhur Press, 2017).

hükümeti onları durdurur ve uyarıda bulunuyordu, yasak olmayan malları alıp satmalarını öneriyordu, onlara ceza uygulamıyordu.³⁵² “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Mekke” bölümünde: “Eski kurallara göre, yabancılar imparatorluğa olpan sunmak için malları ile geldiklerinde, Bianchen malları denetleyip kayıt ediyordu, olpan malların listesini rapor olarak sunuyordu, Liguang³⁵³ listeye göre karşılıklı hediyeler verirdi. Listede kayıt edilmediyse, kendilerince satmalarına izin veriyordu. Olpan elçilerin vazifeleri bittiğinde, eğer ellerinde fazla kalan malları varsa, kendileriyle birlikte geri götürmelerini emreliyordu. Eğer hükümete satmak isterlerse, Liguang imparatorluğa rapor sunarak bildiriyordu, karşılığında gümüş ve para veriyordu. (İmparator) Zhengde (1505-1521) saltanatının son dönemlerinde, kurnaz yabancılar kurnaz askerlerle işbirliği yapıp kâr elde ettiler, daha çok kâr elde edebilmek için geri kalan mallarının değerini resmi komisyonculara pazarlattıktan sonra, hükümet tarafından karşılığında ipek ve para alırlardı. Şimdi, Mekke ve Turfan elçileri, kayıt edilip geri kalan yeşim taşı, bıçak ve diğer eşyaları, ısrarla imparatorluğa olpan sunmak isteyip karşılığında hediye almak istedi. Liguang çaresiz kaldı, (imparator) Zhengde saltanatının ilk dönemlerindeki örnek gibi onlar için imparatorluğa rapor sundu, imparator kabul etti.” bahsi geçmektedir.³⁵⁴ Ayrıca, “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1. Kumul Askeri Garnizonu” bölümünde şöyle kayıt edilmiştir. Kumul Zhongshun Wang’ın Çin’e gönderdiği olpan elçileri birkaç kez müfrezedeki memurlara, askerlere hakaret edip, Tongshi’yi³⁵⁵ 通事 ‘interpreter-clerk’ azarlar. Dünyanın dört tarafından gelen olpan elçilerine ziyafet verildiği gün, Zhongshun Wang’ın elçileri kötü sözler söyleyip hakaret ettiğinde göğün oğlu (Çin imparatoru) onların bu davranışlarına karşı ceza vermeyip, sadece Zhongshun Wang’a bundan sonra elçileri daha dikkatli seçmesini emreder. İmparator Hongzhi saltanatının 10. yılında (1497), Çin’e gelen Kumul elçileri uzun süre kalıp

³⁵² Yang Linkun, “Maoyi Zhengce De Deshi”, s. 74-75.

³⁵³ Yukarıda bahsettiğimiz gibi Liguang, tören veya merasimlerden sorumlu bakandır.

³⁵⁴ Zhang Tingyu, a.g.e., s. 8623.

³⁵⁵ Komisyoncu.

geri dönmeyip, haddini aşır başkalarına kükrerler. *Liguan* unvanlı Xu Qiong 徐瓊 ve diğerleri onların suçlarını rapor edip, onları sınır dışı ettiler.³⁵⁶

Ayrıca, Çin sarayının halka uzaktan gelenlere iyi davranma fermanı yayınladığı için olpan elçileri yolsuzluk yaptığında halk tartışmaya cesaret edemiyorlardı.³⁵⁷ Örneğin, “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Beşbalık” bölümünde, imparator Hongwu saltanatının 30. yılı (1397) Ocak ayında imparator Hongwu, Beşbalık Wang’ı Heideer Huozhe’ya 黑的兒火者 (Hızır Hoca’ya) memurdan gönderdiği mektupta: “*Ben tahta oturduğumdan beri, batıdan Çin’e gelip pazarlarda ticaretle bulunan tüccarlara, Bianjiang hiçbir zaman engel oluşturmadı. Ben yine memurlarıma ve halkıma onlara iyi davranmasını emrettim, böylece tüccarlar kazanç elde ettiler.*” ifadesi geçmektedir.³⁵⁸

Olpan sunma sürecinde Çin’e gelen olpan elçileri uygun olmayan talepleri dile getirip, fazla hediyeler istediklerinde Ming hükümeti çoğu zaman onların istediklerini veriyordu.³⁵⁹ Bununla ilgili “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Semerkant” bölümünde şu kayıtlar geçmektedir. İmparator Chenghua saltanatının 19. yılında (1483), Semerkant sultanı Ahmed, İsfahan *Qiuzhang*’ı ile birlikte imparatorluğa sunmak için iki aslan sunar. İmparator zaten elçilere cömertçe hediyeler verir, ama onların elçilerinden Paliuwan³⁶⁰ 怕六灣 hediyeleri az görüp, Yongle saltanatı dönemindeki yasalara göre hediyeler verilmesini arz eder. *Liguan* müzakere edip imparator Zhengtong saltanatının 4. yılındaki (1439) yasaya göre, beş top ipek ekler. Elçi tekrar yetersiz olduğunu düşünür, böylece *Zhengshi*³⁶¹ 正使 ‘senior envoy’ ve *Fushi*³⁶² 副使 ‘vice envoy’ için her birine ikişer toptan ipek

³⁵⁶ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8514; s. 8520.

³⁵⁷ Li Jinxin, *a.g.e.*, s. 314.

³⁵⁸ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8607.

³⁵⁹ Yang Linkun, “Maoyi Zhengce De Deshi”, s. 74-75.

³⁶⁰ Kanaatimizce “Pehlivan” olarak okunabilir.

³⁶¹ Kıdemli, üst düzey elçi.

³⁶² Yardımcı, alt düzey elçi.

eklenir, beraber gelenlere ise birer toptan ipek eklenir.³⁶³

Ama bu süreçte Çin kendi üstünlüğünü bildirmek için gelen olpan elçileri yasaya uymayan taleplerde bulunduğunda bu talepleri reddetmiştir. Örneğin, “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1. Turfan” bölümünde, imparator Chenghua saltanatının 5. yılında (1469), Turfan sultanı imparatorluğa elçi gönderip olpan sunar, Turfan sultanı Ali 阿力 (Ali) elçilerden gönderdiği raporunda imparatorluktan akdoğan, eyer, ejderha işlemeli kıyafet, renkli ipek-kumaş ve diğer eşyalar verilmesini arz eder. *Li Bu* talep edilen şeylerin çok olduğu için yasaya aykırı olduğunu, taleplerinin hepsini kabul etmemek gerektiğini söyleyip, onlara sadece renkli ipek-kumaş, desenli kumaş ihsan eder. Ertesi yıl (1470) tekrar olpan sunup imparatorluktan Çin kanunu, davul, eyer, Gaoli 高麗 (Kore) kumaşı verilmesini arz eder. İmparatorluk istişare ettikten sonra kabul etmez; Olpan elçileri yine imparatorluktan evcilleştirilmiş fil hediye etmesini istediğinde *Bing Bu* filin savaş ve savunmada kullanılacağını, protokol kurallarına göre sadece olpan sunmak vardır, talep etmek yoktur diyerek, onların taleplerini reddetmiştir.³⁶⁴

Ming Hanedanlığı ile batı ülkeleri arasında diplomatik ilişkilerde bulunan Çin elçilerinin çoğunluğu askeri rütbesinde olan memurlardı. Dış ilişkilerde bunların rolü oldukça önemlidir, bunlar daha çok diplomatik misyonları taşıyan birer elçilerdi. Memurların bazıları yabancı dil biliyordu, batı ülkelerinin gelenek-göreneklerini ve dini inançlarını biliyordu. Memurların elçi olarak seçilmesinin diğer bir sebebi de memurlar yabancıları aşağılamıyordu. Genelde Çinliler yabancıları “kültürleşmeyenler” olarak tanımlıyorlardı. Memurlar ise yabancılar ile olan ticarete karşı değillerdi. Dolayısıyla Çin onları yabancılarla olan ticaret işleri için de görevlendirmiştir.³⁶⁵

³⁶³ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8600.

³⁶⁴ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8529-8530.

³⁶⁵ Morris Rossabi, *China And Inner Asia*, s. 67-68.

Ming Hanedanlığı ile batı ülkeleri ilişkilerinin yürütülmesinde elçilerin rolü büyüktür. Ming Hanedanlığı uzun vadeli menfaatlerini düşünerek yabancı ülkelere gelen elçilerin imparatorluğa gelmelerini teşvik etmiştir ve onlara farklı rütbe, unvanlar verilmiştir. Bu rütbe ve unvanların çeşitli dereceleri mevcuttur, elçiler bu rütbe ve unvanlar sayesinde farklı imtiyazlara sahip olabiliyordu. Ming Hanedanlığı sarayı gelen elçilere rütbe, unvan vermekle kalmayıp, onlara yine resmi belge, taç, kemer, memuriyet kıyafeti veriyordu. Bu durum Ming Hanedanlığının batı ülkeleri ile olan ilişkisindeki siyasi üstünlüğünü, benmerkezciliğini yeterince kanıtlayabiliyordu.³⁶⁶ Gelen elçilere memuriyet unvanı ve hediyelerin verilmesi “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi”nde çok fazla rastlanır. Fakat “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1. Kumul Askeri Garnizonu” bölümündeki örnekte daha önceden başkente gelen elçilere mutlaka imparatorluk tarafından unvan verilirken, imparatorluk fermanına itaatsizlik edip, düşmanları sayılan Oiratlarla işbirliği yaptığında memuriyet unvanı vermeyi durdurmuştur. İmparator Jingtai (1449-1457) saltanatı dönemi boyunca, Kumul’dan gelen elçilerin hiç birine memuriyet unvanı verilmemiştir.³⁶⁷

Yabancı ülkelere gelen elçiler Çin’e geldiklerinde öncelikle Jiayuguan’a geliyorlardı. Burada elçiler kendilerinin hangi ülkeden geldiklerini, kişi sayısını ve getirdikleri ürünlerin türleri, sayılarını bildiriyordu. *Bianli*³⁶⁸ 邊吏 ‘frontier officials’ bunları kayıt ederek rapor halinde imparatorluğa sunuyordu, imparatorluktan karşılık olarak rapor geldikten sonra, gelen elçilerin imparatorluk başkentine gitmelerine izin veriyordu. Elçilerin görevleri bittiğinde mutlaka geldiği yoldan ülkelere dönmesi gerekmektedir, Çin topraklarını gezmelerine izin verilmiyordu.³⁶⁹ “Ming Yıllığı.

³⁶⁶ Zhang Wende 张文德, “ Shichen Shouzh: Mingdai Xibei Sichou Zhilu Shang De Jimi Zhengce 使臣授职: 明代西北丝绸之路上的羁縻政策”, *Jiangsu Shifan Daxue Xuebao 江苏师范大学学报*, vol. 44, No. 5 (Jiangsu 2018), s. 60.

³⁶⁷ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8514.

³⁶⁸ Gümrük memuru.

³⁶⁹ Ceng Wenwu, *a.g.e.*, s. 235.

Batı İlleri Tezkeresi 4. Semerkant” bölümünde, imparator Chenghua saltanatının 19. yılında (1483), Semerkant sultanı Ahmed, İsfahan *Qiuzhang*’ı ile birlikte imparatorluğa iki aslan olpan sunar. Elçiler geldiği eski yol ile geri dönmeyip, Guangdong’a (Kanton’a) gider, buradan çok sayıda eş ve cariye olarak kızları satın alırlar. Elçiler yine deniz yoluyla Manlajia 满刺加 (Malakka) pazarına gelip buradan Suanni³⁷⁰ 狻猊 satın alıp imparatorluğa sunmayı arz eder, *Buzhengshi*³⁷¹ 布政使 ‘administration commissioners’ Chen Xuan 陳選 böyle yapmalarının asla olmayacağını beyan edince elçiler ancak vazgeçer; İmparator Hongzhi saltanatının 2. yılında (1488), Semerkant elçisi Malakka yoluyla Guangdong’a (Kanton’a) gelir ve olpan olarak aslan ve papağan getirir. *Liguan* unvanlı Geng Yu 耿裕 ve diğerler, Nanhai’in 南海 (Güney Deniz’in) batı ülkelerinin olpan sunmasındaki geçer yolu olmadığını, deniz yolunu asla açılmaması gerektiğini, olpanları reddetmesini imparatorudan arz eder. İmparator bu öneriyi kabul eder.³⁷² Yine imparator Jiajing saltanatının 17. yılında (1538) imparatorluğa olpan getiren Mekke elçileri Çin topraklarını gezmek için arzda bulunduğunda *Liguan* onların başka kötü niyetlerinin olduğundan şüphelenip, eski yasaya uygun olmadığını söyleyip onlara mani olmuştur.³⁷³

Çin’e karayoluyla gelen haraç/olpan elçileri Çinli memurlar tarafından karşılanıp ağırlandı. Deniz yoluyla gelen olpan elçilerini ise *Shibosi* tarafından Ningbo 寧波, Quanzhou 泉州 ve Guangzhou olmak üzere üç limanda karşılanırdı.³⁷⁴ Elçiler başkente giderken getirilen malların taşınması için gereken kişi, at, gemi ve arabalar

³⁷⁰ Suanni: Çin antik mit ve rivayetlerinde bulunan ejderhanın dokuz oğlundan biriydi. Suanni’nin şekli aslan şeklindedir, dumanı ve oturmaya sever, bu yüzden onun bu görüntüsü tütsü brülöründe kullanılır, tütün yutup duman çıkarır.

³⁷¹ Komiser.

³⁷² Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8600-8601.

³⁷³ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8623.

³⁷⁴ Kenneth Pletcher, *Understanding China: The History Of China* (New York: Britannica Educational Publishing, 2011), s. 201.

imparatorluğun *Guanglu*³⁷⁵ 光祿 ‘court of imperial entertainments’, *Youchuan*³⁷⁶ 郵傳 ‘postal department’ kurumları tarafından sağlanıyordu. Bu süreçte olpan elçilerine imparatorluk hazinesinden gümüş, pirinç, hayvanların bakımı için yem ödeniyordu. Bir elçi döndüğünde sınır bölgesine kadar eşlik ediliyordu. Elçiler gelirken ya da dönerken hep bir askeri birlik onları korumakla yükümlüdür.³⁷⁷ “Elçiye zeval olmaz”, Türk atasözüyle veciz biçimde ifade edildiği gibi kabile reisine veya bir hükümdara gönderilen elçilik heyetlerinin dokunulmazlığı vardı. Elçiler asla öldürülmez ve hırpalanmazdı. Hatta elçilere hakaret edilmesine bile izin verilmezdi.³⁷⁸

XV. yüzyıl tarih araştırmaları açısından önemli kaynak eser olan “*Hıtay Sefaretnamesi*”nin muellifi, Mirza Şahrüh’un oğlu olan Herat valisi şehzade mirza Baysungur’un elçisi Hoca Gıyaseddin Nakkaş eserinde kıymetli bilgiler vermektedir. Elçilik heyeti Sekçu’ya (Gansu’ya) geldiklerinde karşılamak için gönderilmiş kimseler buraya gelmiştir. Gelen elçilik heyetine ziyafet vermiştir. Yol boyunca bütün masraflarının kervansaray tarafından karşılanacağı duyurusunu alır. Adamları ve mallarını alıp resepsiyona gelip kayıtlarını yaptırdıktan sonra, hizmetçiler onları ağırlarlar. Elçilerin kullanacağı at, yemek ve barınma eşyaları kervansaray tarafından temin edilir. Elçilerin kaldığı sürece sedir, ipek yatak, terlik, her birine bir takım mutfak aletleri, her hizmeti görecektir hizmetçiler verilirdi. Şehirler arasındaki konaklarda elçiler için 450 yorga at ve 50-60 araba gönderiliyordu. İmparatora getirilen hediyelerin koruma ve taşıma hizmetinden Çinliler sorumluydu. Başkente yaklaştıkça elçilere verilen ziyafetlerin sayısı da artmaya başlamıştır. Başkente gelip imparatora hediyeler sunduktan sonra elçilerin konaklaması için odalara yerleştirdiler. Her gün, bir odada oturanlara birer koyun, birer kaz, ikişer tavuk, her kişiye ikişer

³⁷⁵ Ziyafet dairesi.

³⁷⁶ Posta teşkilatı.

³⁷⁷ John King Fairbank, a.g.m., s. 134.

³⁷⁸ Mehmet İpşirli, a.g.m., s. 3-4.

Batman un, birer büyük kase pirinç, birer kepçe helva, birer fincan bal, soğan, sirke, tuz ve Çin'e özgü renkli otlar birer, ikişer bardaktan getiriliyordu. Bunun yanı sıra, gece gündüz ayak üzerinde duran hizmetçiler veriliyordu. Elçiler dönerken de geldikleri gibi Çinlilerin onlara at, araba, temin ettiğini, geçtiği büyük, küçük şehir bölgelerin onlar için ziyafet verdiğini dile getirir.³⁷⁹ Bunun dışında elçilere ibadet etmeleri ve dini ayin yapmaları konusunda serbestlik tanınmıştır.³⁸⁰ “*Hitay Sefaretnamesi*”nde, Kamcu hâkiminin ziyafet verdiği gün ramazanının onikinci günü olduğu, elçileri yemeğe davet ettiğinde Şadî hoca ile diğer elçilerin büyükleri dinlerinde ramazan ayında yemek yemeninin caiz olmadığını söyler. Böylece sınır muhafızlarının başı elçilerin özürlerinin kabul edip, onlar için hazırlanan yemekleri konaklarına gönderir.³⁸¹

Yabancı elçiler Çin sınırından geçerken tüm masraflarının imparatorluk tarafından karşılanmasını fırsat bilerek kazanç elde etmiştir. Bu eksiklikleri gidermek için Çin sarayı belli yasa ve uygulamaları yürürlüğe koymuştur. “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Semerkant ve Hoten” bölümlerinde: “*Liguan: ‘Yabancı ülkelerin elçileri yolda zamanı uzatıyorlar hatta bir sene harcıyorlar, başkentte beklerken bile hediye veriliyor, Guanglu, Youchuan’ın onlar için harcadıkları çok fazladır, bu yüzden belli bir tarih belirtmeliyiz.’ dedi. Böylece birkaç yapılması yasak olan işlerin listesi çıkarıldı, imparator kabul etti; Yabancılar Çin’in mallarına ve ipeklerine oldukça düşküdü, üstelik ticaretten kâr elde ediyorlardı, yollarda yabancılar sürekli gidip geliyorlardı. Tüccarların hepsi genelde kendilerine olpan elçisi diyerek, imparatorluğa olpan sunmak adıyla çok sayıda at, deve, yeşim taşı getiriyorlardı. Sınırdan geçtikten sonra, bütün deniz, kara yolları üzerindeki araç masrafları, sabah, akşam konaklama ve yeme-içme masraflarının hepsi, ilgili birimler tarafından karşılanıyordu. Youchuan bunları temin etmekten zor duruma düşmüştü, sivil ve*

³⁷⁹ Gıyaseddin Nakkaş, *Hitay Sefaretnamesi*, haz. Betül Mutlu (Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 2013), s. 7-8, s. 52-71; Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 86-91.

³⁸⁰ Mehmet İpşirli, *a.g.m.*, s. 4.

³⁸¹ Gıyaseddin Nakkaş, *a.g.e.*, s. 56; Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 91.

askerler tüccarların getirdiği malları taşımaktan yorulmuştu. Batıya döndükleri zaman, yol boyunca durup konaklayıp, çok sayıda mallar satın alıyordu. Doğu ve batı arasındaki on binlerce uzaklıktaki mesafede, huzursuzluk ve masraflar fazla oluyordu, herkes bu durumdan şikayet ediyordu. İmparator Chen'larından hiç kimse bu durum hakkında rapor sunmaya cesaret edemediler, göğün oğlu (Çin imparatoru) da sivil, askerlerin derdini dinlemedi. O zamanda, Geishizhong³⁸² 給事中 'supervising secretaries' unvanlı Huang Ji 黃驥 rapor sunup bu durumun zararlarını gücünün yettiği kadar beyan etti. (İmparator) Renzong onun sözlerinden duygulandı, Liguan unvanlı Lü Zhen'i 呂震 çağırıp onu kınadı. Ondan sonra, batı ülkelerine elçi göndermedi, imparatorluğa gelen olpan elçileri de gitgide azaldı." bahsi geçmektedir.³⁸³ Ayrıca, "Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Semerkant" bölümünde: "Yabancılar ticaret yapmada çok yeteneklidir, Çin'in pazarlarında ticaret yapmakta çok düşkündür, sınırdan girdiği andan itibaren, bütün içecek, yiyecek, yol masraflarının hepsini ilgili birimler tarafından karşılanır, gerçi beş senede bir kez olpan sunması kararlaştırılmış olsa da, ama hiçbir zaman kurallara uyumadılar, imparatorlukta onları zor durumda bırakmadı." olarak kayıt edilmiştir.³⁸⁴

Elçiler haricinde tüccarlar da Ming Hanedanlığı ile batı ülkeleri ilişkilerinde oldukça önemli rol oynamıştır. Tüccarlar sıradan ticaretle uğraşanlar değillerdi. Ticaret yapma dışında bazı tüccarlar birer istihbaratçı, birer elçi olabiliyordu. Örneğin, "Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1. Kara Kuçu/Kuçü" bölümünde: "(Kara Kuçu/Kuçü'dan gelen X.A.) elçiler, Huihui'lerin (Müslümanların) ticaret için başkente gelip burada yerleştiklerini, Ganzhou, Liangzhou'daki askerlerin çoğu zaman onların sınırdan gizlice geçmelerine izin verip, sınır bölgesinin durumunu dışarıya sızdırdıklarını bildirdi." ifadesi geçmektedir.³⁸⁵ Bundan tüccarların tıpkı elçiler gibi aynı misyonları taşıdığını, birer istihbaratçı olduğunu görebiliyoruz. Yine "Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4.

³⁸² Sekreter.

³⁸³ Zhang Tingyu, a.g.e., s. 8601; s. 8614.

³⁸⁴ Zhang Tingyu, a.g.e., s. 8602.

³⁸⁵ Zhang Tingyu, a.g.e., s. 8528.

Mekke” bölümündeki: “*Yabancı elçilerin çoğu tüccarlardır, onlar geldiklerinde her zaman yanlarında çok sayıda eşyalar getirip Çin ile pazarlık yaparlar. Olpan elçilerinin hepsi çok kurnaz ve güçlüdür, Çin’in durumunu iyi biliyorlar.*”³⁸⁶ ve bununla birlikte “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Kun Şehri” bölümündeki: “*Hui’ler (Müslümanlar) ticaret yapmakta çok beceriklidir, imparatorluğa olpan sunmak adı altında, ticaret yapıyorlar ve bundan çok kâr elde ediyorlar.*”³⁸⁷ ifadelerinden olpan elçilerinin ticaret yapmakta becerikli Huihui (Müslüman) tüccarlardan oluştuğunu anlıyoruz.

Batı ülkelerinden tüccarlar Çin’e ticaret yapmak için gelebilmişken, Çinli tüccarlar Çin sınırları içinde kalmak zorundaydı. Çünkü sistem sadece imparatorluğa tabi olan vassalların girmesine izin veriyordu.³⁸⁸ Dolayısıyla Çin hükümeti Çinli tüccarların sadece sınır bölgelerinde ticaret yapmalarına izin vermiştir.³⁸⁹ Ming Hanedanlığı döneminde imparatorluğa sunulan olpan ve olpan sunmak için batı ülkelerinden gelen elçiler için Çin tarafından olpan sunma tarihlerinin belirlenmesi, olpan yollarının belirlenmesi, sahte isim ya da unvanla olpan sunmanın yasaklanması, izin olmaksızın kendisince Çin’den çayı sınır dışına alıp götürmesinin yasaklanması, olpan sunmak için gelen yabancı elçilerin Çin sınır içinde kalma süresinin sınırlandırılması gibi yasa ve kurallar konulmuştur. Ama batı ülkelerinden Çin’e gelen elçilerin daha çok ticari amaçları olduğu için bu yasa ve kurallara uymamıştır. Çin bir ülke temsilcisi olan elçilere karşı daha çok uyarıda bulunmuştur, ağır ceza uygulamamıştır.³⁹⁰ Dolayısıyla kalabalık elçilik heyetlerinin yol açtıkları masraflardan dolayı fazla sevilmemiştir ve bir an önce gitmeleri istenmiştir.³⁹¹

³⁸⁶ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8623.

³⁸⁷ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8625.

³⁸⁸ Joseph F. Fletcher, *a.g.m.*, s. 209.

³⁸⁹ Morris Rossabi, *China And Inner Asia*, s. 66.

³⁹⁰ Zhang Wen De 张文德, Mingdai Xiyu Laihua Shichen De Weifa Yu Weijin 明代西域来华使臣的违法与违禁, *Xinjiang Shifan Daxue Xuebao* 新疆师范大学学报, vol. 34, No. 6 (Xinjiang 2013), s. 51-54.

³⁹¹ Mehmet İpşirli, *a.g.m.*, s. 8.

Genelde Çinliler komşularına daha ziyade yabancı menşeli kimseleri elçi olarak gönderiyordu.³⁹² Çünkü büyük çoğunluğu gezdiği toprakların dilini konuşabiliyor, ülkelerin gelenek-görenekleri, kurallarını biliyordu.³⁹³ Aynı zamanda Ming Hanedanlığının ilk dönemlerinde, batı ülkelerinden imparatorluğa gönderdiği elçilerin çoğunluğunun Huihui (Müslüman) olmasının sebebi, Huihui'lerin Çince bilmesiydi. Birkaç dil konuşabilen Huihui'ler bu dönemde Orta Ova'dan Kumul'a gelip yerleşen Yuan Hanedanlığı dönemindeki Semu'lardır.³⁹⁴ Semu'ların çoğu İslam dinine inandığı için bazı zaman Huihui'ler olarak ta adlandırılıyordu. Ming Hanedanlığı döneminde Kumul'da yerleşen Huihui'ler sadece Semu'lar ile sınırlı kalmamıştır, İslam dinini benimseyen Moğolları, Uygurları ve hatta Çinlileri içine alıyordu. Ming Hanedanlığının ilk dönemlerinde, *Siyiguan*'deki 四夷館 dilmaçların çoğu Huihui'lerdi.³⁹⁵ *Siyiguan*, Ming Hanedanlığının dört bir tarafındaki kavimlerle olan olpan ilişkilerini yürütmedeki ihtiyaçlardan dolayı, imparator Yongle saltanatının 5. yılında (1407) kurulan, Çin'de en erken kurulan dilmaç ve diplomasi yetiştirme kurumudur.³⁹⁶

Ming Hanedanlığı ile batı ülkeleri ilişkisinde elçiler ve tüccarlar yanında yer alan dilmaçların rolü de oldukça büyüktür. Çünkü batı ülkeleri ile Çin'de kullanılan dil ve yazı türü birbirinden farklıydı, bu yüzden iki tarafın birbirleri ile anlaşılabilmesi için dilmaçlar kullanılmıştır. Dilmaçların siyasi statüsü yüksek olmadığı için olpan politikası sürecinde her zaman fırçayı yiyen taraf olmuştur. Fakat aynı zamanda dilmaçlar elçiler için ekonomik açıdan kâr getirdiği için, kendisi de bu süreç içerisinde kârlı çıkmıştır. Dilmaçlar merkeze bağlı dilmaçlar ve yerli dilmaçlar olarak

³⁹² Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 12.

³⁹³ Morris Rossabi, *China And Inner Asia*, s. 61.

³⁹⁴ Liu Zhiyang , *a.g.m.*, s. 75.

³⁹⁵ Liu Zhiyang, *a.g.m.*, s. 75-76 .

³⁹⁶ Mu Fengliang 穆凤良, “Siyiguan Yu Tongwenguan Mingcheng Kao 四夷馆与同文馆名称考”, *Qinghua Daxue Xuebao 清华大学学报*, vol. 19, No. 1 (Beijing 2004), s. 64.

iki türe ayrılır. Dilmaçlar *Siyiguan*'deki hocalar tarafından “yabancı yazıları” okuma ve yazmayı öğreniyordu. Dilmaçların gelen yabancı elçilere bakmak, elçiler için tercümanlık yapmak, “yabancı yazılı” metinleri çevirmek, gelen yabancı elçilerin Çin merasimlerini öğrenmesinde tercümanlık yapmak, ziyafet verildiğinde elçiler yanında bulunmak gibi görevleri vardı. Batı ülkelerinden elçiler Çin'e gelirken ya da memleketlerine dönerken dilmaçlar hep onların yanlarında bulunuyordu. Olpan elçilerinin dilmaçlar ile işbirliği yapma gibi ilişkileri yanı sıra birbirine zit düşme gibi ilişkileri de mevcuttur. Dilmaçların olpan elçilerinin davranışlarını sınırlama yetkisi oluyordu, ama olpan elçileri bir bölgeye ya da bir ülkeye temsil ettiği için, kendisinin üst statüsünden olmasıyla dilmaçların dediklerine kulak asmayorlardı. Dolayısıyla olaylar meydana geliyordu, dilmaçlar kendi görevlerini düzenli yapamıyordu, aynı zamanda elçiler dilmaçların sözünü dinlemedikleri için hatta suikasta bile uğrayabilirdi. Dilmaçların çoğu Huihui'ler (Müslümanlar), Semu'lardır (renkli gözlüler). Dilmaçlar elçiler ile işbirliği yapıp, getiren olpan mallarına karşılık olarak verilen hediyelerin miktarını arttırarak kendileri kâr elde ediyordu. İmparatorluk sarayı bu problemi çözmek için Huihui'ler ve Semu'lardan teşkil eden dilmaçlar yerine Çinli dilmaçları görevlendirmeye başlamıştır. Çünkü Kâr peşinde koşan bu dilmaçlar Ming Hanedanlığının yasalarına uymuyorlar ve işbirliği yapmaktan çekinmiyorlardı.³⁹⁷ Bununla ilgili “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Semerkant” bölümünde: “*Gansu eyaletinin Xunfu'su Zhao Zai 趙載 sunduğu raporda: 'Tercüme işlerinde Çinlileri kullanmak daha iyidir, sadece Semu'lar kullanılmamalı, işbirliği yapıp sıkıntı yaratmasınlar.' dedi. Li Bu müzakere edip onun önerisini kabul etti.*” bahsi geçmektedir.³⁹⁸

Aynı zamanda dilmaçlar birer elçi sıfatıyla diğer bölgelere gönderilmiştir. Örneğin, “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1. Kumul Askeri Garnizonu” bölümünde, Turfan

³⁹⁷ Zhang Wende 张文德, “Lun Mingdai Tongshi Yu Xiyu Gongshi De Guanxi 论明代通事与西域贡使的关系”, *Xiyu Yanjiu 西域研究*, No. 3 (Wulumuqi 2009), s. 6-12.

³⁹⁸ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8602.

sultanı Mansur, Kumul’u işgal ettiğinde, imparatorluk *Tongshi*’si *Ma Ji* 馬驥 Turfan’a gönderilerek sultan Mansur’un işgal ettiği toprakları ve Kumul’u terk edip Turfan sultanı Mansur’a sığınan Kumul’un *Zhongshun Wang*’ı Bayaça’yı geri vermesini bildirmesi emredilmiştir.³⁹⁹

³⁹⁹ Zhang Tingyu, *a.g.e.*, s. 8521.

SONUÇ

Orta Asya Çin ilişkileri Han Sülalesi (M.Ö. 202-220) ve Hun ilişkisinden itibaren tarih boyunca devam etmiştir. Cengiz soyundan gelen hanların hâkim olduğu ve Yuan Hanedanlığı (1271-1368) olarak anılan hanedan döneminde de bu hareketlilik sürmüştü. Çin'in iç kesimlerinde Müslüman tüccarlar Yuan hanedanlığı himayesinde dolaşma imkanı bulmuştur. İbn-i Battuta'nın kayıtları bu konuda açık bilgiler sunmaktadır. Yuan Hanedanlığına son vererek kurulan Ming Hanedanlığı (1368-1644) döneminde de batı ülkeleri ile ilişkilerinin devam ettiği tez konumuzun ana kaynağı olan “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi”nden anlaşılmaktadır. Tibet'i hariç tutarak çevirisin ve değerlendirmesini yaptığımız tezkerelerde batı ülkelerine “Xiyu” adı verilmiştir. Çin'deki Jiayuguan'ın batısında yer alan bölgelerin hepsi batı ülkeleri sayılıyordu. Bu kapsamda tezkerelerde hakkında bilgi verilen mekanların tamamının şehir olması dikkat çekicidir. Çin kaynaklarında “Batı İlleri” kapsamında bilgi verilen yerler büyük oranda batı literatüründe Orta Asya ve Türkistan olarak tanımlanan yerlere denk gelmektedir. Tez konumuz olan Tezkereler içinde bu kapsamın dışında kalan Mekke, Tebriz, Mısır gibi yerler de bulunmaktadır. Tezkerelerde yer alan bilgilerin daha çok batı ülkelerine gönderilen Chen Cheng gibi Çin elçilerinin raporlarından ve kayıtlarından elde edildiği anlaşılmaktadır. Bunların verdikleri bilgiler Çin Seddi'nin en batısındaki kapısı olan Jiayuguan'a olan mesafesi, bitki örtüsü, su kaynağı, iklim, her şehrin büyüklüğü, çarşı pazarı, burada satılan ürünlerin başka yerden mi geldiği yoksa orada mı üretildiği gibi daha sistematik bilgilerdir. Çin elçileri gittikleri bölgeler hakkında raporlar ve seyahatnameler kaleme alarak bu bölgeler hakkındaki bilgileri rapor halinde imparatora sunmuşlardır. Çin'den batı ülkelerine gönderilen Çin elçileri yabancıların dillerini konuşabilen, gelenek-görenekleri hakkında bilgisi olan memurlar ve askerler idi.

Orta Asya'dan Çin'e giden elçilerin ise daha çok tüccarlardan oluştuğunu tespit edebiliyoruz (Bkz. Tablo 9). Bu elçi ve tüccarlar ticaret yapmakta çok becerikli ve çok dil konuşabilen Huihui'lerden (Müslümanlardan) oluşuyordu.

Elçiler ve tüccarlar dışında dilmaç/tercümanların bu heyetlerin gidip gelişleri ve haraç/olpan değişimi sürecinde etkili olduklarını tespit edebiliyoruz. Batı ülkeleri ile Çin’de kullanılan dil ve yazı türü birbirinden farklıydı, bu yüzden iki tarafın anlaşılabilmesi için dilmaçlar kullanılmıştır. Dilmaçların siyasi statüsü yüksek değildi. Dilmaçlar merkeze bağlı dilmaçlar ve yerli dilmaçlar olarak iki türe ayrılır. Dilmaçlar diplomat ve dilmaç yetiştiren bir kurum olan *Siyiguan*’deki hocalardan “yabancı yazıları” okuma ve yazmayı öğreniyordu. Dilmaçların gelen yabancı elçilere bakmak, elçiler için tercümanlık yapmak, “yabancı yazılı” metinleri çevirmek, gelen yabancı elçilerin Çin merasimlerini öğrenmesinde dilmaçlık/tercümanlık yapmak, ziyafet verildiğinde elçiler yanında bulunmak gibi görevleri vardı. Batı ülkelerinden elçiler Çin’e gelirken ya da memleketlerine dönerken dilmaçlar hep onların yanlarında bulunuyordu. Haraç/olpan elçilerinin dilmaçlar ile işbirliği yapma gibi davranışları yanı sıra birbirine zit düşme gibi durumlar da mevcuttur. Dilmaçların olpan elçilerinin davranışlarını sınırlama yetkisi oluyordu, ama olpan elçileri bir bölgeyi ya da bir ülkeyi temsil ettiği için, kendisinin üst statüsünden dolayı dilmaçların dediklerine kulak asmayorlardı. Bu nedenle bazı sorunlarda çıkıyordu. Dilmaçların çoğu Huihui’ler (Müslümanlar) ve Semu’lardan (renkli gözlülerden) idi. Dilmaçlar elçiler ile işbirliği yapıp, getirilen olpan mallarına karşılık olarak verilen hediyelerin miktarını arttırarak kendileri de kâr elde ediyordu. İmparatorluk sarayı bu problemi çözmek için Huihui’ler ve Semu’lardan oluşan dilmaçlar yerine Çinli dilmaçları görevlendirmeye başlamıştır. Çünkü Kâr peşinde koşan bu dilmaçlar Ming Hanedanlığının yasalarına uymuyorlar ve elçi/tüccarlar ile işbirliği yapmaktan çekinmiyorlardı. Dilmaçların elçi olma durumuna dair üzerinde çalıştığımız tezkerelerde sadece bir örnek tespit edebildik. Çin elçisi olarak Turfan’a gönderilen kişi dilmaçtı.

Tez konumuz olan tezkerelerde Çince ifadesiyle “haraç elçileri” olarak tanımlanan elçilerin geliş gidişinin iki tarafta farklı yorumlandığı anlaşılmaktadır. Çince yazılı metinlere de yansıyan bakış açısına göre, Çin “merkezi ülke” olarak görülür. Çin

kendini diğerk yabancılardan ayırt eder, yabancıları aşığı kùltürde insanlar, sulh bozanlar, kùltürleşen ve kùltürlü olmayanlar olarak görür ve onlardan hemen her zaman olumsuz ifadeler ile bahseder. Bu üslup tez konumuz olan Ming Hanedanlığı dönemine ait tezkerelerde de devam etmiştir. Konfüçyanist felsefeye göre, Çin'in dünyadaki yabancı ÷lkelerle ilişki kurmaları ancak yabancı ÷lkelerin Çin'e tabiyetlerini arz ederek haraç ödemeleriyle, Çin imparatorun hâkimiyetini tanımalarıyla mümkündür. Çin hükümdarı “göğün oğlu” olarak bütün göğün altındakileri ahenk içinde tutmalıydı. Bu ahengi sağlamanın yolu ise yabancıları kendi kontrolü altında tutmaktır. Çin'in bu düşünce sisteminin yazıya yansımaları olarak yabancı ÷lkelerden Çin'e gelen mallar haraç olarak yazılıyordu. Dolayısıyla Çin'e getirilen mallar vassalların imparatora getirdikleri haraç olarak adlandırılıyor ve onların Çin'in vassalı olduklarının bir göstergesi olarak görülüyor, öyle kayıt ediliyordu. Yabancıların Çin'e girmesi ancak imparatora haraç sunmakla mümkündür. Ancak Orta Asya/Batı İllerinde olanlar için durumun tam olarak bu şekilde algılandığını söylemek zor görünmektedir. Zira “Batı İlleri”nden gelen elçilerin sayısı, çok büyük kısmının tüccar olması, gelme sıklıkları ve gelirken getirdikleri malların tür ve miktarı bunun sadece haraç/vergi olmadığını göstermektedir. Öte yandan “haraç/vergi” olarak sunulan mala karşılık “imparatorun hediye” olarak mukabelede bulunduğu malların cins ve miktarları zaman zaman değişkenlik göstermektedir. Bu durum da standart elçi değişimi veya bir tarafın diğerk tarafa itaat bildirilmesi manzarasından farklı bir manzara sergiler. Bu manzara iki bölge arasındaki bu ilişkiyi bir tarafın (Orta Asya'nın) Çin'e girebilmek ve buradaki ipek, çay başta olmak üzere para, desenli kumaş gibi türden mallar olan “imparatorun hediyeleri”ne ulaşmak için bir yol olarak kullandığını düşündürmektedir. Çin tarafı ise bu elçi gelişlerini kendi hâkimiyetinin tanınması olarak yorumlayıp kayıtları buna göre tutmuştur. Çin'e giren elçilerin/yabancı tüccarların serbest dolaşımına izin vermemiş ve bunları “haraç elçisi” tanımı ile kontrol altında tutmuştur. Çin'e gelen batı ÷lkeleri elçilerinin Çin sınırı içine girdikten sonraki masraflarının hepsi Çin'in

Guanglu (ziyafet dairesi) ve *Youchuan* (posta teşkilatı) tarafından organize edilmiş ve Çin tarafından karşılanmıştır. Gelen elçi/tüccarlar bu durumu fırsata dönüştürmüş, kâr elde etme yollarını kullanmışlardır. Elçilerin Çin içine girdikleri andan itibaren masraflarının imparatorlukça karşılanması, bu elçi/tüccarların ticaret yapmaları ve süreçte onlara yasak olan malları almak istemeleri, gelen elçilik heyetlerinin getirdiği “haraç” karşılığı verilen “hediye”lerin getirdiği mali yük gibi problemler bu süreçte Çin’in sık karşılaştığı sorunlardı. Bu nedenle Çin bürokrasisi olpan/haraç sisteminde bazı yasa ve kuralları ortaya koymaya çalışmıştı. Ancak bu yasalar ve kuralların her zaman tam anlamıyla uygulanamadığı görülmektedir. Sorunların artması durumunda sınırları kapatmak ve “haraç elçilerini” kabul etmemek gibi uygulamalar devreye girmişti.

Yuan hanedanlığına son veren imparator Hongwu saltanatı (1368-1398) döneminde batı ülkelerinden 20 defa olpan/haraç elçisi Çin’e ulaştı. Ming Hanedanlığı-Batı İlleri ilişkilerinin en canlı olduğu dönem Ming Hanedanlığı imparatoru Yongle (1403-1424) döneminde olmuştur. İmparator Yongle döneminde 135 defa batı ülkelerinden haraç/olpan elçisi Çin’e gelmişti. Sonraki hükümdar Hongxi sadece bir yıl tahtta kaldı ve yedi defa olpan elçisi geldi. Takip eden Xuande (1425-1435) döneminde 91 defa batı ülkelerinden “haraç elçisi” gelmişti. Bu sayıların rutin diplomatik elçilik sayı ve biçimine uygun olmadığı açıktır. İmparator Chenghua saltanatı döneminin 1467 yılında olpan sunmaya gelen yabancı/barbar rahiplerden Tibet’ten gelenlerin sayısı sadece 1/3 olduğu, diğerlerinin hepsinin, nüfusunun büyük kısmı yabancılardan olan Tao ve Minzhou’dan geldikleri, manastırların rahiplerinin sahte isimle olpan sunduğu ve zayıf at sunup karşılığında bolca hediye alıp, ihsan edilen ipek kumaşlardan savaş kıyafeti hazırlayıp imparatorluk ordusuna karşı direnmek için hazırlandıkları rapor edilmişti. Bu örnek de yine olpan/haraç elçilik sisteminin rutin bir diplomatik ilişki olmadığını bize göstermektedir.

Ming Hanedanlığı ve batı ülkeleri arasındaki ilişki yabancı ülkelerin Çin imparatorluğuna “haraç/olpan” sunması, Çin’in ise getirilen bu olpanlar karşısında

cömertçe “hediye” vermesi şeklinde tasvir edilse de fiilen bu süreçte takas edilen malların yarattığı bir ticaret hacmi ve alanı olduğu anlaşılmaktadır. Bu hareketliliğin yarattığı mali yük nedeniyle tezkirelerde açıkça yazıldığı üzere uzak yerlerle ilişkide bulunmanın çok masraflı olduğu, Çin’in uzaktan gelen haraç/olpan elçileri yüzünden yorulmaması bakanlar tarafından ifade edilmişti. İmparator Xuande (1425-1435) tahtı devraldığında, arada elçiler gönderilse de, kısa bir süre sonra yine gitmeleri durdurulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Aka, İsmail, *Makaleler Prof. Dr. A. İsmail Aka*, (haz. E. Semih Yalçın ve Şarika Gedikli), Ankara: Berikan Kitabevi, 2005.

Alan, Hayrunnisa, “Timurlular”, (haz. Hayrunnisa Alan ve İlyas Kemaloğlu), *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017.

Alan, Hayrunnisa, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007.

Alan, Hayrunnisa, “Emîr Timur Döneminde İpek Yolu”, (haz. Ahmet Taşağıl), İstanbul: Pelikan Basım, 2015.

Alan, Hayrunnisa, “13-16. Asır Türk Dünyasında Göç ve Nüfus Hareketleri”, (haz. Çeviker, Abdüllatif, ve Bal, Faruk), *Türk-İslam Dünyasında Göç ve Göç Yöntemi* İstanbul: Akademir Kitapları, 2016.

Alan, Hayrunnisa, Çağatay Hanlığı, *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları*, (haz. Hayrunnisa Alan, İlyas Kemaloğlu), İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

An Lu, Vi, *Ming Hanedanı Döneminde Osmanlı-Çin İlişkileri Ve İklim Değişiklikleri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Barthold, V.V., *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (çev. Kâzım Yaşar Koprıman ve İsmail Aka), Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 2006.

Barthold, V. V., *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1990.

Barthold, Wilhelm, *Uluğ Beg ve Zamanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.

Bretschneide, Emil, *Medieval Researches From Eastern Asiatic Sources: Fragments Towards The Knowledge Of The Geography And History Of Central And Western Asia From The 13th To The 17th Century*, vol. II, London: Routledge and Kegan Paul

LTD, 1967.

Ceng Wenwu 曾問吾, *Zhongguo Jingying Xiyu Shi* 中國經營西域史, Shanghai: Wenhai Chuban She 文海出版社, 1936.

Chen Wangcheng 陳旺城, “Mingdai Hami Wei Zhi Yanjiu 明代哈密衛之研究”, *Guoli Yilan Jishu Xueyuan Renwen Ji Kexue Jiaoyu Zhongxin* 國立宜蘭技術學院人文及科學教育中心, Taiwan, 1987.

Clavijo, Ruy Gonzales De, *Timur'un Hayatı ve Kadiz'den Semerkant'a Seyahatler*, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2008.

Cüzcanı, Minhacı Sirac el, *Tabakat-ı Nasiri: Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*, (çev. Mustafa Uyar), İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.

Çandarlıoğlu, Gülçin, *Orta Asya'da Timurîler, Çin'de Ming Münâsebetleri, Ch'en Ch'eng Elçilik Raporu*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası, 1995.

Çakan, Varis, *Orta Asya Türk Tarihinin Kaynakları*, Ankara: Binyıl Yayınevi, 2009.

Çin Azınlık Milletler Tarihini Yazma Grubu, *Uygurların Kısaca Tarihi*, Urumçi: Xinjiang Halk Neşriyatı, 1990.

Duğlat, Mirza Muhammed Haydar, *Tarih-i Reşidi I*, (haz. Muhammed Turdi Mirza Ahmed), Urumçi: Xinjiang Halk Neşriyatı, 2007.

Eberhard, Wolfram, *Çin Tarihi*, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1947.

Fairbank, John King, Goldman, Merle, *China: A new History*, London: Harvard University Press, 2006.

Fairbank, John King, “Tributary Trade and China's Relations With The West”, *The Journal of Asian Studies*, vol. I, No. 2, 1942.

Fairbank, J. K., ve Teng, S. Y., “On The Ch'ing Tributary System”, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, vol. 11, No. 2, Beijing, 1941.

Fang Hao 方豪, *Zhongxi Jiaotong Shi 3* 中西交通史 3, Taiwan: Huagang Chuban Youxian Gongsı Yinxing 華岡出版有限公司印行, 1968.

Fletcher, Joseph F., “China And Central Asia, 1368-1884”, *The Chinese World Order: Traditional China’s Foreign Relations*, edited. John King Fairbank, USA: Harvard University Press, 1968.

Gou Hanlin 苟翰林, “Mingdai Xiyu Jinglue - Yi ‘Mingshi. Xiyu Zhuan’ Wei Zhongxin 明代西域经略-以《明史.西域传》为中心”, *Yanan Daxue Xuebao 延安大学学报*, vol. 37, No. 3, Shanxi, 2015.

Grousset, Rene, *Bozkır İmparatorluğu*, (çev. Reşat Uzmen), İstanbul: Ötüken Yayınları, 1980.

Guo Chaohui 郭朝辉, “‘Mingshi. Xiyu Zhuan’ Bianzuan Kaoshu 《明史. 西域传》编纂考述”, *Zhongguo Dianji Yu Wenhua 中国典籍与文化*, No. 3, Beijing, 2016.

Huang, Ray, *Çin: Bir Makro Tarih*, (çev. Attila Sönmez), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Huang Yongmei 黄永美, Xu, Weimin 徐卫民, “Han Changcheng De Xiujian, Gongneng Ji Xiandai Yiyi 汉长城的修建、功能及现代意义”, *Kexue 科学, Jingji 经济, Shehui 社会*, vol. 30, No. 3, Shanxi, Xi’an, 2012.

İbn Battûta Tancî, Ebû Abdullah Muhammed, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (çev. Sait Aykut), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

İpşirli, Mehmet, “Elçi”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 11, İstanbul 1995.

İzgi, Özkan, XI. Yüzyıla Kadar Orta Asya Türk Devletleri’nin Çin’le Yaptığı Ticari Münasebetler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı. 9, İstanbul, 1978.

Kırilen, Gürhan, “16.-17. Yüzyıllarda Osmanlı İle Çin Arasındaki Diplomatik Ve Kültürel İlişkiler”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları*, Ankara 2009.

Ku Zhi 堀直, “Mingdai Tulufan 明代吐鲁番”, (çev. Yao Sheng 姚胜, Wang Jiaming 王佳明, Tao Ying 陶盈), *Guoji Hanxue 国际汉学*, No. 2, Beijing, 2018.

Li Jinxin 李进新, *Xinjiang’da Kurulan İslam Hanlıklarının Kısaca Tarihi*, (çev.

Ablet Nurdun, İmincan Seydi, Muhammetcan Mümin, Abduşükür Mehsut), Urumçi: Xinjiang Halk Neşriyatı, 2003.

Liu Zhixiao 刘志霄, *Uyghur Tarihi 1*, (haz. Enver Baytur), Pekin: Milletler Neşriyatı, 1987.

Liu Zhixiao 刘志霄, *Uyghur Tarihi 2*, (haz. Enver Baytur), Pekin: Milletler Neşriyatı, 1987.

Liu Zhiyang 刘志杨, “Mingdai Hami, Tulufan Diqu Huihui De Chengfen Ji Yisilanjiao De Shentou 明代哈密, 土鲁番地区回回的成分及伊斯兰教的渗透”, *Zhongyang Minzu Xueyuan Xuebao 中央民族学院学报*, No. 5, Beijing, 1988.

Ma Mingda 嘛明达, “Zhu Yuanzhang Qishi Semu Ren 朱元璋歧视色目人”, *Huizu Yanjiu 回族研究*, No. 1, Ningxia, 2006.

Mote, W. Frederick, ve Twitchett, Denis, *The Cambridge History Of China: The Ming Dynasty, 1368-1644, Part I*, England: Cambridge University Press, 2008.

Mu Baoxiu 穆宝修, “Yuanchao Shiqi De Huihui Ren 元朝时期的回回人”, *Wen Shi Zhe 文史哲*, No. 6, Shandong, 1990.

Mu Fengliang 穆凤良, “Siyiguan Yu Tongwenguan Mingcheng Kao 四夷馆与同文馆名称考”, *Qinghua Daxue Xuebao 清华大学学报*, vol. 19, No. 1, Beijing, 2004.

Nakkaş, Gıyaseddin, *Hıtaf Sefaretnamesi*, (haz. Betül Mutlu), Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 2013.

Naqqāsh, Ghiyāth Al-Dīn, *Ghiyāth Al-Dīn NAQQĀSH'S Diary Of Journey To China*, haz. Omonullo Buriev, A. Abduhalimov, T. Fayziev ve N. Jabbarov, Tashkent: Mashhur Press, 2017.

Nakajima, Gakusho, *The Structure and Transformation of The Ming Tribute Trade System*, Japan: Global History and New Polycentric Approaches, 2018.

Nerimanoğlu, Kamil Veli, ve Veli, Tuğrul, “İpek Yolu”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, Ankara

Okay, Bülent, “Çin Seddinin Yapılış Nedeni Hakkında Değişik Bir Görüş”, *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. 36, S. 1-2, Ankara, 1993.

Onat, Ayşe, *Çin Kaynaklarında Türkler: Han Hanedanı Tarihinde “Batı Bölgeleri”*, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 2011.

Orsoy, Sema, “Çin’in Resmi Hanedanlık Kayıtlarında Türk Kavimlerine Ait Monografiler”, *Türkler*, c.1, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Park, Hyunhee, *Mapping The Chinese and Islamic Worlds: Cross-Cultural Exchange in Pre-Modern Asia*, England: Cambridge University Press, 2012.

Pletcher, Kenneth, *Understanding China: The History Of China*, New York: Britannica Educational Publishing, 2011.

Qian Mu 錢穆, *Guoshi Dagang 國史大綱*, Beijing: Shangwu Yinshu Guan 商務印書館, 1991.

Rıza Bekin, Ahmet, *Atatürk’ün 100. Doğum Yılına Armağan: İpek Yolu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981.

Rossabi, Morris, *China And Inner Asia From 1368 To The Present Day*, New York: Pica Press, 1975.

Rossabi, Morris, *Khubilay Khan: His Life and Times*, London: University of California Press, 1988.

Sayrami, Molla Musa, *Tarih-i Emniye*, (haz. Muhammed Zunun), Urumçi: Xinjiang Halk Neşriyatı, 1989.

Sayrami, Molla Musa, *Tarih-i Hamidi*, (haz. Enver Baytur), Pekin: Milletler Neşriyatı, 1986.

Shen Dingping 沈定平, “Mingdai Yu Zhongya Zhuguo De Jiaowang 明代与中亚诸国的交往”, *Mingshi Yanjiu 明史研究*, No. 2, Beijing, 1992.

Shi Xinrong 施新荣, “Mingdai Hami Yu Zhongyuan Diqu De Jingji Jiaowang- Yi Gongci Maoyi Wei Zhongxin 明代哈密与中原地区的经济交往-以贡赐贸易为中

心”, *Xiyu Yanjiu* 西域研究, No. 1, Wulumuqi, 2007.

Sinor, Denis, *Erken İç Asya Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Sun Maoyong 孙茂永, “Lishi Shang Chaodai De Mingzi Youlai 历史上朝代的名字由来”, *Kaoshi Zhoukan* 考试周刊, No. 1, 2012.

Sun Weiguo 孙卫国, “Mingdai Shichen Shulun 明代使臣述论”, *Guangdong Shehui Kexue* 广东社会科学, No. 2, Guangdong, 1992.

Şâmî, Nizamüddin, *Zafernâme*, (çev. Necati Lugal), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.

Taşağıl, Ahmet, “İpek Yolunun Tarihî Temelleri”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*.

Tan Qixiang 譚其驤, *Zhongguo Lishi Ditu Ji (Yuan. Ming Shiqi)* 中國歷史地圖集 (元。明时期), Beijing: Zhongguo Ditu Chubanshe Chuban 中國地圖出版社出版, 1996.

T’ang, Ch’i, “Moğol Sülâlesi Devrinde Türk Ve İslâm Dünyası İle Temasda Bulunan Şahsiyetler”, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1970.

Tezcan, Mehmet, “İpek Yolu’nun İran Güzergâhı ve İpek Yolu Ticaretine İran Engellemesi”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*.

Tian Weijiang 田卫疆, “Guanyu Mingdai Tulufan Shi Ruogan Wenti De Tantaoyao 关于明代吐鲁番史若干问题的探讨”, *Zhongguo Bianjiang Shidi Yanjiu* 中国边疆史地研究, vol. 15, No. 3, Beijing, 2005.

Tian Weijiang 田卫疆, “‘Xiyu’ De Gainian Jiqi Neihan ‘西域’的概念及其内涵”, *Xiyu Yanjiu* 西域研究, No. 4, Wulumuqi, 1998.

Togan Arıcanlı, İsenbike, “Moğollar Devrinde Çin’de Ticaret ve ‘Ortak’ Tüccarlar”, *Toptum ve Bilim*, S. 25-26, İstanbul, 1984.

Togan, İsenbike, “Türk Tarihi Araştırma Prensipleri İçinde Dışta Ticaret İçte Ülüşün Rolü”, *Journal Of Turkish Civilization Studies*, S. 2, İstanbul, 2006.

Togan, İsenbike, “Asya’da İmparatorluklar Ve Ticaret Yöntemleri”, *Tarih Vakfı I. Uluslararası Tarih Kongresi*, Ankara, 1993.

Togan, İsenbike, “Göktürklerle İlgili Çince Kaynaklarda Söylem: *Chiu T’ang Shu*’dan Örneklerle”, *Türk Tarihi Araştırmaları Yıllığı-Belleten 2000*, Ankara, 2001.

W. Dardess, John, “The Transformations of Messianic Revolt and The Founding of the Ming Dynasty”, *The Journal of Asian Studies*, vol. 29, No. 3, 1970.

Wakemen, Frederic, *The Great Enterprise: The Manchu Reconstruction of Imperial Order In Seventeenth-Century China*, Berkely and Los Angeles: University of California Press, 1985.

Wang Jiguang 王继光, “18 Shiji Zhongguo Diyi Bu Anduo zang Qu Shi- ‘Mingshi. Xifan Zhuwei Zhuan’ De Xiandai Quanshi 18 世纪中国第一部安多藏区史-《明史. 西番诸卫传》的现代诠释”, *Zhongguo Zangxue 中国藏学*, No. 4, Beijing, 2006.

Wang Jiguang 王继光, “Mingdai De Hezhou Wei- ‘Mingshi. Xifan Zhuwei Zhuan’ Yanjiu Zhiyi 明代的河州卫-《明史. 西番诸卫传》研究之一”, *Xibei Minzu Yanjiu 西北民族研究*, No. 1, Gansu, 1986.

Yang Fuxue 杨富学, “Mingdai Lulu Sichou Zhilu Jiqi Maoyi 明代陆路丝绸之路及其贸易”, *Zhongguo Bianjiang Shidi Yanjiu 中国边疆史地研究*, No. 2, Beijing, 1997.

Yang Linkun 杨林坤, “Mingdai Hami Chahetai Houwang Tongzhi Shixi Kao 明代哈密察合台后王统治世系考”, *Bianjiang Minzu Yanjiu 边疆民族研究*, No. 2, Beijing, 2003.

Yang Linkun 杨林坤, “Lun Mingchao Xiyu Chaogong Maoyi Zhengce De Deshi 论明朝西域朝贡贸易政策的得失”, *Zhongnan Minzu Daxue Xuebao 中南民族大学学报*, vol. 34, No. 2, Wuhan, 2014.

Yasuhiro Yokkaichi 四日市康博, “Chinese and Muslim Diasporas and The Indian Ocean Trade Network Under Mogol Hegemony”, *Rikkyo University*, Japan, 2008.

Yıldırım, Kürşat, *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013.

Yuvalı, Abdülkadir, “Çağatay Hanlığı”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, İstanbul, 1993.

Zhang Tingyu 張廷玉, *Mingshi 明史*, Beijing: Zhonghua Shuju 中華書局, 1974.

Zhang Wende 张文德, “Ming Yu Xiyu De Yushi Maoyi 明与西域的玉石贸易”, *Xiyu Yanjiu 西域研究*, No. 3, Wulumuqi, 2007.

Zhang Wende 张文德, “Lun Mingdai Tongshi Yu Xiyu Gongshi De Guanxi 论明代通事与西域贡使的关系”, *Xiyu Yanjiu 西域研究*, No. 3, Wulumuqi, 2009.

Zhang Wende 张文德, “ Shichen Shouzhi: Mingdai Xibei Sichou Zhilu Shang De Jimi Zhengce 使臣授职: 明代西北丝绸之路上的羁縻政策”, *Jiangsu Shifan Daxue Xuebao 江苏师范大学学报*, vol. 44, No. 5, Jiangsu, 2018.

Zhang Wende 张文德, Mingdai Xiyu Laihua Shichen De Weifa Yu Weijin 明代西域来华使臣的违法与违禁, *Xinjiang Shifan Daxue Xuebao 新疆师范大学学报*, vol. 34, No. 6, Xinjiang, 2013.

Zhong Xingqi 钟兴麒, *Xiyu Diming Kaolu 西域地名考录*, Beijing: Guojia Tushuguan Chubanshe 国家图书馆出版社, 2008.

Zhu, Xueyuan 朱学渊, “Qin Shihuang Shi Shuo Menggu Yu De Nuzhen Ren: Yazhou Minzu Yuangu Lishi 秦始皇是说蒙古话的女真人: 亚洲民族远古历史”, *Huadong Shifan Daxue Chubanshe 华东师范大学出版社*, Shanghai, 2008.

<https://zh.wikipedia.org/wiki/%E5%8A%A0%E7%95%B0%E5%8B%92>

Ek-1. “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1., 2. ve 4.”

Yöntem:

Yaptığımız çeviri Ming Hanedanlığının (1368-1644) resmi tarihi kaynak eseri, Çin’in 24 resmi hanedanlık tarihinin biri olan *Mingshi* 明史’dır. Çeviri, Zhang Tingyu’nun 張廷玉, *Mingshi* (1974) baskısında yer alan 329., 330. ve 332. ciltleri “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1., 2. ve 4.”ten ibarettir. 331. cilt “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 3.” ise *Wusicang* 烏斯藏 (Tibet) hakkında bilgiler içermektedir, çalışmamızda *Wusicang* (Tibet) bölgesini ele almadığımız için bu cildi çevriye dâhil etmedik. “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1., 2. ve 4.” ciltleri Emil Bretschneider’in, *Medieval Researches From Eastern Asiatic Sources: Fragments Towards The Knowledge Of The Geography And History Of Central And Western Asia From The 13th To The 17th Century*, Vol: II, Part: IV, Sı Yü: Countries Of The West (1967) başlıklı çalışmasında kısmen İngilizceye çevrilmiştir. Bu İngilizce çeviri “Ming Yıllığı”nın 1974 baskısı esas alınarak çevrilmiştir. E. Bretschneider’in İngilizceye çevirdiği “Sı Yü: Countries Of The West” bölümü, Kürşat Yıldırım tarafından, *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri*, Bölüm IV, Timur ve Timurlu Devleti (2013) bölümünde kullanmıştır. Dolayısıyla Türkçeye çevirirken ana metne sadık kalarak birebir çevirdik. Cümleleri kısaltma ya da bölme yoluna gitmedik. Bu yüzden virgülle ayrılan uzun cümleler ortaya çıktı. Yapılan çeviride sayfa sayıları [] ile gösterildi. Okuyucunun metni daha rahat takip edebilmesi için bizim tarafımızdan yapılan ilaveler () ve (...X.A.) ile gösterildi. Çin bürokrasi mantığı ve dilini değiştirmedik. Kaynağın Çin bakış açısını gözden kaçırmamak gerekir. Yapılan çevride geçen unvan ve kurumların tam karşılığı, mahiyeti her zaman çok net bilinmemektedir. Bizde sözlük karşılığını İngilizce olarak verdik. Metinde geçen kişi isimleri, yer adları, unvanlar, kurumlar ve özel isimler italik olarak gösterildi, Türkçe açıklamaları ise dipnotla gösterildi. Unvan ve Ming Hanedanlığı dönemi kurumlarının İngilizce çevirisinde Charles O. Hucker, *A Dictionary Of Official Titles In Imperial China* (1985) baskısını esas aldık. Yer adlarının çevirisinde ise Zhong Xingqi’nin 鍾興麒, *Xiyu Diming Kaolu* 西域地名考錄 (2008) baskısı ve Kürşat Yıldırım’ın, *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri* (2013) baskısını esas aldık. Yapılan çevride geçen Çince kişi isimleri, coğrafi yer adları, unvanlar, kurumlar ve

özel isimler günümüzde daha yaygın olarak kullanılmakta olan Pinyin 拼音 transkripsiyon sistemine göre hazırlandı ve Çince karakterler ile beraber gösterildi. Metinde geçen kişi isimleri ve yer adlarının önce Pinyin'i sonra Çince karakterlerini, bulabildiğimiz kişi isimleri ve yer adlarının Türkçesi verildi. Sonradan tekrarlanan kişi isimleri ve yer adlarını sadece Pinyin'i gösterildi. Metinde geçen unvan, kurum ve özel adların ise önce Pinyin'i, Çince karakterlerini ve son olarak İngilizcesi verildi. Sonradan tekrarlanan unvan, kurum ve özel adlarının ise sadece Pinyin'i verildi. Yapılan çevrinin son kısmında yer alan index bölümünde metinde geçen isimler transkripsiyonları ve Çince karakterler beraber gösterilmiştir.

[8511] “Ming Yıllığı”, 329. Cilt, 217. Tezkere, Batı İlleri 1⁴⁰⁰

*Hami Wei*⁴⁰¹ 哈密衛 (Kumul Askeri Garnizonu), *Liucheng*⁴⁰² 柳城 (Lükçün), *Huozhou*⁴⁰³ 火州 (Kara Kuçu/Kuçu), *Tulufan*⁴⁰⁴ 土魯番 (Turfan)

Hami (Kumul), doğuya *Jiayuguan*’e⁴⁰⁵ 嘉峪關 doğru gidildiğinde 1600 *li*⁴⁰⁶ 里 (921.6 km) uzaklıktadır. *Han* 漢 *Sülalesi* (M.Ö. 202-220) dönemindeki *Yiwulu* 伊吾 盧’dur. (İmparator) *Mingdi* 明帝 (28-75) döneminde burada *Yihe Duwei*⁴⁰⁷ 宜禾都尉 ‘Yihe military officer’ tesis edilerek, *Tuntian* 屯田 (sivil ve askeri tarım kolonileri) işleri yönetildi. *Tang* 唐 *Sülalesi* (619-907) döneminde *Yizhou*⁴⁰⁸ 伊州 olarak adlandırıldı. *Song* 宋 *Sülalesi* (960-1279) döneminde *Huihe*’ların 回紇 (Uygurların) eline geçti. *Yuan* 元 *Hanedanlığı*’nın (1271-1368) son dönemlerinde *Weiwu Wang*⁴⁰⁹ 威武王 ‘Weiwu King’ unvanlı *Nahuli* 納忽里 (Narkuşiri) buranın

⁴⁰⁰ Zhang Tingyu 張廷玉, *Mingshi* 明史 (Beijing: Zhonghua Shuju 中華書局, 1974), s. 8511-8570; s. 8597-8628.

⁴⁰¹ Günümüzdeki Kumul şehridir. Bkz. Zhong Xingqi 钟兴麒, *Xiyu Diming Kaolu* 西域地名考录 (Beijing: Guojia Tushuguan Chubanshe 国家图书馆出版社, 2008), s. 357-358.

⁴⁰² Söğüt Şehri. Bkz. Kürşat Yıldırım, *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013), s. 435.

⁴⁰³ Günümüzdeki Turfan civarında yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 440.

⁴⁰⁴ Günümüzdeki Turfan şehridir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 938.

⁴⁰⁵ *Gansu* 甘肅 eyaletinin *Jiayuguan* Şehridir. Çin Seddi üzerinde birçok kapı vardır. Kuzeybatıya gitmek istendiği zaman umumiyetle bu kapı kullanılırdı. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 461.

⁴⁰⁶ *Li*: Çin mahalli uzaklık ölçüsü. 1 *li* = 576 m. Bkz. Gülçin Çandarlıoğlu, *Orta Asya’da Timurîler, Çin’de Ming Münâsebetleri, Ch’en Ch’eng Elçilik Raporu* (İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası, 1995), s. 43.

⁴⁰⁷ *Yihe* subayı.

⁴⁰⁸ *Han* Sülalesi döneminde *Yiwulu* sonradan *Tang* Sülalesi döneminde *Yizhou* olarak adlandırılmıştır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 1106.

⁴⁰⁹ Güçlü kral.

kontrolünü ele geçirdi. (1) Kısa bir süre sonra unvanını *Su Wang*'a⁴¹⁰ 肅王 'Su King' değiştirdi. (*Su Wang* X.A.) ölünce, kardeşi *Anke Tiemuer* 安克帖木兒 (*Anke Timur*) yerine geçti.

(İmparator) *Hongwu* 洪武 (1368-1398) saltanatı döneminde, (imparator) *Taizu* 太祖 *Weiwu* 畏兀兒 (Uygur) bölgesinin kontrolünü ele geçirdi, *Anding*⁴¹¹ 安定 vesaire askeri garnizonları tesis etti, giderek *Kumul*'a yaklaştı. *Anke Timur* haşiyet duydu, vergi vermeye meyil oldu.

(İmparator) *Chengzu* 成祖 (1403-1424) saltanatının ilk dönemlerinde, (*Anke Timur*'a) memur gönderip fermanı bildirdi, (imparator) ona at ticareti yapmasına izin verdi, (*Anke Timur*) imparatorluğa elçiler gönderdi, 190 atı haraç/olpan olarak sundu. (İmparator) *Yongle* 永樂 saltanatının ilk yılı (1403) Kasım ayında elçiler başkente ulaştılar, imparator sevindi, elçilere çok sayıda hediyeler verdi, ilgili birimlere elçilerin getirdikleri 4740 atı değerine göre satın almalarını emretti, on dört tane iyi atı seçip saray ahırına, geri kalanları sınır süvari muhafızlarının kullanması için verdi.

Ertesi yıl (1404) Haziran ayında (*Anke Timur* X.A.) tekrar olpan gönderdi, kendisine unvan verilmesini arz etti, ona *Zhongshun Wang*⁴¹² 忠順王 'faithful and obedient king' unvanını verdi, altın mühür bahşetti, (*Anke Timur*) tekrar at olpan sunup teşekkür etti. Kısa süre sonra (*Anke Timur*) kuzeydeki han *Guilichi*⁴¹³ 鬼力赤 (*Moğol* hanı *Guliç/Küçlik*?) [8512] tarafından zehirlenerek öldürüldü, ülke halkı

⁴¹⁰ *Su* 肅 kralı.

⁴¹¹ Günümüzdeki *Qinghai* 青海 (Köknur) eyaletinin kuzeybatısında yer almaktadır. Bkz. *Zhong Xingqi, a.g.e., s. 64.*

⁴¹² Sadık ve itaatkar kral.

⁴¹³ Çeviri esas metinde *Moğol* kelimesi yer almamaktadır. Ancak başka kaynaklarda *Gulichi*'nin *Moğol* olduğu tespit edilmiştir. Bkz. Emil. Bretschneider, *Medieval Researches From Eastern Asiatic Sources: Fragments Towards The Knowledge Of The Geography And History Of Central And Western Asia From The 13th To The 17th Century*, vol: II (London: Routledge and Kegan Paul LTD, 1967), s. 180.

onun hastalanıp öldüğünü imparatorluğa haber etti. (İmparator *Yongle* saltanatının X.A) 3. yılı (1405) Şubat ayında memur gönderip başsağlığı diledi, onun (*Anke Timur*) yeğeni *Tuotuo*'yu⁴¹⁴ 脫脫 *Wang*⁴¹⁵ 王 'King' ilan edip, yeşim taşından kemer bahşetti. *Tuotuo* küçükken *Zhongguo*⁴¹⁶ 中國 (Çin) tarafından rehin alınmıştı, imparator köleler arasından onu seçti, *Suwei*⁴¹⁷ 宿衛 'place guardes' unvanı verdi, onun tahtı devralmasını istedi. *Kumul* halkının itaat etmemesinden korktu, memur gönderip soruşturdu, halk imparatorluğun hükmüne itaatsızlık etmeye cesaret edemedi, *Tuotuo*'nun (kendi ülkesi *Kumul*'a X.A.) geri dönüp devlet işlerini yönetmesini istedi. Böylece *Tuotuo*'nun büyükannesine ve annesine renkli ipek-kumaş hediye etti, kısa bir süre sonra *Tuotuo* elçi gönderip olpan olarak at sunup (imparatora) teşekkür etti.

(İmparator *Yongle* saltanatının) 4. yılı (1406) ilkbaharda, *Gansu* 甘肅 eyaletinin *Zongbingguan*⁴¹⁸ 總兵官 'regional commanders' unvanlı *Song Cheng* 宋晟, *Tuotuo*'nun büyükannesi tarafından sürgün edildiğini imparatorluğa rapor etti. İmparator sinirlendi, ferman gönderip (*Kumul*'un) *Toumu*'sunu⁴¹⁹ 頭目 'head' kınayıp: “*Tuotuo* imparatorluk tarafından atandı, yanlıslık yapmış olsada, imparatorluğa rapor etmeden sürgün edilmesi, kesinlikle imparatorluğu güçsüz gördüğünün ifadesidir. Yaşlı kişinin aklı başında değilse bile, *Toumu*'lar üstte bir imparatorluk var olduğunu bilmez mi? Hemen gidip karşılayıp geri getirin, ona iyice yardım edin, o da büyükannesine saygıda kusur etmesin.” dedi. Böylece, *Tuotuo* geri getirildi, büyükannesi ve *Toumu*'lar ayrı ayrı elçi gönderip imparatoradan af diledi. (1406) Mart ayında, *Kumul Askeri Garnizonu* kuruldu, *Toumu*'lardan *Mahama*

⁴¹⁴ Kanaatimizce “Toqto” olarak okunabilir.

⁴¹⁵ Kral.

⁴¹⁶ Çin'dir. Bkz. *Zhong Xingqi, a.g.e., s. 1167.*

⁴¹⁷ İç saray muhafızı.

⁴¹⁸ Bölge komutanı.

⁴¹⁹ Önde gelen, lider.

Huozhe 馬哈麻火者 (Muhammed Hoca) ve diğerlerine *Zhihui*⁴²⁰ 指揮 ‘commander’, *Qianhu*⁴²¹ 千戶 ‘1000 men companies commanders’, *Baihu*⁴²² 百戶 ‘100 military households company commander’ gibi memuriyet unvanları verildi, yine *Zhou An*’i 周安 *Changshi*⁴²³ 長史 ‘administrator’, *Liu Xing*’i 劉行 ise *Jishan*⁴²⁴ 紀善 ‘moral mentor’ olarak atayıp, *Tuotuo*’ya yardım ve rehberlik etmeleri istendi. Kış mevsiminde, imparatorluk ayrıca on dokuz *Toumu*’ya *Duzhihui*⁴²⁵ 都指揮 ‘regional military commissioner’ ve diğer memuriyet unvanı verdi.

Ertesi yıl (1407), *Song Cheng* (*Gansu* eyaletinin *Zongbingguan*’idir; X.A.), *Toumu* unvanlı *Lu Shi* 陸十 ve diğerlerinin isyan çıkardığını, öldürdüğünü (imparatorluğa) rapor etti, ancak değişikliklere neden olmasından korkup, asker gönderip savunmayı attırmasını talep etti. İmparator, *Song Cheng*’a asker sayısını artırarak ani değişikliklerle başa çıkmasını emretti, *Anke Timur*’un karısı ve oğlu, *Guliç*’a (*Moğol* hanıdır; X.A.) sığındı, (imparator X.A.) onların *Kumul*’u istila etmesi için *Guliç*’i teşvik etmelerinden korktu, ferman gönderip *Song Cheng*’ın ihtiyatlı olmasını emretti. *Song Cheng* öldükten sonra, onun yerine (*Gansu* eyaletinin *Zongbingguan*’i olarak X.A.) *He Fu*’yu 何福 görevlendirdi, yine *He Fu*’ya ferman gönderip samimiyetle *Zhongshun* (*Wang*’ı) (*Tuotuo*’yu X.A.) teselli etmesini emretti. Bu sırada *Toumu*’lardan bazıları (imparatorluktan *Kumul*’da X.A.) bir *Bazong*⁴²⁶ 把總 ‘squad leader’ oluşturup buradaki hükümet işlerini yönetmesini arz etti, imparator, *He Fu*’ya ferman gönderip: “*Bazong*’un oluşturulması, yine bir *Wang*’ın fazla oluşması

⁴²⁰ Kumandan.

⁴²¹ Binbaşı.

⁴²² Yüzbaşı.

⁴²³ Vali yardımcısı.

⁴²⁴ Ahlaki akıl hocası.

⁴²⁵ Bölge askeri komiseri.

⁴²⁶ Başkomutan.

demektir; bu siyasetin parçalanmasına neden olacaktır, emrindeki halk ona itaat etmez.” dedi. Böylece bu teklif bir kenara bırakıldı. O zamandan sonra, (*Kumul*) yıllarca imparatorluğa olpan gönderdi, (imparatorluk ta) onlara çok sayıda hediye verdi ve (*Kumul* tarafından X.A.) gönderilen elçilerin hepsine memuriyet unvanı verdi.

İmparator, *Tuotuo*’ya çok iyi davrandı, ama *Tuotuo* imparatorluk elçilerini taciz etti, bütün gün şaraba ve şehvete düşkün oldu, devlet işleri ve halkın durumu ile hiç ilgilenmedi, adamlarından *Maizhu* 買柱 ve diğerleri ona (*Tuotuo*’ya X.A.) nasihat amaçlı mektuplar sunsa bile kabul etmedi. İmparator duyunca çok öfkeleni. (İmparator *Yongle* saltanatının) 8. yılı (1410) Kasım ayında, (İmparator) memur ile ferman gönderip (*Tuotuo*’yu X.A.) uyardı. (Gönderilen memur *Kumul*’a X.A.) henüz varmadan, *Tuotuo* aniden ağır hastalanıp öldü. Ölüm haberi imparatorluğa iletili, imparatorluk memur gönderip hediye verip başsağlığı diledi. (İmparatorluk) *Duzhihui Tongzhi*⁴²⁷ 都指揮同知 ‘vice commissioners’ unvanlı *Halahana*’yı 哈刺哈納 *Dudu Qianshi*⁴²⁸ 都督僉事 ‘assistant commissioner-in-chief’ rütbesine yükseltip, ondan burayı (*Kumul*’u X.A.) korumasını istedi, ona ferman ve gümüş, renkli ipek-kumaşlar ihsan etti. İmparator yine *Tuotuo*’nun kuzeni *Tuli Tiemuer*’a 兔力帖木兒 (*Tuğluk Timur*’a) *Zhongyi Wang*⁴²⁹ [8513] 忠義王 ‘faithful and righteous prince’ unvanı verdi, mühür, ferman, yeşim taşından kemer ihsan edip, nesiller boyunca *Kumul*’u korumasını istedi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 10. yılında (1412), (*Tuğluk Timur* imparatorluğa X.A.) at olpan gönderip teşekkür etti, o zamandan beri imparatorluğa titizlikle olpan sundu, eski *Wang*’ın büyükannesi de imparatorluğa birkaç kez olpan sundu.

(İmparator *Yongle* saltanatının) 17. yılında (1419), imparatorun batı ülkelerine

⁴²⁷ Komiser yardımcısı.

⁴²⁸ Baş komiser yardımcısı.

⁴²⁹ Sadık ve dürüst kral.

gönderdiği elçiler gidip geldikleri zaman, *Zhongyi Wang* (*Tuğluk Timur*) hep saygıyla elçileri karşıladı, (imparator) *Zhongguan*'den⁴³⁰ 中官 'eunuch officials' kıymetli ipekler gönderip ona teşekkür etti, annesine ve karısına altın ve inci ile süslü taçlı kıyafet ve renkli ipek-kumaş ihsan etti, emri altındaki *Toumu*'lara dahi hediyeler verdi. Kısa bir süre sonra (*Zhongyi Wang*'ın) elçileri ve sınır içindeki *Huihui*'ler 回回 (Müslümanlar) imparatorluğa 3500'den fazla at, samur derisi ve diğer şeyleri opları olarak sundu, (imparator) onlara 32.000 *dīng*⁴³¹ 錠 ağırlığında para, desenli ipekten 100 top, kumaştan 1000 top hediye verilmesini emretti. (İmparator *Yongle* saltanatının) 21. yılında (1423), (*Tuğluk Timur* X.A.) imparatorluğa yine 330 tane deve, 1000 tane atı opları sundu.

(İmparator) *Renzong* 仁宗 (1424-1425) tahta geçtiğinde, ferman gönderip *Kumul*'u bilgilendirdi. (İmparator) *Hongxi* 洪熙 saltanatının ilk yılında (1425), (*Tuğluk Timur* X.A.) bir kez daha imparatorluğa opları gönderip, yeni imparatorun tahta geçmesini tebrik etti. (imparator) *Renzong* vefat etti, (imparator) *Xuanzong* 宣宗 (1425-1435) tahta geçti, *Kumul Wang*'ı *Tuğluk Timur* da vefat etti, (imparatorluğa) elçi gelip ölüm haberini bildirdi.

(İmparator) *Xuande* 宣德 saltanatının ilk yılı (1426) imparatorluk memur gönderip başsağlığı diledi, eski *Wang Tuotuo*'nun oğlu *Bodashili*'ye 卜答失里 *Zhongshun Wang* unvanını verdi, yeni imparatorun tahta geçmesi ile büyük af uygulandı, imparatorluk ayrıca ülke (*Kumul*) içinde de af uygulanmasını emretti, tekrar imparatorluğa at opları sunup teşekkür etti. Ertesi yıl (1427), küçük kardeşi *Beidounu* 北斗奴 ve diğerlerini imparatorluğa gönderip, deve, at ve yerli ürünler sundu. *Beidounu*'ya *Dudu Qianshi* unvanı verildi, *Zhongguan*'den *Wang*'a ferman gönderip, eski *Zhongyi Wang*'ın küçük kardeşi *Tuohuan Tiemuer*'i 脫欢帖木兒 (Togan Timur'u) başkente göndermesini emretti. (İmparator *Xuande* saltanatının) 3. yılı

⁴³⁰ Harem ağası.

⁴³¹ *Dīng*: altın ya da gümüş parçası.

(1428), imparatorluk *Bodashili*'nin genç olduğu söyleyip, *Togan Timur*'a *Zhongyi Wang* unvanını verdi, (*Zhongshun Wang* ile X.A.) beraber devlet işlerini yönetmesini emretti. O zamandan sonra, iki *Wang* beraber imparatorluğa olpan sundular, hatta bir yıl içinde üç ya da dört kez olpan sundular, rapor yazıp (imparatorluktan) düğün için gereken hediye, ipek verilmesini arz etti, imparator onlara verilmesini emretti.

(İmparator) *Zhengtong* 正統 saltanatının 2. yılı (1437), *Togan Timur* öldü, imparatorluk onun oğlu *Tuotuo Tamuer*'a⁴³² 脫脫塔木兒 *Zhongyi Wang* unvanı verdi, kısa bir süre sonra vefat etti. Ardından *Zhongshun Wang* da ölünce, imparatorluk onun oğlu *Daowadashili*'ye 倒瓦答失里 *Zhongshun Wang* unvanı verdi. (İmparator *Zhengtong* saltanatının) 5. yılı (1440), elçilerden imparatorluğa üç kez olpan gönderdi, imparatorluk bunun çok uğraştırıcı olduğunu düşünüp, senede bir kez olpan sunması belirledi.

Başlangıçta, (imparator) *Chengzu*'nun, *Zhongshun Wang* unvanını almasını, *Kumul*'un batı ülkelerinin kapısı olması idi, ondan (*Zhongshun Wang*'dan) imparatorluk tarafından gönderilen elçileri karşılayıp korumasını, diğer yabancılara/barbarlara liderlik etmesini, batı ülkeleri sınırı için savunma kalkını oluşturmalarını istemişti. Ama buranın *Wang*'ı vasat ve korkaktı, bu yer aynı zamanda çeşitli ulusların yerleştiği bir yerdi. *Huihui* (Müslüman), *Weiuer* 畏兀兒 (Budist Uygur), *Halahui*'ler⁴³³ 哈剌灰 (Karakoylar) vardı, bu ulus *Toumu*'larının birbiri ile ast üst ilişkisi yoktu, *Wang* da onları kontrol etmede çaresizdi. Birlik olmadığı için, devletin gücü zayıfladı. *Daowadashili* tahta oturduğu zaman, *Dudu*⁴³⁴ 都督 'area commanders-in-chief' unvanlı *Pilana* 皮剌納 *Wala*'lardan 瓦剌 (Oiratlardan) *Mengke Bohua*⁴³⁵ 猛可卜花 ve diğerleri ile gizlice işbirliği yapıp [8514] *Wang*'ı

⁴³² Kanaatimizce "Toqto Timur" olarak okunabilir.

⁴³³ Kumul'da yerleşip kalmış olan Oiratlar'dır.

⁴³⁴ Tutuk, askeri vali.

⁴³⁵ Kanaatimizce "Möngge Buqa" olarak okunabilir.

öldürmeye kalkıştılar, başarılı olamadılar. *Wang*'ın babası tahttayken, *Shazhou*'dan⁴³⁶ 沙州 kaçıp gelen 100'den fazla aileyi kabul etmişti, imparatorluk defalarca *Wang*'a bu insanları *Shazhou*'ya geri göndermesini emretti, sadece yarısını geri gönderdi, (*Zhongshun Wang*'ın X.A.) gönderdiği haraç/olpan elçileri birkaç kez müfrezedeki memurlara, askerlere hakaret etti, *Tongshi*'yi⁴³⁷ 通事 'interpreter-clerk' azarladı, dünyanın dört tarafından gelen olpan elçilerine ziyafet verildiği gün, (*Zhongshun Wang*'ın elçileri X.A.) kötü sözler söyleyip hakaret ettiler, *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) onların bu davranışlarına karşı ceza vermedi, sadece (*Zhongshun Wang*'a X.A.) bundan sonra elçileri daha dikkatli seçmesini emretti, böylece onlar haddini bilmez hale geldi. Buranın (*Kumul*'un) kuzeyinde *Oiratlar*, batısında *Turfan*, doğusunda *Shazhou*, *Handong*⁴³⁸ 罕東, *Chijin*⁴³⁹ 赤斤 askeri garnizonları yer alır, hepsinin birbiri ile araları bozuktu. Bu yüzden komşuları istila ediyordu. *Handong*'un ordusu şehir dışına gelip, insanları ve hayvanları yağmalyordu. *Shazhou* ve *Chijin*'in orduları da arka arkaya burayı istila edip, hepsi büyük ganimetle geri dönüyordu. *Oiratların Qiuzhang*'ı⁴⁴⁰ 酋長 (chief) *Yexian* 也先 (İsen), *Wang*'ın annesi *Nuwen Dashili*'nin 弩温答失里 (Novin Taşrı'nin) küçük erkek kardeşidir, o da ordu gönderip *Kumul* şehrini kuşattı, (*Kumul*'un) *Toumu*'larını öldürdü, erkek ve kadınları esir aldı, sayısız inek, at ve develeri ganimet aldı, yine *Wang*'ın annesi ve karısını kuzeye götürdü, *Wang*'ı (ailesini X.A) gelip görmesini için tehdit etti, *Wang* korkup gitmeye cesaret edemedi, birkaç kez imparatorluğa elçi gönderip zor durumunu rapor etti. (İmparatorluk) ferman gönderip kabileler

⁴³⁶ Günümüzdeki *Gansu* eyaletinin *Dunhuang* 燉煌 şehrinde yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 812.

⁴³⁷ Komisyoncu.

⁴³⁸ Günümüzdeki *Gansu* eyaletinin *Dunhuang* şehrinde yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 368.

⁴³⁹ Günümüzdeki *Gansu* eyaletinin *Yumen* 玉門 ilçesinde yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 191.

⁴⁴⁰ Kabile reisi.

arasındaki ilişkiyi düzeltmelerini emretti, ama kabileler itaat etmedi, sadece *Wang*'ın annesi ve karısının (*Kumul*'a) dönmesine izin verildi.

(İmparator *Zhengtong* saltanatının) 10. yılı (1445), *İsen* tekrar *Wang*'ın annesini, karısını, kardeşini ve *Samaerhan*'ın⁴⁴¹ 撒馬兒罕 (Semerkant'ın) 100'den fazla elçisini yağmaladı, yine birkaç kez *Wang*'ın gelip görüşmesi için baskı yaptı. *Wang* görünüşte imparatorluğun fermanına uymuş gibi davrandı, aslında *İsen*'den çok korkuyordu. (İmparator *Zhengtong* saltanatının) 13. yılı (1448) yaz mevsiminde, (*Zhongshun Wang* X.A.) kendisi bizzat *Oiratlar*a görüşmeye gitti, birkaç ay kaldıktan sonra (*Kumul*'a X.A.) geri döndü; ancak (imparatorluğa) elçi gönderip *Göğün Oğlu*'nun (Çin imparatorunun) emrine itaat ettiğini, (*İsen*'in yanına X.A.) gitmeye cesaret edemediğini söyledi. *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) onun bu yaptıkları için ona hediyeler verdi. Kısa bir süre sonra, (imparator X.A.) onun kendisini aldattığını öğrenince, ferman yayınlayıp onu kınadı, ama *Wang* artık kendisini toparlayamadı. Bu sırada *İsen* doğuya ilerliyor, ana yurduna geri dönmüyordu, böylece *Kumul* biraz huzur buldu.

(İmparator) *Jingtai* 景泰 saltanatının 3. yılı (1452) (*Zhongshun Wang* X.A.), *Chen*⁴⁴² 臣 'chancellor' unvanlı *Nieliesha*'yı 捏列沙 elçi olarak imparatorluğa olpan sunması için gönderdi, unvan verilmesini arz etti. Daha önceden, başkente gelen elçilere mutlaka imparatorluk tarafından unvan veriliyordu. Bu sırada *Zhangzhongshu*⁴⁴³ 掌中樞 'manager of administrative center' unvanlı *Yu Qian* 于谦: “*Kumul* asırlarca imparatorluğun şefaatinı kazandı, şimdi ise *Oiratlar* ile işbirliği yapmaya cüret etti. Şimdi imparatorluğumuza tabi olmasına rağmen, kurnaz ve sahtekardır. Eğer elçiye unvan verilecekse, hediye vermenin bir sebebi kalmayacaktır.” dedi. Dolayısıyla (gelen elçilere unvan verilmesi X.A.) durduruldu.

⁴⁴¹ Günümüzdeki Özbekistan'ın Semerkant Şehri civarında yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 764.

⁴⁴² Bakan.

⁴⁴³ İdari işler yöneticisi.

(İmparator) *Jingtai* saltanatı (1449-1457) dönemi boyunca, (*Kumul*'dan gelen) elçilerin hiçbirine memuriyet unvanı verilmedi.

(İmparator) *Tianshun* 天順 saltanatının ilk yılı (1457), *Daowadashili* (*Kumul*'un *Zhongshun Wang*'ıdır; X.A.) öldü, (2) küçük kardeşi *Boliege* 卜列革 (*Bulukey*) elçiden (imparatorluğa) onun ölüm haberini gönderdi, ona *Zhongshun Wang* unvanı verildi. Bu sırada *Duzhihui* unvanlı *Ma Yun* 馬雲 batı ülkelerine elçi olarak gönderilmişti, o, kuzeyin *Qiuzhang*'ı *Qiejiasilan*'nin 𠤎加思蘭 yolu kapattığını duyunca, ilerlemeye cesaret edemedi. *Kumul Wang*'ı yolun açıldığı haberini verdiğinde, *Ma Yun* ancak ilerleyip, *Kumul*'a gelebildi. Ama haydut ordusu (kuzeydekiler) henüz [8515] geri çekilmemişti, üstelik imparatorluk elçilerini yağmalamayı planlamıştı. İmparator, *Wang*'ın haydut ordusu ile işbirliği yaptığından şüphe edip, elçi gönderip onu kınadı.

(İmparator *Tianshun* saltanatının) 4. yılı (1460), *Wang* öldü, çocuğu yoktu, annesi *Novin Taşri* devlet işlerini yönetmeye başladı. Başlangıçta, *İsen* (*Oiratların Qiu Zhang*'ıdır; X.A.) öldürüldüğünde, *İsen*'in küçük kardeşi *Bodouwang* 伯都王 ve yeğeni *Wuhuna* 兀忽納 *Kumul*'a kaçıp burada yerleşmişti. *Wang*'ın annesi onlar için imparatorluğa yazı yazıp onlar için unvan verilmesini arz etti, *Bodouwang*'a *Dudu Qianshi* unvanı; *Wuhuna*'ya ise *Zhihui Qianshi*⁴⁴⁴ 指揮僉事 ‘assistant commander’ unvanı verildi. *Bulukey*'in ölümünden sonra, akrabaları içinde tahtı devr alabilecek kimse yoktu, böylece imparatorluk ülke halkına tahtı devr alabilecek bir kişiyi tavsiye etmesini emretti. *Toumu*'lardan *Azhi*⁴⁴⁵ 阿只 ve diğeri imparatorluğa rapor gönderip, *Togan Timur*'un torunu *Bata Muer*'nın 把塔木兒 (*Bata Timur*'un) *Dudu Tongzhi*⁴⁴⁶ 都督同知 ‘vice commissioner-in-chief’ rütbesinde olduğunu, tahtı devr alabileceğini söyledi. *Wang*'ın annesi *Chen* rütbesinde olan birinin hükümdarlık

⁴⁴⁴ Komutan yardımcısı.

⁴⁴⁵ Kanaatimizce “Hacı” olarak okunabilir.

⁴⁴⁶ Baş komiser yardımcısı.

tahtını devralamayacağını, ama *Anding Wang*⁴⁴⁷ 安定王 *Aercha*'nın 阿兒察 (Açar'ın) *Zhongshun Wang* ile aynı soydan olduğunu söyleyip, tahtın ona verilmesini arz etti. (İmparator *Tianshun* saltanatının) 7. yılı (1463) kış mevsiminde, (*Zhongshun Wang*'ın annesi imparatorluğa X.A.) rapor gönderdi, *Liguan*⁴⁴⁸ 禮官 'minister of rites': “*Qiejiasilan*, *Kumul*'un başında kimse olmadığını görüp, burayı işgal etmeyi planlıyor, şuan durum kritik, lütfen onun isteğini kabul edin.” dedi. İmparator *Duzhihui* unvanlı *He Yu*'yi 賀玉 (*Kumul*'a) gönderdi. *He Yu*, *Xining*'e 西寧 geldikten sonra ilerlemedi, *Kumul* elçisi *Kuerluhaiya* 苦兒魯海牙 bir adım önde gitmek istedi, izin verilmedi. imparator *He Yu*'yi tutuklayıp onu ilgili birimlere devretti, *Duzhihui* unvanlı *Li Zhen*'i 李珍, *He Yu*'nin vazifesini üstlenmesi için gönderdi, aynı zamanda *Anding* ve *Handong* (iki askeri garnizon idarecilerine X.A.) elçi *Li Zhen*'i koruyup birlikte ilerlemesini emretti. *Açar*, *Kumul*'u yönetmenin zor olduğunu düşünüp, ilerlemedi, *Li Zhen* ancak geri döndü.

Kumul'un eskiden beri gücü zayıftı, üstelik devletin yöneticisi kadındı, birlik yoktu. *Qiejiasilan* (kuzeydeki liderdir; X.A.) fırsattan yararlanarak şehre kuşattı, büyük katliam yapıp şehri yağmaladı, *Wang*'ın annesi akrabalarını ve adamlarını alıp *Kuyu*'ye⁴⁴⁹ 苦峪 kaçtı, birkaç kez elçileriyle imparatorluğa olpan gönderip, zor durumunu anlattı. İmparatorluk onlara yardım etmedi, sadece ülke halkına tahtını devr alabilecek birini hızlıca göstermelerini emretti. Bu ülkenin halkından yıkım nedeniyle (*Çin*'e) gelenlerin sayısı gitgide artmaya başladı.

(İmparator) *Chenghua* 成化 saltanatının ilk yılı (1465), *Liguan* unvanlı *Yao Kui* 姚夔 ve diğerleri: “*Kumul* imparatorluğa 200 at sundu, ancak gelen elçilerin sayısı 260 kişi. *Çin*'in maddi durumu sınırlı olduğu için, yabancılar için yararsız harcamaların yapılması, iyi bir politika değildir.” dedi. İmparatorluk *Chen*'lerinin müzakere

⁴⁴⁷ *Anding* kralı.

⁴⁴⁸ Tören ya da merasimlerden sorumlu bakan.

⁴⁴⁹ *Gansu* eyaletinin *Anxi* 安西 ilçesi *Qiaozi* 橋子 nahiyesinde yer almaktadır. Bkz. *Zhong Xingqi*, *a.g.e.*, s. 547.

etmelerini buyurdu, (*Kumul*'un) yılda bir kez olpan sunması gerektiğini, elçi sayısının 200 kişiden fazla olmaması gerektiği belirlendi, imparator kabul etti.

Ertesi yıl (1466), *Bing Bu*⁴⁵⁰ 兵部 'ministries of War' rapor sunup, *Wang*'ın annesinin uzun zamandır *Kuyu*'de bulunduğunu, şimdi haydut ordusunun geri çekildiğini, onların (*Zhongshun Wang*'ın annesi akrabaları ve adamlarının X.A.) *Kumul*'a geri dönmeleri gerektiğini söyledi, imparator kabul etti. Ondan sonra olpan elçisi *Kumul*'dan, 200'den fazla erkek ve kadınla *Çin*'e gelerek kıtlık ve soğuk olduğunu söyleyip, yiyecek talep etti, şimdi memlekete geri dönemeyeceklerini söyledi. İmparatorluk kişi başına altı *dou*⁴⁵¹ 斗 (60 L) pirinç, iki top kumaş verip, geri dönemlerini emretti.

[8516] Başlangıçta, ülke (*Kumul*) halkı imparatorluktan *Bata Timur*'un atamasını istedi, *Wang*'ın annesi (*Novin Taşri* X.A.) buna izin vermedi, sekiz yıl boyunca *Wang* olmadı. Şimdi ise (*Kumul*'un) *Toumu*'ları imparatorluğa rapor yazdı, sözleri çok üzücü idi. Böylece imparatorluk *Bata Timur*'a *You Dudu*⁴⁵² 右都督 'right area commanders-in-chief' unvanı verip, onun devlet işlerini yürütmesini istedi, mühür bahşetti. (İmparator *Chenghua* saltanatının) 5. yılı (1469), *Wang*'ın annesi kendisinin yaşlı, hasta olduğunu söyleyip, imparatorlardan ilaç istedi, imparator hemen ona hediye etti. Kısa süre sonra *Kumul*, *Oirat* ve *Turfan* ile birlikte imparatorluğa 300'den fazla elçi olpan sunmak için geldi, *Bianchen*⁴⁵³ 邊臣 'frontier officials' bunu imparatorluğa bildirdi. İmparatorluk olpan sunmanın belli bir zamanı, kuralları olduğunu, şimdi önceden gelen elçiler dönmeden yine yeniden elçilerin geldiğini, üstelik *Oiratların* güçlü düşman olduğunu, şimdi ise *Kumul* ile beraber geldiğini; *Kumul*'un *Oiratların* gücünden faydalanıp kâr elde edeceğini, ya da *Oiratlar*

⁴⁵⁰ Savaş bakanlığı.

⁴⁵¹ *Dou*: Çin mahalli hacim ölçüsü. 1 *dou* = 10 *sheng* 升 (L). Bkz. Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 70.

⁴⁵² Sağ kol bölge başkumandanı.

⁴⁵³ Sınır bakanı.

yalandan olpan sunmak adıyla devletin sınır durumunu gözetmek için geldiklerini müzakere etti. Böylece imparator elçilerin getirdikleri olpanları kabul etmedi, *Bianchen*'a elçiler için ziyafet verip ağırlamasını, sonradan elçileri geri göndermesini emretti. Ama olpan elçileri ziyafeti kabul etmedi, saraya gidip imparator ile bizzat görüşmekte ısrar etti, böylece elçilerin onda birinin başkente gitmesini emretti.

(İmparator *Chenghua* saltanatının) 8. yılı (1472), *Bata Timur*'un oğlu *Hanshen* 罕慎 (Hancin), babasının ölümüyle ilgili haberi imparatorluğa iletip kendisinin babasının yerine geçmesine izin vermesini istedi.⁴⁵⁴ İmparator izin verdi, ama onun devlet işlerini yürütmesine izin vermedi, devlette siyasi emir verecek kimse yoktu. *Turfan*'da (hâkim olan X.A.) *Sutan Ali* 速檀阿力 (Sultan Ali) fırsattan yararlanıp *Kumul* şehrine saldırdı, *Wang*'ın annesini esir alıp, altın mührü ele geçirdi, *Zhongshun Wang*'ın torununu cariye⁴⁵⁵ olarak alıp, burayı (*Kumul*'u) işgal etti. (İmparator *Chenghua* saltanatının) 9. yılı (1473) Nisan ayında, bu haber imparatorluğa ulaştı, *Bianchen*'ın savunmada dikkat etmesini, *Handong*, *Chijin* askeri garnizonlarının birlikte savaşmalarını (*Turfan*'a karşı X.A.) emretti. Kısa bir süre sonra *Dudu Tongzhi* unvanlı *Li Wen* 李文 ile *You Tongzheng*⁴⁵⁶ 右通政 'right transmitter' unvanlı *Liu Wen*'i 劉文 sınır savunma işlerini halletmesi için *Gansu* eyaletine gönderdi. *Suzhou*'ya⁴⁵⁷ 肅州 geldiklerinde, *Jinyi Qianhu*⁴⁵⁸ 锦衣千户 '1000 men companies imperial guard' unvanlı *Ma Jun*'den 馬俊 *Sultan Ali*'ye ferman gönderdi. Bu sırada (*Sultan*) *Ali Kumul*'un savunması için damadı *Yalan*'i 牙

⁴⁵⁴ Yukarıdaki pasajdan anlaşılacağı gibi *Bata Timur Kumul*'un önde gelenlerinden idi. Oğlu *Hancin*'e babasının yeri olan önde gelenlerden (*Toumu*'lardan) biri olması kabul edilmiş ama *Kumul*'da yönetim işleri ile ilgili olarak *Bata Timur*'a verilen izin oğluna verilmemiştir.

⁴⁵⁵ *Qie* 妾 kalimesi daha aşağı düzeyde bir konumu ifade eder. Kralın eşi için *Huanghou* 皇后 ya da *Wangfei* 王妃 kalimesi kullanıldığından biz bu kelimeyi cariye olarak çevirdik.

⁴⁵⁶ Posta istasyonu teşkilatına bakan bir idari organın sağ kol şefidir.

⁴⁵⁷ Günümüzdeki *Gansu* eyaletinin *Jiuquan* 酒泉 şehri civarlarında yer almaktadır. Bkz. *Zhong Xingqi, a.g.e., s. 863.*

⁴⁵⁸ Binbaşı muhafızı.

蘭 (Yaglan'ı) burada bırakmıştı, (3) kendisi *Wang*'ın annesi ve altın mührü alıp *Turfan*'a geri dönmüştü. *Ma Jun* geldiğinde, imparatorluğun fermanını *Ali*'ye bildirdi, fermana itaat etmeyip, *Ma Jun*'u bir aydan fazla alıkoydu. Bir gün, *Yaglan* aniden (*Turfan*'a) geldi, 30.000 kişilik büyük bir ordunun batıya doğru gelmekte olduğunu söyledi, *Ali* sonra *Ma Jun* ve diğerlerini ziyafetle ağırladı, *Wang*'ın annesini ile görüştü. *Wang*'ın annesi korktuğu için konuşmaya cesaret edemedi, gece yarısı gizlice (*Ma Jun*'e) yolladığı kişi şöyle dedi: “Benim için *Göğün Oğluna* (Çin imparatoruna) rapor gönderin, hızlıca askeri gönderip *Kumul*'u kurtarsın.” *Li Wen* ve diğerleri haberi imparatorluğa iletti, (imparatorluk) böylece *Dudu* unvanlı *Hancin* ve *Chijin*, *Handong*, *Miekeli* 也克力 (Merkit) kabilesinin asker toplayıp (*Turfan Sultani Ali*'ye karşı X.A.) sefer düzenlemesini emretti.⁴⁵⁹ (İmparator *Chenghua* saltanatının) 10. yılı (1474) kış mevsiminde, birleşik ordu *Bolongjieerchuan*'e⁴⁶⁰ 卜隆吉兒川 (Bolungur Irmağına) geldi, istihbaratçılar raporlarında (*Sultan*) *Ali*'nin imparatorluk ordusuna karşı savaşmak için asker toplamakta olduğunu, diğer kabileler ile işbirliği yapıp *Handong* ve *Chijin* iki askeri garnizonunu yağmalamayı planladığını söylendi. *Li Wen* ve diğerleri ilerlemeye cesaret edemedi, (*Handong* ve *Chijin*) iki askeri garnizonu muhafız ordusunu topraklarını koruması için geri dönderdi, *Hancin* ve *Merkit*, *Uygur* ordusu *Kuyu*'ye geri döndü, *Li Wen* ve diğerleri de *Suzhou*'ya geri döndü. Böylece imparator *Hancin*'in (*Bata Timur*'un oğludur; X.A.) geçici olarak devlet işlerini yürütmesini emretti, *Hancin* imparatorluktan pirinç ve kumaş vermesini istedi, imparatorluk ona tahıllar ihsan etti. *Li Wen* ve diğerleri başarı elde edemedi geri döndü.

[8517] *Turfan*, *Kumul*'u uzun bir süre işgal edince, imparatorluk *Bianchen*'in *Kuyu* şehrini inşa etmesini, *Kumul Askeri Garnizonunu* buraya taşımasını emretti.

⁴⁵⁹ *Hancin* metinden anlaşılacağı üzere *Kumul*'un önde gelenlerinden ve bir süre burada idari işleri yürüten *Bata Timur*'un oğlu idi. *Chijin* ve *Handong* askeri garnizon adıdır. *Meikeli* ise *Merkit*leri ifade etmektedir.

⁴⁶⁰ Bolungur Irmağı: *Jiayuguan* ile *Kumul* arasındaki ırmağın adıdır. Bkz. E. Bretschneider, a.g.e., s. 182.

(İmparator *Chenghua* saltanatının) 18. yılı (1482) ilkbaharda, *Hancin*, *Handong* ve *Chijin* askeri garnizonundan, 1300 asker toplayıp, kendi ordusundaki askerlerle birlikte toplam 10.000 askerle, gece yarısı *Kumul* şehrini kuşattı, *Yaglan* (*Sultan Ali*'nin damadıdır, *Kumul*'a bırakmıştı X.A.) kaçtı; *Hancin* fırsattan yararlanıp sekiz şehri ele geçirdi, memleketine geri dönüp yerleşti. *Xunfu*⁴⁶¹ 巡撫 'grand coordinator' unvanlı *Wang Chaoyuan* 王朝遠 bu haberi imparatorluğa bildirdi, imparator çok mutlu oldu, ferman gönderip (*Hancin*'a) hediyeler verdi, (*Handong* ve *Chijin*) iki askeri garnizonuna da hediyeler verdi. *Wang Chaoyuan*, imparatorluktan *Hancin*'i *Wang* olarak atanmasını istedi, *Turfan*'ın imparatorluğa boyun eğmek istediğini, (4) şimdi *Hancin* ile uzlaşmada olduğunu, imparatorluğun fırsatı kaçırmayıp *Turfan*'ı bastırması gerektiğini, *Wang*'ın kız torununu ve altın mührü geri alıp, onun (*Hancin*'in) *Wang*'ın annesi ile beraber devleti yönetmesine izin vermesi gerektiğini, *Kumul* halkının da *Hancin*'in atanmasını istediğini söyledi. İmparatorluk müzakere ettikten sonra, (*Wang Chaoyuan*'in) teklifini reddetti, (*Hancin*'i) *Zuo Duda*⁴⁶² 左都督 'left area commanders-in-chief' rütbesine yükseltti, ona 100 *liang*⁴⁶³ 两 (5 kg) ağırlığında gümüş, on top ipek-kumaş ihsan etti, özel ferman gönderip hediyeler verildi, onun emri altındaki askerlere derecesine göre rütbesini yükseltip hediye verilmesini emretti.

(İmparator) *Hongzhi* 弘治 saltanatının ilk yılı (1487) *Kumul* halkının talebine göre, *Hancin*'a *Zhongshun Wang* unvanı verildi. *Turfanlı* (*Sultan*) *Ali* ölmüştü, onun oğlu *Aheima* 阿黑麻 (Ahmed) sultanlık tahtını devraldı, yalandan *Hancin* ile evlilik bağı oluşturup, *Hancin*'i hileyle ele geçirdikten sonra öldürdü, sonradan *Yaglan*'i *Kumul*'u işgal etmesi için gönderdi. *Kumul*'un *Duzhihui*'si *Amulang* 阿木郎 (imparatorluğa) gelip yardım istedi, imparatorluk *Chen*'ları *Turfan*'ın olpan elçilerine geri

⁴⁶¹ Büyük koordinatör.

⁴⁶² Sol kol bölge başkumandanı.

⁴⁶³ *Liang*: Çin mahalli ağırlık ölçüsü. 1 *liang* = 10 *qian* 钱, 1 *qian* = 5g. Bkz. Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 70.

döndüklerinde (efendisine) işgal ettiği topraklarını geri vermesini söylemelerini emrettiler, aynı zamanda *Handong* ve *Chijin* askeri garnizonuna *Kumul*'u geri almada yardımda bulunmalarını emretti. Ertesi yıl (1489), *Kumul*'un köklü kabilesinden *Choubodou* 綽卜都 ve diğerleri ordusuyla *Yaglan*'a saldırdı, onun küçük kardeşini öldürdü, asi *Chen* unvanlı *Zhepanbo* 者盼卜 ve diğerlerinden insan, hayvan yağmalayıp zaferle geri döndü. Haber imparatorluğa ulaştırıldı, (*Choubodou*'nun) rütbesi yükseltilip hediye verildi. Önceden, *Hancin* elçilerden imparatorluğa olpan sunmuştu, elçiler dönmeden ülkede afet yaşanmıştı, *Hancin*'in küçük kardeşi *Yanke Beila*⁴⁶⁴ 奄克孛剌 ordusunu alıp sınır bölgelerine kaçtı, imparatorluk aslında *Hancin*'e verilecek olan hediyelerin *Yanke Bola*'ya verilmesini emretti. *Ahmed Kumul*'dan ayrıldığında, *Yaglan*'a yardım etmesi için sadece 60 kişiyi bırakmıştı. *Amulang* (*Kumul*'un *Duzhihui*'sidir; X.A.), *Yaglan*'ın gücünün çok zayıf olduğunu görünce, *Bianchen*'a (haber göndererek X.A.) *Handong* ve *Chijin* askeri garnizonlardaki askeri birlikleri toplayıp (kendisine yardım etmesini X.A.) arz etti, gece yarısı bu şehre saldırdı, *Yaglan* kaçtı, öldürülen ve esir alınanların sayısı çok fazlaydı, ferman gönderilip hediyeler verdi.

O zamanda, *Ahmed* çok gururlu, asi biriydi, kendisince buranın (*Turfan*'ın) Çin'den uzak olduğunu düşündü, defalarca *Göğün Oğlu*'nun (Çin imparatorunun) emrini ihlal etti. *Kumul* şehrini işgal ettikten sonra, (*Turfan*'ın) olpan elçileri sık sık imparatorluğa gelip olpan sundu, imparatorluk onlara yine iyi davrandı, (*Ahmed*) Çin'i daha da küçümsedi. İmparator onlara karşı verilen hediyeleri azalttı, bazen onların elçilerini alıkoyuyor, sunulan olpanları kabul etmeyip, onların tövbe etmelerini emrediyordu. Kısa bir süre sonra, (imparatorluk) *Zhongshun Wang*'ın torunu *Shanba*'yı 陝巴 ziyaret etti, *Shanba*'nın *Wang* olmasını desteklemek istedi. *Ahmed* korkmaya başladı, (İmparator *Hongzhi* saltanatının) 3. yılı (1490) (*Ahmed*'in X.A.) elçileri *Guan*'e 關 (*Jiayuguan*'e) geldi, *Kumul* ve altın mührü geri vermek istediğini, (imparatorluğun) alıkonulan *Turfan* elçilerinin serbest bırakmasını istedi.

⁴⁶⁴ Kanaatimizce “Yenki Buraq” olarak okunabilir.

Göğün Oğlu (Çin imparatoru) [8518] olpanları kabul etti, ama hala önce gelen elçileri alıkoydu. Ertesi yıl (1491), (*Ahmed*) gerçekten *Kumul* şehrinin mührünü imparatorluğa geri verdi, imparatorluk *Ma Wensheng*'ın 馬文升 önerisini dinleyip, alıkonulan (*Turfan*) elçilerini serbest bıraktı. *Ma Wensheng* yine: “Yabancılar/barbarlar ulusa (kavime) çok önem verir, *Moğollara* karşı her zaman sempati duyuyorlar. *Kumul*'da eskiden beri *Huihui* (Müslüman), *Uygur* (Budist Uygur), *Karakoy* gibi üç ulus var, *Beishan*'de 北山 (Kuzey Dağı'nda) *Xiaolietu* 小列秃, *Merkitlerin* baskısı altında, bu yüzden burayı mutlaka *Moğolların* soyundan gelenlerin savunması gerekir. Şimdi *Anding Wang* soyundan gelen *Shanba*, eski *Zhongyi Wang Tuotuo*'nun torunudur, *Kumul*'u yönetebilir.” dedi. *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru *Ma Wensheng*'ın sözlerinin X.A.) doğru olduğunu düşündü, üstelik başka yabancılar da *Shanba*'nın atanması için rapor sundu. (İmparator *Hongzhi* saltanatının) 5. yılı (1492) ilkbaharda, (imparatorluk) *Shanba*'yı *Zhongshun Wang* olarak atadı, ona mühür, memuriyet kıyafeti ve şehrin korunması için silahlar bahşetti, *Amulang Dudu Qianshi* rütbesine yükseldi, *Dudu Tongzhi* unvanlı *Yanke Beila* (*Hancin*'in küçük kardeşidir; X.A.) ile beraber *Shanba*'ya yardım etmesini emretti.

Kısa bir süre sonra yabancılar *Shanba*'dan hediye istediler ama alamayınca, hepsi sinirlendiler. *Amulang* yine *Merkitleri Turfan*'ın öküz ve atlarını yağmalamaya teşvik etti, *Ahmed* çok sinirlendi, (İmparator *Hongzhi* saltanatının) 6. yılı (1493) ilkbaharda gizlice asker gönderip *Kumul*'a saldırdı, 100'den fazla insanı öldürdü, kaçanlar ve teslim olanların sayısı yarı yarı idi. *Shanba* ve *Amulang*, *Datula*'yı 大土剌 işgal edip savunmada bekledi. *Datula*, Çince *Datutai* 大土臺 demektir. (*Ahmed*'in ordusu X.A.) üç gün kuşatmasına rağmen alamadı. *Amulang* aceleyle *Merkit* ve *Oirat* iki kabileden yardım için asker getirmeye çalıştı, ama hepsi başarısız oldu. *Ahmed* böylece *Shanba*'yı esir aldı, *Amulang*'ı tutuklayıp parçalayarak öldürdü. *Yaglan* tekrar *Kumul*'u ele geçirdi, *Bianchen*'a mektup gönderip, *Amulang*'ın suçlarını anlattı. Bu sırada *Turfan*'dan imparatorluğa önce ve sonra gelen olpan elçileri hala geri dönmemişti. *Bianchen*, *Yaglan*'ın gönderdiği mektupta alçakgönüllü olmadığını,

kendisine han olarak hitap ettiğini, bu yüzden *Yaglan*’ı imha etmek için askeri birlik gönderilmesini, arkasından direk *Turfan*’a gidip, *Ahmed*’in kafasını kesip, *Shanba*’nın geri alınması önerisinde bulundu. Ya da imparatorluğun *Ahmed*’e ferman gönderip, onu ağır bir şekilde suçlayıp, *Shanba*’yı geri vermesini, ancak böyle yaparsa suçlarının af edileceğinin bildirilmesini önerdi. İmparatorluk müzakere ettikten sonra ikinci teklifin daha makul olduğunu düşündüler, *Shouchen*’ın⁴⁶⁵ 守臣 ‘defender commander’ (*Turfan*’ın) olpan elçilerini alıkonmasını, birkaç kişinin geri dönmesine izin verip, onların fermanı (*Ahmed*’in eline) ulaştırıp, nasıl yaparsa saadet kazanacakları nasıl yaparsa belaya bulaşacakları hakkında bilgilendirmesini istedi. İmparator taleplere göre, bir *Dachen*⁴⁶⁶ 大臣 ‘grand ministers’ önermesini ve onun *Gansu* eyaletine gidip bu konuyu halletmesini emretti.

Başlangıçta, *Kumul*’daki olaylar (imparatorluğa) bildirildiğinde, *Qiu Jun* 丘濬, *Ma Wensheng*’a: “Batı sınırındaki olaylar oldukça önemli, siz kendiniz bizzat gitmelisiniz.” dedi. *Ma Wensheng*: “Devlete bir şey olursa, zorluklar karşısında bakanın kaçınılmaz sorumlulukları vardır. Ama yabancılar/barbarlar açgözlüdür, binicilik ve okçulukta iyi değillerdir, uzun süredir batı ülkeleri *Çin*’e tehdit oluşturmadı, (bu nedenle batı sınırındaki olaylar X.A.) peyderpey çözülebilir.” dedi. *Qiu Jun* eski sözlerini yine *Ma Wensheng*’a söyledi, *Ma Wensheng* (olayları halletmek için *Gansu* eyaletine doğru X.A.) yola çıkmayı arz etti. İmparatorluk *Chen*’lerinin hepsi kuzeydeki düşmanın çok güçlü olduğunu, hanedan askeri biriminin uzak sefere çıkmaması gerektiğini söyleyip, *Bing Bu*’nun *You Shilang*’ı⁴⁶⁷ 右侍郎 ‘right vice minister’ *Zhang Hai* 張海 ve *Dudu Tongzhi* unvanlı *Gou Qian*’i 綏謙 önerdi. İmparator [8519] her ikisine emir verdi, ama her ikisi beceriksizdi, sadece *Turfanlıların* geri dönüp efendisine (*Ahmed*’e) işgal ettikleri toprakları geri

⁴⁶⁵ Savunma komutanı.

⁴⁶⁶ Başbakan.

⁴⁶⁷ Savaş bakanlığının sağ kol bakanı.

vermesini söylemesi için gönderdi, kendileri *Ganzhou*'da⁴⁶⁸ 甘州 yerleşip haber bekledi. Ertesi yıl (1494), *Ahmed*'in gönderdiği elçi *Guan*'e (*Jiayuguan*'e) gelip (*Ahmed*'in) imparatorluğa olpan sunmak istediğini, yalandan *Shanba*'yı ve *Kumul*'u geri vereceğini, imparatorluğun alıkonulan (*Turfan*) elçilerini geri verilmesini arz etti. *Zhang Hai* ve diğerleri haberi (imparatorluğa) bildirdi, tekrar ferman yayınlamasını istedi. İmparatorluk müzakere edip: “Önceden ferman yayınlanmıştı, eğer yine ferman yayınlanırsa, imparatorluğumuz için zararlıdır, *Zhang Hai* ve diğerleri birini göndermesi daha uygundur. Eğer (*Ahmed*) emire uymazsa, (*Turfan*'dan) gelen eski elçiler yine alıkonulsun, tüm yeni gelen elçiler *Guan* (*Jiayuguan*) dışına kovulup, bir daha olpan sunmasına izin verilmesin, aynı zamanda *Shouchen*, *Handong*, *Chijin*'deki askeri ordu ile birlikte, doğrudan *Kumul*'a saldırıp, *Yaglan*'ı öldürsün. Eğer başaramazlarsa, *Jiayuguan* (*Çin Seddi*'nin en batı ucundaki kapısıdır; X.A.) kapatılıp, onların (*Turfan*'ın) elçileri kabul edilmesin. *Shanba* gerçi *Wang* olsa da, onun geri dönüp dönmemesi, *Çin* için hiçbir zararı veya yararı yoktur, onun yerine biz yine becerikli bir aday seçebiliriz.” dedi. İmparator, *Shanba*'nın imparatorluğa zararı veya yararı yoktur, *Kumul* şehri harap edildi, eğer geri verilirse, nereye yerleştirelim diye düşündü. İmparatorluk *Chen*'ları *Shanba*'nın, *Anding Wang Qianben*'in 千奔 yeğeni, *Zhongshun Wang*'ın torunu olduğunu, onun *Wang* olarak atanması sadece bir tarafın teskin edilmesi içindi. Şimdi o esir alındığına göre, zayıf olduğu aşıkardır, geri dönse bile tekrar tahtta oturması zordur. *Wang* unvanı geri alınıp, onu *Ganzhou*'ya yerleştirip, sonrada *Anding Wang*'a hediyeler verip, ona *Shanba*'nın neden tahtta kalamayacağını sebepleriyle anlatılmalı. Ardından *Dudu* unvanlı *Yanke Beila*'nın *Kumul* devlet işlerini yönetmesini, *Huihui* (Müslüman) *Dudu* unvanlı *Xieyi Huxian*⁴⁶⁹ 寫亦虎仙 ve *Karakoy*'lu *Dudu* unvanlı *Baidielimishi*'nin 拜迭力迷失 üç farklı ulusa liderlik edip ona yardımda

⁴⁶⁸ Günümüzdeki *Gansu* eyaletinin *Zhangye* 張掖 şehridir. Bkz. *Zhong Xingqi*, *a.g.e.*, s. 302.

⁴⁶⁹ Kanaatimizce “Şeyh Hüseyin” olarak okunabilir.

bulunmasını emretmeli. Ardından *Kuyu* şehir duvarını ve nehrini koruyup, *Ganzhou*, *Liangzhou*'daki⁴⁷⁰ 凉州 seyrek yerleşen yabancıların/barbarların hepsini kendi memleketine geri göndermeli, onlara öküz, çiftçilik aletleri ve gıda verilmeli. Eğer *Shanba* geri dönmezse, onu istememize gerek yok, *Shanba*'yı istemekte acelemiz yok, onu bırakacaklardır dedi. İmparator her şeyi onların dediği gibi yaptı, *Zhang Hai* ve diğerlerine fermanla emirde bulundu. *Zhang Hai* ve diğerleri fermanda *Shanba*'nın terk edilmesi yazısını görünce, mutlu oldu, hemen (*Turfan*'ın) olpan elçilerini kovdu, *Jiayuguan*'i kapattı, *Kuyu* şehrini inşa etmeye başladılar, yerleşen yabancıların hepsini memleketlerine geri gönderdiler, sonradan işlerden rapor vermek için imparatorluğa geri döndü. (İmparator *Hongzhi* saltanatının) 8. yılı (1495) Ocak ayında, başkente ulaştılar, *Yanguan*⁴⁷¹ 言官 'speaking official' memurların görevlerini ihmal edip başarılı olamadıklarını rapor etti, rütbelerinin düşürülmesini söyledi, ama *Kumul* sonunda geri alınamadı.

Ma Wensheng (*Kumul*'u) geri almak konusunda kararlıydı, bu konuda planlama yapmak için *Xu Jin*'i 許進 *Gansu* eyaletine *Xunfu* unvanıyla gönderdi. *Xu Jin*, *Dajiang*⁴⁷² 大將 'generals-in-chief' unvanlı *Liu Ning* 劉寧 ve diğerleri gece yarısı gizlice askerleriyle (*Kumul*'a) saldırdı, *Yaglan* kaçtı, onun askerlerini öldürdü, teslim olanları hallettikten sonra geri döndü. *Ming Hanedanlığı* kuruluşundan bu yana, devletin resmi ordusu hiçbir zaman oralara (*Kumul*) gitmemişti, yabancılar korkmaya başladılar, *Ahmed* de *Shanba*'yı geri göndermek istedi. [8520] Ama *Kumul* şehri defalarca hasar görmüştü, şehir halkı *Kumul*'un işgali konusunda endişeliydi. *Ahmed* gerçekten yine saldırdı, şehir sıkı savunuldu, düşman dağılıp gitti. *Kumul*'daki herkes buranın yoksul, savunmasının zor olduğunu düşündü, bütün ev, konaklarını yaktılar, yardım istemek için *Suzhou*'ya kaçıp gittiler. *Bianchen* bunu imparatorluğa rapor etti, imparator onlara öküz, çiftçilik aletleri ve gıda vermeyi, aynı zamanda bunları üç

⁴⁷⁰ Günümüzdeki *Gansu* eyaletinin *Wuwei* 武威 şehridir. Bkz. *Zhong Xingqi*, *a.g.e.*, s. 591.

⁴⁷¹ Denetim ve rapor sunmakla sorumlu bakandır.

⁴⁷² General.

ulustaki yabancı başıboşlara ve *Chijin*'e yerleşen *Kumullulara* dağıtmasını, onların hepsinin *Kuyu*, *Guazhou*⁴⁷³ 瓜州 ve *Shazhou*'ya gelip, çiftçilik ve hayvancılık yapıp, orayı mamur hale getirmelerini emretti.

Bu sırada *Kumul*'un *Wang*'ı yoktu, *Yanke Beila*, *Kumul*'un hâkimi idi. (İmparator *Hongzhi* saltanatının) 10. yılı (1497) (*Yanke Beila*) ekiplerinden *Xieyi Huxian* ve diğerlerini imparatorluğa olpan sunmaları için gönderdi, karşılık olarak 5000 top ipek-kumaş ihsan edildi, elçiler uzun süre kalıp geri dönmedi, haddini aşp başkalarına kükrediler. *Liguan* unvanlı *Xu Qiong* 徐瓊 ve diğerleri onların suçlarını rapor edip, onları kovdu. Bu sırada imparatorluk *Guan*'i (*Jiayuguan*'i) kapattığı için diğer yabancılar imparatorluğa olpan sunamıyorlardı, hepsi *Ahmed*'e kızdı, *Ahmed* pişman oldu, *Shanba*'yı ve esir alan *Kumul* halkını geri gönderdi, eskisi gibi olpan sunmayı arz etti. İmparatorluk yabancı/barbar yazısı ile yazılı belge olmaksızın girmeye izin verilmemesi, taleplerini kabul etmeden önce mutlaka belgeleri olması gerektiğini müzakere ettiler. *Shanba*'ya gelince, onu *Ganzhou*'ya geçici olarak yerleştirip, *Toumu*'lar bağlılığını bildirdikten sonra, *Kumul* şehrini tekrar inşa ettirip, devleti tekrardan mamur hale getirmeyi müzakere ettiler. İmparator bu önerilerin hepsini kabul etti. Kış mevsiminde, üç tarafın askeri işlerini yönetmek ve *Kumul* devlet işlerini yönetmesi için *Wang Yue* 王越 görevlendirildi. (İmparator *Hongzhi* saltanatının) 11. yılı (1498) sonbaharda, *Wang Yue* sunduğu raporunda *Kumul*'un terk edilmemesi, *Shanba*'nın da unvanından alınmaması, onun yine *Wang* unvanı verilmesi gerektiğini, onu önce *Kumul*'a gönderip, şehri tamir etmek ve evleri inşa etmek için gerekli mali desteğin verilmesini, üç yabancı/barbar ulusun ve *Chijin*, *Handong*, *Xiaolietu* ve *Merkit* kabilelerine hediyeler vererek onların önceki çabaları için hediyeler verip, bundan sonra da çok gayret göstermeleri için cesaretlendirilmesi gerektiğini söyledi. İmparator raporu onayladı. O andan itibaren *Kumul*'da tekrar istikrar sağlandı, *Turfan* da imparatorluğa titizlikle olpan sundu.

⁴⁷³ *Gansu* eyaletinin *Dunhuang* şehridir. Bkz. *Zhong Xingqi*, *a.g.e.*, s. 331.

Yanke Beila, *Hancin*'in küçük kardeşidir, *Shanba* ile araları bozuktur. Ondan endişelenip, (imparatorluk) *Shanba*'nın *Hancin*'in kızıyla evlenmesini, evlilik bağı oluşturup aralarını düzeltmesini emretti. *Shanba* hem içkiye düşkün hem de açgözlüydü, halkın gözünden düşmüştü, emrindeki *Abeila* 阿孛剌 ve diğerlerinin şikayetleri vardı. (İmparator *Hongzhi* saltanatının) 17. yılı (1504) ilkbaharda, *Abeila* gizlice *Ahmed* ile işbirliği yapıp, *Ahmed*'in küçük oğlu *Zhen Tiemuer*'ın 真帖木兒 (Cin Timur'un) *Kumul*'a hâkim olmasını sağladı. *Shanba* korktu, ailesini alıp *Kuyu*'ye gitti. Bu sırada *Yanke Beila* ve *Xieyi Huxian*, *Suzhou*'da idiler, *Bianchen* yabancıların/barbarların bu ikisine oldukça güvendiğini düşünüp, ikisinin geri dönüp *Shanba*'ya yardım etmesini, *Baihu* unvanlı *Dong Jie*'nin 董傑 onlara eşlik etmesini emretti. *Dong Jie* oldukça cesurdu. Onlar *Kumul*'a geldiklerinde *Abeila* ekibi olan beş kişiyle gece yarısı onları yağmalamaya hazırlanmıştı. *Dong Jie* bu durumu öğrendikten sonra, *Yanke Beila* ve diğerleri ile müzakere etti, *Abeila* ve diğerlerini bu işi müzakere etmeye çağırdılar, fırsattan yararlanıp *Abeila*'yı öldürdüler, onun (*Abeila*'nın) adamları böylece asi davranmaya cesaret edemedi. Böylece *Shanba*'nın *Kumul*'a, *Cin Timur*'un *Turfan*'a geri dönmeleri emredildi. [8521] *Cin Timur* on üç yaşındaydı, annesi *Hancin*'in kızıdır, babasının (*Ahmed*'in) ölüm haberini işitti, abisi *Mansuer* 满速兒 (Mansur) sultanlık tahtını devr alabilmek için kardeşleriyle çatışmaya girdi, bu yüzden geri dönmeye cesaret edemedi, *Yanke Beila*'ya sığınmakta istekliydi, ona: "Sen benim büyükbabamsın." dedi. *Bianchen* onun *Shanba* ile aralarının bozuk olduğunu düşünüp, onu (*Cin Timur*'u) *Ganzhou*'ya yerleştirdi. (İmparator *Hongzhi* saltanatının) 18. yılı (1505) kış mevsiminde, *Shanba* öldü, oğlu *Baiyaji* 拜牙即 (Bayaça) kendini sultan olarak adlandırdı, (5) (imparatorluk tarafından X.A.) ona *Zhongshun Wang* unvanı verildi.

(İmparator) *Zhengde* 正德 saltanatının 3. yılı (1508), *Xieyi Huxian* başkente olpan sunmaya geldiğinde, *Tongshi* ile beraber gelemedi, *Bianchen*'in verdiği belge ile sınır içine girdi. *Da Tongshi*⁴⁷⁴ 大通事 'grand interpreter-clerk' unvanlı *Wang Yong* 王永

⁴⁷⁴ Baş komisyoncu.

çok sinirlendi, rapor yazıp bu işin soruşturulup halledilmesini istedi, *Qiuzhang Xieyi Huxian* de *Wang Yong*'un kâr peşinde koşmakta olduğunu rapor etti. *Wang Yong*, *Bao Fang*'da⁴⁷⁵ 豹房 (Leopar Evi'nde) istihdam edildi, o her zaman kibirli davranıp kötülük yapıyordu. İmparator onları cezalandırmadı, sadece uyardı. *Qiuzhang Xieyi Huxian* eskiden beri imparatorluğu küçümsüyordu, gizlice kalbinde hırslar besledi.

Başlangıçta, *Bayaça* tahtı devraldığında, *Mansur* (*Turfan*'ın sultanıdır; X.A.) ile araları iyi idi, elçi gönderip *Cin Timur*'u istedi, *Bianchen* imparatorluğa rapor gönderip onu (*Cin Timur*'u) geri vermenin makul olduğunu söyledi. *Shuchen*⁴⁷⁶ 枢臣 'grand ministers of administrative center', *Turfan*'ın kötülüklerle uğraştığına uzun zaman oldu, şimdi imparatorluğun *Kumul*'a yardımcı olduğunu görünce, imparatorluk şöhretinin herkes tarafından bilinmesiyle, küçük kardeşini geri istemek adına, nazik sözlerle imparatorluğa olpan sunmak istemektedir. Biz onun kardeşini alıkoyalım, bu eskilerin değerli kişiyi rehin olarak alma yöntemlerine tam uyumludur, hemen onu (*Cin Timur*'u) geri göndermemeliyiz dedi. İmparator öneriyi kabul etti. (İmparator *Zhengde* saltanatının) 6. yılı (1511), imparatorluk *Xieyi Huxian*, *Dudu* unvanlı *Manhalasan* 满哈刺三 eşliğinde onu (*Cin Timur*'u) batıya (*Turfan*'a) geri götürmelerini emretti, *Kumul*'a geldiklerinde, *Yanke Beila* onları alıkoymak istedi, ama ikisi (*Xieyi Huxian* ve *Manhalasan*) buna izin vermedi. *Turfan*'a geldiklerinde, *Mansur*'a ülkenin (*Kumul*'un) gerçek durumunu anlattı ve *Bayaça* 'ya imparatorluğa ihanet edip kendisine sığınmasını teşvik etmesini söylediler. *Bayaça* eskiden beri aptal, şehvete düşkün, acımasızdı, adamlarının kendine zarar vermesinden korkuyordu, üstelik *Mansur* güzel sözlerle onu teşvik edince, (*Bayaça*) *Yanke Beila* ile (*Turfan*'a) beraber gitmek istedi, (*Yanke Beila*) gitmek istemeyip, *Suzhou*'ya kaçıp gitti. (İmparator *Zhengde* saltanatının) 8. yılı (1513) sonbaharda, *Bayaça* şehri terk

⁴⁷⁵ *Bao Fang*: Ming İmparatoru *Zhu Houzhao* 朱厚照 (saltanat adı *Zhengde*) zamanında yapılmıştır. Burada imparator bir tane leopar beslemiştir. Leopar evinin işleyişinde iki farklı görüş mevcuttur: ilki, imparator *Zhengde*'nin eğlence mekanıdır; diğeri ise bir siyasi merkez ve askeri merkezdir.

⁴⁷⁶ İdari işler baş yöneticisi.

edip *Turfan*'a sığındı. *Mansur*, *Huoze Tazhiding*'i 火者他只丁 (Hoca Taceddin'i) *Kumul*'u işgal etmesi için gönderdi, yine *Huoze Maheimu*'yu 火者馬黑木 (Hoca Muhammed'i) *Gansu* eyaletine gönderip, *Bayaça*'nın kendi ülkesini savunamadığını, *Mansur*'un general olarak gönderilip şehri himaye altına aldığını bildirdi, (imparatorluktan) hediye verilmesini talep etti.

(İmparator *Zhengde* saltanatının) 9. yılı (1514) Nisan ayında, olaylar (imparatorluğa) bildirildi, (imparatorluk) *Duyushi*⁴⁷⁷ 都御史 ‘censors-in-chief’ unvanlı *Peng Ze*'yi 彭澤 bölgenin işlerini halletmesi için gönderdi. *Peng Ze* henüz varmadan, haydutlar asker bölüğü gönderip *Kuyu* ve *Shazhou*'nu yağmaladılar, imparatorluğun mutlaka 10.000 altın, 10.000 top ipek vermesi gerektiğini, ancak şehrin resmi mührünü teslim edeceklerini söyledi. *Peng Ze*, *Ganzhou*'ya geldiğinde, yabancıların açgöz olduğunu, bu açıdan onları kendilerine tabi edebileceklerini düşündü. *Tongshi* unvanlı *Ma Ji*'yi 馬驥 (*Turfan*'a) gönderip, onlara işgal ettikleri toprağı, *Wang*'ı geri verirse, bolca hediyeler vereceğini söyledi. [8522] *Mansur* kabul etmiş gibi davrandı, *Peng Ze* onlara 2000 top ipek, gümüşten mamul bir şarap takımı verdi. (İmparator *Zhengde* saltanatının) 11. yılı (1516) Mayıs ayında, (*Peng Ze*) yazdığı raporunda: (6) “Ben imparatorluğun prestijini duyurmak için (*Turfan*'a) *Tongshi* gönderdim, onlara hediye vereceğime söz verdim, (*Turfan*) *Qiuzhang*'ı pişmanlığını dile getirip imparatorluğa tabi oldu, altın mührü ve *Kumul* şehrini iade etti. *Manhalasan*, *Xieyihuxian* ikisi *Hoca Taceddin*'in geri çekilmesini istedi, üstelik çaldıkları *Chijin Askeri Garnizonunun* mührünü geri verdi. Sadece *Zhongshun Wang* onların elindedir, geri dönmedi. Yaptığım hizmetleri kayıt edilip, memurluktan istifa edip memleketime dönmeme izin verilmesini istiyorum.” dedi. İmparator, *Peng Ze*'nin imparatorluğa geri dönmesine izin verdi. *Zhongshun Wang* geri dönmedi, *Hoca Taceddin* de geri çekilmek istemedi, (imparatorluğun) kendisine daha çok sayıda hediye vermesini, ancak o zaman ülkeyi (*Kumul*'u) geri vereceklerini söyledi.

⁴⁷⁷ Baş sansür.

Ertesi yıl (1517) Mayıs ayında, *Gansu* eyaletinin *Xunfu*'su *Li Kun* 李昆 raporda: (7) “*Mansur*'un bir mektubunu teslim aldım, mektubunda *Bayaça*'nın tahta geri oturmayacağını, memleketine (*Kumul*'a) geri dönse bile, halkın gözünden düştüğünü, *Anding Wang Qianben*'in soyundan gelen birini tahta ataması gerektiğini söylemiş. Bence onun söyledikleri doğrudur. Eğer (*Bayaça*) gerçekten ülkesine (*Kumul*'a) geri dönecekse, imparatorluğun *Mansur* kardeşlere emir verip onu geri göndermesini, onlara bolca ipek-kumaşlar ihsan edip, onların (imparatorluğa) sadık kalmalarını rica etmeliyiz.” dedi. İmparatorluk müzakere edip: “Batı sınırlarındaki işleri yönetmemiz üç yıldan uzun sürdü, ama *Zhongshun Wang* hala geri döndüğü yok, onların olpan sunmalarını durdurup, onların bütün taleplerini yerine getirmeyip, imparatorluğumuzun prestijine zarar vermelerini önlemeliyiz. Şehir ve mühür iade edildiği müddetçe, devlet mevcut olacaktır, *Mansur*'a ferman gönderip onun ihanetini, nankörlüğünü ve doyumsuzluğunu kınamalıyız. Aynı zamanda *Mansur* kardeşlerin *Zhongshun (Wang)*'ı en kısa sürede geri göndermeleri için laykıyla hediyeler armağan edilmeli. Eğer imparatorluk emrine itaatsizlik ederse, *Guan*'i (*Jiayuguan*'i) kapatıp olpan sunmaları durdurulup, savaş için ordu yeniden düzenlenmeli.” dedi. İmparator öneriyi kabul etti.

Başlangıçta, *Xieyi Huxian* ve *Mansur*'un çok iyi ilişkileri vardı, onun ihanet etmesini teşvik etti. Kısa bir süre sonra ikisinin arası bozuldu, *Mansur*, *Xieyi Huxian*'i öldürmek istedi, *Xieyi Huxian* çok korktu, *Hoca Taceddin*'in arabuluculuk yapmasını arz etti, *Mansur*'a 1500 top ipek vereceğini vaat etti, *Suzhou*'ya geldiğinde vermesi için anlaştılar, (*Mansur*'a) *Suzhou*'nun avucunun içinde olduğunu söyleyip işgal edilmesinde teşvikte bulundu. *Mansur* çok mutlu oldu, *Xieyi Huxian*'i kendi damadı *Maheimu* 馬黑木 (*Muhammed*) ile birlikte imparatorluğa olpan sunması için gönderip, bir yandan (*Suzhou*'nun) durumu gözetledi, diğer yandan *Xieyi Huxian*'den söz verdiği ipekleri istedi. *Bianchen* onlarla beraber gelen *Huoze Sazheer*'i⁴⁷⁸ 火者撒者兒 görünce, ki o *Hoca Taceddin*'in küçük kardeşidir, bir olayın çıkmasından

⁴⁷⁸ Kanaatimizce “Hoca Sacir” olarak okunabilir.

korktu, *Huozhe Sazheer* ve onun ekibinden *Hudouxie*'yi 虎都寫 *Ganzhou*'da alıkoydu, *Xieyi Huxian*'e *Guan*'den (Jiayuguan'den) çıkıp gitmesini söyledi, (*Xieyi Huxian*) korktuğu için gitmek istemedi. *Hoca Taceddin* küçük kardeşinin alıkonulduğunu duyunca, sinirlendi, *Kumul* şehrini tekrar işgal etti, *Mansur*'un (*Kumul*'a) gelip yerleşmesini arz etti, askeri birlik gönderip *Shazhou*'nu yağmaladı, ordusuyla istila etti, *Tuerba*'ya 兔兒壩 kadar ilerledi. *Youji*⁴⁷⁹ 遊擊 'brigade commander' unvanlı *Rui Ning* 芮寧 ve *Canjiang*⁴⁸⁰ 參將 'assistant regional commanders' unvanlı *Jiang Cunli* 蔣存禮, *Duzhihui* unvanlı *Huang Rong* 黃榮, *Wang Cong* 王琮 askerleriyle savunmaya gittiler. *Rui Ning* önce *Shaziba*'ya 沙子壩 geldi, haydutlarla karşılaştı. Haydutlar *Rui Ning*'i (ve askerlerini X.A.) kuşattı, diğer komutanların ilerlemesini engellemek için birlik gönderdi, *Rui Ning*'in [8523] 700 kişilik ordusundaki askerlerin hepsi savaşta öldü. Haydutlar *Suzhou*'ya girdi, (*Xieyi Huxian*'den) vaat ettiği 1500 top ipeği istedi. *Fushi*⁴⁸¹ 副使 'surveillance vice commissioners' unvanlı *Chen Jiuchou* 陳九疇 bütün gücüyle direndi, öncelikle şehir içindeki düşmanın yardım hattını ortadan kaldırdı, haydutlar işin sızdırıldığını öğrenince, takviye gönderilmesinden korkup, büyük yağma yaptıktan sonra gittiler.

(İmparator *Zhengde* saltanatının) 12. yılı (1517) Ocak ayında⁴⁸², acil bir mektup (imparatorluğa) geldi, imparatorluk müzakere edip *Peng Ze*'yi askeri işleri yürütmesi için tekrar görevlendirdi, *Zhongguan* unvanlı *Zhang Yong* 張永, *Dudu* unvanlı *Que Yong* 卻永 ile birlikte orduya komutanlık edip batıya sefer düzenlemesini istedi. Haydutlar *Guazhou*'ya çekilmişti, *Fuzongbing*⁴⁸³ 副總兵 'regional vice commanders' unvanlı *Zheng Lian* 鄭廉, *Yanke Beila*'nın ordusu ile birleşip, haydutları (*Turfanlıları*) yendi, 79 kişiyi öldürdü. Haydutlar ancak kaçıp gitti, yine

⁴⁷⁹ Tugay komutanı.

⁴⁸⁰ Bölge komutanı yardımcısı.

⁴⁸¹ Teftiş.

⁴⁸² Ana metinde tarihlerde kayma var. Biz metne sadık kaldık.

⁴⁸³ Bölgesel komutan yardımcısı.

Oiratlar ile savaştı, gücü yetmeyince, mektup yazıp yardım istedi, *Peng Ze* ve diğerleri böylece seferini durdurdu.

Daha önce, *Xieyi Huxian*'in oğlu *Mier Maheimu*⁴⁸⁴ 米兒馬黑木, damadı *Huozhe Maheimu*⁴⁸⁵ 火者馬黑木 ve maiyetinden olan *Shibai Yanda*⁴⁸⁶ 失拜烟答 destekçi olduğu için hapse atıldı, *Shibai Yanda* dövülerek öldürüldü. Bu olay çözüldükten sonra, *Xieyi Huxian* kelepçelenip başkente getirildi, hapse atıldı, oğlu hala *Ganzhou*'da hapiste idi. *Shibai Yanda*'nın oğlu *Mier Maheima*⁴⁸⁷ 米兒馬黑麻, *Xieyi Huxian*'in damadıydı, (imparatorluğa) olpan sunmak için başkente gelmişti, *Wang Qiong*'un *Peng Ze*'yi yıkmak istediğini öğrenince, aniden *Changanmen*'a 長安門 (Changan Kapısı'na) gelip babasının suçsuz olduğunu söyleyip dava açtı, *Jinyi*⁴⁸⁸ 錦衣 'embroidered-uniform guard' hapisanesine atıldı. Bu sırada, *Bing Bu*, *Fa Si*⁴⁸⁹ 法司 'judicial office' imparatorluktan *Gansu* eyaletinde yürürlüğe konulması için gerekli tüm talimatların verilmesini arz etti, *Wang Qiong* bunun sayesinde büyük bir olay yaratmak istiyordu, rapor gönderip denetlemek için *Ke Dao*'nın⁴⁹⁰ 科道 'supervising secretaries and sensor' iki kişi gönderilmesini istedi. Ertesi yıl (1518), denetim raporu (imparatorluğa) gönderildi, *Peng Ze*'nin suçlu olduğuna dair bir kanıt yoktu. *Wang Qiong* çok sinirlendi, *Peng Ze*'yi imparatorluğu aldatıp, ülkeyi hakarete uğrattı diye suçladı, (*Peng Ze*'yi) halk rütbesine düşürdü. *Li Kun*, *Chen Jiuchou*'nun (*Turfan*) teşvik ettiği düşünülüp, yakaladıktan sonra mahkemeye teslim edildi, ağır şekilde kınandı. Ertesi yıl (1519), *Xieyi Huxian*'in ölüm cezası kaldırıldı, *Qian Ning*'in 钱寧 sayesinde, damadıyla birlikte imparatorun yanında hizmet etti.

⁴⁸⁴ Kanaatimizce "Mir Muhammed" olarak okunabilir.

⁴⁸⁵ Kanaatimizce "Hoca Muhammed" olarak okunabilir.

⁴⁸⁶ Kanaatimizce "Şibin Yenta" olarak okunabilir.

⁴⁸⁷ Kanaatimizce "Mir Muhammed" olarak okunabilir.

⁴⁸⁸ Muhafız.

⁴⁸⁹ Adalet bakanlığı.

⁴⁹⁰ Sekreterler ve sansür nezareti.

İmparator onları sevdi, onlara devlet soyadı lütf etti, *Jinyi Zhihui*⁴⁹¹ 錦衣指揮 ‘commander of embroidered-uniform guard’ unvanını verdi, güney seferinde imparatora eşlik ettiler.

Mansur sınır bölgesine saldırdıktan sonra, defalarca (imparatorluğa) olpan sunma teklifinde bulundu, kabul edilmedi. (İmparator *Zhengde* saltanatının) 15. yılında (1520), (*Mansur*) önceden yağmaladığı komutanları, askerleri, *Zhongshun Wang*’ın ailesini hepsini iade edip, tekrar olpan sunmasına izin vermesini istedi. İmparatorluk müzakere edip izin verdi, ama *Wang* sonuçta geri dönmedi. *Xunan Yushi*⁴⁹² 巡按御史 ‘regional inspector’ unvanlı *Pan Fang* 潘仿 ısrarla talebini kabul etmemek gerektiğini söylesede, (imparator) dinlemedi. Ertesi yıl (1521), (imparator) *Shizong* 世宗 tahtı devraldı, *Yang Tinghe* 楊廷和, *Xieyi Huxian*’in *Çin*’in durumlarına aşina olduğunu, geri dönerse sınır bölgesinde büyük bir sorun yaratacağını düşünüp, onun suçunu kayda geçirdi, onu oğlu, damadı ile birlikte öldürdü, *Chen Jiuchou*’yu *Gansu* eyaletinin *Xunfu*’su olarak atadı.

O sırada *Mansur* her sene imparatorluğa olpan sundu, imparatorluk onlara eskisi gibi davrandı, *Zhongshun Wang* hakkında da hiçbir şey sormadı. (İmparator) *Jiajing* 嘉靖 saltanatının 3. yılı (1524) sonbaharda, *Mansur* 20.000 süvari ile *Suzhou*’ya kuşattı, [8524] diğer askeri birlik *Ganzhou*’ya saldırdı. *Chen Jiuchou*, *Zongbingguan* unvanlı *Jiang Shi* 姜奭 ve diğerleri savaşta yendi, *Tazhiding*’i (Taceddin’i) öldürünce, haydutlar ancak geri çekildi. Bu olay (imparatorluğa) rapor edildiğinde, imparator *Bing Bu*’nun *Shangshu*’su⁴⁹³ 尚書 ‘ministers’ *Jin Xianmin*’in 金獻民 askerleriyle batıya sefer düzenlemesini emretti, *Lanzhou*’ya 蘭州 geldiklerinde, haydutların geri çekildiğine çok uzun zaman olmuştu, böylece ordularıyla geri döndüler. *Chen Jiuchou* haydutları yatıştırmanın mümkün olmayacağını, *Guan*’i

⁴⁹¹ Muhafız komutanı.

⁴⁹² Bölge müfettişi.

⁴⁹³ Savaş bakanlığının şefidir.

(Jiayuguan’i) kapatıp olpan sunmayı durdurmasını, bütün gücüyle sınırı savunmak gerektiğini ısrarla söyledi, (imparator) öneriyi kabul etti. Ertesi yıl (1525) sonbaharda, haydutlar tekrar *Suzhou*’ya saldırdı, askeri bölük *Canjiang* unvanlı *Yun Mao*’yu 雲冒 kuşattı, büyük bir birlikle *Nanshan*’e⁴⁹⁴ 南山 (Güney Dağı’na) geldi. Bu sırada *Chen Jiuchou* görevinden azledilmişti, diğer *Jiang*’lar⁴⁹⁵ 將 ‘general’ takviye kuvvetleriyle yardıma gelince, haydutlar kaçıp gitti.

O zamanda, yabancılar/barbarlar defalarca sınır bölgesindeki şehirlere saldırdı, ilgili memurların ülke prestijini canlandırmaya, sınır bölgesinin intikamını almaya gücü yetmiyordu, birkaç yeni atanmış memurlar bu durumdan yararlanarak birbirleriyle çekişiyordu. Böylece, sınır bölgesinde olaylar ortaya çıkmaya başladı. *Baihu* unvanlı *Wang Bangqi*’nin 王邦奇 eskiden beri *Yang Tinghe* ve *Peng Ze*’ya karşı nefreti vardı, (İmparator *Jiajing* saltanatının) 6. yılı (1527) ilkbaharda, rapor yazıp: “Şimdi *Kumul* harap oldu, yabancı/barbar haydutlar iç bölgelere saldırmaya başladı, bunların hepsi *Peng Ze*’nin yabancılarla aramızın düzelmesi için rüşvet vermesi, *Yang Tinghe*’nin *Xieyi Huxian*’i öldürmesi sebep oldu. Bu iki kişi öldürülürse, *Kumul* tekrar kurulacaktır, sınır bölgesinde istikrar sağlanacaktır.” dedi. *Gui E* 桂萼, *Zhang Cong* 张璁 ve diğerleri bunu fırsat bilip olay çıkarmak istiyordu, *Yang Tinghe* ve *Peng Ze*’yi suçlayıp onları sivil rütbesine düşürdüler, onların kardeşleri, akrabaları ve ekiplerini ilgili birimlerin cezalandırması için devrettiler, bunlardan bazıları intihar etti. Tekrar *Geishi* ⁴⁹⁶ 給事 ‘executive assistant’ ve *Jinyiguan*’i ⁴⁹⁷ 錦衣官 ‘embroidered-uniform guard’ (*Kumul*’u gözetlemesi için) gönderdi. Yabancıların/barbarların *Qiuzhang*’ı *Yaglan* imparatorluğu gücendirmek istemediğini, sınıra saldırmasının sebebinin, *Xieyi Huxian* ve *Shibai Yanda* ikisinin haksız yere öldürülmesi olduğunu söyledi. Şimdi (*Kumul*) şehrinin resmi mührünü verip

⁴⁹⁴ *Gansu* eyaletindeki *Qilian* 祁連 Dağıdır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 674.

⁴⁹⁵ General.

⁴⁹⁶ Müdür yardımcısı.

⁴⁹⁷ Muhafız.

günahının affedilmesini istedi. *Bing Bu*'nun *Shangshu*'su *Wang Shizhong* 王時中 ve diğerleri: “Yabancıların *Qiuzhang*'ı imparatorluğa olpan sunmak için dört defadan fazla arzda bulundu, eskiden *Zongzhi Shangshu*⁴⁹⁸ 總制尚書 ‘minister of regulator general’ unvanlı *Wang Xian*'e 王憲 halletmesine verilmişti, olpan elçilerini kınayıp geri gönderdi. Şimdi acelece hareket etmeyelim, bunları *Yaglan*'ın söylediğini düşünürsek, gerçekten imparatorluğa olpan sunmak değil, belki bize tabi olmuş gibi davranıp bizi aldatmak ister. Eğer gerçekten tövbe etmek istiyorsa, mutlaka öncelikle (*Kumul*) şehrinin mührü ve yağmaladığı insan, hayvanları iade etmeli, önde gelen suçluları kelepçeyip bize göndermeli, sonradan *Guan* (Jiayuguan) kapısında diz çöküp selam verip af dilerse, ancak onların taleplerini kabul etmeliyiz.” dedi. İmparator öneriyi kabul etti. *Gui E* önceki defa olayların sonucu olmadığı için, tekrardan olay yaratmak istiyordu, (imparatorluktan) *Yaglan*'ın elçilerini rehin olarak tutuklamasını, ardından dilmaç gönderip efendisine işgal ettiği toprakları geri vermesini bildirmesi gerektiğini söyledi. Ama bu sırada *Li Bu*⁴⁹⁹ 禮部 ‘ministry of rites’ ve *Bing Bu*'nun *Shangshu*'su *Fang Xianfu* 方獻夫, *Wang Shizhong* müzakere edip, imparatora kışkırtıcı sözler söyleyip, yabancılar imparatorluğa dört parça rapor sundu, bütün suçları önceki memurların üzerine attı, gerçi onların sözlerinin çoğu küçümseyici olsada, bunun sebepleri olmalı. (İmparatorluk) memur gönderip işin gerçek yüzü öğrenilmeli, yabancıları ikna ettirmeli, diğer hususlar önceki tavsiyeye göre yapılmalı dedi. *Chen Jiuchou* (imparatorluğa) rapor sunduğunda, *Mansur* ve *Yaglan*'ın mancınıkla fırlatılan taşın altına ezilip öldüğünü söyledi, ama gerçekte ikisi ölmemişti. İmparator [8525] aslında bu işten şüpheliydi, şimdi *Gui E* ve diğerlerinin önerisini duyduktan sonra, *Bianchen*'in imparatorluğu aldattığından daha da şüphelendi, böylece birkaç yüz kelimelik yazı yazıp, *Chen Jiuchou*'yu ağır bir şekilde kınadı, ona ölüm cezası vermek istedi, ve *Shoufu*⁵⁰⁰ 首輔 ‘principal prefect’

⁴⁹⁸ Kumandan.

⁴⁹⁹ Bütün resmi törenleri, orkestra, kurban töreni, toplantı, ziyafet ve imparatora hediye sunma merasimi gibi resmi törenlerden sorumlu bir bakanlıktır.

⁵⁰⁰ Vali.

unvanlı *Yang Yiqing*'in 楊一清 ekibini (*Chen Jiuchou*'yu) savunmaması için uyardı, memur gönderip *Chen Jiuchou*'yu tutukladı. *Shangshu* unvanlı *Jin Xianmin*, *Shilang*⁵⁰¹ 侍郎 'vice directors' unvanlı *Li Kun* dâhil olmak üzere 40'tan fazla kişi bu belaya bulaştı.

(İmparator *Jiajing* saltanatının) 7. yılı (1528) Ocak ayında, *Chen Jiuchou* tutuklanıp hapse atıldı. *Gui E* ve diğerleri onu öldürmek istiyorlardı, *Yang Tinghe* ve *Peng Ze* de bu yolsuzluğa bulaştı. *Xing Bu*'nun⁵⁰² 刑部 'bureau of punishments' *Shangshu*'su *Hu Shining* 胡世寧 onu kurtarmak için mücadele etti, imparator biraz kendine geldi, (*Chen Jiuchou*'nun) ölüm cezasını kaldırıp onu sınır savunması için gönderdi, *Peng Ze*, *Jin Xianmin* ve diğerlerinin hepsi görevlerinden azledildi. Yabancıların *Qiuzhang*'ı daha çok kibirli, gururlu oldu, *Gui E* yine *Wang Qiong*'u üç tarafın işlerini denetlenmesi için aday olarak gösterdi, *Chen Jiuchou* tarafından gözaltına alınan tüm yabancı elçiler serbest bırakıldı, onların olpan sunmasına izin verildi. Yabancıların *Qiuzhang*'ı günahına tövbe etmedi, eskisi gibi hakarete bulundu. Bu sırada *Yaglan* efendisine karşı kabahat işlediği için, adamlarını alıp imparatorluğa sığınmıştı, *Bianchen* onları kabul etti. *Mansur* çok sinirlendi, adamlarından *Hulinazaer* 虎力納咱兒 *Oiratlardan* 2000'den fazla süvari alıp *Suzhou*'ya saldırdı, *Laoguan Bao*'ya 老鸛堡 (Yaşlı Leylek Kalesi'ne) geldiklerinde, *Semerkant*'tan gelen elçiler bu kaledeydi, haydutlar (*Turfanlılar* X.A.) olpan elçisini çağırıp onunla konuşmak istedi, *Youji* unvanlı *Peng Jun* 彭濬 aceleyle askerlerini toplayıp haydut ordusuna saldırdı. Haydutlar kendilerinin temas halinde olmak haberleşmek istediklerini söylediler, *Peng Jun* kulak asmadı, savaştı, haydut ordusunu mağlup etti. Haydut ordusu *Chijin*'e kaçtı. Yabancı/barbar yazısı ile yazılan mektubu bir elçi getirdi olpan sunmak istediklerini bildirdi, bütün suçu *Oiratların* üzerine itti, mektuptaki ifadeler oldukça kibirliydi. *Wang Qiong* bu durumu değerlendirmeyi umuyordu, onları yatıştırıp, yabancıların pişman olduklarını söylemelerini, onları

⁵⁰¹ Bakan.

⁵⁰² Ülkenin kanun ve hukuk, adliye idari işlerini yöneten bir bakanlıktır.

affedip cezaların kaldırılmasının uygun olacağını, böylece savaşın durdurulup, halkın dinlenmesini sağlayabileceğini, aynı zamanda *Peng Jun* ve *Fushi* unvanlı *Zhao Zai*'nin 趙載 başarıların yazılmasını rapor etti. Onun bu raporu *Bing Bu*'ya ulaştırıldı.

Başlangıçta, *Hu Shining*, *Chen Jiushou*'yu kurtardığında, *Kumul*'dan vazgeçip buranın savunulmaması gerektiğini istemişti, o: “*Bayaça* uzun zamandır *Turfan*'da ikamet ediyor, memleketine (*Kumul*'a) geri döndüğü halde, yine de onların (*Turfan*'ın) adamıdır, (*Kumul*'da) diğer uluslardan tahtı devralacak kimse yok. *Huihui* (Müslüman) ulusu, halihazırda (*Turfan*'a) tabi oldu. *Halahui* (Karakoy) ve *Weiwuer* (Budist Uygur) iki ulus ise *Suzhou*'ya kaçıp imparatorluğa sığınalı uzun zaman oldu, onları sınır dışı edemeyiz. Durum böyleyken *Kumul* nasıl tekrar kurulacak? *Zhongshun Wang* soyundan bir akrabasını bulup, ona altın mührü verip, askerler için gıda yardımı versek bile, kim devlet savunmasını yapacak? Bir, iki sene geçmeden, tekrar işgal edilecektir, (*Turfan*'ın) daha müreffeh hale gelmesine faydalıdır, imparatorun emrini küçümseyip, tekrar şehrin mührünü ele geçirecek, gelecekte imparatorluğu tehdit edebilecek bir ülke haline gelecektir. İmparatorun dikkatlice düşünmesini, önceki imparatorun yaptığı gibi, *Kumul* işleri ile çok fazla ilgilenmemenizi arz ediyorum. Eğer onlar sınıra saldırmazsa, onların olpan sunmalarına izin verilmeli. Aksi takdirde *Guan* (Jiayuguan) kapatılıp, onlarla olan ilişkiyi kesmeli, dış yabancıların/barbarların *Çin*'i taciz etmesine izin verilmemeli.” dedi. *Zhanshi*⁵⁰³ 詹事 ‘supervisor of household’ unvanlı *Huo Tao* 霍韜 ise bütün gücüyle *Hu Shining*'in sözlerinin yanlış olduğunu iddia etti. Şimdi, *Hu Shining Bing Bu* görevini üstlendi, sunduğu raporda: “Yabancıların *Qiuzhang*'ı kurnaz ve hilekardır, bizim *Suzhou*'nu ele geçirmek ister, [8526] iç bölgelere yavaş yavaş casuslar yerleştirdi. İşler fark edilince, onlar çoğu zaman karşı tedbir uygulayıp, imparatorluğumuzun *Bianchen*'ini zarara uğrattılar. Eğer onların olpan sunmasına izin verirsek, elçilerin *Guan*'e (Jiayuguan'e) girmesiyle, haydut ordusunda girmiş olur,

⁵⁰³ Şehzade çalışmalarını idare eden memurların şefidir.

*Hexi*⁵⁰⁴ 河西 tehlike altında kalır. Bu durumda, *Guan*'i (*Jiayuguan*'i) kapatmak mı ya da olpan sunmasına izin vermek mi, ikisi karşılaştırıldığında hangisinin kârlı kârsız olduğu aşıkardır. Şimdi *Wang Qiong* ve diğerleri haydutların kalemize yaklaştığını, askerlerimizi tutuklayıp, ağır bir şekilde saldıracaklarını söylediklerini, imparatorluğu tehdit ettiğini söyler, diğer taraftan haydutların imparatorluğun gücünden korkup tövbe ettiğini, onların olpan sunmasına izin verilmesi gerektiğini söyler, söyledikleri çok çelişkilidir. *Huo Tao* yine haydutların mühürsüz yabancı/barbar yazıyla yazılan mektubundan şüpheliydi, bana göre haydutların mektubu mühürlü olsa bile, kanıtlayıcı değildir. Onların tuzağına düşmediğimiz sürece, *Chen*'larımızın arasındaki ilişkiyi bozamaz, onları sınır bölgelerimize saldırma amaçlarından vaz geçtirmemiz yeterlidir. *Yaglan* aslen bize tabi olan bir yabancıdır, yağma yapmıştı, şimdi bize itaat etmeye geldi, bu bizim için olumludur, onu hemen görevlendirip kullanalım. Düşmanımıza sadık olmayanları kullanırsak, bizim sınırlarımız daha da güçlenecektir. *Kumul*'u tekrar kurmak konusuna gelince, *Çin*'in acele etmesine gerek yok diye düşünüyoruz. *Kumul* zaten üç defa kurulup üç defa yıkıldı, şimdi buranın *Wang*'ı haydutlar (*Turfanlılar* X.A.) tarafından kullanılmaktadır, halkı da dağılıp gitti. Eğer (*Kumul*'da) diğer ulustan birini atarsak, güçlü olduklarında bize düşman olacaktır, güçsüz olduklarında haydutlara itaat edecektir, istilacı olmayıp bize sadık kalacaklarını kestirmek zordur. Bana göre birini atamak faydasızdır, bu sadece yabancı *Qiuzhang*'ların (*Çin*'i) tehdit etmesi için kolaylık sağlar. Dolayısıyla (imparatorun) *Wang Qiong*'a mühürlü bir mektup yazıp, *Gansu* eyaletindeki *Shouchen* ile birlikte, yabancı elçilerin geri dönmesine eşlik etmesini, elçilerin *Mansur*'dan neden saldırdığını sormalarını emredin. Eğer o bu işi bilmediğini söylerse, *Hulinazaer*'i tutuklayıp (imparatorluğa) göndersin. Eğer bu olayı *Oiratlar* yaptıysa, kendisinin kefareti olması için suçluyu tutuklayıp getirsin. Aksi takdirde onların elçileri alıkonulsun, üzerine sefer düzenlensin, güç ve güvence bir araya gelince, haydutlar ancak haddini bilecektir. Tekrar *Wang Qiong*'a ülke için

⁵⁰⁴ Sarı Nehrin batısıdır. Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 38.

sadık olup elinden geleni yapmasını, harika bir çözüm planını hazırlamasını, yabancılardan alınan olpanın geçici bir önlem olduğunu, tahıl deposunu doldurup sınır hattını savunmanın uzun vadeli politika olduğunu emretmeli, bu sınır bölgesi için büyük bir mutluluktur.” dedi. Rapor (imparatorluğa) ulaştığında, imparator doğru olduğunu düşündü, *Wang Qiong*’a problemi dikkatlice halletmesini, yabancılardan sözlerine kolayca inanmaması gerektiğini emretti.

Ertesi yıl (1529) geldiğinde, *Gansu* eyaletinin *Xunfu*’su *Tang Ze* 唐澤 da *Kumul*’un kolayca kurulmayacağını düşünüp, (*Kumul*’da X.A.) kendi kendini yönetme politikası uygulamasını göz önünde bulundurmasını istedi. *Wang Qiong* onun önerisinin doğru olduğunu düşündü, onun önerisini rapor olarak imparatora sundu, imparator uygun gördü. O zamandan beri imparatorluk *Kumul* hakkında fazla bir şey sormadı, *Turfan*’ın olpan sunmasına izin verdi, böylece batı sınırında istikrar sağlandı. Sonra *Kumul Shibai Yanda*’nın oğlu *Mier Maheimu* tarafından işgal edildi, (8) *Turfan*’a tabi oldu. İmparatorluk yılda bir kere olpan sunmalarını emretti, bu diğer yabancılara olan davranışlarından farklıydı, (imparator) *Longqing* 隆慶 (1567-1572), *Wanli* 萬曆 (1572-1620) saltanatı dönemlerinde, imparatorluğa sürekli olpan sundu, ama *Kumul*’u yönetenler artık *Zhongshun Wang*’ın soyundan gelenler değildi.

[8527] *Liucheng* (Lükçün), bir adı *Luchen* 魯陳, diğer bir adı ise *Liuchencheng* 柳陳城’dir, *Han Sülalesi* (M.Ö. 202-220) döneminde *Liuzhong* 柳中 (Söğütler arasında)’dur, batı ülkelerinin *Changshi*’si tarafından idare edilmiştir. *Tang Sülalesi* (618-907) döneminde *Liuzhong* ilçesi kuruldu. Batıya doğru gidildiğinde *Kara Kuçu/Kuçu* ile 70 *li* (40.320 m), doğuya doğru gidildiğinde *Kumul* ile 1000 *li* (576 km) uzaklıktadır. Büyük oviden geçilir, yol kenarında ceset ve iskelet çoktur, rivayetlere göre hayalet varmış, gece ve şafakta yol alan yolcular arkadaşlarını kaybederlerse, kaybolup ölürlür. Büyük oviden çıkıp, *Liusha*’yı 流沙 (Akarkum’u) geçince, *Huoshan*’ın 火山 (Alev Dağı’nın) eteğinde, 2-3 *li* (1.152-1.728 m)

genişliğinde bir şehir vardır, bu *Lükçün*'dür. Dört tarafının hepsi tarla, bahçedir, akarsu ile çevrilidir, ağaçlar sıktır. Toprak kum darısı, buğday, keten, baklagillere elverişlidir, burada yine üzüm, şeftali, badem, boyacı aspiri, ceviz, hünnap, kavun, su kabağı vs.yetiştirilir. Ancak üzüm en çoktur, küçük ama tatlıdır, çekirdeksizdir, adı *Suozı* 鎖子 (küçük boncuk) üzümüdür. Sığır, koyun, at, deve beslenir. İklimi ılımlıdır. Halk sadedir, erkekler saç topuzu yapar, kadınlar başlarını kumaşla örterler, lehçeleri *Weiwuer* (Uygur) dilidir.

(İmparator) *Yongle* saltanatının 4. yılında (1406), *Liu Tiemuer*'i 劉帖木兒 (Liu Timur'u) *Bieshibali*'ya⁵⁰⁵ 别失八里 (Beşbalık'a) elçi olarak gönderildiğinde, ona *Lükçün*'den geçerken buranın *Qiuzhang*'ına renkli ipek-kumaş armağan etmesi emredildi. Ertesi yıl (1407), buranın *Wanhu*'su⁵⁰⁶ 萬戶 '10.000 men companies commanders' *Wachila* 瓦赤剌 imparatorluğa olpan sunmak için elçi gönderdi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 7. yılında (1409), *Fu An* 傅安 batı ülkelerinden dönerken, buranın *Qiuzhang*'ı *Fu An* ile beraber kendi elçilerini (imparatorluğa olpan sunması için X.A.) gönderdi. İmparator *Fu An*'ın yanına ipek-kumaşlar alıp onlara ihsan etmesini emretti. (İmparator *Yongle* saltanatının) 11. yılı (1413) yaz mevsiminde, (*Lükçün*) *Baiaerxintai* 白阿兒忻台 (*Kara Kuçu/Kuç*u elçisidir; X.A.) liderliğindeki elçilik heyetine kendi elçilerini ekleyip imparatora olpan sunması için gönderdi. Kış mevsiminde, *Wanhu* unvanlı *Guanyinnu*'nun 觀音奴 tekrar gönderdiği elçileri *Fu An* ile beraber imparatorluğa olpan sunmak için geldi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 20. yılında (1422), (*Lükçün*) *Kumul* ile birlikte 2000 tane koyunu imparatorluğa sundu.

(İmparator) *Xuande* saltanatının 5. yılında (1430), *Toumu* unvanlı *Ahei Bashi*⁵⁰⁷ 阿黑

⁵⁰⁵ Günümüzdeki Doğu Türkistan'ın *Jimusaer* 吉木薩爾 (Cimsar) ilçesi, *Qitai* 奇台 (Guçung) ilçesi, *Fukang* 阜康 (Fukang) şehrinden *Wulumuqi* 烏魯木齊 (Urumçi) şehrine kadar olan bölgeleri kapsar. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 124.

⁵⁰⁶ Tümenbaşı.

⁵⁰⁷ Kanaatimizce "Akbaş" olarak okunabilir.

把失 imparatorluğa olpan sunmak için geldi. (İmparator) *Zhengtong* saltanatının 5. yılında (1440) ve 13. yılında (1448) (*Lükçün*) imparatorluğa olpan sundu. Sonradan olpan sunmak için gelmediler.

Lükçün, *Turfan* ve *Kara Kuçu/Kuçu*'ya yakındır, *Lükçün Qiuzhang*'ı imparatorluğa olpan sunarken, diğerleri de hep beraber olpan sunuyordu. Sonra *Turfan* güçlenince, iki devleti (*Lükçün* ve *Kara Kuçu/Kuçu*'yu X.A.) ilhak etti.

[8528] *Huozhou* (*Kara Kuçu/Kuçu*), diğer adıyla *Hala* 哈剌 (*Karakuçu*)'dır, batısındaki *Lükçün*'e 70 li (40.320 m), doğusundaki *Turfan*'a 30 li (17.280 m) uzaklıktadır, *Han Sülalesi* (M.Ö. 202-220) dönemindeki *Cheshi Qianwang*⁵⁰⁸ 車師前王 (Ön *Turfan* Devleti)'dir. *Sui* 隋 *Sülalesi* (581-619) döneminde *Gaochang*⁵⁰⁹ 高昌 (*Kuçu*) Devleti idi. (*Tang Sülalesi*'nin imparatoru) *Tang Taizong* 唐太宗 (598-649) *Kuçu Devleti*'ni yıktı, adını *Xizhou*⁵¹⁰ 西州 olarak değiştirdi. *Song Sülalesi* (960-1279) döneminde *Huihu*'lar 回鹘 (Uygurlar) buraya yerleşip, (*Çin*'e) olpan sunmuştu. *Yuan Hanedanlığı* (1271-1368) döneminde adı *Huozhou* (*Kara Kuçu/Kuçu*) olmuştur, *Anding*, (9) *Quxian*⁵¹¹ 曲先 askeri garnizonları ile birlikte *Weiwuer* (Uygur) denilmiştir, *Dalahuachi*⁵¹² 達魯花赤 (*Daroga*) tarafından idare ediliyordu.

(İmparator) *Yongle* saltanatının 5. yılı (1406) Mayıs ayında *Honglucheng*⁵¹³ 鴻臚丞

⁵⁰⁸ Doğu Türkistan'daki *Turfan* Havzası sınırları içinde yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s.483-484.

⁵⁰⁹ *Yiduhu* 亦都護 (İdikut) şehri olarak ta adlandırılır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 302.

⁵¹⁰ *Tang Sülalesi* dönemindeki *Xizhou*, günümüzdeki Doğu Türkistan'da yer alan *Turan* bölgesine eşdeğerdir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 1023.

⁵¹¹ Günümüzdeki *Qinghai* (Köknur) eyaletinde yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 746.

⁵¹² Moğol vali.

⁵¹³ Teşrifatçı.

‘master of the ceremonies’ unvanlı *Liu Timur Beşbalık* elçilerinin geri dönmesine eşlik etti, *Kara Kuçu/Kuçu*’dan geçerken buranın prensi *Hasan*’ya⁵¹⁴ 哈散 renkli ipek-kumaş armağan etmesi emredildi. Ertesi yıl (1407) imparatorluğa elçiler ile yeşim taşı ve yerli ürünleri gönderdi. Elçiler, *Huihui*’lerin (Müslümanların) ticaret için başkente gelip burada yerleştiklerini, *Ganzhou*, *Liangzhou*’daki askerlerin çoğu zaman onların sınırdan gizlice geçmelerine izin verip, sınır bölgesinin durumunu dışarıya sızdırdıklarını bildirdi. İmparator *Yushi*’yi⁵¹⁵ 御史 ‘censor’ işi soruşturması için gönderdi, üstelik *Zongbingguan* unvanlı *Song Cheng*’ın orayı sert bir şekilde yönetmesi emretti. (İmparator *Yongle* saltanatının) 7. yılında (1409) *Kara Kuçu/Kuçu* elçileri *Halie*⁵¹⁶ 哈烈 (Herat), *Semerkant* elçileri ile beraber imparatorluğa olpan sunmak için geldi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 11. yılı (1413) yaz mevsiminde, *Kara Kuçu/Kuçu*’nun *Duzhihui* unvanlı *Baiaerxintai* elçi olarak *Andegan*⁵¹⁷ 俺的干 (Andican), (10) *Shilasi*⁵¹⁸ 失刺思 (Şiraz) dâhil olmak üzere toplam dokuz ülke elçileri ile beraber imparatorluğa olpan sunmaya geldi. Sonbahar, imparator, *Chen Cheng* 陳誠, *Li Xian* 李暹 ve diğerlerini *Kara Kuçu/Kuçu*’ya mektup, desenli kumaş, ipek ihsan etmesi için gönderdi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 13. yılı (1415) kış mevsiminde, *Chen Cheng* (Çin’e) dönerken *Kara Kuçu/Kuçu* elçileride beraber geldiler. Bundan sonra uzun bir süre gelmediler. (İmparator) *Zhengtong* saltanatının 13. yılında (1448) tekrar olpan sundu, sonradan hiç olpan sunmadı.

Burada (*Kara Kuçu/Kuçu*’da) dağ çok fazladır, rengi yeşil, kırmızı, ateş gibi, bundan dolayı *Huozhou* (Ateş Vilayeti) adı verilmiştir. İklimi sıcaktır. Yetişen tahıllar, beslenen hayvanlar *Lükçün* ile aynıdır. Şehrin genişliği on *li*’den (5.760 m) fazladır,

⁵¹⁴ Kanaatimizce “Hasan” olarak okunabilir.

⁵¹⁵ Sansürcü.

⁵¹⁶ Günümüzdeki Afganistan’ın kuzey batısındaki Herat’tır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 356.

⁵¹⁷ Özbekistan’ın doğu kısmındaki Fergana Vadisi’nin kuzeyinde yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 70.

⁵¹⁸ Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 484.

eskiden insanlar kalabalık, mabetler çoktu. Doğusunda bir harap şehir var, eskiden *Gaochang* (Kuçu) Devleti'nin başkenti idi, *Han Sülalesi* (M.Ö. 202-220) döneminde *Wuji Xiaowei*⁵¹⁹ 戊己校尉 'commandant of army farming' burayı idare ediyordu. Kuzeybatısı *Beşbalık* ile sınırlıdır. Ülke küçüktür, bağımsızlığını koruyamadı, sonradan *Turfan* tarafından ilhak edildi.

Tulufan (Turfan), *Kara Kuçu/Kuçu*'nun batısına 100 li (57.600 m), *Kumul* ile 1000 li (576 km), *Jiayuguan* ile 2600 li (1497.6 km) uzaklıktadır. *Han Sülalesi* (M.Ö. 202-220) döneminde burası *Cheshi Qianwang* (Ön Turfan Devleti)'dir. *Sui Sülalesi* (581-619) döneminde burası *Gaochang* (Kuçu) Devleti'dir. *Tang Sülalesi* (618-907), *Kuçu Devleti*'ni yıkıp, *Xizhou*, *Jiaohe*⁵²⁰ 交河 ilçesini kurdu, burası *Jiaohe* ilçesinin *Anle* 安樂 şehri idi. *Song Sülalesi* (960-1279) döneminde tekrar *Kuçu* olarak adlandırıldı, *Huihu*'lar 回鹘 (Uygurlar) tarafından işgal edildi, eskiden imparatorluğa olpan sunmuşlardı. [8529] *Yuan Hanedanlığı* (1271-1368) döneminde *Wanhu Fu*⁵²¹ 萬戶府 'brigade' kuruldu.

(İmparator) *Yongle* saltanatının 4. yılında (1406), (imparatorluk) *Beşbalık*'a elçi gönderdi, elçiler buradan (*Turfan*'dan) geçerken, renkli ipek-kumaşlar ihsan etti. Buranın *Wanhuzhang*'ı⁵²² 萬戶長 '10.000 men companies commanders' *Saiyin Tiemuer*'in 賽因帖木兒 (Seyin Timur'un) elçileri yeşim taşı sundu, elçiler ertesi yıl (1407) başkente ulaştılar. (İmparator *Yongle* saltanatının) 6. yılında (1408), bu ülkenin *Sengren*'i⁵²³ 僧人 'Budist priest' *Qinglai* 清来, öğrencisi *Faquan* 法泉 ve diğerlerini alıp, imparatorluğa olpan sunmaya geldi. *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru)

⁵¹⁹ Tarım işleri komutanı.

⁵²⁰ Doğu Türkistan'daki Turfan şehrinin *Yaer* 亞兒 nahiyesi sınırları içinde yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 484.

⁵²¹ Tümenbaşılık.

⁵²² Tümenbaşı.

⁵²³ Budist rahip.

bunların vasıtasıyla yabancıların geleneklerini değiştirmek istedi, ona (*Qinglai*'e) *Guanding Cihuiyuanzhi Putong Guoshi*⁵²⁴ 灌頂慈慧圓智普通國師 ‘preceptor of state’ unvanını verdi, onun yedi tane öğrencisine *Turfan Senggangsı Guan*⁵²⁵ 僧綱司官 ‘officials of prefectural buddhist registry’ olmasına izin verdi, onları cömertçe hediyeler verildi. O zamandan beri onun (*Qinglai*'nin) öğrencileri başkente gelip sürekli olpan sundular, asil at, akdoğan ve başka yerli ürünler sundular, *Göğün Oğlu* (*Çin* imparatoru) da onlara hediye vermek için birkaç kez memur gönderdi.

(İmparator *Yongle* saltanatının) 20. yılında (1422), bu ülkenin *Qiuzhang*'ı *Yinjiercha* 尹吉兒察 (İgirçak) *Kumul* ile birlikte 1300 tane atı olpan olarak sundu, (imparatorluk) onlara cömertçe hediyeler verdi. Kısa bir süre sonra *İgirçak*, *Beşbalık* *Qiuzhang*'ı *Waisi* 歪思 (Veys) tarafından kovulduğunda, imparatorluk başkentine kaçtı. *Göğün Oğlu* (*Çin* imparatoru) ona acıdı, ona *Dudu Qianshi* unvanı verip, memleketine geri gönderdi. *İgirçak* *Çin*'e minnettar idi, (imparator) *Hongxi* saltanatının ilk yılında (1425), kendisi bizzat kabilesini alıp imparatorluğa geldi. (İmparator) *Xuande* saltanatının ilk yılında (1426) da geldi. *Göğün Oğlu* (*Çin* imparatoru) onlara çok iyi nezaket gösterdi, (*İgirçak*) ülkesine döndükten sonra hastalanıp öldü. (İmparator *Xuande* saltanatının) 3. yılında (1428), oğlu *Mange Tiemuer*⁵²⁶ 滿哥帖木兒 imparatorluğa geldi. Kısa bir süre sonra *Dudu* unvanlı *Suoke*'nin 鎖恪 küçük kardeşi *Mengge Tiemuer*⁵²⁷ 猛哥帖木兒 imparatorluğa geldi, ona *Zhihui Qianshi* unvanı verildi. (İmparator *Xuande* saltanatının) 5. yılında (1430), *Duzhihui Qianshi*⁵²⁸ 都指揮僉事 ‘assistant military commissioner’ unvanlı *Yexian Tiemuer*⁵²⁹ 也先帖木兒 imparatorluğa geldi. (İmparator) *Zhengtong*

⁵²⁴ Memleket hocası.

⁵²⁵ Budist idari işler dairesi bakanı.

⁵²⁶ Kanaatimizce “Möngge Timur” olarak okunabilir.

⁵²⁷ Kanaatimizce “Möngge Timur” olarak okunabilir.

⁵²⁸ Askeri komiser yardımcısı.

⁵²⁹ Kanaatimizce “İsen Timur” olarak okunabilir.

saltanatının 6. yılında (1441), imparatorluk *Turfan*'ın uzun süredir olpan sunmadığını müzakere edip, *Mixier* 米昔兒 (Mısır) elçileri (*Çin*'den X.A.) memleketine geri döndüğü zaman, elçilerin (imparatorluk tarafından verilen X.A.) para, ipek-kumaşları buranın (*Turfan*'ın) *Qiuzhang*'ı *Balamaer*'a⁵³⁰ 巴刺麻兒 armağan etmesini istedi. Ertesi yıl (1442), (*Turfan*) elçilerden imparatorluğa olpan gönderdi.

Başlangıçta, *Turfan*, *Yutian*⁵³¹ 于闐 (Hoten), *Beşbalık* ve diğer büyük ülkeler arasında olduğu için, gücü çok zayıftı. Sonradan *Kara Kuçu/Kuçu*, *Lükçün*'ü işgal etti, kendi topraklarına ekledi, devletin gücü gitgide arttı, buranın *Qiuzhang*'ı *Yemili Huozhe* 也密力火者 (İmil Hoca) kendini *Wang* ilan etti. (İmparator) *Jing tai* saltanatının 3. yılında (1452), (*Turfan Wang*'ı X.A.) yanına eşi ve *Toumu*'ları alarak imparatorluğa olpan sunmak için geldi. (İmparator) *Tianshun* saltanatının 3. yılında (1459), tekrar olpan sundu, imparatorluk onların 24 elçisine memurluk unvanı verip rütbesini yükseltti. (İmparatorluk) arka arkaya *Zhihui* unvanlı *Bai Quan* 白全, *Duzhihui* unvanlı *Sang Bin*'i 桑斌 bu ülkeye (*Turfan*'a) elçi olarak gönderdi.

(İmparator) *Chenghua* saltanatının ilk yılında (1465), *Liguan* unvanlı *Yao Kui* ve diğerleri *Turfan*'ın üç veya beş senede bir kere olpan sunması gerektiğini, gelenlerin on kişiden fazla olmaması gerektiğini kararlaştırdı. (İmparator *Chenghua* saltanatının) 5. yılında (1469), (*Turfan* imparatorluğa X.A.) elçi gönderip olpan sundu, [8530] buranın *Qiuzhang*'ı *Ali* 阿力 (Ali) kendini sultan olarak adlandırdı, (elçilerden gönderdiği X.A.) raporunda (imparatorluktan) akdoğan, eyer, ejderha işlemeli kıyafet, renkli ipek-kumaş ve diğer eşyalar verilmesini arz etti. *Li Bu* talep ettiği şeylerin çok olduğu için yasaya aykırı olduğunu, taleplerinin hepsini kabul etmemek gerektiğini söyleyip, onlara sadece renkli ipek-kumaş, desenli kumaş ihsan etti. Ertesi yıl (1470) tekrar olpan sundu, sunduğu raporunda (imparatorluktan) *Çin* kanunu, davul, eyer, *Gaoli* 高麗 (Kore) kumaşı verilmesini arz etti. İmparatorluk istişare ettikten sonra

⁵³⁰ Kanaatimizce “Balamir” olarak okunabilir.

⁵³¹ Günümüzdeki Doğu Türkistan'ın Hoten şehridir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 1128.

kabul etmedi.

Bu sırada *Turfan* gittikçe güçleniyordu, ama *Kumul'un* efendisi olmadığı için gücü zayıftı, *Ali* (*Kumul'u*) işgal etmek istiyordu. (İmparator *Chenghua* saltanatının) 9. yılı (1473) ilkbaharda, *Ali* ordusuyla şehre saldırdı, *Wang'ın* annesini esir alıp, altın mührü ele geçirdi, bir bölük askeri şehrin savunması için yerleştirdikten sonra (*Kumul'dan*) ayrıldı. İmparatorluk (*Kumul*) işlerinin halledilmesi için *Li Wen* ve diğerlerini gönderdi, ama başaramadan geri döndüler. *Ali* eskisi gibi (imparatorluğa) olpan sundu, bir yıl içinde, üç kez elçiler geldi, imparatorluk onlara yine nazık davrandı, onlara karşı sert kelimeler söylemedi. Böylece olpan elçileri daha çok kibirli oldu, (imparatorluktan) evcilleştirilmiş fil ihsan etmesini istedi. *Bing Bu* fil savaş ve savunmada kullanılır, protokol kurallarına göre sadece olpan sunmak vardır, talep etmek yoktur diye, onların taleplerini reddetti. Elçiler tekrar yine (*Turfan'ın*) *Kumul* şehrini ele geçirdiğini, *Oirat'lardan Yantan Wang'ın* 俺檀王 10.000 süvarisine sahip olduğunu, yine *Quxian'i* işgal edip *Yisike'nin* 亦思渴 *Toumu'su* *Daolahuozi'yi* 倒刺火只 tutukladıklarını söyleyip, imparatorluktan elçi gönderip yolların açılmasını, ilişkilerin düzeltilmesini arz etti. İmparator: “Batıya giden yol engelsizdir, memur göndermeye gerek yok. Eğer *Ali* içtenlikle olpan sunmak istiyorsa, imparatorluk onların önceki işlediği suçlarını görmezden gelecektir, yine ona saygıyla davranılacaktır” dedi. Elçiler yine *Chijin* ve diğer askeri garnizonların eskiden beri kendilerine husumeti olduğunu söyleyerek dönerken kendilerini korumak üzere general ve askerlerin eşlik etmesini talep etti, (elçiler) her ne kadar *Ali Kumul'u* ele geçirmişse de, sadece (*Kumul'un*) malını alıp olpan malı olarak kullandığını bildirdiler. Elçiler ailelerini rehin olarak sınır bölgesinde bırakabileceklerini, (imparatorun) kendilerine vereceği fermanı, döndüklerinde *Wang'larına* fermanı iletip, (*Kumul*) şehrinin mührünü teslim etmesini söyleyeceklerini belirttiler. İmparator talebi kabul etti ve askerlerin onların dönmesine eşlik etmesine izin verdi, fermanı onlara verip *Ali'ye* iletmesini, *Ali'nin* (*Kumul*) şehrinin mührünü ve *Wang'ın* annesini teslim ederse, onunla eskisi gibi

uzlaşabileceğini söyledi. Elçilik heyeti geri döndükten sonra yine bir elçilik heyetini başkente olpan sunması için gönderdi, ama işgal ettiği *Kumul*'u geri teslim etmedi.

(İmparator *Chenghua* saltanatının) 12. yılı (1476) Ağustos ayında, *Ganzhou*'nun *Shouchen*'i gönderdiği raporunda yabancı (*Turfan*) elçilerinin, *Wang*'ın annesinin öldüğünü, şehir mührünün bulunduğunu, imparatorluk emrettiği zaman hemen teslim edeceğini söylediklerini bildirdi. Daha önce imparator, elçilerin olpan sunmasını reddetmişti, bu haberi duyunca hemen elçilerin başkente gelmesine izin verdi. *Dachen*'lar elçilere hoşgörölü davrandı, uzaktaki palyaço'yu (*Sultan Ali*'yi X.A.) endişe ettirmedi.

(İmparator *Chenghua* saltanatının) 14. yılında (1478), *Ali* öldü, oğlu *Aheima* 阿黑麻 (Ahmed) sultanlık tahtını devraldı, elçi gönderip olpan sundu. (İmparator *Chenghua* saltanatının) 18. yılında (1482), *Kumul*'un *Dudu*'su *Hancin* gizlice (*Ahmed* tarafından ele geçirilmiş olan X.A.) *Kumul*'a doğru asker gönderdi, kazandı. Haydut general *Yaglan* kaçtı. *Ahmed* bundan oldukça korktu. İmparatorluk bu işte *Hancin*'in katkısının olduğunu müzakere edip, onu *Wang* olarak atamak istedi. *Ahmed* bunu duyunca, sinirlendi: “*Hancin Zhongshun* (*Wang*'ın) soyundan değildir, nasıl atanır!” dedi. Dolayısıyla *Hancin* ile sahte bir dünürlük oluşturdu.

[8531] (İmparator) *Hongzhi* saltanatının ilk yılında (1487), *Ahmed* bizzat kendisi *Kumul* şehrine geldi, hileyle *Hancin*'i kendi tarafına çekip, tuzağa düşürüp onu öldürdü, şehri (*Kumul*'u) tekrar işgal etti, (imparatorluğa) elçilerden olpan gönderdi; Kendisinin *Hancin* ile evlilik akrabalığı oluşturduğunu, kendisine ejderha işelemeli kıyafeti ve dokuz ejderha desenli kıyafet verilmesini arz etti. Elçiler *Ganzhou*'ya vardıklarında, *Hancin*'in öldürüldüğü haberi imparatorluğa ulaşmıştı, imparatorluk onları suçlamadı, ama elçilerin geri dönüp, efendisine işgal ettiği toprakları geri vermesini söylemesini emretti. Yabancı haydutlar (*Turfanlılar*) imparatorluğa karşı direnmenin kolay olduğunu düşünüp, emire uymadılar, tekrar elçi gönderip olpan sundu. *Liguan* onlara verilen hediyelerin azaltılıp, onların elçilerinin alıkonulmasını müzakere etti, yabancı haydutlar ancak biraz korktu.

(İmparator *Hongzhi* saltanatının) 3. yılı (1490) ilkbaharda, (*Turfan* elçileri X.A.) *Semerkant* elçileri ile beraber imparatorluğa aslan sundu, şehrin (*Kumul*'un) mührünü iade edeceğini, imparatorluğun da alıkonulan elçileri serbest bırakmasını dile getirdi. *Liguan* kabul etmemek gerektiğini söyledi, imparator dinlemedi. Elçiler döndüğü zaman, imparatorluk *Neiguan*⁵³² 内官 ‘eunuch’ unvanlı *Zhang Fei*'nin 張芾 elçilere eşlik etmesini, *Neige*'nin⁵³³ 內閣 ‘grand secretariat’ bir ferman hazırlamasını emretti. *Gechen*⁵³⁴ 閣臣 ‘grand secretary’ unvanlı *Liu Ji* 劉吉 ve diğerleri: “*Ahmed* imparatorluğun lütfuna ihanet etti, imparatorluğumuz tarafından atanan *Hancin*’i öldürdü, uygun olan general gönderip onun yuvasını⁵³⁵ bozup, soyunu kurtmaktır, böylece *Çin*’in hincını çıkarması için ancak yeterli olacaktır. Veya onları derhal bastırmayıp, eski imparatorların yaptığı gibi *Yumenguan*’i⁵³⁶ 玉門關 (Yeşim Taşı Kapısını) kapatıp, olpan elçilerini kabul etmezsek, devletimize zarar gelmez. Fakat şimdi imparator onların elçilerine düşkün, onlara cömertçe hediyeler verdi, memurlar onların geri dönmelerine eşlik etti, bu nasıl bir düşüncedir? Majesteleri iş yaparken yasalara, kurallara uyumalıdır, şimdi sebepsiz yabancıları saraya getirip aslan oyunu seyrediyor, onlara saray malzemeleri hediye olarak verildi, onların böbürlenip gösteri yapmasına neden oluyor. Başkentteki herkes bu olayı duyunca çok şaşırdı, (imparator) *Zuzong* 祖宗 saltanatından bu yana, böyle bir olay olmamıştı dediler. Majesteleri neden kendisinin gururunu mağdur edip, canavar oyunu seyrediyor, garip sözlü, garip kıyafetli insanlar sessiz, mukaddes yerin düzenini bozuyor. Üstelik elçi *Manlatuer* 滿剌土兒 *Hancin*’in kayınpederidir, efendisini unutup düşmanına hizmet ediyor, bu ahlaksız insanların yapacağı iştir.

⁵³² Harem ağası.

⁵³³ Baş sekreter.

⁵³⁴ Sekreter.

⁵³⁵ Ana metinde yuva kelimesi kullanılmıştır. Bizde ana metne sadık kalarak bu kelimeyi kullanmayı tercih ettik.

⁵³⁶ *Gansu* eyaletinin *Dunhuang* şehrinde yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 1136.

Dahası *Ahmed* insan ve at toplayıp, *Suzhou*'nu istila etti, olpan sunmak adıyla olpan sunsada, niyetinin gerçekten ne olduğunu tahmin etmek zordur. *Bing Bu* müzakere edip elçileri alıkoymayı önerdi, bu öneri makuldur. Eğer *Zhang Fei*'nin ilerlemesi durdurulmazsa, elçileri ülkesine döndüğünde, *Ahmed* mutlaka Çin imparatorunun nadir hayvanlardan etkilendiğini düşünecektir, *Chen*'lar ülke için tavsiyelerde bulundular, ama imparator dinlemedi, bizim yine ne çaremiz olsun. Yabancı haydutların (*Turfanlıların*) hırsı, imparatorluğumuzun prestijine zarar veriyor, bundan daha kötü bir şey olmasa gerek.” dedi. Rapor (imparatorluğa) iletilince, imparator, *Zhang Fei*'nin ilerlemesini durdurdu, yine (imparatorluk) *Gechen* ve orduya sınırı kapatıp olpan sunulmasını durdurmak hakkında iki işi sordu. *Liu Ji* ve diğerleri durumun buna izin vermeyeceğini, ama onlara verilen hediyelerin azaltılmasını söyledi. Yine aslanı beslemek için her gün iki koyun gerektiğini, on yılda 7200 koyun gerektirdiğini, aslanı korumak için günde 50 *Xiaowei*⁵³⁷ 校尉 ‘commandant’ gerektirdiğini, yılda 18.000 insan gücü gerektirdiğini söyledi. Eğer besleme durdurulursa, aslanın kendisi öleceğini, bu da bir güzel iş olarak düşünülebileceğini söyledi. Ama imparator bu öneriyi kabul etmedi.

[8532] Sonbaharda, (*Turfan*) yine deniz yoluyla elçilerden (imparatorluğa) aslan sundu, imparatorluk olpanı reddetmesini emretti, ama elçiler gizlice başkente geldiler. *Liguan* yolda boyunca görevli olan memurların suçlarının soruşturulmasını, aynı zamanda elçilerle görüşmeyi reddetmesini söyledi, imparator öneriyi kabul etti. O zamanda, imparatorluğun içinde ve dışında istikrar sağlanmıştı, *Dachen* unvanlı *Ma Wensheng*, *Geng Yu* 耿裕 ve diğerleri, devleti idare etmenin yollarını biliyordu, çok kez gelen elçilerinin sayısını ve onlara verilen hediyelerin sayısını azalttı, *Ahmed* ancak Çin’de kabiliyetli kişilerin olduğunu anladı. (İmparator *Hongzhi* saltanatının) 4. yılı (1491) sonbaharda, (*Turfan*) yine elçilerden (imparatorluğa) aslan sundu, yağmaladığı altın mührü ve on bir şehri teslim etmekte istekli olduğunu dile getirdi. *Bianchen* bunu imparatorluğa bildirdi, imparator izin verdi, onlar gerçekten altın

⁵³⁷ Komutan.

mührü ve şehri iade etti. Ertesi yıl (1492) imparatorluk *Shanba*'yı *Zhongshun Wang* olarak tayin etti, onu *Kumul*'a yerleştirdi, *Ahmed*'in elçilerine cömertçe hediyeler verdi, daha önceden alıkonulan elçileri serbest bıraktı.

(İmparator *Hongzhi* saltanatının) 6. yılı (1493) ilkbaharda, *Turfan*'ın önceden gönderdiği 27 kişilik elçilik heyeti geri döndü, hala sınırdan çıkmamışken, sonradan gelen 39 kişilik ikinci elçilik heyeti başkentte idi, *Ahmed* tekrar *Kumul*'a saldırdı, *Shanba*'yı esir alıp götürdü. İmparator, *Shilang* unvanlı *Zhang Hai* ve diğerlerinin işleri halletmelerini emretti, (*Turfan*) elçilerine iyi davrandı, saraya girmelerine izin verdi. *Liguan* unvanlı *Geng Yu* ve diğerleri sunduğu raporda: “İmparatorluk yabancıları kontrol altına almalı, devlet kurumunu korumalı. Yabancı elçiler geçen sene başkente gelmişlerdi, ancak uzun bir süre imparator huzuruna çağırılmadı, bu yıl mart ayından itibaren, imparator iki kere onları huzuruna çağırdı, onlara ipek-kumaş, koyun, şarap armağan etti, bu tam onların kibirli ifadeler kullanılan raporu sunduğu zaman idi, bu değersiz insanlar hiçbir şey bilmezler, imparatorluğun onlara eskisinden daha iyi davranmasının nedeninin onlardan korkmamız olduğunu düşünürler. Bu olay devletin gururuyla ilgilidir, mutlaka dikkatlice davranmamız gerekir. Üstelik bu haydut (*Ahmed*) inatçı ve kabadır, uzun zamandır içinde hırs kin besliyordu. Gönderdiği elçiler mutlaka onun yakın ve güvendiği insanlardır, şimdi onların saraya girip çıkmalarına izin verirse, onlara karşı tedbir alınmadı demektir. Eğer asi biri fırsattan yararlanıp, amaçlarına ulaşırsa, pişman olmak için çok geç olacaktır. Şimdi elçi *Xieyi Mansuer*⁵³⁸ 寫亦滿速兒 ve diğerlerini karşılama töreni ve hediye verme işleri bitti, onlar hala geri dönmek istemiyorlar, imparatorluğun onları tekrar huzuruna çağırması (durumunda orada olmamaktan X.A.) endişe ettiğini söylüyorlar. Uzak yerlerde üretilen ürünleri hazine olarak görmemek lazım, böylece uzak yerdekiler kendileri bağlılığını bildirmeye gelirler. Aslan bir yırtıcı hayvandır, şaşıracak birşey yoktur, majestelerinin bu hayvanı görmek için kendini yormasına değmez, bununla ıssız yerden gelen değersiz haydutların sizin kutsal yüzünüzü

⁵³⁸ Kanaatimizce “Şeyh Mansur” olarak okunabilir.

görmesi sağlandı, böylece kendileri için bahane buldular.” dedi. Rapor (imparatorluğa) ulaştırılınca, imparator elçileri geri gönderdi. *Zhang Hai* ve diğerleri *Gansu* eyaletine geldiler, imparatorluğun emrine göre, olpanları reddettiler, önceden ve sonradan gelen 172 elçiyi sınırda alıkoydular, *Jiayuguan*’i kapattılar, uzun zaman bu olpan yolunu kapattılar. *Xunfu* unvanlı *Xu Jin* ve diğerleri, gizlice askerlerle *Kumul*’a saldırdı, *Yaglan* kaçtı, böylece *Ahmed* yavaş yavaş korkmaya başladı. Onlara komşu ülkeler (imparatorluğa) olpan sunamayınca, *Ahmed*’i suçladılar. (İmparator *Hongzhi* saltanatının) 10. yılı (1497) kış mevsiminde, *Shanba*’yı geri gönderdi, olpan sunabilmelerini arz etti, imparatorluk müzakere edip izin verdi. (İmparator *Hongzhi* saltanatının) 12. yılında (1499), elçilerinin tekrar arz etmesiyle, imparatorluk eskiden *Guangdong*’a 廣東 (Kanton’a) sürgün edilen elçilerinin ülkelerine geri dönmelerine izin verdi.

[8533] (İmparator *Hongzhi* saltanatının) 17. yılında (1504), *Ahmed* öldü, oğulları taht mücadelesi yüzünden, birbirlerini öldürdü. Kısa bir süre sonra büyük oğlu *Mansur* sultanlık tahtını devraldı, eskisi gibi olpan sundu. Ertesi yıl (1505) *Zhongshun Wang Shanba* öldü, oğlu *Bayaça* tahtı devraldı, (*Bayaça*) aptal ve ahlaksızdı, (*Kumul*) devleti daha çok karıştı. *Mansur*’un kurnazlığı babasından (*Ahmed*) daha ötedeydi, tekrar *Kumul*’u işgal etmek istedi.

(İmparator) *Zhengde* saltanatının 4. yılında (1509), *Mansur*’un küçük kardeşi *Cin Timur Ganzhou*’da alıkonulmuştu, olpan elçileri (*Cin Timur*’un) geri verilmesini arz etti. İmparatorluk müzakere edip kabul etmedi, sonradan *Ganzhou*’nun *Shouchen*’ı rapor gönderip arzda bulunmasıyla (*Cin Timur*’u) geri gönderdi. (*Cin Timur*) geri dönünce hemen sınır bölgesinin durumunu kardeşine söyledi, kardeşi ile beraber asilik etmeyi planladı. (İmparator *Zhengde* saltanatının) 9. yılında (1514), (*Mansur*) hileyle *Bayaça*’yı imparatorluğa karşı kendi tarafına çekip, tekrar *Kumul*’u işgal etti. İmparatorluk işlerin halledilmesi, şehir mührünü geri alması için *Peng Ze*’yi gönderdi. *Mansur*’un adamlarından *Tazhiding* (Taceddin) tekrar (*Kumul*’u) işgal etti, ve *Mansur*’u *Suzhou*’ya saldırmaya teşvik etti. O zamandan sonra, *Kumul* geri

alınamadı, bunun belası *Gansu* eyaletine kadar bulaştı. Bu sırada imparatorluk *Chen*'leri arasında didişmeler yaşandı, yabancıların *Qiuzhang*'ı bu iç çatışmaları görünce, onların aralarını daha da bozmaya çalıştı, haydutlar içtenlikle *Göğün Oğluna* (*Çin* imparatoruna) hizmet etmekte olduğunu bildirdi, böylece *Çin* büyük zarara uğradı, haydut (*Turfan*) daha çok güçlenip haddini aştı.

(İmparator *Zhengde* saltanatının) 15. yılında (1520), (imparatorluk *Turfan*'ın X.A.) tekrar olpan sunmasına izin verdi. *Gansu* eyaletinin *Xunan*'i⁵³⁹ 巡按 'regional inspector' *Pan Fang* 潘倣: “Yabancı haydutlar asi davranıp, insanları öldürüp, mallarını yağmaladı, yaptıkları trajik durumu sözle ifade etmek zordur. Şimdi gerçi onlar pişman olmuşlarsada, önce işlediği suçlarının onbinde birini bile kurtarabilecek mi? Gerçi birkaç yıldır, *Guan*'i (*Jiayuguan*'i) kapattık, ama onların işlediği suçları soruşturmadık. Şimdi onlar zor durumda kaldığı için bize olpan sunup aramızın düzeltilmesini istiyor, üstelik bizim niyetimizi, gerçek durumumuzu gözetlemek istiyor, planlarımızı geciktirip, bizim malımıza göz dikiyorlar. Eğer şimdi biz onların suçlarını az da olsa soruşturmazsak, onların bize olan saygısızlığı, kibri daha da artacak, onların bize tekrar meydan okumasına neden olacak, bu *Çin*'in yabancıları idare etmesi için iyi bir strateji değildir. Dahası, yabancılar mektuplarında itaatsızlık kelimeleri kullanmış, (imparatorluğa karşı) direnme cesareti ifade edilmiş, şimdi tam onların tövbe edip olpan sunmayı arz ettiği gündür, ama böyle küçük düşürücü, küçümseyici, saygısız kelimeler kullanması, içindeki kurnazlığı, hainliği belli ettirmektedir. Eğer gelenleri reddetmemek, yabancıları idare etmekteki yöntemse, o zaman onların işlediği bütün suçları görmezden gelmek gerekir, onların elçilerini kabul edersek, onlar sarayın hediyelerine daha da düşkün olacaktır, pazarda kendilerince ticaret yapıp, büyük kâr elde edip geri döneceklerdir. Onların arzuları yerine getirildikten sonra, kibirleri kaçınılmaz olarak yeniden filizlenir, biraz memnuniyetsizlik olunca, mazeretler arayacak, bize tekrardan meydan okuyacaktır, bu tam gelecekte olacak olan olaydır. Onlar ihanet etsede, onları cezalandırmadık,

⁵³⁹ Bölge müfettişi.

aksine yağmalayıp kâr elde etti. Olpan sunmaya geldiklerinde (imparatorluk tarafından X.A.) eğer reddedilmez, üstelik hediye vermenin şerefini kazanırlarsa, böyle bir şeyi (meydan okumak X.A.) korkup yapmamasına bir neden yoktur. Bana göre şimdi onların zor durumda olduğunu fırsat bilip, onları korkutup itaat ettirme planını uygulamak gerekir. Gerçi biz onların tövbe sözlerini kabul edebiliriz, ama şimdilik onların elçilerinin gelip olpan sunmasını kabul etmemeliyiz, ferman yayınlayıp onların itaatsızlığını kınayıp, onlardan hala itaat etmeyenlerin itaat etmelerini emretmeliyiz. [8534] Yabancıların mektuplarında şüpheli durumlar bulunduğunda, titizce inceleyip soruşturmalı, onlara Çin'in gururuna, imparatorluğun prestijine kolayca dokunulmayacağını bildirilmeli, böylece onların ihanet düşüncesi filizlenmez. (İmparatorluğa) uzun süre itaat edeceklerdir.” dedi. O sırada *Wang Qiong* bütün gücüyle müzakere etmeye çalışmış olsada, onun önerisi kabul edilmedi.

Ertesi yıl (1521), (imparator) *Shizong* 世宗 tahtı devraldı, haydutların güvendiği *Xieyi Huxian* öldürülmüştü, haydutlar dayanağını kaybettikten sonra, tekrar sınır bölgesine saldırdı. (İmparator) *Jiajing* saltanatının 3. yılında (1524), haydutlar *Suzhou*'ya saldırdı, *Ganzhou*'nu yağmaladı, (imparator *Jiajing* saltanatının) 4. yılında (1525) tekrar *Suzhou*'ya saldırdı, ama her seferinde başarılı olamadı. Böylece onlar alçakgönüllü sözlerle olpan sunmayı arz etti. Bu tam *Zhang Cong*, *Gui E* ve diğerlerin sınırda olay yaratmaya çalıştığı zaman idi, böylece onlar gizlice *Mansur*'u kanadı altına alıp imparatorluğa olpan sunmasını sağladılar. Haydutların ekibi olan *Yaglan*, aslında *Quxian*'lidir, küçükken yabancılar tarafından esir alınmıştı, büyüyünce hem kurnaz hem güçlü olarak yetişti, *Ali* kendi küçük kız kardeşini onunla evlendirip, ona orduyu yönetme yetkisi verdi, uzun süre batının sınır bölgesinde başa bela oldu, şimdi efendisi *Mansur*'a karşı kabahat işledi, (imparator *Jiajing* saltanatının) 7. yılı (1528) yaz mevsiminde, 2000 kişilik ordusuyla imparatorluğa gelip sığındı. *Tiemuerge Tuba* 帖木兒哥土巴 (11) adındaki kişiler *Shazhou*'daki yabancılardır, *Turfan* onları kendine itaat ettirip kendilerine hizmet ettiriyordu, (*Turfan*) her sene onlardan kadın, öküz, at alıyordu, yapılan zulüme

dayanamayınca, kabilesinden bin çadırılık aileyi alıp imparatorluğa sığındı. *Bianchen* onların hepsini (*Çin*'in) iç bölgelerine yerleştirdi.

Mansur sinirlendi, adamlarından *Hulinazaer*'i 虎力納咱兒 *Oiratların Suzhou*'ya saldırması için teşvikte bulunmasını emretti, başarılı olamadı, imparatorluğa olpan sunabilmesi için elçiler gönderdi. *Zongdu*⁵⁴⁰ 總督 'supreme commander' unvanlı *Wang Qiong*'un onları kabul etmesini (imparatorluktan) arz etti, *Zhanshi* unvanlı *Huo Tao*: "Yabancılar *Kumul*'a saldırdığından beri, imparatorluk *Chen*'lerinden bazıları onların imparatorluğa olpan sunmasına izin verilmesini, bazıları ise olpanların reddedilmesini önerdi, imparatorun yabancı/barbar yazıyla yazılan tövbe mektubunu sunduğunda ancak olpan sunmalarına izin verilmesini emretti. Şimdi *Wang Qiong*'un tercüme edip sunduğu yabancı/barbar yazıyla yazılan mektup, hepsi onun emri altındaki adamlarının sözleridir, mühür basılmadığı için kanıtlanması zordur. Eğer biz aceleyle onların taleplerini kabul edersek, korkarım yabancıların saldırma isteği daha çok artacaktır, gelecekte onları idare etmek daha zor olacaktır. Bu endişelenecek ilk şeydir. *Kumul* şehri sözde iade edilmişse de, gerçekte teslim edilmedi, nasıl da eskisine döndü diyebiliriz. Bazıları (*Kumul*'u bırakıp X.A.) göz ardı etme önerisinde bulundu, karşı taraf (*Turfan*) daha çok hırslandı, gelecekte mutlaka bizim *Handong Askeri Garnizonumuzu* yağmalayacaklardır, bizim *Chijin Askeri Garnizonumuzu* teşvik edip, bizim *Guazhou, Shazhou*'nu işgal edecektir. Dışta *Oiratlar* ile işbirliği yapıp, içeride *Hexi*'yi taciz edecektir, böylece sınır bölgesinde tehlike hiçbir zaman bitmeyecektir. Bu endişe etmeye değer ikinci şeydir. *Yaglan* yabancı *Qiuzhang*'ın en güvendiği kişidir, adamlarıyla bize gelip sığındı, ama karşı taraf (*Turfan*) onun nereye gittiğini bilmediğini söylüyor, o teslim oldu gibi davranıp bizi kandırmadığını nasıl bilelim. Gelecekte bizim sınırlarımıza saldırırsa, sebebi de bizim onun asi *Chen*'i barındırmamız olacaktır. Eğer biz bu asi *Chen*'i ona teslim etmezsek, onlar bizim *Kumul*'u bize geri teslim etmeyecektir. Ondan sonra batı sınırında çok olay yaşanacaktır, *Kumul* sonuçta geri teslim edilmeyecektir. Bu

⁵⁴⁰ Başkomutan.

endişe etmeye değer üçüncü şeydir. *Yaglan* geldiğinden beri, ona gıda temin ettik, masraf oldukça fazla oldu, bunu uzlaştırma politikası diyor, böyle yapmaktan başka çaremiz yoktur. Eğer yabancı *Qiuzhang* adamlarıyla sınıra gelip, haini (*Yaglan*'ı) isterse, [8535] bizim onu teslim etmemiz mi gerekiyor yoksa teslim etmememiz mi? Üstelik eğer *Yaglan* içinde kötü niyet besleyip, sınırdaki kaos çıkarırsa, iç ve dıştan yardım isterse, onlara karşı nasıl savunmamız gerekir? Endişe etmemize değer dördüncü şey budur. Şimdi *Shanxi* 陝西 eyaleti kıtlıkla boğuşuyor, *Gansu* eyaleti yalnız bırakılırsa tehlikelidir, *Kumul*'dan vazgeçilebilir. Ama bana göre, *Kumul*'u korumak *Gansu* ve *Shanxi*'yi korumak demektir, *Gansu*'yu korumak *Shanxi*'yi korumak demektir. Eğer *Kumul*'u savunmak zor deyip *Kumul*'u terk edersek, o zaman *Gansu*'yu savunmak zor diye *Gansu*'yu terk etmemiz mi gerekiyor? Eski imparatorun *Kumul*'u inşa etmesi, *Yuan Hanedanlığı* dönemindeki kalıntı güçlerinin kendi ayakları üzerinde durabilmesiydi, o yüzden inşa etmişti. Karşı taraf (*Turfan*) onun (*Kumul*'un) adından faydalandı, biz ondan yararlandık. Şimdi *Zhongshun* (*Wang*'lık) tahtı üç nesildir hiç kimse tarafından devralınmadı, tanrı onları yok etmek isterse, kim onlara yardım edebilecek. Şimdiki uluslar içinden, *Kumul*'u koruyabilecek kahraman, yetenekli birini seçip, altın mührü ona versek, bütün yabancılar uyum içinde yaşarlarsa, onları bizim için kalkan olarak kullansak, bu yeterlidir, eğer mutlaka *Zhongshun* (*Wang*'ın) soyundan birinin atanması gerekirse, bu onların çok inatçı olduğunu gösterir.” dedi.

(*Huo Tao*'nın sunduğu X.A.) rapor imparatorluğa sunulduğunda, imparator onun sınırı savunmadaki planını övdü, müzakere edilmesi için *Bing Bu*'ya devretti. *Shangshu* unvanlı *Hu Shining* ve diğerleri *Yaglan*'dan vaz geçmemek gerektiğini, *Kumul*'u tekrar inşa etmeye gerek kalmadığını, (*Kumul*'da) kendi kendini yönetme politikasını uygulaması gerektiğini ısrarla beyan etti, imparator onların önerisini kabul etti. O andan itibaren yabancı *Qiuzhang*'ın olpan sunmasına izin verdi, ama *Kumul* şehri, altın mühür ve *Zhongshun Wang*'ın durumunu hiç soruşturmadı, *Hexi* biraz da olsa istikrar sağladı, ama *Mansur* daha da kibirli oldu.

(İmparator *Jiajing* saltanatının) 12. yılında (1533), (*Mansur*) elçi gönderip (imparatorluğa) üç işi rapor etti: ilki, *Xunfu* unvanlı *Chen Jiuchou*'nun suçunu sorgulamasını istedi; ikincisi, uzlaşmak için memur göndermesini istedi; üçüncüsü, hain *Yaglan*'ın teslim edilmesini istedi. Raporda kullanılan sözler oldukça isyankar ve kibirliydi, imparatorluk onları cezalandırmadı, ama olpan sunması, sözlerine dikkat etmesi hakkında uyarıda bulundu. Ama *Xieyi Huxian*'in ölümü, *Tazhiding*'in (Taceddin'in) helak olması, *Yaglan*'ın (imparatorluğa) teslim olmasının ardından, *Mansur* dayanağı olan gücü kaybetti, gücü gittikçe zayıfladı, emri altındakiler başına buyruk hareket etmeye başladı, kendilerini *Wang* olarak hitap edip olpan sunanların sayısı on beşe ulaştı, siyasi iktidar merkezileşmedi.

(İmparator *Jiajing* saltanatının) 15. yılında (1536), *Gansu* eyaletinin *Xunfu*'su *Zhao Zai* sınır işleri hakkında bilgi verip: “Yabancı *Qiuzhang* defalarca itaat etti ve defalarca isyan etti, biz onları çok kez bastırdık, onlara çok fazla güvendik, bu onların dolandırıcı, kurnaz olmasını sağladı. Gelecekte onlar bir kez saldırırsa, onların gönderdiği elçileri öldürmeliyiz, elçilerle gelenleri *Liang Yue*'ye⁵⁴¹ 两粤 (İki Yue'ye) sürgün edip, *Guan*'i (Jiayuguan'i) kapatıp olpan sunmasını reddetmeliyiz. Günahlarına tövbe etseler bile, sadece olpan sunmasına izin verip, alıkonulan elçileri iade etmemeliyiz. Onları içten bağlılık hissettirip, dıştan korkutmalıyız, böylece onlar sınıra saldırmaya cesaret edemeyecektir.” dedi. İmparator bu öneriyi kabul etti.

[8536] (İmparator *Jiajing* saltanatının) 24. yılında (1545), *Mansur* öldü, büyük oğlu *Sha* 沙 (Şah) sultanlık tahtını devraldı, küçük kardeşi *Maheima* 馬黑麻 (Muhammed) de kendini sultan ilan etti, *Kumul*'u aralarında paylaştılar. Kısa bir süre sonra kardeşler birbirine saldırdı, *Muhammed* abisine karşı direnmek için *Oiratlar* ile evlilik akrabalığı oluşturdu, üstelik *Shazhou*'da tarla açıp, saldırmayı planladı. Onun adamları *Bianchen*'a işleri rapor edince, *Muhammed Guan*'e (Jiayuguan'e) gelip imparatorluğa olpan sunmayı, kendisini ise iç bölgeye yerleştirmesini arz etti.

⁵⁴¹ Şimdiki *Guangdong* (Kanton) ve *Guangxi* 廣西 iki bölgeyi göstermektedir.

Bianchen onu durdurunca, memleketine geri dönüp, kardeşiyle beraber yaşadı. *Zongdu* unvanlı *Zhang Hang* 張珩 bu olayı imparatorluğa rapor etti, onların olpan sunmasına izin verildi. (İmparator *Jiajing* saltanatının) 26. yılında (1547), onların (*Turfan*'ın) beş senede bir kere olpan sunmasını belirledi. Sonradan onlar belirlenen tarihte imparatorluğa olpan sundu, fakat olpan elçilerinin sayısı gitgide arttı. (İmparator) *Shizong* 世宗 (1521-1567) saltanatının son yıllarında, (imparatorluğa sunulan X.A.) yabancı/barbar yazısı ile yazılan mektubun sayısı 284'e ulaştı. İmparatorluk onların isteklerini geri çevirmedi, hepsine hediyeler verildi.

(İmparator) *Longqing* saltanatının 4. yılında (1570), *Muhammed* abisinin tahtını devraldı, elçi gönderip imparatorluğa teşekkür etti. Onun (*Muhammed*'in) küçük kardeşi *Suofei*⁵⁴² 璚非 dâhil toplam üç kişi kendini sultan ilan etti, elçi gönderip imparatorluğa olpan sundu. *Liguan* onlara karşı verilen tören ve hediye verme işlerinin azaltılmasını, onların elçilerinin *Muhammed*'in elçileri ile beraber imparatorluğa olpan sunmasını istedi, imparator kabul etti. (İmparator) *Wanli* (1572-1620) saltanatı dönemine kadar, onların hepsi sürekli imparatorluğa gelip olpan sundu.

⁵⁴² Kanaatimizce “Sufi” olarak okunabilir.

Karşılaştırmalı Notlar (Notes of collation): (Bu bölümde aynı kitabın farklı versiyonlarını ilgili kaynaklarla karşılaştırıp ve orijinal metnin gerçekliğini belirlemek için metinler arasındaki benzerlik ve farklılıkları incelemektir. X.A.)

1. *Weiwu Wang* unvanlı *Nahuli* 納忽里 (Narkuşir) tarafından istikrar sağlandı. *Nahuli*, *Taizong Shilu* 太宗實錄 cilt 29’a göre (imparator) *Yongle* saltanatının 2. yılı (1404) Haziran ayı *Jiawu* 甲午 yılında derlendi, *Shuyu Zhouzi Lu* 殊域周咨錄 cilt 1 ve 2’de “*Hunashili* 忽納失里” olarak kaleme alınmıştır, *Mingshi Gao* 明史稿 Tezkereler bölümü 202 *Kumul Askeri Garnizonu* Tezkeresinde “*Nahushili* 納忽失里” olarak kaleme alınmıştır.

2. *Daowadashili* 倒瓦答失里 öldü. *Daowadashili*, aslında “*Daowalashili* 倒瓦刺失里” olarak kayıt edilmiştir, yukarıdaki metne ve *Yingzong Shilu* 英宗實錄 cilt 71’e göre (imparator) *Zhengtong* saltanatının 5. yılı (1440) Eylül ayı *Xinchou* 辛丑 yılında düzeltilip derlendi.

3. *Kumul*’un savunması için damadı *Yalan*’i 牙蘭 (Yaglan’ı) burada bırakmıştı. *Yalan* (Yaglan), bu kitabın cilt 199 *Hu Shining* 胡世寧 Tezkeresi, *Shizong Shilu* 世宗實錄 cilt 89’a göre (imparator) *Jiajing* saltanatının 7. yılı (1528) Haziran ayı *Renyin* 壬寅 yılında derlendi, *Guo Que* 國權 cilt 37 sayfa 2342’de “*Yamulan* 牙木蘭” olarak kaleme alınmıştır. Gerisi aynıdır.

4. [8537] *Turfan*’ın imparatorluğa boyun eğdiğini söyledi. *Tulufan* (Turfan), aslında “*Tu* 土” kelimesi yazıda eksiktir, *Mingshi Gao* Tezkereler bölümü 202 *Kumul* Tezkeresi, *Xianzong Shilu* 憲宗實錄 cilt 235’e göre (imparator) *Chenghua* saltanatının 18. yılı (1482) Aralık ayı *Gengwu* 庚午 yılında derlenip eklemeler yapıldı.

5. Oğlu *Baiyaji* 拜牙郎 (Bayaça) kendini sultan olarak adlandırdı. *Baiyaji*, bu kitabın cilt 198 *Peng Ze* 彭澤 Tezkeresi ve *Mingshi Jishi Benmo* 明史紀事本末 cilt 40’ta “*Baiyalang* 拜牙郎” olarak kaleme alınmıştır.

6. (İmparator *Zhengde* saltanatının) 11. yılı (1516) Mayıs ayında *Peng Ze* rapor

sundu. 11. yıl Mayıs ayı, aslında “10. yılı Mayıs ayı” dır. *Peng Ze*’nin sunduğu bu rapora, *Wuzong Shilu* 武宗實錄 cilt 126’ya göre (imparator) *Zhengde* saltanatının 10. yılı (1515) Haziran ayı *Gengwu* yılında derlendi.

7. Ertesi yıl Mayıs ayında, *Gansu* eyaletinin *Xunfu*’su *Li Kun* 李昆 raporunda dedi. Ertesi yıl, yukarıda 12. yıl olarak gösterilmiştir, aslında “11. yılı” idi. *Li Kun*’un dedikleri, *Wuzong Shilu* cilt 137’e göre (imparator) *Zhengde* saltanatının 11. yıl (1516) Mayıs ayı *Jichou* 己丑 yılında derlendi.

8. Sonra *Kumul Shibai Yanda*’nın 失拜烟答 oğlu *Mier Maheimu* 米兒馬黑木 tarafından işgal edildi. *Maheimu* 馬黑木, yukarıdaki metinde “*Maheima* 馬黑麻” olarak kaleme alınmıştır. Yukarıdaki metine göre *Malimu* 馬里木, *Xieyihuxian*’in 寫亦虎仙 oğludur, *Maheima* ise *Shibai Yanda*’nın oğludur.

9. *Anding* 安定 ile. *Anding*, aslında “*Dingan* 定安” olarak kayıt edilmiştir, kitabın cilt 330 *Anding Askeri Garnizonu*, *Mingshi Gao* Tezkereler bölümü 220 *Kara Kuçu/Kuç* Tezkeresi, *Xianzong Shilu* cilt 118’e göre (imparator) *Chenghua* saltanatının 9. yılı (1473) Temmuz ayı *Xinmao* 辛卯 yılında düzeltilip derlendi.

10. *Duzhihui* unvanlı *Baiaerxintai* 白阿兒忻台 elçi olarak *Andegan* 俺的干 (Andican) elçileri ile birlikte. *Andegan* , aslında “*Andeqian* 俺的千” olarak kayıt edilmiştir, *Mingshi Gao* Tezkereler bölümü 220 *Kara Kuçu/Kuç* Tezkeresi, *Taizong Shilu* cilt 88’e göre (imparator) *Yongle* saltanatının 11. yılı (1413) Haziran ayı *Guiyou* 葵酉 yılında düzeltilip derlendi. Bu kitabın cilt 332’de *Andegan* Tezkeresi yer almaktadır.

11. *Tiemuerge Tuba* 帖木兒哥土巴 vardı. *Tiemuerge Tuba* 帖木兒哥土巴, bu kitabın cilt 198 *Wang Qiong* 王瓊 Tezkeresinde “*Tiemuge Tuba* 帖木哥土巴” olarak kaleme alınmıştır.

[8539] “Ming Yıllığı”, 330. Cilt, 218. Tezkere, Batı İlleri 2

Xifan 西番 askeri garnizonları *Xining* 西寧, *Hezhou* 河州, *Taozhou* 洮州, *Minzhou*⁵⁴³ 岷州 gibi yabancı/barbar askeri garnizonundan oluşur. *Anding* 安定 Askeri Garnizonu, *Aduan* 阿端 Askeri Garnizonu, *Quxian* 曲先 Askeri Garnizonu, *Chijin Menggu* 赤斤蒙古 (Moğol) Askeri Garnizonu, *Shazhou* 沙州 Askeri Garnizonu, *Handong* 罕東 Askeri Garnizonu, *Handong Sol* Askeri Garnizonu, *Hameili* 哈梅里 (Kumul)

Xifan, *Xiqiang* 西羌'dır, çok sayıda çeşitli uluslar vardır, *Shanxi*'den başlayıp, *Sichuan* 四川, *Yunnan*'ın 雲南 batı sınırlarına kadar olan bölgeleri kapsar. *Hezhou*, *Huangzhou* 湟州, *Taozhou*, *Minzhou*'ya⁵⁴⁴ dağılıp yerleşenler, Çin için baş belası oldular. *Han Sülalesi* (M.Ö. 202-220) döneminde *Zhao Chongguo* 趙充國, *Zhang Huan* 張奐, *Duan Jiong* 段熲, *Tang Sülalesi* (619-907) döneminde *Ge Shuhan* 哥舒翰, *Song Sülalesi* (960-1279) döneminde *Wang Shao*'nın 王韶 idare ettiği bölgenin, hepsi burasıdır. *Yuan Hanedanlığı*'nın (1271-1368) damadı olan *Zhanggu*'ya 章古 *Ningpu Junwang*⁵⁴⁵ 寧濮郡王 'Ningpu commandery prince' unvanı verildi, *Xining*'i savundu, *Hezhou*'da *Tufan* 吐番 (Tibet) *Xuanwei Si*⁵⁴⁶ 宣慰司 'pacification offices' kuruldu, *Taozhou*, *Minzhou*, *Lizhou* 黎州 ve *Yazhou* 雅州 gibi vilayetler onun idaresindeydi, yabancıları/barbarları yönetti.

(İmparator) *Hongwu* saltanatının 2. yılında (1369), (imparator) *Taizu*, *Shanxi*'de istikrarı sağladı, memur ile ferman gönderip teslim olmalarını istedi, onların

⁵⁴³ *Qinghai* eyaletindeki Köknur Gölü'nün güneydoğusunda yer almaktadır. Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 445.

⁵⁴⁴ *Qinghai* eyaletindeki Köknur Gölü'nün güneydoğusunda yer almaktadır. Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 445.

⁵⁴⁵ *Ningpu* prensi.

⁵⁴⁶ Askeri denetim bürosu.

Qiuzhang'ı kararsız kaldı ve işin gelişim sürecini seyretti. Tekrar *Wailang*⁵⁴⁷ 外郎 'outer gentleman' unvanlı *Xu Yunde*'yi 許允德 gönderip teslim olmalarını emretti, çoğu emire uyudu. Ertesi yıl (1370) Mayıs ayında, *Tufan* (Tibet) *Xuanweishi*⁵⁴⁸ 宣慰使 'pacification commissioner' unvanlı *Hesuonanpu* 何鎖南普 ve diğerleri *Yuan Hanedanlığı* tarafından verilen altın, gümüşlü al damgayı getirip teslim etti, (1) tam bu sırada *Deng Yu* 鄧愈 *Hezhou*'ya saldırıp burayı almıştı, böylece onlar ordu önüne gelip teslim oldu. Diğer *Zhenxi Wujing Wang*'ı⁵⁴⁹ 鎮西武靖王 *Bonala* 卜納刺 da başka *Tubo*⁵⁵⁰ 吐蕃 (Tibet) ulusuna önderlik edip teslim olmaya geldi. Kış mevsiminde, *Hesuonanpu* ve diğerleri imparatorluğa gelip, at [8540] ve yerli ürünleri olpan olarak sundu. İmparator çok mutlu oldu, bir takım kıyafet ihsan etti. (İmparator *Hongwu* saltanatının) 4. yılı (1371) Ocak ayında *Hezhou Askeri Garnizonu* kuruldu, ona *Zhihui Tongzhi*⁵⁵¹ 指揮同知 'commissioners' unvanı verip, nesiller boyunca burayı yönetmesine izin verdi. *Zhiyuan*⁵⁵² 知院 'bureau managers' unvanlı *Duoerzhi* 朵兒只 ve *Wangjianu*'ya 汪家奴 *Zhihui Qianshi* unvanı verildi. Sekiz tane *Qianhu Suo*⁵⁵³ 千戶所 'place of 1000 households', yedi tane *Baihu Suo*⁵⁵⁴ 百戶所 '100 man companies' kurup, *Qiuzhang*'ın yönetimine verdi. *Bonala* ve diğerleri de başkente geldi, onu *Jingnan* 靖南 Askeri Garnizonunun *Zhihui Tongzhi*'si olarak atadı, (2) onun ekibi *Sangjiadoerzhi*'yi 桑加朵兒只 *Gaochang* 高昌 Askeri Garnizonunun *Zhihui Tongzhi*'si olarak atadı, hepsi kılıçla askeri garnizonu savundular. Ondan sonra, yabancı *Qiuzhang*'lar gelmeye başladılar. Kısa

⁵⁴⁷ Resmi memur olmayan, sabit bir görevi olmayan memurdur.

⁵⁴⁸ Bölgesel garnizon kumandanı.

⁵⁴⁹ *Zhenxi Wujing* kralı.

⁵⁵⁰ *Tubo*: Çin'deki Tibetlilerin atalarıdır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 936.

⁵⁵¹ Komiser.

⁵⁵² Büro yöneticisi.

⁵⁵³ Binbaşılık.

⁵⁵⁴ Yüzbaşılık.

süre sonra teslim olmaya gelen *Ma Mei* 馬梅 ve *Wangwaer*'yı 汪瓦兒 *Hezhou* Askeri Garnizonunun *Zhihui Qianshi*'si olarak atadı. Yine *Xining*'in *Tongzhi*'si⁵⁵⁵ 同知 ‘associate administrator’ *Linange*'yi 李喃哥 ve diğerlerini *Qiuzhang*'larını bastırması için gönderdi, gelenlerin hepsine memuriyet unvanı verildi. Böylece *Xining* Askeri Garnizonu olarak değiştirdi, *Linange*'yi buranın *Zhihui*'si olarak görevlendirdi.

İmparator *Xifan*'de at yetiştirildiği için, burayla karşılıklı pazar ticareti yaptı, gelen atların sayısı gittikçe arttı. Ama onların kullandıkları ürünler Çin'den farklıydı, kağıt para kullanma yasasından sonra, gelen atların sayısı azaldı, (imparatorluk) bundan sıkıntı yaşadı. (İmparator *Hongwu* saltanatının) 8. yılı (1375) Mayıs ayında *Zhongguan* unvanlı *Zhao Cheng*'a 趙成 yanında ipek, desenli kumaş ve çayı alıp *Hezhou*'ya gidip bunlara karşılık at satın almasını emretti, getirilen atların sayısı çoğalmaya başladı, yüksek fiyata satın alındı. *Zhao Cheng* yine imparatorun şafaatını ilan etti, yabancılar mutlu oldu, arka arkaya imparatorluğa gelip teşekkür etti. Dağın arkasındaki *Guide* 歸德 ve diğer vilayetlerdeki *Xifan* kabileleri de hepsi atları yanlarına alıp pazarlık yapmaya geldiler.

(İmparator *Hongwu* saltanatının) 12. yılında (1379) *Taozhou*'daki on sekiz ulusun *Qiuzhang*'ı üçüncü *Fushi* ve diğerleri isyan çıkardı, *Nalinqizhan* 納麟七站 topraklarını ele geçirdi. *Jiangjun*⁵⁵⁶ 將軍 ‘general’ unvanlı *Mu Ying* 沐英 ve diğerlerine onları bastırması, yine *Li Wenzhong*'a 李文忠 askeri işler için hazırlık yapması emir edildi. *Mu Ying* ve diğerleri *Taozhou* kadim şehrine geldiğinde, haydutlar kaçtı, başında gelenlerden birkaç kişiyi öldürdü, hayvanları, malları ele geçirdi. Böylece *Donglongshan*'ın 東籠山 (Donglong Dağı'nın) güney ırmağında kale inşa edip, ordunun savunmasına bıraktı, elçi gönderip rapor sundu. İmparator rapora verdiği cevabında: “*Taozhou*, *Xifan*'in kapısıdır, kale inşa edip savunun,

⁵⁵⁵ Yönetici.

⁵⁵⁶ General.

önemli bölgeyi sımsıkı tutun.” dedi. Böylece *Taozhou Askeri Garnizonu* kuruldu, garnizonun korunması için *Zhihui* unvanlı *Nie Wei* 聶緯, *Chen Hui* 陳暉 olmak üzere toplam altı kişinin savunmasına verildi. Ondan sonra, *Li Wenzhong* ve diğerleri imparatorluk ordusunun *Taozhou*’nu korumakta olduğunu, gıda açısından zor durumda kaldığını, halkın yorulduğunu söyledi. İmparator ferman gönderip: “*Taozhou* ile batıda yabancıları kontrol edilir, doğuda ise *Huangzhou*, *Longzhou* 隴州 için bir kalkandır, *Han* (M.Ö. 202-220) ve *Tang* (619-907) sülalelerinden beri önemli bir sınır savunma bölgesidir. Şimdi yabancılar geri çekildi, eğer burayı terk edip korumazsak, birkaç sene sonra yabancılar tekrar başımıza bela olacaktır. Bir miktar masraf olacak diye büyük problemi unutmak, doğru bir yol değildir. Ele geçirilen öküz ve koyunları, askerlere bölüp verin, iki senelik askeri gıdanın temin edilmesine yeterli olacaktır. Fermandaki gibi uygulayın.” dedi. *Li Wenzhong* ve diğerleri fermana karşı gelmeye cesaret edemedi.

[8541] Sonbahar, *Hesuonanpu* ve *Zhenfu*⁵⁵⁷ 镇抚 ‘jugde in a military guard’ unvanlı *Liu Wen* 劉溫 ailelerini alıp imparatorluğa geldi. (İmparator) *Zhongshu Shengchen*’a⁵⁵⁸ 中書省臣 ‘secretariat’ emir edip: “*Hesuonanpu* (imparatorluğa) tabi olduğundan beri, (bize olan X.A.) inancı sarsılmadı. Eskiden *Wusicang*’a 烏斯藏 (Tibet’e) elçi olarak göndermiştik, on binlerce *li* uzaklığındaki yere kadar gitti, döndüğünde, dediklerinin hepsi benim düşüncelerime uydu. Şimdi ailesiyle imparatorluğa gelmiş, cömertçe hediyeler verilmeli.” dedi. Böylece gelenlerin her birine 30 *dan*⁵⁵⁹ 石 (3000 L) ağırlığında pirinç ve buğday ihsan etti, *Liu Wen*’e hediye edilenler ise onun üçte biriydi.

Mu Ying ve diğerleri yabancı düşmanlara saldırdı, karşı tarafı yendi, liderlerinin onların başında gelenlerin hepsini yakaladı, on binlerce insanı öldürdü ve esir aldı,

⁵⁵⁷ Kumandan.

⁵⁵⁸ Sekreter.

⁵⁵⁹ *Dan*: Çin mahalli ağırlık ölçüsü. 1 *dan* = 10 *dou* 斗, 10 *dou* = 100 *sheng* 升 (Litre). Bkz. Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 70.

yüzbinlerce at, öküz, koyunu ganimet aldı. Ondan sonra, diğer yerlerdeki yabancılar korktu, tekrar isyan çıkarmaya cesaret edemedi.⁵⁶⁰

(İmparator *Hongwu* saltanatının) 16. yılında (1383), *Qinghai*'nin⁵⁶¹ 青海 (Köknur'un) *Qiuzhang*'ı *Shilaba* 史刺巴 dâhil olmak üzere toplam yedi kişi tabi olmak için (imparatorluğa) geldi, onlara ipek-kumaş ve *Baochao*⁵⁶² 寶鈔 (kağıt para) ihsan edildi. O sırada *Minzhou*'da askeri garnizon tesis ediliyordu, yabancılar her sene ata karşılık olarak çay alıyordu, getirilen atların sayısı gitgide arttı. (İmparator *Hongwu* saltanatının) 25. yılında (1392) yine *Zhongguan* unvanlı *Er Nie*'nin 而聶 *Hezhou*'ya gitmesini, *Bili* 必里 gibi yabancıların/barbarların tabi olmasını sağlayıp, onlara fermanı bildirmesini emretti. Onlar (imparatorluğa) at sunmada birbirleriyle yarış yaptılar, 10.300 at toplandı, karşılık onlara 300 bin *jin*'den⁵⁶³ 觔 (179.100 kg) fazla çay verildi. Atların *Henan* 河南, *Shandong* 山東, *Shanxi* eyaletindeki süvari birliğine verilmesi emredildi. İmparator askeri garnizonlardaki askerlerin kendi kendilerine yabancılardan at istediğini öğrenince, memura yanına altın ve mühürlü mektup alıp *Liangzhou*, *Ganzhou*, *Suzhou*, *Yongchang* 永昌, *Shandan*⁵⁶⁴ 山丹, *Lintao* 臨洮, *Gongchang* 鞏昌, *Xining*, *Taozhou*, *Hezhou* ve *Minzhou*'daki yabancılara dağıtmasını emretti. Fermanda: “Eskiden imparatorluğun ihtiyacı olduğu için, karşılık olarak kesinlikle çay veriliyordu, hiçbir zaman kendisince (kendikendine, imparatorluğun izni olmaksızın X.A.) ticaret yapılmasına izin verilmedi. Yakın zamanda duydum ki *Bianjiang*'ları⁵⁶⁵ 邊將 ‘frontier general’ emre uymamış, imparatorluğun fermanını görmezden gelerek sıkıntı yaratmışlar,

⁵⁶⁰ *Mu Ying*'in yağmaladığı yer muhtemelen *Taozhou*'dur. Zira kaynak bu bölgedeki bilgileri aktarmaktadır.

⁵⁶¹ Şimdiki *Qinghai*'dir. Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 39.

⁵⁶² *Baochao*: *Ming* Hanedanlığının resmi olarak dağıttığı benzersiz kağıt paradır.

⁵⁶³ *Jin*: Çin ağırlık ölçüsü. 1 *jin* = 597 gram. Bkz. Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 70.

⁵⁶⁴ Günümüzdeki *Gansu* eyaletinin *Shandan* ilçesi civarındadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 815.

⁵⁶⁵ Sınır generali.

yerleşenlere huzur vermemişler. Bugün size özel olarak altın ve mektup gönderdim, dağıtılacaktır, mutlaka mektuba göre hareket edin, aksi takdirde emire uymadı sayılıp, kelepçelenip başkente getirilecektir, ceza verilecektir.” denilmişti. Ondan sonra, (gizli at ticaretine olan X.A.) talepler durdu.

Başlangıçta, *Xining*’in yabancı/barbar budist rahibi *Sanla* 三刺 yazı yazıp *Handong*’daki kabileleri teslim olmaya çağırdı, yine *Nianbai Nanchuan*’de 碾白南川 (Nianbai Güney Irmağı’nda) manastır yaptırıp, halkı bir araya topladı, böylece imparatorluğa gelip olpan olarak at sundular. (İmparatorun) ferman yayınlayıp kendilerini korumasını, inşa ettiği manastıra isim lütfetmesini arz etti. İmparator talebini kabul edip, *Qusan Si* 瞿曇寺 (Qusan Manastırı) adını lütfetti. *Xining*’de *Senggangsı*⁵⁶⁶ 僧綱司 ‘prefectual buddhist registry’ kurup, *Sanla*’yı *Dugangsı*⁵⁶⁷ 都綱司 ‘official of the prefectural buddhist registry’ olarak atadı, *Hezhou*’da *Fan* 番 (yabancı/barbar) ve *Han* 漢 (Çinli olmak üzere X.A.) iki *Senggangsı* kurup, hepsini yabancı/barbar budist rahiplerin yönetimine verdi, kayda geçirildi. Ondan sonra, bu bölgedeki rahipler manastır inşa etmekte yarış yaptılar, imparator her defasında manastıra güzel isim lütfetti, ferman yayınlayıp [8542] korunmasını emretti. Gelen yabancı/barbar budist rahiplerin sayısı gitgide arttı.

(İmparator) *Yongle* (1403-1424) saltanatı döneminde, askeri garnizonlardaki budist rahiplerin hepsi kurallara uyan çalışkan kişilerdi. Çoğuna *Lama*⁵⁶⁸ 刺麻 ‘Lamaist religious leaders, secular tribal chieftains’, *Chanshi*⁵⁶⁹ 禪師 ‘Zen master’, *Guanding Guoshi*⁵⁷⁰ 灌頂國師 ‘buddhist title’ unvanı verilmişti, *Daguoshi*⁵⁷¹ 大國師 ‘grand preceptor of state’, *Xitian Fuzi* 西天佛子 derecesine ulaşanlara, mühürlü

⁵⁶⁶ Budist idari işler dairesi.

⁵⁶⁷ Budist idari işler dairesi baş bakanı.

⁵⁶⁸ Lamaist dini lider.

⁵⁶⁹ Zen budist ustası.

⁵⁷⁰ Budist unvandır.

⁵⁷¹ Büyük memleket hocası.

ferman veriliyordu, nesiller boyunca devam etmesine izin veriliyordu, üstelik her sene bir kez imparatorluğa olpan sunmasına izin veriliyordu, böylece budist rahipler ve askeri garnizonların yerli memurları başkentte toplandılar. Diğer uluslar, örneğin *Xining*'deki on üç ulus, *Minzhou*'daki on sekiz ulus, *Taozhou*'daki on sekiz ulus, büyüğü birkaç bin kişi, küçüğü birkaç yüz kişi, senede bir kez olpan sunmalarına izin verildi, onlara ziyafet verilip hediyeler verildi. *Xifan*'in gücü zayıfladı, batı sınır bölgesindeki sıkıntı da azaldı.

(İmparator) *Xuande* saltanatının ilk yılında (1426), *Anding*, *Quxian*'in alınmasındaki başarılarından dolayı, *Guoshi* unvanlı *Zhasibalingzhan* 吒思巴領占 dâhil toplam beş kişi *Daguoshi* rütbesine yükseltildi, mühürlü belge, gümüş mühür verilip, dört derece⁵⁷² yükseltildi. *Lama* derecesindeki *Zhuxing* 著星 dâhil olmak üzere toplam altı kişi *Chanshi* rütbesine yükseltildi, mühürlü belge, gümüş mühür verilip, altı derece yükseltildi.

(İmparator) *Zhengtong* saltanatının 5. yılında (1440) (imparator) *Shanxi* eyaletinin *Zhenshou Dudu*⁵⁷³ 鎮守都督 ‘area defenders-in-chief’ unvanlı *Zheng Ming* 鄭銘, *Duyushi* unvanlı *Chen Yi*’ya 陳鑑: “Rapor geldi. Raporda *Hezhou*'daki yabancı halktan *Lingzhan* 領占 ve diğerleri cezalandırılmaktan kaçıp, *Jieheli*'ye 結河里 gelip yerleşmiş, adamlarını toplayıp, tarlaları işgal etmiş, vergi ödememek için kayıt yaptırmamış, yine kaçakları gizlemiş, yolcuları yağmalamıştır. Üzerine asker sevk etmemiz gerekir diye yazılmış. Ben (imparator) yabancıların tabiatı inatçı olduğu için tabii olmayacaklarını düşünüp, üstelik günahlarının af edilmesinden önce, üzerine ordu sevk edersek, masum halkın mağdur olmasından korkarım. Onlara ferman gönderin, adamlarını geri çekilmelerini emredin, yağmaladığı öküz, koyunları geri verirse, ordumuz ilerlemesin, aksi takdirde ordu sevk etsek geç olmayacaktır. Siz bu işi dikkatlice düşünün.” diye emretti. Yabancılar gerçekten tabi oldular. (İmparator

⁵⁷² Kadim zamandaki memuriyet derecesidir.

⁵⁷³ Bölge muhafızı.

Zhengtong saltanatının) 7. yılında (1442) tekrar *Zheng Ming*, *Duyushi* unvanlı *Wang Ao* 王翱 ve diğerlerine emir verip: “*Hezhou*’daki *Duzhihui* unvanlı *Liu Yong*’dan 劉永 rapor geldi, raporda: geçen sene *Aerguan* 阿爾官 dâhil olmak üzere toplam altı ulustan 3000’den fazla kişi, *Guide* şehir eteğine gelip burada çadır kurup yerleştiğini, ticaret yapacaklarını söylemiş, sonradan onlar ordumuzu yağmalamış, büyük ölçüde yangın çıkarıp insanları öldürmüştü. *Zhuyiza* 著亦匝 yabancı/barbar ulusu *Nuanquanting* 煖泉亭 civarında defalarca, gizlice eşkıyalık yapmış. *Zhihui* unvanlı *Zhang Yu* 張瑀 iki kişiyi yakalamış, yağmaladığı atların ödemesini yaptırdıktan sonra, onları serbest bırakmış. Yasaya göre, *Zhang Yu* ve *Liu Yong* ikisini sorgulayıp cezalandırmak gerekiyor, şimdi geçici olarak görevini yapsın. Siz *San Si Tang*⁵⁷⁴ 三司堂 ‘three provincial offices’ ile birlikte bir memur gönderin, bizzat onların ordugâhlarına gitsin, yarar ve zararı anlatsın, yağmaladığı bütün şeyleri teslim etsin, hatasını kabullenip adam olmasına izin verilsin, eğer tevbe etmezse, üzerine ordu sevk edin. Yabancıları kontrol altına almanın yöntemleri, ilk olarak onları yatıştırmak olsa gerek, [8543] yatıştırılıp itaat etmezse, ondan sonra asker gücü kullanmak gerek. Sizler bunu anlamışsınızdır.” dedi. Yabancılar tabi oldular.

(İmparator) *Chenghua* saltanatının 3. yılında (1467) *Shanxi* eyaletinin *Fushi*’si *Zheng An* 鄭安 raporda: “Olpan sunmaya gelen yabancı/barbar rahiplerden, *Wusicang*’dan (Tibet’den) gelenler sadece üçte biridir, diğerlerinin hepsi *Taozhou*, *Minzhou*’daki manastırların rahipleri sahte isimle olpan sundular. Bir zayıf at sunup, karşılığında bolca hediye aldı, ihsan edilen ipek-kumaşlardan, savaş kıyafeti hazırlayıp, imparatorluk ordusuna karşı direnmek istedi. Aslında onlara nazik davrandık, ama buna karşılık saldırı ve yağma yaptılar, bu devlet hazinesini boşaltıp düşmanlar için gıda temin etmektir.” dedi. Rapor *Li Bu*’ya ulaştırıldı, (3) imparatorluk *Chen*’ları müzakere etti, *Shanxi* eyaleti *Wenwu*⁵⁷⁵ 文武 ‘civil-military officer’ *Chen*’larına, olpan sunma tarihinin, kişi sayısının ve kalanların sayısının, gidenlere eşlik edenlerin

⁵⁷⁴ Üç büro.

⁵⁷⁵ Mülki ve askeri memur.

sayısının belirlenmesini istedi ve bunu rapor etti, imparator kabul etti. Kısa süre sonra rapor sunuldu, raporda *Wusicang*'dan (Tibet'den) oplan sunmak için gelenlerin hepsi *Sichuan*'den sınıra girdiklerini, *Taozhou*, *Minzhou*'dan geçmek zorunda kaldıklarını, düzenlemelerin yapıldığı yazılmıştı. Ertesi yıl (1468) kış mevsiminde, *Taozhou*'daki yabancı düşmanlar kalabalık birliğiyle *Tiecheng* 鐵城 (Demir şehir), *Houchuan* 后川 iki kışlayı yağmaladı, *Zhihui* unvanlı *Zhang Han* 張翰 ve diğerleri ordusuyla onlara karşı savaştı, düşman mağlup olup kaçtı, yağmalanan halkı alıp geri döndüler.

(İmparator *Chenghua* saltanatının) 5. yılında (1469), *Xunan* unvanlı *Jiang Menglun* 江孟綸: (4) “*Minzhou*'daki yabancı düşmanlar çoktur, köy ve şehirler bomboş. *Zhihui* unvanlı *Hou Tai* 后泰 ve kardeşi *Tong*'un 通 defalarca güç göstermesi emredildi, *Shengfan*'lerden⁵⁷⁶ 生番 *Rencang* 忍藏 ve *Zhancang* 占藏 dâhil toplam 30'dan fazla ulustan 160'dan fazla *Qiuzhang*'ı uyardı, *Shufan*'lerden⁵⁷⁷ 熟番 *Lilin* 栗林 dâhil toplam 24 ulustan 91 *Qiuzhang*, birbirlerine haber verip, tövbe edip tabi olmaya geldi, üstelik yağmaladığı insan ve hayvanları teslim etti, kendi isteğiyle vergi vereceklerini bildirdi. Öküz kesip tanrı adına adak verdi, bir daha saldırmayacaklarına söz verdi. *Fushi* unvanlı *Li Qi*'ya 李玘 onları layıkıyla hediye verilmesi emri verildi, imparatorluğun prestiji ve şafaatı gösterildi, herkes çok mutlu olup geri döndüler. Sadece *Shufan*'den *Lüyuan* 綠園 ulusu kötülük işleyip tabi olmadı.” dedi. *Bing Bu*: “Yabancıların/barbarların tabiatı dengesizdir, sabah bastırılırsa akşam yine isyan çıkarırlar, tedbiri elden bırakmamak gerek. *Bianchen*'a emir verip, tabi olanları dikkate alsın, isyan çıkaranların yuvasını kısa bir sürede bozsun.” dedi. İmparator öneriyi kabul etti.

(İmparator *Chenghua* saltanatının) 8. yılında (1472), *Li Bu*: “*Taozhou*, *Minzhou* askeri garnizonları farklı uluslardan yabancıları başkente gönderdi, 4200 kişiden

⁵⁷⁶ *Shengfan*: olgunlaşmamış barbarlar/yabancılarıdır. Dış kültürle çok temas kurmayan, Çinlileşmenlerdir. *Fan* 番, barbar/yabancı demektir.

⁵⁷⁷ *Shufan*: olgunlaşmış barbar/yabancılarıdır. Dış kültürle temasta bulunan, Çinlileşenlerdir.

fazladır, kişi başına renkli ipekten iki top hediye verildi, kumaştan aynı şekilde, kağıt paradan 298.000'den fazla verildi, birde atın fiyatı buna dâhil değildir. (İmparator) *Zhengtong* (1435-1449), *Tianshun* (1457-1464) saltanat dönemlerini incelediğimizde, bütün yabancılardan gelen olpan elçi sayısı 300 ila 500'den fazla değildi. (İmparator) *Chenghua* (1465-1487) saltanatının ilk dönemlerinde, *Taozhou* ve *Minzhou*'nun *Shufan*'leri *Shengfan*'ler gibi gösterip yalandan olpan sunmaya cesaret ettiği için, düzenlemeler yapılmıştı, *Shengfan*'ler üç senede bir kere olpan sunacak, büyük ulustan 4-5 kişi, küçük ulustan 1-2 kişi [8544] başkente geldi, diğerleri geri gönderildi. (İmparator) *Chenghua* saltanatının 6. yılında (1470) *Fushi* unvanlı *Deng Benrui* 鄧本瑞 kendisince yabancılara davet etti, tekrardan yalan olpan sundu, *Chen Bu*⁵⁷⁸ 臣部 'ministry of chancellor' buna karşı tekrardan kısıtlamalar koydu. Günümüzde *Fushi* unvanlı *Wu Qi* 吳玘 ve diğerleri askeri hazırlıkları düzenli bir şekilde yapmıyorlar, yabancılarla araları iyidir, gözümüzün önündeki sıkıntıyı çözmemiz lazım. Ferman gönderip onları kınayıp vazifelerinden azledip, önceki fermana mutlaka uyumalarını emretmeliyiz." dedi. İmparator bu öneriyi makul gördü.

Xining, kadim *Huangzhong* 湟中'dur, batısında 400 *li* (230.400 m) uzaklığında *Qinghai* vardır, diğer adıyla *Xihai*⁵⁷⁹ 西海 (Batı Denizi)'dir, suyu boldur, otlakları bereketlidir. Yabancılar buraya yerleşmişlerdir, özel olarak hayvancılıkla uğraşırlar, gün geçince zenginleştiler, buraya *Letu* 樂土 (mutlu toprak) deniliyordu. (İmparator) *Zhengde* saltanatının 4. yılında (1509), *Moğol* kabilesinin *Qiuzhang*'larından *Yibula* 亦不剌, *Aertusi* 阿爾禿廝 efendisine karşı kabahat işlediği için, adamlarını alıp batıya kaçtı. *Qinghai*'nin bereketli yer olduğunu öğrenince, buraya saldırıp işgal etti, istediği kadar yağmaladı ve ateşe verdi. Yabancılar topraklarını kaybetti, çoğu uzaklara göç etti. Geri kalanlar ayakta kalamayınca, köle oldu. Ondan beri *Gansu* ve *Xining*'de düşmanlar sıkıntı yaratmaya başladı. (İmparator *Zhengde* saltanatının) 9.

⁵⁷⁸ Başbakanlık.

⁵⁷⁹ *Qinghai* (Köknur) eyaletinin doğu sınırlarıdır. Bkz. *Zhong Xingqi, a.g.e., s. 1017.*

yılında (1514), *Zongzhi*⁵⁸⁰ 總制 ‘regulator general’ unvanlı *Peng Ze* orduları toplayıp, haydut düşmanların yuvasına saldırmaya hazırlandı. Haydut düşmanlar bunu öğrenince, *Hezhou* ve *Huanghe*’yi 黄河 (Sarı Nehri) geçip, *Sichuan*’e kaçtı, *Songpan* 松潘, *Maozhou* 茂州 sınırlarından geçip, *Wusicang*’a (Tibet’e) doğru kaçtılar. Büyük ordu (imparatorluk ordusu X.A.) geri döndüğü zaman, tekrardan *Qinghai*’ye geldiler, sadece *Aertusi* kaçmış oldu.

(İmparator) *Jiajing* saltanatının 2. yılında (1523), *Shangshu* unvanlı *Jin Xianmin* batı seferine çıktı, memur gönderip (düşmanları X.A.) bastırmak müzakere edildi, *Fanchen*⁵⁸¹ 藩臣 ‘A prince or county king who owns a land or kingdom’ olmasına izin verildi, tıpkı önceki imparatorun *Anding*, *Quxian* askeri garnizonlarının kurulduğu örneği gibi. *Bing Bu*’nun *Xingzongzhi*’si⁵⁸² 行總制 ‘regulator general’ *Yang Yiqing* 楊一清 plan yaptı, *Yang Yiqing*’in amacı sefer düzenlemek olduğu için, haydut düşmanın atlı süvarilerinin 2000-3000 kişiden fazla olmadığını, geri kalanların ise zorla safına katılan yabancılar olduğunu, ama onlara karşı nefretinin dolup taşıdığını, her an intikam almanın peşinde olduğunu, onları casus olarak kullanıp, düşmanın yuvasını bozabileceğini söyledi. Müzakereden sonuç çıkmadı, *Wang Xian* ve *Wang Qiong* arka arkaya görevlendirildi, asker sayısı az olduğu için, müzakerede konuşulanlar yürürlüğe konulmadı.

(İmparator *Jiajing* saltanatının) 8. yılında (1529), *Taozhou* ve *Minzhou*’daki yabancılar defalarca *Lintao*, *Gongchang*’a saldırdı, iç bölgelerde kargaşalar çıktı. *Shuchen*⁵⁸³ 樞臣 ‘grand ministers of administrative center’ unvanlı *Li Chengxun* 李承勳 raporda: “Yabancılar düşmanlar tarafından saldırıya uğradı, gün geçince iç bölgeye doğru göç ediyorlar. Eğer bu iki düşman işbirliği yaparsa, bu işi nasıl

⁵⁸⁰ Kumandan.

⁵⁸¹ Bir toprak veya krallığa sahip olan bir prens veya ilçe kralı.

⁵⁸² Baş kumandan.

⁵⁸³ İdari işler başbakanı.

halledebiliriz. Önceden *Zhao Chongguo* savaşmadan *Qiang*'lar⁵⁸⁴ 羌 kendileri teslim olmuşlardı, *Duan Ying* 段穎 *Qiang*'lardan milyonlarca insanı öldürünce iç bölgeler bomboş kalmıştı, ikisinin arasındaki fark çok büyüktür. İmparatorunun akilane düşünüp, *Zhao Chongguo*'nun kullandığı yöntemi uygulayıp, planların hazırlanmasını, *Wang Qiong*'un tavsiyesini iyi dinleyip ona göre hareket edilmesini arz ediyorum.” dedi. *Wang Qiong* herkesin fikrini topladı, saldırmak ve bastırmaktı. Öncelikle *Zongbingguan* unvanlı *Liu Wen* 劉文, *Youji* unvanlı *Peng Jian*'i 彭璣 gönderip, süvarileri ayarlama emri verdi. Ertesi yıl (1530) Şubat ayında *Guyuan*'den 固原 *Taozhou*, *Minzhou*'ya girdi, kişi gönderip neyin mutluluk neyin bela olduğunu anlattı. *Taozhou*'nun [8545] doğusundaki *Mushe* 木舍 dâhil olmak üzere toplam 31 ulus, batısındaki *Dalushi* 答祿失 dâhil olmak üzere toplam on üç ulus, *Minzhou*'daki *Xininggou* 西寧溝 olmak üzere toplam 15 ulus, hepsi tabi olacaklarını bildirdi, ak bayrak verip tabi olduklarını bildirdi. Sadece *Minzhou*'nun doğusundaki *Ruolong* 若籠 ulusu, batısındaki *Baner* 板爾 dâhil toplam 15 ulus ve *Minzhou*'daki *Laji* 刺即 dâhil toplam beş ulus, coğrafi avantajlarından dolayı teslim olmadı. Dolayısıyla bölük ve birlikler öncelikle *Ruolong*, *Baner* adlı iki ulusa saldırdı, onların yuvalarını bozdu, *Laji* ve diğer uluslar korkup teslim olmak istedi. Katledilen önde gelenlerin sayısı 360'tan fazla idi, bastırılan ulusun sayısı 70'ten fazla idi, böylece ordu zaferle geri döndü. Ondan sonra *Taozhou*, *Minzhou*'da istikrar sağlandı, ama *Xining*'de düşmanlar hala sıkıntı yaratıyordu.

(İmparator *Jiajing* saltanatının) 11. yılında (1532), *Gansu* eyaletinin *Xunfu*'su *Zhao Zai* ve diğerleri: “*Yibula*'nın *Qinghai*'yi işgal ettiğine 20 seneden fazla oldu, onun ekibinden sadece *Boerhai* 卜兒孩 ise imparatorluğa tabi olmak istegindedir, *Tiemuge*⁵⁸⁵ 帖木哥 ve diğer yabancıların imparatorluğa teslim olmasını arz etti. Fırsattan faydalanıp onları bastırmak gerek, ya da onlardan at olpan sunmasını, ya da

⁵⁸⁴ *Qiang*: *Qin* 秦 Hanedanlığı (M.Ö. 221-M.Ö. 207) döneminde günümüzdeki *Gansu* bölgesinde hayvancılıkla uğraşan topluluğa verilen isimdir.

⁵⁸⁵ Kanaatimizce “*Timuge*” olarak okunabilir.

rehin göndermesini, ya da memuriyet unvanı ve mühür verip, askeri garnizon kurup, bizim için kalkan olmasını emretmek gerek, bu planlar bizim için faydalıdır.” dedi. Raopr sunulduğu zaman, *Hetao*’nın 河套 *Qiuzhang*’ı *Jinang* 吉囊 adamlarıyla batıyı yağmaladı, *Yibula*’nın ordugâhını harap etti, onun kabilesinin yarısından fazlasını esir alıp götürdü, sadece *Boerhai* bir bölük ordusuyla kendini koruyabildi. Böylece *Xining* kısa süreliğine huzura kavuştu, ama tabi etme önerisi bir kenara bırakıldı. *Tang Long*’a 唐龍 *Zongzhi* unvanı verildiğinde, haydut düşmanlar güneydeki *Songpan*’i yağmalamışlardı. *Tang Long* onların yuvasına dönüp başka yabancı kabilelerle işbirliği yapacaklarını düşünüp, *Gansu* eyaletinin *Shouchen*’ına rapor yazdı, gıda depolayıp silahlar yapıp, haydut düşmanları yok etmek istedi. *Tang Long*’un görevinden alınmasıyla, işler yürürlüğe konulmadı.

(İmparator *Jiajing* saltanatının) 20. yılı (1541) Ocak ayında, *Boerhai* altın mühür, asil atlar sunarak tabi olmak istedi. *Bing Bu*: “Haydut düşman gerçekten tabi olup olpan sundu, bu batı sınırı için büyük bir faydadır. Ama sadece altın mührü ve at sundu, eskisi gibi imparatorluğa hizmet etmesi için oğlunu göndermedi, *Qiuzhang*’ın imparatorluğa gelme talebine, hemen izin vermemeliyiz. *Dufuchen*⁵⁸⁶ 督撫臣 ‘governors’ gerçek durumu iyi gözetleyip, kontrol altına alma planını imparatorluğa sunmasını emir etmeliyiz.” dedi. Rapor kabul edildi. Tam bu sırada düşmanın gücü gitgide zayıflıyordu, yabancılar da yavaş yavaş kendi işleri ile meşgul olmaya başladı, bu plan da bir kenara bırakıldı.

(İmparator *Jiajing* saltanatının) 24. yılında (1545) *Minzhou Askeri Garnizonu* kuruldu, *Gongchang Fu*’nun 鞏昌府 ‘Gongchang prefecture’ idaresindeydi. *Minzhou*’nun batısındaki sınır bölgesinde, yabancılar ve Çinliler karışık yerleşmiştir. (İmparator) *Hongwu* (1368-1398) saltanatı döneminde, yabancılardan on altı ulusu on altı bölgeye yerleştirmişti, askeri garnizon kurup onları yönetmişti, onları biraz imparatorluğa hizmet ettirebilmişti. Vilayet kurulduğundan beri, halk sürekli ağır

⁵⁸⁶ Vali.

çalıştırıldı, halk gitgide yıprandı. Üstelik yabancılar nesiller boyunca memuriyetle uğraşmayı severlerdi, ama (imparatorluk tarafından gönderilen X.A.) yerli olmayan memurlar [8546] burada yerleşmeyi istemiyorlardı, memurlar uzaktaki yerlere yerleşiyordu. on seneden fazla zaman geçtikten sonra, *Dudu* ve *Xunfu*'su birlikte rapor sunup böyle yaparsa uygun olmadığını söyledi, böylece eskisi gibi askeri garnizon kuruldu.

O sırada kuzeydeki *Anda*⁵⁸⁷ 俺答 çok kibirliydi, her sene *Xuanfu*'yu 宣府, büyük kasabaları yağmalyordu. Yine *Qinghai*'nin bolluk ve bereketli olmasına tamah edip, (imparator *Jiajing* saltanatının) 38. yılında (1559) oğulları *Bintu* 賓兔, *Bingtu* 丙兔 ve on binlerce süvari orduyu alıp, buraya saldırıp işgal etti. *Boerhai* kaçtı, böylece *Anda* istediği kadar buradaki yabancıları yağmaladı. Ondan sonra, askerlerini alıp geri çekildi, *Bintu* kalıp *Songshan*'i⁵⁸⁸ 松山 işgal etti, *Bingtu* ise *Qinghai*'yi işgal etti, *Xining*'de onların felaketine uğradı. (İmparator) *Longqing* (1567-1572) saltanatı döneminde, *Anda*'ya (imparatorluk tarafından X.A.) *Shunyi Wang*⁵⁸⁹ 順義王 'obedient and righteousness king' unvanı verildi, olpan sunarken çok dikkatli oldu, iki oğlu da haddini bilip yağma yapmadı.

O zamanda *Wusicang*'daki (Tibet'deki) rahipler arasında yaşayan buda vardı, bütün kabileler onların dini inançlarına saygı duyuyorlardı. *Bingtu*, tütsü yakıp erdeme ulaşma amacıyla, *Qinghai* ve *Jiayuguan* dışındaki bölgelerde manastır inşa etmek için izin istedi, uzun süre kalıp yerleşmenin planını yaptı. İmparator *Chen*'ları talebin kabul edilmemesi gerektiğini defalarca söyledi, *Liguan*: "Onlar zaten ahşapları toplayıp inşaatı başladı, tekrar başka yerde inşaat yapın dersek, duruma uygun değildir, o yüzden onun dediği gibi yapmasına izin verip, onun iyiliğe olan kalbine

⁵⁸⁷ *Anda*: Diğer adıyla Altan Qayan (1507-1582)'dir, Moğolların *Tumote* 土默特 (Tümed) kabilesinin lideridir.

⁵⁸⁸ Doğu Türkistan'ın *Hutubi* 呼圖壁 (Kutbi) ilçesindeki *Queergoulinyang* 雀爾溝林楊 dağlık alanıdır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 851.

⁵⁸⁹ Sadık ve dürüst kral.

ilham verelim, ama *Guan* (Jiayuguan) dışındaki talebini reddedelim. Üstelik *Çin*'in yabancılara karşı savunması, sadece sınır bölgesindedir. Onun itaat edip etmemesi, bir manastırın uzak yakınlığı ile alakalı değildir.” dedi. İmparator izin verdi. *Bingtu*'nun talebine izin verilince, yakın civarlardaki yabancılara tehdit edip, *Songpan* yollarını açıp yaşayan budayı karşıladı. *Sichuan*'ın *Shou Chen*'i çok korktu, (imparatorluktan) *Anda*'ya mektup gönderip oğlunu kısıtlamasını, sınır bölgelerini rahatsız etmemesini söylemesini arz etti. *Anda* dedi ki, *Bingtu*, *Gansu* eyaletinde pazar inşa edip ticaret yapmasına izin verilmediği için geldi, *Ningxia*'nın⁵⁹⁰ 寧夏 yolu uzak ve tehlikelidir, yasak emri olmasına rağmen, tümüyle kontrol etmek zordur. *Xuanda Zongdu*⁵⁹¹ 宣大總督 ‘*Xuanda* supreme commander’ unvanlı *Fang Fengshi* 方逢時 pazarlarının açılıp ticaretin yapılmasında kolaylık sağlanması gerektiğini söyledi. İmparator bundan dolayı *Shanxi*'nin *Dudu*'su ve *Xunfu*'sunu kınadı, *Dudu* ve *Xunfu* itiraz etmeye cesaret edemedi.

(İmparator) *Wanli* saltanatının 2. yılı (1568) kış mevsiminde, *Bingtu*'nun *Gansu* eyaletinde ticaret yapmasına izin verildi, *Bintu*'nun ise *Zhuanglang* 莊浪 bölgesinde ticaret yapmasına izin verildi, yılda bir kez ticaret yapabiliyorlardı. Kısa süre sonra manastırın inşaatı tamamlandı, manastıra *Yanghua* 仰華 adı lütfedildi.

Önceden, *Yibula*, *Qinghai*'yi işgal etmişti, *Bianchen* onu dış düşman olarak görüyordu. *Anda* olayından dolayı, onları (imparatorluğa) tabi olan yabancı olarak görmeye başladı. Bütün *Qiuzhang*'lar da babalarının (*Anda*'nın imparatorluk tarafından verilen X.A.) *Wang* unvanını kabul ettiği için, sınır bölgesinde sıkıntılar yaratmaya cesaret edemedi, ama *Taozhou*'da isyan çıkmaya başladı. Başlangıçta, *Taozhou* yabancılara *Hezhou*'daki kurnaz halkın kendilerine mal borcu olmasından dolayı, sınırdan geçip iç bölgeleri yağmaladı, diğer uluslar da fırsattan yararlanıp kargaşa çıkardılar. Kurnaz halk bu haberi *Hezhou*'nun *Canjiang*'i *Chen Tang*'a 陳堂

⁵⁹⁰ Günümüzdeki *Ningxia* eyaletinin merkezidir.

⁵⁹¹ Başkomutan.

söyledi, *Chen Tang*: “Onlar *Taozhou*’nun yabancılarıdır, beni ilgilendirmez.” dedi. *Taozhou*’nun *Canjiang*’ı *Liu Shiyong* 劉世英: “Karşı taraf *Hezhou*’ya saldırmıştır, benim hatam değildir.” dedi. Böylece iki general arasında didişme yaşandı. *Zongdu* unvanlı *Shi Maohua* 石茂華 bu durumu öğrenince, iki generalı ve *Lanzhou*’nun *Canjiang*’ı *Xu Xun* 徐勳, [8547] *Minzhou*’nun *Shoubei*’si⁵⁹² 守備 ‘guard commandant’ *Zhu Xian* 朱憲, *Taozhou*’nun *Shoubei*’si *Shi Jing*’in 史經 kendi birlikleriyle beraber (*Taozhou* yabancılarını X.A.) bastırıp, onlara haddini bildirmesi emretti. Yabancılar korktu, yağmaladığı insan ve hayvanları hemen geri teslim ettiler. *Liu Shiyong* kötülerin liderinin hala yakalanmadığını, askerlerin çabuk geri dönmemesi gerektiğini söyleyip, birliğiyle düşmanın yuvasına saldırdı, öldüren, yaralayan, ateşe verilen insanların sayısı oldukça fazlaydı. Ordunun kurallarına göre, bakır boynuzlu boru çalınca ordu anca geri çekilecekti. *Chen Tang*, boru çalınmasını beklemeden ayrıldı, diğer kabileler de birliklerini alıp geri çekildi. *Zhu Xian*, *Shi Jing* titizce aramaya başladığında, yakındaki yabancılar onların yalnız, güçsüz olduğunu görüp, onları kuşatıp öldürdü. Bu haber imparatorluğa ulaştığında, imparator çok öfkeleni, *Chen Tang*’ı ve *Liu Shiyong*’i görevinden azletti, *Shi Maohua* ve diğerlerini ağır bir şekilde kınadı. Böylece *Shi Maohua* askerlerini topladı, farklı yollara ayrılıp düşmanları bastırdı, 140’dan fazla düşmanın kafasını kesti, 900’den fazla düşmanı yakıp kül etti, birkaç on grup hayvan sürüsünü ele geçirdi. Bütün yabancılar korkup uzaklara kaçıp gitti, 71 ulus gelip teslim oldu, liderlerinden dört kişinin kafasını kesip getirdi, iki kişiyi canlı teslim etti, 260 tane at, öküz, koyun verdi. Tazim edip af diledi, bir daha yapmayacaklarına söz verdi, ordu ancak geri döndü.

Bingtu, *Qinghai*’yi işgal ettiğinde, *Qiejintaiji* 切盡台吉 vardı, *Hetao Qiuzhang*’ı *Jineng*’ın 吉能 yeğeni idi, ki *Anda*’nın kardeşinin torunudur, onunla beraber batıya gelmişti. Defalarca yabancıları yağmalamış olsada başarılı olamadı, *Anda*’dan gelip kendisini desteklemesini arz etti. *Anda Oiratları* işgal etmeyi çok istiyordu,

⁵⁹² Muhafız komutan.

dolayısıyla yaşayan budayı getirmek adıyla, ordusunu alıp batıya yöneldi. Rapor sunup *Bingtu*'ya *Dudu* unvanı verilmesini, altın mühür bahşedilip, çay pazarı açılmasını arz etti. *Li Bu* müzakere edip buna izin vermedi, sadece az sayıda çay verdi. *Anda Oirat*'a geldikten sonra, savaşta yenilip geri çekildi. Böylece *Gansu* eyaleti *Shouchen*'ına rapor yazıp, *Wusicang*'a (Tibet'e) gitmesi için yolu açmasını istedi. *Shouchen* reddetmedi, böylece *Gansu*'dan güneye ilerledi, diğer *Qiuzhang*'larla *Qinghai*'de buluştu. Yabancılar daha çok tahribe uğradı, bir çoğu kaçıp gitti. (İmparator *Wanli* saltanatının) 8. yılı (1580) ilkbaharda, yaşayan budanın söyleyişinden yola çıkarak doğu taraftan geri döndü, ama *Qiejin (Taiji*'nin) kardeşi *Huoluochi* 火落赤 ve *Anda*'nın abisinin oğlu *Yongshaobo* 永邵卜 *Qinghai*'de kalıp gitmek istemediler. Ağustos ayında, *Bingtu* yabancıların bölgesini ve iç bölgedeki insan, hayvanları yağmaladı, (imparatorluk) ferman yayınlayıp pazar ticaretini ve hediye vermeyi durduracağını ilan etti. *Anda* bu haberi işince, hemen mektup yazıp onu kınadı. Böylece yağmaladığı insan ve hayvanları geri teslim etti, kötü kişilerden altı kişiyi tutuklayıp teslim etti, 700 tane öküz ve koyun ödeyip kendini cezalandırdı. İmparator onun babasının (*Anda*'nın) sadakatını takdir etti, ona gümüş ve ipek ihsan etti, onun kabilesine de öküz ve koyun ihsan etti, kötülük yapan kişileri kendisinin cezalandırmasına verdi, olpan sunmasına ve pazarda ticaret yapmasına izin verdi, *An Da* daha çok minnettar oldu. Ama *Huoluochi* yine yabancıları yağmalayıp onlara huzur vermedi, *Shouchen* unvanlı *Qiejintaiji*'ye onu kısıtlamasını söyledi, günahını bilip bağlılığını bildirdi. *Anda* ölünce, torunu *Chelike* 扯力克 tahta geçti, gücü zayıftı, diğer *Qiuzhang*'ları kontrol altında tutamadı.

[8548] (İmparator *Wanli* saltanatının) 16. yılı (1588) Eylül ayında, *Yongshaobo*'nun kabilesinden kendi kendine *Xining*'e girenler vardı, *Fuzongbing* unvanlı *Li Kui* 李奎 sarhoştı, kendi başına ata binip düşmana doğru gitti. Kabile insanları onun atını durdurup dertlerini anlatmaya çalıştı, *Li Kui* kılıcıyla onları öldürmeye başlayınca, kabile insanları ok atıp onu öldürdü. (*Li Kui*'nin X.A.) ordusundaki askerler onu kurtarmak için yardıma geldi, çoğu öldüler. *Shouchen* onları bastıramayınca, elçi

gönderip onları kınayıp soruşturdu, onlar sadece kötülerin başını, yağmaladığı insan ve hayvanları vermekle yetindi. Bu olaydan sonra, haddini aştılar ve istediği kadar yağma yaptılar. O sırada *Bingtu* ve *Qiejintaiji* ölmüştü, *Bingtu*'nun oğlu *Zhenxiang* 真相 *Manglachuan*'e 莽刺川 (Mangla Irmağı'na) gelip yerleşti, *Huoluochi* ise *Niegongchuan*'e 捏工川 (Niegong Irmağı'na) yerleşti, *Xining*'e yaklaştılar, gün geçtikçe yabancıları yok etmeye başladılar. Yabancılar dayanamayınca, düşman tarafından kullanılmaya başlandı. *Chelike* batıya doğru ilerleyip onlara yardım etmek için geldi, güçleri daha çok arttı. (İmparator *Wanli* saltanatının) 18. yılı (1590) Haziran ayında *Taozhou*'ya saldırdı, *Fuzongbing* unvanlı *Li Lianfang* 李聯芳 3000 kişilik ordusuyla direndi, bütün ordu helak oldu. Temmuz ayında iç bölgelere saldırıp, *Hezhou*, *Lintao*, *Wei Yuan*'i 渭源 yağmaladı. *Zongbingguan* unvanlı *Liu Chengsi* 劉承嗣 ve *Youji* unvanlı *Meng Xiaochen* 孟孝臣 ordularıyla direndi, hepsi yenildi, *Youji* unvanlı *Li Fang* 李芳 ve diğerleri savaşta öldü, batı sınır bölgesi büyük bir kaos içinde kaldı.

Haber imparatorluğa ulaştığında, *Shangshu* unvanlı *Zheng Luo*'nun 鄭洛 gidip işleri halletmesi emredildi. *Zheng Luo* önceden büyük orduya (imparatorluk ordusuna) komutanlık etmişti, *Shunyi Wang*⁵⁹³ ve *Zhongshun Furen*'nin⁵⁹⁴ 忠顺夫人 'faithful and obedient consort' tabi olmasında başarısı vardı. Elçi gönderip *Chelike*'nin tabi olmasını söyledi, ferman yayınlayıp yabancıların tabi olması emrini verdi, (tabi olmaya X.A.) gelenlerin hepsine iyi davrandı, böylece tabi olmak için sürekli geldiler. *Huoluochi* ve *Zhenxiang* iki *Qiuzhang* ağır günah⁵⁹⁵ işlediğini anladılar, üstelik yardıma gelmekte olan *Hetao*'nın *Qiuzhang*'ı *Boshitu*'nun 卜失兔, *Shuiquankou*'da 水泉口 yenilgiye uğradığını işitince, *Chelike* yuvasına geri döndü,

⁵⁹³ Moğolların Tümed kabilesinin lideri *Anda*'ya imparatorluk tarafından verilen unvandır.

⁵⁹⁴ İnançlı ve sadık kralın karısıdır.

⁵⁹⁵ Kaynak metinde günah anlamına gelen kelime kullanılmıştır. İmparatorun tanrısal varlık dolayısıyla ona karşı yapılan yanlış günah olarak nitelenmesi nedeniyle bu kelime kullanılmıştır. Suç ve kabahat için başka kelimeler varken, günah kelimesi seçilmiş olduğundan biz metne sadık kaldık.

korkmaya başladı. Ordugâhını alıp ayrıldı, ekibinden *Kebotu*'yu 可卜兔 ve diğerlerini *Mangla Irmağına* bıraktı. Ertesi yıl (1591), *Zongbingguan* unvanlı *You Jixian* 尤繼先 onu yenilgiye uğrattı. *Zheng Luo* ordusuyla *Qinghai*'ye geldi, *Yanghua Manastırı*'nı ateşe verdi, onun geri kalan askerlerini kovduktan sonra geri döndü. Yabancılardan kendi işlerine dönenlerin sayısı 80.000'den fazla idi, batı sınır bölgesinde kısa süreliğine istikrar sağlandı. Kısa bir süre sonra, tekrardan *Qinghai*'ye toplandılar.

(İmparator *Wanli* saltanatının) 23. yılında (1596) *Lintao*'da *Zongbingguan* kuruldu, *Liu Ting* 劉綎 buraya görevlendirildi. Kısa bir süre sonra, *Yongshaobo*⁵⁹⁶ ve diğer kabileler *Nanchuan*'e 南川 (Güney Irmağı'na) saldırdı, *Canjiang* unvanlı *Da Yun* 達雲 onları yendi. Ondan sonra iki *Qiuzhang Huoluochi* ve *Zhenxiang* ile işbirliği yapıp, *Xichuan*'e 西川 (Batı Irmağı'na) saldırdı, *Da Yun* yine onlara karşı galip geldi. Ertesi yıl (1597) *Qiuzhang*'lar yabancıları tekrar yağmaladı, iç bölgelere göz dikti. *Liu Ting*'in ordusundan general *Zhou Guozhu* 周國柱 *Mangla Irmağı*'nda düşmana karşı direndi, yine onlara karşı galip geldi. (İmparator *Wanli* saltanatının) 27. yılında (1600) asi *Miao* 苗 (ulusunu X.A.) toplayıp *Taozhou* ve *Minzhou*'ya saldırdı, *Zongbingguan* unvanlı *Xiao Ruxun* 蕭如薰 ve diğerleri onları mağlup etti, yabancılardan 250'den [8549] fazla kişinin, düşmandan 82 kişinin kafasını kesti, 5000'den fazla yabancı/barbar ulus tabi oldu. (İmparator *Wanli* saltanatının) 34. yılında (1607) tekrar *Zhenfanhei* 鎮番黑 kadim şehrine saldırdılar, (6) *Zongbingguan* unvanlı *Chai Guozhu* 柴國柱 tarafından mağlup edildi. Ondan sonra (yabancılar) defalarca saldırıp yağma yapmışlarsa da, büyük bir kazanç elde edemediler.

O zamanda *Shanxi* eyaletini sıkıntıya uğratan, üç tane büyük yer vardı: biri *Hetao*, biri *Songshan*, diğeri de *Qinghai*'dir. *Qinghai*'nin toprakları en bereketlidir, üstelik

⁵⁹⁶ *Yongshaobo* yukarıda geçtiği üzere Moğolların Tümed kabilesinin lideri *Anda*'nın kardeşinin oğlu idi ve bir kabilenin lideri idi. Anlaşılan onun idaresindeki ve diğer kabileler saldırmıştı.

yabancıların burada kalkan oluşturmasıyla, sıkıntı o kadar büyük olmamıştı. (İmparator) *Chongzhen* 崇禎 saltanatının 11. yılı (1638), *Li Zicheng* 李自成 defalarca imparatorluk ordusu tarafından mağlup edilince, *Taozhou* ile yabancıların yaşadığı bölgeye geçti. Generaller onu kovaladı, tekrar kaçıp sınır bölgesine girince, yabancılar da felakete uğradı. (İmparator *Chongzhen* saltanatının) 15. yılında (1642), *Xining*'deki yabancı/barbar uluslar isyan çıkardı, *Zongbingguan* unvanlı *Ma Kuang* 馬曠 beş yola ayrılıp isyancıların yuvasına saldırdı, 700 kişinin kellesini kesti, 38 ulus teslim olduktan sonra geri döndü. Ertesi yıl (1643) kış mevsiminde, *Li Zicheng* general gönderip *Ganzhou*'ya saldırdı, sadece *Xining*'i alamadı. Haydut general *Xin Enzhong* 辛恩忠 (*Xining*'i X.A.) aldı, (7) böylece ordusuyla ilerleyip *Qinghai*'yi yağmaladı. *Qiuzhang*'lar teslim olup tabi oldu, ama bu zamanda *Ming Hanedanlığı* da yıkılmıştı.

Yabancılar/barbarlar *Shengfan* ve *Shufan* olarak ikiye ayrılır. *Shengfan*, kaba ve güçlü olduğu için kontrol altına alınması zordur. *Shufan* ise at sunup karşılığında çay alıyordu, çok naziklerdi, sonradan yavaş yavaş *Shengfan*'ler ile işbirliği yapıp iç bölgeler için bela oldular. *Qinghai* düşman tarafından işgal edildiğinden beri, yabancılar yağmaya dayanamayıp, kendilerince onlara kürk ve ipek ihsan edip hatıra olsun dedi, her yıl belli bir zamanda hediyeler temin etti, ya da rehberlik edip, iyice iletişim kurdular. Çin'e çok az at satmaya geliyorlar, dış güçlere karşı garnizonu korumak gibi asıl amaçlarını unutmuş olsa gerek.

(İmparator) *Taizu*, *Guanzhong*⁵⁹⁷ 關中 bölgesinde asayişi sağladığı zaman, (imparator) *Hanwu* (*Di*'nin) 漢武(帝) (M.Ö. 156-M.Ö. 87) yaptığı gibi *Hexi*'de dört tane *Jun*⁵⁹⁸ 郡 'commandery' kurup, *Qiang* ve *Hu*'ları⁵⁹⁹ 胡 uzaklaştırdığı gibi,

⁵⁹⁷ Şimdiki *Shanxi* eyaletindedir. Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 125.

⁵⁹⁸ İl.

⁵⁹⁹ *Hu*: Çinlilerin yabancılar/barbarlara verdikleri isimdir. Avrasya'nın büyük bozkırlarındaki göçebeleri gösteriyordu. *Qin* (M.Ö. 221-M.Ö. 207), *Han* Sülalesi (M.Ö. 202-220) döneminde Hunlara *Hu* deniliyordu.

Gansu eyaletinde tekrar kurup, kuzeyde *Moğollara* karşı, güneyde yabancılara karşı hat oluşturdu, bunların bir araya gelip işbirliği yapmasına engel oldu. Yine *Xining* ve diğer dört askeri garnizonun *Tuguan*'lerini⁶⁰⁰ 土官 'aboriginal official' Çinli memurlar ile birlikte idare etmesini, nesiller boyunca burayı korumasını emretti. Çok sayıda *Chakesi*⁶⁰¹ 茶課司 kurup, yabancılara ata karşılık çay değiş tokuş yapmasını sağladı. Üstelik kabile *Qiuzhang*'lerinin, yılda belli bir zamanda imparatorluğa olpan sunmalarına izin verdi, kendileri isimlerini *Göğün Oğlu*'na (Çin imparatoruna) bildirdi. Onların gücü parçalandıktan sonra, kendi menfaatlerinin peşinden koştular, kötülük yapmaya cesaret edemediler. Küçük bir sarsıntı olunca, *Pianshi*⁶⁰² 偏師 'military auxiliaries' ile onlar hızla bastırıyordu. *Bianchen*'in savunmasızlığından, kuzeydeki düşman sınırdan geçip girdi, yabancı ulus ile işbirliği yaptılar, batı sınır bölgesinde işler çoğaldı. Ama inceleme sonrası esas felaket, yabancılarda değil düşmanda idi (Kuzeydeki *Moğollarda* idi; X.A.), dolayısıyla müzakereciler (imparator) *Taizu*'nun onları kontrol etme stratejisinin akilane olduğunu düşündüler.

[8550] *Anding Askeri Garnizonu*, *Ganzhou*'nun güneybatısından 1500 *li* (864 km) uzaklıktadır. *Han Sülalesi* (M.Ö. 202-220) döneminde *Chouqiang* 婁羌 idi, *Tang Sülalesi* (619-907) döneminde ise *Tu Fan* (Tibet)'dir, *Yuan Hanedanlığı* (1271-1368) döneminde *Ning Wang*⁶⁰³ 寧王 unvanındaki *Moğol* prens *Boyan Tiemuer*⁶⁰⁴ 卜烟帖木兒 burayı savundu. Buranın asıl ismi *Sali Weiwuer* 撒里畏兀兒 (Sarı Uygur)'dır, yüzölçümü 1000 *li* (576 km)'dir, doğuda *Handong*'a yakındır, kuzeyde *Shazhou*'ya yakındır, güneyde *Xifan*'e yakındır. Burada kale yoktur, çadırları ev yerine kullanırlar. Çok sayıda deve, at, öküz, koyun yetişir.

⁶⁰⁰ Yerli memur.

⁶⁰¹ *Chakesi*: özel olarak çaydan vergi alan idari büro.

⁶⁰² Yardımcı askeri kuvvetler.

⁶⁰³ *Ning* kralı.

⁶⁰⁴ Kanaatimizce "Boyan Timur" olarak okunabilir.

(İmparator *Hongwu* saltanatının) 3. yılında (1370), elçilerden buraya ferman gönderildi. (İmparator *Hongwu* saltanatının) 7. yılı (1374) Haziran ayında, *Boyan Tiemuer*, *Fuwei*⁶⁰⁵ 府尉 ‘mentor-commandant’ unvanlı *Madaer* 麻答兒 ve diğerlerini imparatorluğa gönderdi, (imparatorluğa) zırh, kılıç ve diğer ürünleri olpan olarak sundu. (İmparator) *Taizu* çok mutlu oldu, elçilere ziyafet verdi, memurları onların *Wang*’ına kıymetli hediyeler vermesi için gönderdi, onların topraklarını *Aduan*, *Azhen* 阿眞, *Kuxian* 苦先, *Tieli* 貼里 olarak dörte ayırdı, (8) herbirine ayrı ayrı mühür bahşetti. Ertesi yıl (1375) Ocak ayında, buranın *Wang*’ı, *Fuboyan Buhua*’yı⁶⁰⁶ 傅卜顏不花 olpan sunması için gönderdi, *Yuan Hanedanlığı*’nın verdiği altın ve gümüş mührü teslim etti, *Anding*, *Aduan* iki askeri garnizonunun kurulmasını arz etti, kabul edildi. *Boyan Tiemuer*’a *Anding Wang* unvanı verildi, adamlarından *Shala* 沙剌 ve diğerlerine *Zhihui* unvanı verildi.

(İmparator *Hongwu* saltanatının) 9. yılında (1376), imparator eski *Guangdong*’un (kanton’un) *Canzheng*’ı⁶⁰⁷ 參政 ‘administration vice commissioners’ *Zheng Jiucheng* 鄭九成 ve diğerlerini buraya (*Anding*’e) elçi olarak gönderdi, *Wang*’a ve halkına kıyafet ve ipek ihsan etti. Ertesi yıl (1377), *Wang*, *Shala* tarafından öldürüldü, prens *Banzashili* 板咱失里 babasının hıncını alıp, *Shala*’yı öldürdü. *Shala*’nın keblesindeki bir general prensi öldürdü, iç kargaşalar çıktı. Yabancı general *Duoerzhiba* 朵兒只巴 asilik edip *Shamo*’ya 沙漠 (Kumluk’a) kaçtı, *Anding*’den geçerken, büyük ölçüde insanları öldürüp burayı yağmaladı, mührü çaldı, halk daha çok zayıfladı. (İmparator *Hongwu* saltanatının) 25. yılında (1392), *Lan Yu* 藍玉 batı seferine çıktı, *Azhenchuan*’e⁶⁰⁸ 阿眞川 (Azhen Irmağına) saldırdı. *Situ*⁶⁰⁹ 司徒

⁶⁰⁵ Kumandan.

⁶⁰⁶ Kanaatimizce “Boyan Buqa” olarak okunabilir.

⁶⁰⁷ İdareci.

⁶⁰⁸ Günümüzdeki *Qinghai* (Köknur) eyaletinin batısındaki *Gasikulei* 尕斯库勒 Gölü’nün güneydoğusunda yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 746.

⁶⁰⁹ Eğitim bakanı.

‘minister of education’ unvanlı *Hazan* 哈答 ve diğerleri korktu, vadiye kaçıp orada saklandı. *Su Wang, Ganzhou*’ya geldiğinde, *Wang*’ı ziyaret etmesi için rahip gönderdi, kendisine memuriyet unvanı verip halkını yerleştirmesini arz etti. *Wang* onun için (imparatorluğa) rapor gönderdi, imparator izin verdi. (İmparator *Hongwu* saltanatının) 29. yılında (1396) *Xingren*⁶¹⁰ 行人 ‘messengers’ *Chen Cheng, Anding Askeri Garnizonu*’nun onarımı için gönderildi. Buranın *Qiuzhang*’ı *Hahaihudulu* 哈孩虎都魯 dâhil toplam 58 kişiye *Zhihui* ve *Qianhu, Baihu* unvanları verildi. (9) *Chen Cheng* geri dönerken, *Qiuzhang* onunla beraber imparatorluğa geldi, at sunup teşekkür etti. İmparator ona cömertçe hediyeler verdi, yine *Zhongguan*’i yanına gümüş ve ipek alıp hediye etmesi için gönderdi.

[8551] (İmparator) *Yongle* saltanatının ilk yılında (1403) memurlarla *Sali* 撒里 (Sarı Uygur) bölgesindeki kabilelerin tabi olmaları için ferman gönderdi. Ertesi yıl (1404) *Anding*’in *Toumu*’ları imparatorluğa geldi, *Qianhu* unvanlı *Sanji* 三即 dâhil olmak üzere toplam üç kişiye *Zhihui Qianshi* unvanı verildi, diğerlerine farklı unvanlar verildi, askeri garnizonun *Zhihui Tongzhi*’si *Hasan* 哈三 ve diğerlerine gümüş ve ipek ihsan edildi. Kısa bir süre sonra, *Zhihui* unvanlı *Duoerzhishu* 朵兒只束 imparatorluğa geldi, kendi isteğiyle 500 tane at sunmak istediğini söyledi, *Hezhou Askeri Garnizonu*’nun *Zhihui*’si *Kang Shou*’nun 康壽 gidip hediye kabul etmesi emredildi. *Kang Shou*: “*Handong* ve *Bili* 必里 askeri garnizonları at olpan sundu, atın fiyatı *Hezhou*’daki asker ve sivillerinin çay taşıyıp ödemesiyle halloldu. Günümüzde *Anding* çok uzaktadır, çay taşımak çok müşküldür, karşılığında kumaş ve ipek verilmesini arz ediyorum.” dedi. İmparator: “Yabancılar ata karşılık çay değiş tokuş yapması, çok önceden bir kural haline geldi. Şimdilik talebiniz gibi olsun, sonradan yine de çay verelim.” dedi. Böylece kurallar konuldu, asil at karşılığında kumaş ve ipekten ikişer top verildi, diğerlerine derecesine göre verildi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 3. yılında (1405), *Hasan* ve diğerleri elçi gönderip olpan sundu, yazdığı raporunda *Toumu* unvanlı *Salijiacangbo* 撒力加藏卜 ve

⁶¹⁰ Elçi.

diğerlerine *Zhihui* unvanı verilmesini, üstelik her sene hayvanlarının onda birini olpan olarak sunabilmesini arz etti, imparator kabul etti. (İmparator *Yongle* saltanatının) 4. yılında (1406) *Kuerding* 苦兒丁 bölgesine göçüp burada yerleştiler.

Başlangıçta, *Anding Wang* öldürüldüğünde, oğlu *Saerzhishijia* 撒兒只失加 abisi tarafından öldürüldü, halkı dağıldı, oğlu *Yipandan* 亦攀丹 *Lingcang*'a 靈藏 gelip yerleşti. (İmparator *Yongle* saltanatının) 11. yılı (1378) Mayıs ayında adamlarıyla imparatorluğa geldi, ailesinin başına gelenleri beyan etti, kendisine memuriyet unvanı verilmesini arz etti. İmparator onun atalarının ilk olarak biat ettiğini göz önünde bulundurarak, ona *Anding Wang* unvanını verdi, mühür bahşetti. Ondan sonra sürekli imparatorluğa olpan sundu.

(İmparator *Yongle* saltanatının) 22. yılı (1424) *Zhongguan* unvanlı *Qiao Laixi* 喬来喜, *Deng Cheng* 鄧诚 elçi olarak *Wusicang*'a (Tibet'e) gönderildi, geçici olarak *Bilishujiang*⁶¹¹ 畢力術江 (Bylich Nehri) ve *Huangyangchuan*'de 黄羊川 (Sarı Koyun Irmağında) kaldılar. *Anding*'in *Zhihui*'si *Hasan*'ın torunu *Sane* 散哥 ve *Quxian*'in *Zhihui*'si *Sanjisi* 散即思 ve diğerleri adamlarıyla onları yağmaladılar, imparator elçilerini öldürüp, deve, at ve ipeklerin hepsini çalıp gittiler. (İmparator) *Renzong* çok sinirlendi, *Duzhihui* unvanlı *Li Ying*'in 李英, *Kang Shou* ile birlikte onları bastırmasını emretti. *Li Ying* ve diğerleri *Xining* ve başka askeri garnizonun askerleri ve *Longben*'in 隆奔 *Guoshi*'si *Jiashierjiancang* 贾失兒監藏 olmak üzere toplam on iki yabancı ulusunu alıp, haydutları kovaladılar, haydutlar uzaklara kaçtı. *Li Ying* ve diğerleri *Kunlun Shan*'ın⁶¹² 崑崙山 (Kunlun Dağı'nın) batısından birkaç yüz *li* ilerleyip, *Yalingkuo* 雅令闊 bölgesine geldiler, burada *Andingli* haydutlarla karşılaştılar, onları mağlup ettiler, 480'den fazla kişinin kellesini kesti, 70'ten fazla

⁶¹¹ *Huanghe*'nin 黄河 (Sarı Nehrin) önemli güney akışıdır, *Guinan* 貴南 ilçesinin kuzeybatısından Sarı Nehire dökülür. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 121.

⁶¹² Kunlun Dağı'nın batı kısmı *Pamier* 帕米爾 (Pamir) yaylasından doğuda *Chaidamu* 柴達木 (Çaydam) Vadisi'ne kadar uzanır. Dağların deniz seviyesinden yüksekliği ortalama 5000-6000 metredir. Deniz seviyesinden en yüksek noktası 7000 metreden fazladır. Kunlun Dağı dünyanın en yüksek ikinci dağıdır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 569.

kişiyi canlı yakaladılar, 140.000'den fazla deve, at, öküzü ele geçirdiler. *Quxian* (haydutları X.A.) haberi işitince uzaklara kaçtılar, onları kovalayıp yetişemeyince geri döndüler. *Li Ying*'a başarılarından dolayı *Huining Bo*⁶¹³ 會寧伯 'Huining earl' unvanı verildi, (10) *Kang Shou* ve diğerlerinin rütbesi yükseltildi. Büyük ordu başarı ile geri döndükten sonra, *Zhihui* unvanlı *Hasan* ve diğerleri cezalandırılmaktan korktu, memleketlerine geri dönmeye cesaret edemedi.

[8552] (İmparator) *Xuande* saltanatının ilk yılında (1426), imparator memurdan onlara ferman gönderdi, tekrar işleriyle uğraşanların sayısı 700 kişiden fazla idi. İmparator ona renkli ipek-kumaş ihsan edip, içini rahatlattı. (İmparator *Xuande* saltanatının) 3. yılı (1428) ilkbaharda, *Anding* ve *Quxian* askeri garnizonundaki *Zhihui* ve diğer 53 memura özel belge bahşetti.

Başlangıçta, büyük ordu haydutları bastırdığında, *Anding*'in *Zhihui*'si *Sangge* 桑哥 ve *Handong Askeri Garnizonu* askerlerinin birlikte sefere katılması istenilmişti. *Handong* (Askeri Garnizonu askerleri X.A.) fermana itaat etmeyip gelmedi, idaresi altındaki *Banna* 板納 ulusu *Sangge*'nin (*Anding Askeri Garnizonunun Zhihui*'sidir; X.A.) uzak sefere çıktığını öğrenince, onun kabilesindeki çadır ve hayvanların hepsini yağmaladı. (İmparatorluğa) bu iş rapor edildi, ferman gönderilip çok ağır kınandı, hemen yağmaladığı hazineleri geri vermesi emredildi, eğer fermana uyumazsa üzerine asker sevk edileceğini söyledi. Ondan sonra, *Sangge Duzhihui Qianshi* rütbesine yükseldi.

(İmparator) *Zhengtong* saltanatının ilk yılında (1436) (imparator) memurdan *Anding Wang* ve *Sangge*'ya ferman gönderdi, fermanda: "Atalarımın saltanat dönemlerinde, sizler kaderinize boyun eğip, imparatorluğa saygı gösterdiniz, tabi olup hizmet ettiniz, baştan sonuna kadar yasalara uydunuz, imparatorluğun size olan merhameti de uzun süre değişmedi. Ben tahta geçtiğimde, sizler tekrar imparatorluğun fermanına itaat edip, adamlarınızı kontrol altında tuttunuz, size hediye vermemiz gerekiyor. Şimdi

⁶¹³ *Huining* kontu.

benim fikrimi bildirmek için özel olarak memur gönderip, renkli ipek ihsan ettim. Daha çok kaderinize boyun eğip, sadakat gösterip, toprakları koruyun ve sınır bölgesindeki komşularınız ile dostça geçinin, sonuna kadar istikrarı sağlayın ve mutlulu olun.” diye yazılmıştı. (İmparator *Zhengtong* saltanatının) 3. yılında (1438), *Sange* öldü, onun oğlu *Nananben* 那南奔 yerine geçti. (İmparator *Zhengtong* saltanatının) 9. yılında (1444), *Nananben* adamlarıyla *Quxian*’in halkını ve hayvanlarını yağmaladı. İmparatorluk memur gönderip (yağmaladığı insan ve hayvanları X.A.) geri iade etmelerini emretti, ama fermana uymadı, aksine memurun eşyalarını çaldı. İmparator öfkeleni, ferman gönderip *Anding Wang*’ın soruşturup halletmesini emretti. *Wang* emire uyudu, bağışlanmasını arz etti. İmparator onu (*Nananben*’i) affetti, ona devleti koruyup komşuları ile dostça geçinmenin hakikatlarını fermanında anlattı. (İmparator *Zhengtong* saltanatının) 11. yılı (1446) kış mevsiminde, *Yipandan* öldü, oğlu *Lingzhanganxieer* 領占幹些兒 yerine geçti. O zamanda *Wang* küçük yaşta idi, amcası *Zhihui Tongzhi* unvanlı *Chuositaiba* 輟思泰巴 ona yardım edip devlet işlerini yürüttü, onunla aynı yaştakiler onun emrini dinlemiyordu. *Wang* onu imparatorluğa gönderdi, imparatorun onun mertebesini bir derece yükseltmesini arz etti, *Duzhihui Qianshi* rütbesine yükseltildi. (İmparator) *Jingtai* (1449-1457), *Tianshun* (1457-1464), *Chenghua* (1465-1487) üç imparator saltanatı dönemlerinde, çok defa imparatorluğa olpan sundu.

(İmparator) *Hongzhi* saltanatının 3. yılında (1490), *Lingzhanganxieer* öldü, oğlu *Qianben* yerine geçti. Babasının yası için ona gıda ve keten ihsan edildi. Bunun öncesinde, *Kumul*’un *Zhongshun Wang*’ı ölmüştü, çocuğu yoktu. İmparatorluk müzakere edip *Anding Wang* ve onun (*Zhongshun Wang*’ın) aynı soydan olduğunu, memur gönderip birini mirasçı olarak tayin etmesini söyledi, *Anding Wang* kabul etmedi. Böylece, *Anding*’deki *Shanba*’yı bulup ziyaret etti, ona *Zhongshun Wang* unvanını verdi, *Qianben*’e onun (*Shanba*’nın) ailesini göndermesini emretti. *Qianben* sinirlendi: “*Shanba*’nın *Wang* olmaması gerekirdi, tahta aslında *Chuoerjia*’nın 綽爾加 geçmesi gerekiyordu.” dedi. *Chuoerjia*, *Qianben*’in [8553] küçük kardeşi idi.

Üstelik büyük bir miktar hediye istedi. *Bing Bu*: “*Shanba* ise gerçekten *Zhongshun Wang*’ın torunudur, eskiden beri halk ona güvendi. Eskiden *Kumul*’un efendisi yoktu, elçi gönderip tahta layık birinin başa getirilmesi gerektiğini söyledik, *Chuoerjia* kendi gücünün zayıf olduğunu düşünüp gitmek istemedi. Şimdi işler kararlaştırıldığında, dengesiz davranıyor, söylediklerini dinlememeliyiz.” dedi. *Shanba* sonunda tahta oturdu. Ama *Qianben* tahtı devralmak konusunda kendi istediği olmadığı için, sonraki zamanlarda *Kumul* birkaç kez saldırıya uğradığında, hiç yardımda bulunmadı. (İmparator *Hongzhi* saltanatının) 17. yılında (1504) adamlarıyla *Shazhou*’ya saldırıp, yağmaladıktan sonra geri çekildi. (İmparator) *Zhengde* (1505-1521) saltanatı döneminde, *Moğolların* büyük *Qiuzhang*’ı *Yibula* ve *Aertusi*, *Qinghai*’yi işgal etti, civarındaki bölgeleri yağmaladı. *Anding* böylece harap oldu, halkı dört bir tarafa dağıldı.

Aduan Askeri Garnizonu, *Sali Weiwuer* (Sarı Uygur) bölgesindedir, (İmparator) *Hongwu* saltanatının 8. yılında (1375) tesis edilmiştir. Sonradan *Duoerzhiba* tarafından harap edildi, sonradan kullanılmadı. (İmparator) *Yongle* saltanatının 4. yılı (1406) kış mevsiminde, *Qiuzhang Xiaoxuehuluzha* 小薛忽魯札 ve diğerleri imparatorluğa geldi, yerli ürünler sundu, askeri garnizonun tekrar kurulmasını ve memuriyetin oluşturulmasını arz etti, imparator kabul etti, *Xiaoxue* (*Huluzha*’ya) *Zhihui Qianshi* unvanı verildi.

(İmparator) *Hongxi* (1424-1425) saltanatı döneminde, *Quxian*’in *Qiuzhang*’ı *Sanjisi* imparatorluk elçilerini yağmaladı, *Aduan*’in *Zhihui*’si *Suoludan*’ı 鎖魯丹 kendisiyle birlikte ilerlemesi için tehdit etti. Kısa bir süre sonra, büyük ordu (imparatorluk ordusu) sefere çıktı, *Suoludan* korktu, adamlarını alıp uzaklara kaçtı, mührü kaybetti. (İmparator) *Xuande* (1425-1435) saltanatının ilk dönemlerinde teslim olmaları için elçi gönderildi, *Suoludan* geri dönmeye cesaret edemedi, *Quxian*’e sığındı. (İmparator *Xuande* saltanatının) 6. yılı (1431) ilkbaharda, *Xining*’in *Dudu*’su *Shi Zhao* 史昭: “*Quxian Askeri Garnizonununundan Zhenzhihan* 眞只罕 ve diğerleri

zaten başka bir kabiledendir, babası *Sanjisi*'nin isyanına yardım ettiği için, kendisi Bylichu Nehri civarlarına kaçıp yerleşti. Orası *Wusicang*'a (Tibet'e) gitmede mutlaka geçilmesi gereken yoldur, onların orada tekrar kargaşa çıkarmasından korkarım, en iyisi onları bastırmak gerekir.” dedi. İmparator (*Shi Zhao*'ya X.A.) emir verip şöyle dedi: “Geri kalan düşmanlar şimdi kritik bir durumdadırlar, kaçacak yerleri kalmadı, birini gönderip onların günahlarını affedip, kendi işleriyle tekrardan uğraşmalarını emretmeliyiz.” Böylece *Zhenzhihan* adamlarını alıp, eski yerleşim yerleri olan *Tieergu*'ya 帖兒谷 (Tieer Vadisi'ne) geri dönüp yerleşti. Ertesi yıl (1432) Ocak ayında imparatorluğa geldi, *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) mutlu oldu, ona *Zhihui Tongzhi* unvanını verdi, askeri garnizon işlerini idare etmesini emretti, *Zhihui Qianshi* unvanlı *Bodawu*'yu 卜答兀 *Zhihui Tongzhi* olarak görevlendirdi. *Zhenzhihan*: “*Aduan* kadim şehri *Huihui*'lerin (Müslümanların) sınır bölgesindedir, *Tieer Vadisi* ile aralarında bir aylık mesafe vardır, imparatorluğa olpan sunmak zordur, kolay olması için kendi topraklarıma taşınmayı arz ediyorum.” dedi. *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) onun talebini kabul etti, ona mühür ve mühürlü resmi belge verip teselli etti. (İmparator) *Zhengtong* (1436-1449) saltanatı dönemine kadar, çok kez olpan sundu, sonrası hakkında bilgi yok.

[8554] O zamanda batı ülkeleri topraklarında da *Aduan*⁶¹⁴ (Udun) diye bir yer vardı, imparatorluğa olpan sunması için *Kumul*'dan geçerd, bu iki bölge (*Aduan Askeri Garnizonu* ve *Udun* X.A.) birbirinden farklı bölgelerdir.

Quxian Askeri Garnizonu, doğusunda *Anding* ile sınırdır, *Suzhou*'nun güney batısındadır. Kadim zamanlarda *Xirong*⁶¹⁵ 西戎 (Türgeş), *Han Sülalesi* (M.Ö. 202-220) döneminde *Xiqiang*, *Tang Sülalesi* (619-907) döneminde *Tufan* (Tibet) olarak adlandırılıyordu, *Yuan Hanedanlığı* (1271-1368) döneminde *Quxian Dalin*

⁶¹⁴ Hoten'dir. Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 337.

⁶¹⁵ Vilayet adıdır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 1021.

Yuanshuai Fu'su⁶¹⁶ 答林元帅府 'Dalin military command' kurulmuştur.

(İmparator) *Hongwu* (1368-1398) saltanatı döneminde, *Qiuzhang* olpan sundu. *Quxian Askeri Garnizonu* kurulması emredildi, ona *Zhihui* unvanı verildi. Sonradan *Duoerzhiba*'nın isyanlarına maruz kalınca, halkı kaçtı, sonradan *Anding Askeri Garnizonu*'na girip, *Azhen* bölgesine yerleşti. (İmparator) *Yongle* saltanatının 4. yılında (1406), *Anding*'in *Zhihui*'si *Hasan, Sanjisi, Sanji* sunduğu raporunda: "Anding ve *Quxian* aslında iki farklı askeri garnizonlar idi, sonradan birleştirildi. Arka arkaya *Tufanli* (Tibetli) *Batu*'nun 把秃 saldırısına maruz kaldı, istikrar sağlanamaz oldu. Yine de iki askeri garnizona ayrılıp, eski kuralların getirilmesini arz ediyoruz." dediler. İmparator kabul etti. *Sanji*'ye *Zhihuishi*⁶¹⁷ 指揮使 'guard commander' unvanı verip, askeri garnizonun işlerini idare etmesini emretti, *Sanjisi*'ye *Fushi* unvanını verdi. Yine onların taleplerini kabul edip, *Yaowanghuai*'ye⁶¹⁸ 藥王淮 taşınmasına ve yönetim işlerini idare etmesine izin verdiler. Ondan sonra çok defa olpan sundular.

(İmparator) *Hongxi* (1424-1425) saltanatı döneminde, *Sanjisi, Anding*'in *Qiuzhang*'ı ile birlikte imparator elçilerini yağmalayıp öldürdü. Kısa bir süre sonra, büyük ordu (imparatorluk ordusu) onları bastırmak için yola çıktı, *Sanjisi* adamlarını alıp uzaklara kaçtı, memleketine geri dönmeye cesaret edemedi. (İmparator) *Xuande* (1425-1435) saltanatının ilk dönemlerinde, *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) onun günahını affetti, *Duzhihui* unvanlı *Chen Tong* 陳通 ve diğerlerini onları tabi ettirmek için gönderdi, 42.000'den fazla çadır tekrar kendi işleriyle uğraşmaya başladı. Dolayısıyla *Zhihui* unvanlı *Shilahan* 失刺罕 ve diğerlerini imparatorluğa gönderip af diledi, deve ve atı olpan olarak sundu, (imparatorluk onlara X.A.) eskisi gibi davrandı. Kısa bir süre sonra *Sanjisi*'yi *Duzhihui Tongzhi* rütbesine yükseltti,

⁶¹⁶ Başkumandanlık.

⁶¹⁷ Muhafız komutan.

⁶¹⁸ Günümüzdeki *Qinghai* eyaletinin batısında yer alan *Gasikulei* Gölü'nün kuzeyinde yer almaktadır. Bkz. *Zhong Xingqi, a.g.e., s. 746.*

onun emri altındakilere memuriyet unvanı verip, hepsine özel belge verdi.

(İmparator *Xuande* saltanatının) 5. yılı (1430) Haziran ayında, imparatorluk elçileri batı ülkelerinden dönerken, (elçiler) *Sanjisi*'nin çoğu zaman adamlarıyla gidip gelen imparatorluk elçilerini yağmaladığını, yolu kapattığını söylediler. *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) sinirlendi, *Dudu* unvanlı *Shi Zhao*'yı *Dajiang* rütbesine yükseltip, *Zuoyou Canjiang*⁶¹⁹ 左右參將 'left-right assistant regional commanders' unvanlı *Zhao An* 趙安, *Wang Yu* 王戩 ve *Zhong Guan* unvanlı *Wang An* 王安, *Wang Jin* 王瑾, *Xining Askeri Garnizonu*'nun askerleri ve *Anding*, *Handong* birliklerinin ona karşı sefer düzenlemesini emretti. *Shi Zhao* ve diğer ordular oraya geldiklerinde, *Sanjisi* kaçtı, ekibinden *Tuotuo Buhua*⁶²⁰ 脫脫不花 ve diğerleri düşmanı (imparatorluk birleşik ordusunu X.A.) karşıladı. (11) Generallar askerleriyle onlara saldırdı, ölen ve yaralıların sayısı çoktu, *Tuotuo Buhua* dâhil olmak üzere kadın, erkek toplam 340'dan fazla kişiyi esir aldı, 340.000'den fazla deva, at, öküz, koyunu ele geçirdi. Ondan sonra *Xifan*'ler korktu. *Sanjisi* [8555] eskiden beri çok kaba ve kurnazdı, *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) onun günahını affetmesine rağmen, yine de kötülük yapıp tövbe etmedi. Bu defa çok sayıda insan ve hayvan kaybedince, pişman oldu ve korktu. Ertesi yıl (1431) Nisan ayında küçük kardeşi *Fuqianhu*⁶²¹ 副千戶 'vice battalion commander' unvanlı *Jiandu* 堅都 dâhil toplam dört kişiyi imparatorluğa olpan olarak at sunup günahının affedilmesi için gönderdi. (İmparatorluk) ona eskisi gibi davrandı, memleketine dönüp yerleşmesini ve esir alınan halkının ona geri verilmesini emretti.

(İmparator *Xuande* saltanatının) 7. yılında (1432), buranın *Zhihui*'si *Nanahan* 那罕罕: "Anding'den askeri ordu *Quxian*'i bastırmaya gitmişti, benim iki kızım, dört kardeşim ve *Zhihui* unvanlı *Sangge*'nin ailesi ve diğer 500 kişi esir alındı. Şimdi

⁶¹⁹ Sol ve sağ kol bölge komutan yardımcısı.

⁶²⁰ Kanaatimizce "Toqto Buqa" olarak okunabilir.

⁶²¹ Binbaşı yardımcısı.

Sanjisi ölümden affedildi, ama benim ve diğerlerinin ailesi hala geri dönmedi, imparator lütfen bize acıyın.” dedi. *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) raporu okuduktan sonra çok üzüldü, imparator *Chen*’larına: “Ben sık sık askeri güç kullanmaktan çekindim, çünkü masumlara zarar gelmesinden korktum. Onlar kendileri söylemeseydi, bu işi nereden bilecektim.” dedi. Hemen *Anding Wang* olan *Yipandan*’e ferman verip yağmalanan ganimetleri ve insanları geri vermesini emretti. O sene, *Sanjisi* öldü, yerine oğlu *Douli*’nin 都立 geçmesi emredildi, ona ferman gönderip ilham verdi. (İmparator *Xuande* saltanatının) 10. yılında (1435) *Nanahan*, *Duzhihui Qianshi* rütbesine yükseltildi, onun emrindeki 89 kişinin rütbesi yükseltildi. (İmparator) *Zhengtong* (1442) saltanatının 7. yılında, elçiler olpan olarak yeşim taşı sundu. (İmparator) *Chenghua* (1465-1487) saltanatı döneminde, *Turfan* güçlendi, (*Turfan* tarafından *Quxian Askeri Garnizonu X.A.*) yağmalanıp işgal edildi.

(İmparator) *Hongzhi* (1487-1505) saltanatı döneminde, *Anding Wang*’ın oğlu *Shanba*, *Quxian*’de oturuyordu. İmparatorluk *Kumul*’un efendisi olmadığı için, onun *Zhongshun Wang* olarak atanmasını müzakere etti. (İmparator) *Zhengde* saltanatının 7. yılında (1512), *Moğolların Qiuzhang*’ı *Aertusi* ve *Yibula*, *Qinghai*’ye kaçıp orayı işgal etti. *Quxian* onlar tarafından harap edildi, halk dört bir tarafa kaçtı, askeri garnizon böylece tahrip edildi.

Ming Hanedanlığı’nın ilk dönemlerinde *Anding*, *Aduan*, *Quxian*, *Handong*, *Chijin*, *Shazhou* askeri garnizonları kuruldu, altın mühür verildi, senede bir kere ata karşılık çay değiş tokuş yapma emri verildi, buna *Chaifa* 差发 dendi. *Shazhou* ve *Chijin*, *Suzhou*’nun idaresindeydi, diğerlerinin hepsi *Xi Ning*’in idaresindeydi. O zamanda *Ganzhou*’nun güney batısının hepsi yabancı ulusu idi, *Bianchen* onları idare ediyordu, sadece kuzeyde düşmanlara karşı savunuluyordu. Sonradan askeri garnizonların hepsi harap oldu, *Yibula*, *Qinghai*’yi işgal etti, *Turfan* tekrar *Kumul*’u işgal etti, sınır bölgelerine gelip yerleştiler. Askeri garnizonlar *Gansu* civarındaki bölgelerine sırayla taşınıldı, vahşi ve kaba oldukları için kontrol etmek zordu. Böylece *Hexi* dışarıdan düşmana, içeriden yabancılara karşı savunmak zorunda kaldı, askeri işler gitgide

çoğaldı.

[8556] *Chijin Menggu* (Moğol) *Askeri Garnizonu*. *Jiayuguan*'den çıkıp batıya 20 *li* (11.520 m) uzaklıktaki yere *Dacaotan* 大草灘 (büyük otlak yeri) denir, yine 30 *li* (17.280 m) uzaklıktaki yere *Heishaner* 黑山兒 (Kara Tepe) denir, yine 70 *li* (40.320 m) uzaklıktaki yere *Huihuimu* 回回墓 (Müslüman Mezarı) denir, mezarlıktan 40 *li* (23.040 m) uzaklıktaki yere *Shanmacheng*⁶²² 驢馬城 (iğdiş edilmiş at şehri) denir, kule kurulup, gözetlenmesi için askerler yerleştirildi. Şehrin batısında 80 *li* (46.080 m) uzaklıktaki yer *Chijin Moğol*'dur. *Han Sülalesi* (M.Ö. 202-220) dönemindeki *Dunhuang Jun*⁶²³ 燉煌郡 'Dunhuang commandery' idi, *Jin* 晉 *Sülalesi* (266-420) döneminde *Jinchang Jun*'e⁶²⁴ 晉昌郡 'Jinchang commandery' ait oldu, *Tang Sülalesi* (619-907) döneminde *Guazhou*'ya ait oldu, *Yuan Hanedanlığı* (1271-1368) döneminde de aynıdır, *Shazhou*'ya bağlı bir il haline geldi.

(İmparator) *Hongwu* saltanatının 13. yılında (1380), *Dudu* unvanlı *Pu Ying* 濮英 batı seferine çıktı, geçici olarak *Baicheng*'a 白城 (Beyaz Şehre) yerleşti, *Moğol Pingzhang*'ı⁶²⁵ 平章 'managers' *Hudu Tiemuer*'i⁶²⁶ 忽都帖木兒 esir aldı. Ordusuyla *Chijin*'e geldi. *Bin Wang*⁶²⁷ 閼王 *Yilianzhen* 亦憐眞 ve onun adamlarından 1400 kişiyi, bir altın mührü ele geçirdi. Ordu geri döndüğünde, tekrar *Moğollar* tarafından işgal edildi.

(İmparator) *Yongle* saltanatının 2. yılı (1404) Eylül ayında, *Talini* 塔力尼 adında

⁶²² *Gansu* eyaletinin *Yumen* 玉門 şehrinde yer almaktadır. Bkz. *Zhong Xingqi*, *a.g.e.*, s. 816.

⁶²³ *Dunhuang* ili. *Gansu* eyaletinde bulunmaktadır. Bkz. *Zhong Xingqi*, *a.g.e.*, s. 254.

⁶²⁴ *Jinchang* ili.

⁶²⁵ Yönetici.

⁶²⁶ Kanaatimizce "Hudu Timur" olarak okunabilir.

⁶²⁷ *Bin* kralı.

biri, kendisini *Chengxiang*⁶²⁸ 丞相 ‘counselor-in-chief’ unvanlı *Kushu*’nun 苦术 oğlu dedi. Kabilesinden kadın, erkek 500’den fazla kişiyle, *Halatuo*’dan 哈剌脫 gelip tabi oldu. Ferman yayınlanıp *Chijin Moğol Bürosu* kurulması emredildi, *Talini*’ye *Qianhu* unvanı verildi, mektup, mühür, ipek-kumaş, ejderha desenli kıyafet ihsan edildi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 8. yılında (1410), *Huihui* (Müslüman) *Halamaya* 哈剌馬牙 *Suzhou*’da isyan çıkardı, *Talini*’nin kendisine yardım etmesini istedi. *Talini* reddetti, adamlarıyla birlikte haydutlardan altı kişiyi yakalayıp (imparatorluğa) sundu. *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) bunu öğrenince çok mutlu oldu, *Qianhu Bürosu*’nun askeri garnizona değiştirilmesini emretti, *Talini*’yi *Zhihui* *Qianshi* rütbesine yükseltti, emrindeki üç kişiye memurluk unvanı verdi. Ertesi yıl (1411) elçiler olpan olarak at sundu. Yine ertesi yıl (1412) asi haydutlardan *Laodehan*’i 老的罕 sakladığı için, general onun üzerine sefer düzenlendi. Ama *Shi*⁶²⁹ 侍 ‘attendant’ unvanlı *Yang Rong*’un 楊榮 dediğine göre davranıp, orduyu durdurup ilerletmedi, mektup gönderip onu kınadı, *Talini* hemen *Laodehan*’i yakalayıp imparatorluğa sundu. *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) onu takdir etti, *Zhihui* *Tongzhi* rütbesine yükseldi, cömertçe hediyeler verdi. Uzun bir süre sonra öldü, oğlu *Qiewangshijia* 且旺失加 yerine geçti, kurallara uyup (imparatorluğa) olpan sundu, *Zhihuishi* rütbesine yükseltildi. (İmparator) *Xunde* saltanatının 2. yılında (1427), *Duzhihui* *Tongzhi* olarak yine rütbesi yükseltildi, onun emrindekilerin de çoğunun rütbesi yükseltildi.

(İmparator) *Zhengtong* saltanatının ilk yılında (1436), onun (*Qiewangshijia*’nın) adamlarından *Zhihui* unvanlı *Keerji* 可兒卽 batı ülkelerindeki *Aduan*’den (Udun’dan) gelen olpan malları yağmaladı, 21 elçiyi öldürdü. Ferman gönderilip ağır bir şekilde kınandı, yağmaladığı eşyaları geri teslim etmesi emredildi. Kısa bir süre sonra *Moğol Tuohuan Tiemuer*⁶³⁰ 脫歡帖木兒, *Mengge Buhua*⁶³¹ 猛哥不花 ile

⁶²⁸ Baş müşavir.

⁶²⁹ Muhafız.

⁶³⁰ Kanaatimizce “Togan Timur” olarak okunabilir.

savaştı, onları yendi, (yağmaladığı X.A.) elçilerden elde ettiği esirleri ve ganimetleri imparatorluğa gönderdi, *Duzhihuishi*⁶³² 都指揮使 ‘regional military commissioners’ rütbesine yükseltildi. (İmparator *Zhengtong* saltanatının) 5. yılında (1440), imparator elçileri *Kumul*’a gidip gelirken, *Qiewangshijia* yeterli gıda hazırlayıp, katır ve atla eşlik etti, *Dudu Qianshi* rütbesine yükseltildi. Ertesi yıl (1441), *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) onun adamlarının sık sık *Shazhou*’da yağma yaptığını ve [8557] *Shazhou* adıyla, batı ülkelerinden gelen elçileri yağmaladığını duyup, mektup gönderip ağır bir şekilde kınadı.

O sırada *Oiratların* askeri gücü çok güçlüydü, sürekli sınır bölgelerine saldırıp yağmalyordu. *Qiewangshijia* korktu, *Suzhou*’ya gidip orada yerleşmek istedi. *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) duyunca ferman gönderip ona mani oldu, bir şey olursa hemen *Bianjiang*’a haber vermesini emretti. (İmparator *Zhengtong* saltanatının) 8. yılında (1443), *Oiratların* *Qiuzhang*’ı *Yexian* (İsen) elçilerle at ve şarap gönderdi, *Qieershijia*’nın kızının kendisine gelin olmasını, *Shazhou*’daki *Kunjilai*’nin 困即来 kızının kendi kardeşi ile evlenmesini istedi. İkisi bu evliliği istemedi, ikisi birlikte (imparatorluğa) rapor gönderip, imparatorluk emrine uyup, kendi başına evlilik işine karar vermeye cesaret edemediklerini söyledi. *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) *Oiratların* gücünün güçlü olduğunu göz önünde bulundurarak, hediyeleri geri göndermemek gerektiğini, her ikisinin evliliğe rıza göstermesini emretti, hem bu düşüncesini *İsen*’e bildirdi, ama ikisi sonuna kadar bu evliliği istemedi. Ertesi yıl (1444), *Qiewangshijia* yaşlılığını dile getirip idari işleri yürütmedi. Oğlu *Asu*’ya⁶³³ 阿速 *Dudu Qianshi* unvanını verip, babasının yerine geçmesi emredildi. *İsen* tekrar evlilik teklifi için elçiler gönderdi, üstelik onların aile akrabalarının gelip hediyeleri kabul etmesini istedi. *Asu* bunun bir tuzak olduğundan endişe edip, kabul etmedi, (imparatorluğa) birini gönderip sakın bir yere göç etmesine izin verilmesini arz etti.

⁶³¹ Kanaatimizce “Möngge Buqa” olarak okunabilir.

⁶³² Bölgesel asker komiseri.

⁶³³ Kanaatimizce “Asud” olarak okunabilir.

Göğün Oğlu (Çin imparatoru) onlara topraklarından vaz geçmemesi gerektiğini, *Toumu*'lara hediyeler verip, güçlü olması gerektiğini emretti. Yine onların aç ve zor durumda kaldığını düşünüp, *Bianchen*'a gıda temin etmesini emretti, edilen yardımlar oldukça kapsamlıydı.

Eskiden *Kushu*, *Xifan*'li bir kız ile evlendi, *Talini* doğdu; sonradan tekrar bir *Moğol* kız ile evlendi *Duzhihui* unvanlı *Suohezhe* 璿合者, *Geguzhe* 革古者 iki (çocuğu) doğdu. Üçe bölündüler, *Xifan*'liler sol çadıra yerleşip, *Talini*'ye bağlı oldular, *Moğollar* sağ çadıra yerleşip, *Suohezhe*'ya bağlı oldular, kendisi ise merkez çadırı yönetti. *Kushu* öldükten sonra, oğulları imparatorluğa gelip bağlılık bildirdi, hepsine memuriyet unvanı verildi. O sırada *Asu*'nun gücü güçleniyordu, sağ çadırı kendi çadırına eklemek istiyordu, defalarca birbirleri ile savaştılar. *Suohezhe*'nin gücü yetmeyince, *Bianchen*'a gelip derdini anlattı, adamlarıyla beraber imparatorluğa sığınmak istediğini söyledi. *Bianjiang* unvanlı *Ren Li* 任禮 onu başkente gönderdi, (imparatorun X.A.) kabilesini kabul etmesini arz etti. İmparator onun kabilesinin iç bölgelere yerleşmek istemediklerini düşünüp, *Suohezhe*'yi *Gansu*'ya geri gönderdi, *Ren Li*'ya gidip *Suohezhe*'nin eşi ve çocuklarını geri getirmesini emretti. (İmparator *Zhengtong* saltanatının) 13. yılında (1446), *Bianjiang* Kumul elçilerini koruyup *Kuyu*'ye geldi. *Chijin*'in *Duzhihui*'si *Zongerjialu* 總兒加陸 ve diğerleri şehri kuşatıp, intikam alacaklarını söyledi. İmparatorluk ordusu onlara karşı saldırdı, *Zongerjialu*'yu esir aldı, ama kısa bir süre sonra kaçıp gitti. (İmparatorluğa) haber iletildi, *Asu*'ya mektup gönderilip kınandı, suçluyu yakalayıp teslim etmesi emredildi.

(İmparator) *Jingtai* saltanatının 2. yılında (1451), *İsen* tekrar elçiyle mektup gönderip evlilik teklifinde bulundu. Tam bu sırada *Asu* başka bir yere gitmişti, onun adamları mektubu imparatorluğa gönderdi. *Bing Bu*'nun *Shangshu*'su *Yu Qian*: “*Chijin* ve diğer askeri garnizonlar uzun zamandan beri bizim için kalkan oldu, *İsen* sebepsiz yere evlilik teklifinde bulunmaz, asıl amacı bizim kalkanımızı ortadan kaldırmaktır. *Bianchen*'a ordu düzenleyip dikkatlice savunmasını emredip, [8558] *Asu*'ya ferman

gönderip bütün gücüyle düşmana karşı savaşmasını, tehlike olursa hemen bize haber vermesini, asker gönderip yardımda bulunmasını emretmek gerekir.” dedi. İmparator onun önerisini kabul etti. (İmparator *Jingtai* saltanatının) 5. yılında (1454), *İsen* onları kendine tabi kılmak istedi, elçi gönderip *Asu*’ya mühür bahşetti, emrine itaat etmesi için tehdit etti. *Asu* reddetti, bunu *Bianchen*’a haber etti. Tam bu sırada *İsen* öldürülmüştü, böylece istikrar sağlanmış oldu.

(İmparator) *Tianshun* saltanatının ilk yılında (1457), *Duzhihui* unvanlı *Ma Yun* batı ülkelerine elçi olarak giderken, *Asu*’ya renkli ipek-kumaşlar ihsan etmesi emredildi, (*Ma Yun*’u) koruyup gidip gelmesine nezaret etti. Kısa bir süre sonra *Zuo Dudu* rütbesine yükseltildi. (İmparator) *Chenghua* saltanatının 2. yılında (1466) (*Asu*) öldü, oğlu *Wasataer* 瓦撒塔兒 (babasının) yerine geçmeyi arz etti, böylece babasının unvanları ona verildi. Onun adamlarından *Zhihui* unvanlı *Ganban* 敢班 çok kez sınır bölgelerine saldırıp yağma yaptı, *Bianjiang* hileyle onu yakalayıp, başkente gönderdi. *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) onun işlediği suçları yüzünden onu kınadı, hediyeler verdikten sonra geri gönderdi. (İmparator *Chenghua* saltanatının) 6. yılında (1470), kabile halkı *Wasataer*’in genç ve tecrübesiz olduğunu düşündü, onun amcası ve *Qiba* 乞巴 ikisi halkın güvenini kazanmıştı, *Dudu* olarak görevlendirilmesini, askeri garnizon işlerini yürütmesini arz etti. *Wasataer* (imparatorluğa) da rapor gönderip, kendisine bir memuriyet unvanı vermesini, kendisinin sınır savunma işlerinde yardımda bulunmasını arz etti. İmparator onların talebini kabul edip, onlara *Dudu Qianshi* unvanını verdi. Ertesi yıl (1471), *Wasataer* öldü, oğlu *Shangbotaer*’a 賞卜塔兒 *Zuo Dudu* unvanı verildi.

(İmparator *Chenghua* saltanatının) 9. yılında (1473), *Turfan Kumul*’u işgal ettiğinde, (*Turfan* hâkimi *Chijin Moğol Askeri Garnizonuna* X.A.) üç elçi gönderdi, mektubunda *Dudu Qianshi* unvanlı *Kuncang*’ın 昆藏 kendisiyle birlikte (imparatorluğa karşı X.A.) isyan çıkarmasını söyledi. *Kuncang* reddetti, onun elçilerini öldürüp, mektubu imparatorluğa gönderdi. *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) onu takdir etti, elçi gönderip hediyeler verdi ve ona asker sevk edip *Turfan*’ı

bastırmasını emretti. *Kuncang* askeri gücünün zayıf olduğunu düşünüp, (imparatorluktan) birkaç bin asker gönderip kendisine yardımda bulunmasını arz etti. İmparatorluk müzakere edip, *Dudu* unvanlı *Li Wen*'in ve diğerlerinin yardımda bulunmasını kararlaştırdı. Ondan sonra, *Li Wen* ve diğerleri orduyla sefere çıktı, *Kuncang* askerleriyle birlikte onlarla buluştu. Ama bu sırada *Li Wen*'in ordusu daha fazla ilerlemek istemeyince, onun (*Kuncang*'ın) ordusu da geri döndü.

(İmparator *Chenghua* saltanatının) 10. yılında (1474), *Shangbotaer* 1000 kişilik süvari ordusuyla *Suzhou* sınırlarına girdi, *Anian* 阿年 ulusu ile savaştı. *Bianchen* geri çekilmelerini söyledi, *Bing Bu* raporda birinin gönderilip onları kınamak gerektiği, öfkesi varsa *Bianli*'nin⁶³⁴ 邊吏 'frontier officials' yanına gidip anlatması gerektiği, kendi bildiğince yağmalamayacağını bildirilmesini (imparatora) arz etti, (imparator öneriyi X.A.) kabul etti. (İmparator *Chenghua* saltanatının) 14. yılında (1478), kabile halkı *Shangbotaer*'in genç ve tecrübesiz olduğunu söyledi, *Zhihui* *Qianshi* unvanlı *Jiading* 加定 halkın güvenini kazanmıştı, onun bir derece rütbesi yükseltilip, askeri garnizon işlerini yürütmesi emredildi. *Shangbotaer* imzasını atıp vazifesinden çekildi. *Handong*'un *Qiuzhang*'ı da onu aday olarak gösterip rapor sunup, iki askeri garnizondaki uluslar, böylece huzura kavuşacaklardır dedi. İmparator öneriyi kabul etti, *Jiading*'i *Duzhihui* *Qianshi* rütbesine yükseltip, onun geçici olarak işleri idare etmesini emretti. Bu sırada *Turfan* hala *Kumul*'u işgal ediyordu. *Kumul*'un *Dudu*'su *Hancin*, *Chijin* ile işbirliği yapıp yardımda bulundu, şehri tekrardan ele geçirdi, ferman gönderilip hediyeler verdi.

[8559] (İmparator *Chenghua* saltanatının) 19. yılında (1483), komşu vahşi *Merkit* gelip saldırıda bulundu, büyük çapta öldürüp yağma yaptı, böylece *Chijin* harap oldu. Onların (*Chijin*'in) *Qiuzhang*'ı *Bianchen*'a, gıda temin edip yardımda bulunmasını söyledi. Şehrin tekrar onarım görmesini, dört bir tarafa dağılan halkın toplanıp tekrar işleriyle uğraşması emredildi, o zamandan sonra *Chijin* tekrar bir daha toparlanamadı.

⁶³⁴ Gümrük memuru.

Ama (imparator) *Hongzhi* (1487-1505) saltanatı döneminde, *Amulang* (*Kumul*'un *Dudu Qianshi*'sidir; X.A.) *Kumul*'a (*Turfan*'ın elinden geri almak için X.A.) saldırdı, (*Chijin Askeri Garnizonunun* X.A.) askerlerini kullanmıştı. Sonra *Xu Jin* batıya seferine çıkarken, askerleriyle gelip yardımda bulundu. (İmparator) *Zhengde* saltanatının 8. yılında (1513), *Turfan* general gönderip *Kumul*'u işgal etti, *Chijin*'i büyük çapta yağmalayıp, mührü alıp geri çekildi. *Peng Ze* bu işi halletmesi için (imparatorluk tarafından) gönderildi, mührü alıp geri döndü. Ondan sonra, yabancı haydut *Suzhou*'nu yağmalayıp *Çin*'e karşı baş kaldırdı. *Chijin* önemli geçit yolu olduğu için, daha çok tahribe uğradı. Halk hayatta kalmayınca, hepsi *Suzhou*'nun güney dağlarına göç edip yerleştiler, böylece şehir boş kaldı.

(İmparator) *Jiajing* saltanatının 7. yılında (1528), *Zongdu* unvanlı *Wang Qiong* bölgede istikrarı sağladı, *Chijin*'de sadece 1000'den fazla insan olduğunu tespit etti. Böylece *Shangbotaer*'in oğlu *Suonanshu*'ya 鎖南東 *Dudu* unvanı verilip, halkını idare etmesi emredildi.

Shazhou Askeri Garnizonu. *Chijin Moğol*'dan batıya 200 *li* (115.200 m) uzaklıktaki bölgeye *Kuyu* denir, *Kuyu*'den güneye tekrar batıya 190 *li* (109.440 m) uzaklıktaki bölgeye *Guazhou* denir, *Guazhou*'dan batıya 440 *li* (253.440 m) ilerleyince *Shazhou*'ya ulaşılır. *Han Sülalesi* (M.Ö. 202-220) döneminde *Dunhuang* batı ülkelerine aitti, *Yumen* (Yeşim Taşı Kapısı), *Yangguan*⁶³⁵ 陽關 (Yang Geçidi) aralarında çok mesafe yoktur. Sonradan *Wei* 魏 *Sülalesi* (220-226) döneminde *Shazhou* kurulmaya başladı, *Tang Sülalesi* (619-907) onun izinden geldi, sonradan *Tufan* (Tibet) tarafından işgal edildi. (İmparator) *Xuanzong* (685-762) saltanatı döneminde, *Zhang Yichao* 張義潮 vilayeti imparatorluğa teslim ettirdi, (12) *Guiyi Jun*'u⁶³⁶ 歸義軍 (*Guiyi* ordusunu) kurdu, ona *Jiedushi*⁶³⁷ 節度使 'supply

⁶³⁵ *Yumenguan*'ın (Yeşim Taşı Kapısının) güneyindedir. *Gansu* eyaletinin *Dunhuang* şehrinde yer almaktadır. Bkz. *Zhong Xingqi*, *a.g.e.*, s. 1075.

⁶³⁶ *Guiyi Jun*: *Tang Sülalesinin* (618-907) son dönemleri, beş Sülalei on Hanedanlık

commissioners' unvanı verildi. *Song Sülalesi* (960-1279) döneminde *Xixia*'ya⁶³⁸ 西夏 (Tangut'a) bağlı oldu, *Yuan Hanedanlığı* (1271-1368) döneminde *Shazhou*'ya bağlı bir il haline geldi.

(İmparator) *Hongwu* saltanatının 24. yılında (1391), *Moğol* prensi *Alugesili* 阿魯哥失里, *Guogong*⁶³⁹ 國公 'duke of state' unvanlı *Motaiabachi* 抹台阿巴赤, *Situ* unvanlı *Kuerlan*'i 苦兒蘭 ve diğerlerini imparatorluğa gönderdi, olpan olarak at ve yeşim taşı sundu. (İmparator) *Yongle* saltanatının 2. yılında (1404), *Qiuzhang Kunjilai*, *Maizhu* 買住 halkıyla gelip tabi oldu. *Shazhou Askeri Garnizonu* tesis edilmesi emredildi, ikisine *Zhihuishi* unvanı verildi, mühür, mektup, taç ve kemer, [8560] ejderha işlemeli kıyafet ihsan edildi. Kısa bir süre sonra adamlarından *China* 赤納 gelip tabi oldu, ona *Duzhihui Qianshi* unvanı verildi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 5. yılı (1407) yaz mevsiminde, *Gansu* eyaletinin *Zongbingguan*'i *Song Cheng*: "China'nın aslında *Maizhu*'nun emri altındaki biri olduğunu işittim, şimdi ise unvanı ondan (*Maizhu*'dan) daha yüksektir, böylece üst-alt rütbelere düzeni bozuldu, *Maizhu*, *Duzhihui Tongzhi* rütbesine yükseltildi. Bundan sonra işlerin dikkatlice denetlenmesi, düzenin bozulmaması gerekir." dedi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 8. yılında (1410) *Kunjilai*, *Duzhihui Qianshi* rütbesine yükseltildi, adamlarından 20 kişinin rütbesi yükseltildi. *Maizhu* öldü, *Kunjilai*, askeri garnizonun işlerini idare etti, imparatorluğa sürekli olpan sundu. (İmparator *Yongle* saltanatının) 22. yılında (1424), *Oiratların Xianyi Wang*'ı⁶⁴⁰ 賢義王 'wise and righteousness king' *Taiping*'in 太平 adamları imparatorluğa olpan gönderirken, yolun yarısında haydutlar tarafından

(907-979) dönemi ve *Song Sülalesi*'nin (960-1279) ilk dönemlerine kadar *Hexi Koridoru Dunhuang*'ı merkez eden bir rejimdir. *Tang Sülalesi* general *Zhang Yicaho Tufan*'lere (Tibetlere) karşı direnmek için oluşturmuştur.

⁶³⁷ Komiser.

⁶³⁸ Şimdiki *Ordos* ve *Gansu* topraklarında hâkim olan Tangut (1038-1227) Sülalesidir. Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 210.

⁶³⁹ Dük.

⁶⁴⁰ Bilge ve dürüst kral.

engellendi, *Kunjilai* onları koruyup başkente kadar eşlik etmesi için birlik gönderdi. İmparator onu takdir etti, ona renkli ipek-kumaş ihsan etti, kısa bir süre sonra o *Dudu Qianshi* rütbesine yükseldi.

(İmparator) *Hongxi* saltanatının ilk yılında (1425), *Yilibali*⁶⁴¹ 亦力把里 (İlibalık) ve *Semerkant* arka arkaya imparatorluğa olpan getirdi, *Kumul*'dan geçerken, *Shazhou* haydutları tarafından soyguna uğradı. (İmparator) *Xuanzong* sinirlendi, *Suzhou*'nun *Shoujiang*'ı⁶⁴² 守將 'garrison general' *Fei Huan*'e 費璫 onların yuvasını bozmasını emretti. (İmparator) *Xuande* saltanatının ilk yılında (1426), *Kunjilai* kuraklıktan dolayı halkı zor durumda kaldığı için, imparatorluktan 100 *dan* (10.000 L) ağırlığında gıda ödünç alabilmesi için elçi gönderdi, sonbahar hasat zamanında geri ödeyeceğini söyledi. İmparator: "Yabancılar benim halkımdır, neden ödünç alsın ki?" dedi. Hemen onlara gıda verilmesini emretti. Kısa bir süre sonra *Zhongguan* unvanlı *Zhang Fu*'yu 張福 oraya gönderdi, renkli ipek-kumaş ihsan etti. (İmparator *Xuande* saltanatının) 7. yılında (1432) yine rapor gönderip kuraklık olduğunu söyledi, imparator, *Suzhou*'dan 500 *dan* (50.000 L) ağırlığında gıda temin edilmesini emretti. Kısa bir süre sonra *Herat* elçisi *Shazhou*'dan geçerken, *Chijin*'in *Zhihui*'si *Geguzhe* (*Chijin Moğol*'un *Chengxiang*'ı *Kushu*'nun oğludur; X.A.) ve diğerleri tarafından soyguna uğradığını söyledi. İmparatorluk müzakere edip *Chijinlilerin* uzak yerden *Shazhou*'ya gelip eşkiyalık yapması, affedilmez bir suçtur dedi. İmparator, *Kunjilai*'nin bu işi denetlemesini emretti, fermanında: "Onlar zaten eşkiyalık yaptı, tekrar tolerans göstermemeliyiz, kendi topraklarına kovup, tekrar saldırırsa affetmemeliyiz." dedi.

(İmparator *Xuande* saltanatının) 9. yılında (1434) (*Shazhou Askeri Garnizonu*'nun *Dudu Qianshi*'si *Kunjilai* X.A.) elçi gönderip *Handong* ve *Xifan*'in çok kez saldırıp, insan ve hayvanları yağmaladığını, huzurun kalmadığını, (kendisinin) *Chahan*⁶⁴³ 察

⁶⁴¹ Şehir İli Irmağı kıyısındadır. Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 375.

⁶⁴² Savunma generali.

⁶⁴³ Doğu Türkistan'ın *Qinghe* 青河 ilçesinin doğu sınırlarındadır. Bkz. Zhong Xingqi,

罕 (Tsagaan) kadim şehri civarına göç edip tarım ve hayvancılıkla uğraşmasına izin vermesini (imparatorluktan) talep etti. İmparator mektup yazıp buna mani oldu: “Sen *Shazhou*’da ikamet edeli 30 seneden fazla oldu, nüfusun çoğaldı, çok hayvanların oldu, bunun hepsi imparatorluğun gücü sayesinde. Geçen sene *Kumul* senin onlara saldırdığın hakkında rapor gönderdi, şimdi dışarıdan saldırıya uğradın ve bunun sebebi de kendindir. Görevini yerine getirip kargaşa çıkarmayıp, sınırı koruyup komşularla dostça geçinirsen, doğal olarak dış saldırıya maruz kalmazsın. Neden doğuya, batıya göç edip, kendine eziyet veriyorsun?” dedi. Yine *Handong*, *Xifan*’e ferman gönderip, yağmaladığı insan ve hayvanları, hemen geri teslim etmelerini emretti. Ertesi yıl (1435) tekrar *Kumul* tarafından saldırıya uğradı, üstelik *Oiratların* yaklaşmasından korktu, kendini koruyamadı. Böylece 200’den [8561] fazla adamıyla sınır bölgesine gelip sığındı, yoksulluk, açlık içinde kaldığını rapor etti. *Bianchen*’ın onlara gıda temin etmesini, hem onları yerleştirmenin yollarını müzakere etmesini emretti. *Bianchen* onları *Kuyu*’ye yerleştirmek gerektiğini arz etti, (imparator) kabul etti. Ondan sonra *Shazhou*’ya tekrar geri dönmedi, sadece uzaktan halkına liderlik etti.

(İmparator) *Zhengtong* saltanatının ilk yılında (1436), batı ülkelerindeki *Aduan*’den (Udun’dan) elçiler olpan getirirken, *Handong*’un *Toumu*’su *Keerji* 可兒卽 ve *Xifan* tarafından soyguna uğradı. *Kunjlai* imparatorluk emrine göre olpan mallarını geri almak için gitti, imparator onu takdir etti, *Dudu Tongzhi* rütbesine yükseldi. (İmparator *Zhengtong* saltanatının) 4. yılında (1439), onun emri altındaki *Duzhihui* unvanlı *Achi Buhua*⁶⁴⁴ 阿赤不花 olmak üzere toplam 130’dan fazla aile *Kumul*’a kaçtı. *Kunjlai* ferman gönderip onları kendine vermesini istedi, geri vermedi. İmparatorluk *Zhongshun Wang*’a geri vermesini emretti, yine geri vermedi. Elçiler gönderip yeni *Wang*’ı ilan edeceğini hemen kaçıp giden aileleri geri getirmelerini emretti. Ama *Kumul* sadece *Duzhihui* unvanlı *Sanggeshili* 桑哥失力 dâhil toplam

a.g.e., s. 172.

⁶⁴⁴ Kanaatimizce “Açı Buqa” olarak okunabilir.

84 aileyi geri verdi, diğerlerini bırakmadı. O sırada *Handong*'un *Duzhihui*'si *Banmasijie* 班麻思結 *Shazhou*'da yerleşip gitmek istemedi, *Chijin*'in *Duzhihui*'si *Geguzhe* onun kaçan halkını kabul etti. *Kunjilai* çok kez imparatorluğa şikayette bulundu, imparatorluk da çok kez ferman gönderip kınadı, ama kabilelerin çoğu fermana uyumadılar. (İmparator *Zhengtong* saltanatının) 4. yılı (1439) Ağustos ayında adam gönderip *Oirat* ve *Kumul*'un işlerini gözetledi, bilgi elde ettikten sonra imparatorluğa bildirildi. İmparator mutlu oldu, ferman gönderip takdir etti, ona cömertçe hediyeler verdi. Ertesi yıl (1440) elçilerle imparatorluğa olpan gönderdi, yine kuzey sınır bölgelerinin durumunu rapor etti, gelen iki elçiye memuriyet unvanı verdi. Başlangıçta, *Kunjilai*, *Shazhou*'dan ayrıldığında, imparatorluk *Bianchen*'a *Kuyu* şehrini tamir edip, asker gönderip ona yardımda bulunmasını emretti. (İmparator *Zhengtong* saltanatının) 6. yılı (1441) kış mevsiminde, şehrin inşaatı bitti, imparatorluğa gelip teşekkür etti, deve, at olpan sundu, elçilere ziyafet verilip geri gönderildi. (İmparator *Zhengtong* saltanatının) 7. yılında (1442) adamlarıyla *Kumul*'a saldırdı, insan ve hayvanları yağmalayıp geri döndü.

(İmparator *Zhengtong* saltanatının) 9. yılında (1444), *Kunjilai* öldü, büyük oğlu *Nange* 喃哥 kardeşi *Keeluelingzhan* 克俄羅領占 ile birlikte imparatorluğa geldi. *Nange*'ya *Dudu Qianshi* unvanı verildi, kardeşine *Duzhihuishi* unvanı verildi, ferman verirken uyarıda bulundu. Onlar döndükten sonra, kardeşler arasında didişmeler yaşandı, halkı parçalandı. *Gansu* eyaletinin *Zhenjiang*'ı⁶⁴⁵ 鎮將 'defender-general of the state' *Ren Li* ve diğerleri bu kritik durumdan faydalanıp, onları iç bölgelere göç ettirmek istedi. *Nange* da, kendisinin *Suzhou*'daki *Xiaobohe*'si'ya 小鉢和寺 yerleşmek istediğini söyledi. Böylece *Ren Li* ve diğerleri (imparator *Zhengtong* saltanatının) 11. yılı (1446) sonbaharda *Duzhihui* unvanlı *Maohala* 毛哈刺 ve diğerlerine *Nange*'ya eşlik edip önce *Shazhou*'ya gitmesini emretti, onun halkını teselli ettikten sonra, kendisi askerleri alıp onların arkasından gitti. Geldikten sonra, *Nange* yolun yarısında fikrini değiştirdi, iki farklı fikir oluştu, onun adamlarının çoğu

⁶⁴⁵ Savunma generali.

Oiratlar tarafına gitmek istiyordu. *Ren Li* ve diğerleri askerleriyle [8562] onları sıkıştırdı, onun bütün adamlarını alıp, *Ganzhou*'ya yerleştirdi, toplam 200'den fazla aile, 1230'dan fazla insan vardı, böylece *Shazhou* boş kaldı. İmparator onların kaçmak zorunda kaldıkları için geldiklerini göz önünde bulundurup, durumların tahmin edilemeyeceğini, *Ren Li*'nin bu işe karşı iyi stratejiler hazırlamasını emretti. Ama o zamandan sonra iç bölgelere sakince yerleştiler, sıkıntı yaratmadılar. Ama *Shazhou*, *Handong*'un *Qiuzhang*'ı *Banmasijie* tarafından işgal edildi. Sadece *Nange*'nin kardeşi *Suonanben* 鎖南奔 tabi olmayıp göç edip gitti, *Oiratlara* sığındı, *İsen* (*Oiratların Qiuzhang*'ı X.A.) ona *Qi Wang*⁶⁴⁶ 祁王 unvanı verdi. Sonradan *Ren Li* onun *Handong*'da olduğunu öğrenip, onu yakaladı. İmparator *Chen*'ları yasalara göre cezalandırmasını arz etti, imparator onun babası ve abisinin hizmetlerinden ötürü, onun ölüm cezasını kaldırıp, *Dongchang*'a 東昌 gönderdi.

Önceden, (imparator) *Taizong* 太宗 (1403-1424) *Kumul*, *Shazhou*, *Chijin*, *Handong* dört askeri garnizonu *Jiayuguan* dışında tesis ettirip, batı sınır bölgesi için kalkan olmasını istemişti. Şimdi ise *Shazhou* önce harap oldu, diğer askeri garnizonlar gitgide ayakta kalamadı, *Suzhou*'da savaş işleri çoğalmaya başladı.

Handong Askeri Garnizonu, *Chijin Moğol* (*Askeri Garnizonunun* X.A.) güneyindedir, *Jiayuguan*'ın güney batısındadır, *Han Sülalesi* (M.Ö. 202-220) döneminde *Dunhuang* ili idi. (İmparator) *Hongwu* saltanatının 25. yılında (1392), *Liang Guogong*'u⁶⁴⁷ 涼國公 'duke of Liang state' unvanlı *Lan Yu*, düşman *Qizhesun*'un 祁者孫 peşinden kovalayıp *Handong*'a geldi, onun kabilesinden çoğu kişi kaçıp gitti. *Xiningli Sanla* 三刺 ona mektup yazıp (imparatorluğa) bağlı olmasını söyledi, böylece arka arkaya gelip tabi oldular. (İmparator *Hongwu* saltanatının) 30. yılında (1397), *Qiuzhang Suonanjilasi* 鎖南吉刺思 elçi gönderip imparatorluğa olpan

⁶⁴⁶ *Qi* kralı.

⁶⁴⁷ *Liang* mevkideki düke.

sundu, *Handong Askeri Garnizonu* tesis edilmesi emredildi, ona *Zhihui Qianshi* unvanı verildi.

(İmparator) *Yongle* saltanatının ilk yılında (1403) (*Suonanjilasi* X.A.) abisi *Dalixi* 答力襲 ile birlikte imparatorluğa geldi, *Zhihuishi* rütbesine yükseltildi. *Dalixi*'ye *Zhihui Tongzhi* unvanı verildi, onlara taç, kemer, para, ipek-kumaş ihsan edildi. Ondan sonra çok kez olpan sundular. (İmparator *Yongle* saltanatının) 10. yılında (1413), *Anding Askeri Garnizonu*, *Handong*'un çok kez yağma yaptığını, 300 aileyi esir aldığını, yine batı yabancıları ile işbirliği yapıp geçitleri engellediklerini (imparatorluğa) rapor etti. İmparator mektup gönderip ağır kınadı, yağmaladıkları insan ve malları geri teslim etmesini emretti. (İmparator *Yongle* saltanatının) 16. yılında (1419) *Zhongguan* unvanlı *Deng Cheng* elçi olarak buraya gönderildi.

(İmparator) *Hongxi* saltanatının ilk yılında (1425) (imparator buraya X.A.) elçi gönderip kendisinin tahta geçtiğini bildirip buranın *Zhihui Tongzhi* unvanlı *Chuoerjia*'ya 綽兒加 gümüş, ipek-kumaş ihsan etti. O sırada imparatorluk ordusu *Quxian*'deki haydutlara karşı sefere çıkmıştı, *Handong*'un [8563] *Zhihuishi*'si *Quelijia* 却里加 seferde yararlılık gösterdiği için, *Duzhihui Qianshi* rütbesine yükseltildi, belge verip nesiller boyunca devam etmesini istedi. Buranın *Zhihui*'si *Nana* 那那 rapor sunup emrindeki yabancı halktan 1500 kişinin, kurallara göre imparatorluğa verilecek olan 250 atı hazırlaması gerektiğini, ama bu halkın büyük bir çoğunluğu *Chijin*'e kaçtığını, halkı geri çağırıp işlerini tekrar yapması gerektiğini arz etti. İmparator halkı hemen geri getirmeyi emretti, üstelik imparatorluğa verilecek olan atların verilmesini kaldırdı. (İmparator) *Xuande* saltanatının ilk yılında (1426) *Quxian*'e yapılan seferde hizmet gösterdiğini göz önünde bulundurarak, *Chuoerjia*'yı *Duzhihui Tongzhi* rütbesine yükseltti. Başlangıçta, büyük ordu (imparatorluk ordusu) *Quxian*'i bastırdığında, *Anding*'in iç kısmındaki ve *Handong*'daki *Miluo* 密羅 ulusu hepsi korkup kaçmışlardı. Savaş bitip istikrar sağlandığında, *Zhihui* unvanlı *Chen Tong* 陳通 ve diğerlerine halkı itaat ettirmelerini emretti. Böylece *Handong*'da 2400'den fazla çadır tekrar işlerine geri döndü, kadın, erkek olarak 17.300'den fazla

kişi idi, *Anding* halkı da kendi askeri garnizonlarına geri döndüler.

(İmparator) *Zhengtong* saltanatının 4. yılında (1439), *Handong*, *Anding* işbirliği yapıp batı yabancılarından *Shencang* 申藏 ulusuna saldırdı, at, öküz ve diğer hayvan olmak üzere toplam 10.000'den fazla hayvanlarını yağmaladılar. Buranın rahipleri *Bianchen*'a şikayet etti, hayvanlardan hiçbir şey kalmadığını, yılda bir kez imparatorluğa çaya karşılık olarak verilecek olan atı veremeyeceklerini söyledi. İmparator bu iki askeri garnizonu ağır bir şekilde kınadı, onların vahşi, acımasız, kaba olduklarını, devlet yasasını ihmal edip, sınır bölgesini bozguna uğrattığı için suçladı, yağmaladıkları ne varsa hepsini geri teslim etmelerini emretti. Yine rahiplere eski yasalarla sınırlı kalmayıp, ne varsa onu imparatorluğa olpan olarak sunmasını söyledi. Ertesi yıl (1440) kış mevsiminde, *Chuoerjia*, *Banmasijie* ile birlikte *Kumul*'a saldırdı, yaşlı, çocuk dâhil 200 kişiyi esir aldı, 100 at, sayısız öküz, koyun ele geçirdi. *Zhongshun Wang* elçi gönderip onlardan yağmaladıklarını geri istedi, geri vermediler. İmparator bunu öğrenince, tekrar ferman gönderip onları uyardı. Ama yağma yapmak yabancıların tabiatı idi, *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) emir verse de, hepsine uymuyorlardı. (İmparator *Zhengtong* saltanatının) 6. yılı (1441) yaz mevsiminde, *Chuoerjia* imparatorluğa gelip olpan olarak at sundu, ziyafet verip ona hediyeler verdi. (İmparator *Zhengtong* saltanatının) 9. yılında (1444) (*Chuoerjia* X.A.) öldü, oğlu *Shangboerjia* 賞卜兒加 onun yerine geçti, (imparatorluğa) rapor gönderip gıda, çay, kumaş istedi, istediğinin hepsinin verilmesi emredildi. (İmparator *Zhengtong* saltanatının) 11. yılında (1446) *Duzhihuishi* rütbesine yükseltildi.

(İmparator) *Chenghua* saltanatının 9. yılında (1473), *Turfan Kumul*'a saldırdı. *Dudu* unvanlı *Li Wen* batı seferine çıktı, *Handong* (Askeri Garnizonu) asker gönderip yardımda bulundu. Sonra (*Kumul*'un) *Dudu*'su *Hancin*, *Kumul*'u geri aldığı da, buranın (*Handong Askeri Garnizonu*'nun) askeri gücünden faydalanmıştı, ferman gönderilip hediyeler verdi. (İmparator *Chenghua* saltanatının) 18. yılında (1482), onun kabilesin mensupları yabancı ulusu yağmaladı, aralarında *Heqingbao*'a 河清堡 (Heqing Kalesine) girenler de vardı. *Duzhihui* unvanlı *Mei Chen* 梅琛 orduya

komutanlık edip onların peşine düştü, 50’den fazla kadın ve erkeği, 4500’den fazla at, öküzü geri aldı. *Bianchen* onun işlediği suçtan dolayı onu cezalandırmak gerektiğini arz etti, *Buchen*⁶⁴⁸ 部臣 ‘chancellor of war’ bunun yapılmasının zor olduğunu düşündü. İmparator: “*Handong* (Askeri Garnizonu) emire itaat edip *Kumul*’un alınmasında yardımda bulundu, asilik edecek gibi değil, neden küçük bir olaydan dolayı ordumuzu harekete geçirelim. Tövbe etmesi için ona ferman gönderelim, itaat etmezse, ondan sonra onlara askeri gücümüzü gösterelim.” dedi. (İmparator *Chenghua* saltanatının) 22. yılında (1486), [8564] *Bianchen* (sunduğu raporda X.A.): “Yakın zamanlarda *Kumul*’a memur gönderildi, *Turfan* elçilerinin ailelerinden 400 kişi beraber hareket etti. *Handong* (Askeri Garnizonundan) geçerken, *Dudu* unvanlı *Bamaben* 把麻奔 ve diğerleri tarafından yağmalandı, sadece imparator elçisi kaçıp kurtuldu. Onların bastırılması gerekir.” dedi. İmparator ferman gönderip, yabancılar örneği gibi müzakere edip barışmasını, yağmaladığı malları geri teslim etmelerini (istemesini), eğer fermana karşı gelirlerse asker sevk etmesini emretti.

(İmparator) *Hongzhi* (1487-1505) saltanatı döneminde, *Turfan* tekrar *Kumul*’u işgal etti. *Bing Bu*’dan *Ma Wensheng* direk şehire saldırmayı önerdi, *Zhihui* unvanlı *Yang Zhu*’yu 楊翥 çağırıp istişare etti. *Yang Zhu*, *Handong*’da ara yollar var, on gün geçmeden *Kumul*’a ulaşabiliriz, bu düşmanın hiç aklına gelmez, buradan akserler geçebilir dedi. *Ma Wensheng*: “Dediğin gibi, *Handong*’dan 3000 asker önce yola çıksın, benim ordumdan 3000 akser arkasından yetişsin, yanımıza birkaç günlük gıda alırsak, gece gündüz yol yürüyüp onlara saldırsak, nasıl olur?” dedi. *Yang Zhu* bunun iyi fikir olduğunu söyledi. *Ma Wensheng* bu işi *Xunfu* unvanlı *Xu Jin*’e havale etti, *Xu Jin* adam gönderip planı *Handong* Askeri Garnizonu’na bildirdi. Ama *Handong* (Askeri Garnizonu askerleri X.A.) plandaki zamanında gelmedi, imparatorluk ordusu ana yoldan ilerledi, haydutlar bunu öğrenince kaçtı. (İmparator *Hongzhi* saltanatının) 12. yılında (1499), bu kabile halkı (*Turfan* halkı) *Xining*’deki *Longben* 隆奔 ulusunu yağmaladı, mühür, belgeyi ve insan, hayvanları yağmaladı. *Bing Bu*,

⁶⁴⁸ Burada savaş bakanlığının bakanını göstermektedir.

Dudu'ya emir verip, halka fermanı bildirmesini, yağmaladığı malları gizlemeyip, hemen sahiplerine geri teslim etmelerini, emire uymazsa *Dudu*'nun onları cezalandırmasını emretmesini arz etti, imparator bu öneriyi uygun gördü.

O sırada *Turfan* gitgide güçleniyordu, sık sık sınır bölgelerine saldırıyordu, kabileler karşı çıkamıyordu. (İmparator) *Zhengde* (1505-1521) saltanatı döneminde, *Moğolların Qiuzhang*'ı *Qinghai*'ye girdi, *Handong* da tahribe uğradı, halk daha çok zayıflamaya başladı. Sonra *Turfan Kumul*'a tekrar saldırdığında, direk *Suzhou*'ya saldırdı. *Handong* tekrar tahrip edildi, halk tekrar iç bölgelere göç etmeyi istedi, şehirden vaz geçilip savunulmadı. (İmparator) *Jiajing* (1521-1567) saltanatı döneminde, *Zongdu* unvanlı *Wang Qiong* kabileleri teselli etti, *Handong*'un *Duzhihui*'si *Zhidan*'ın 枝丹 kabilesini *Ganzhou*'ya yerleştirdi.

Handong Sol Askeri Garnizonu, *Shazhou Askeri Garnizonu* eski şehirdedir, (imparator) *Xianzong* 憲宗 (1464-1487) saltanatı döneminde tesis edilmeye başlanmıştır. Başlangıçta, *Handong* halkından *Yanzhang* 奄章 ve diğer uluslar arasında çatışmalar yaşanmıştı, çok defa savaşmışlardı, dolayısıyla halkını alıp *Shazhou* sınırına kaçıp buraya yerleşmişti. İmparatorluk onun tarımla, hayvancılıkla uğraşmasına izin verdi, her sene *Suzhou*'ya vergi karşılığında at verdi. Sonradan kabilenin gitgide nüfusu artınca, *Handong*'un idaresini kabul etmediler. Oğlu *Banmasijie*'ye gelindiğinde, (imparator) *Hongxi* (1424-1425) saltanatı döneminde *Quxian*'in bastırılmasına hizmet etmişti, hediye verilmemişti. (İmparator) *Xuande* saltanatının 7. yılında (1432) kendisi imparatorluğa rapor yazdı, ona *Handong Askeri Garnizonunun Zhihuishi*'si [8565] unvanı verildi, mektup gönderip hediyeler verdi. Ama yine de *Shazhou*'ya yerleşti, askeri garnizona geri dönmedi. (İmparator *Xuande* saltanatının) 10. yılında (1435) *Duzhihuishi Qianshi*⁶⁴⁹ 都指揮使僉事 'assistant military commissioner' rütbesine yükseltildi.

⁶⁴⁹ Askeri komiser yardımcısı.

(İmparator) *Zhengtong* saltanatının 4. yılında (1439), *Shazhou Askeri Garnizonu*'nun *Dudu*'su *Kunjilai*, *Banmasijie*'nin topraklarını işgal edip yerleştiğini, onu kendi topraklarına geri göndermesini arz etti. *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) onun dediği gibi yaptı, ferman yayınladı, ama *Banmasijie* fermana uyumadı. Bu sırada *Chijin Askeri Garnizonu*'nun *Zhihui*'si *Suohezhe* adam öldürdüğü için *Shazhou*'ya kaçıp gelmişti, *Banmasijie* onu kabul etti. *Suohezhe* yine oğlunu *Wusicang*'a (Tibet'e) zehirli ilaç alıp gelmesi için gönderdi, sonradan *Chijin*'e saldırmak için hazırlandı. *Chijin*'in *Dudu*'su *Qiewangshijia* bu hususa konuştu, *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) ferman gönderip *Banmasijie*'nin sınır komşuları ile iyi geçinip sınırı koruması, çatışma çıkmaması hakkında uyarı yaptı. Ondan sonra, *Shazhou*'nun bütün kabileleri iç bölgelere göç etti, *Banmasijie* burayı işgal etti. (İmparator *Zhengtong* saltanatının) 14. yılında (1449), *Gansu* eyaletinin *Zhenchen*'i⁶⁵⁰ 鎮臣 'defense commander' *Ren Li* ve diğerleri sunduğu raporda, *Banmasijie*'nin *Oirat* (*Qiuzhang*'ı) *İsen* ile gizlice işbirliği yaptığını, yakın zamanlarda yine *Kumul* ile savaştığını, ona kendi askeri garnizonuna geri dönmesini emretmek gerektiğini söylediler. *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) tekrar ferman gönderdi, ama yine fermana uymadı. Kısa bir süre sonra *Duzhihuishi* rütbesine yükseldi. (İmparator) *Jingtai* (1449-1457), *Tianshun* (1457-1464) saltanatı dönemlerinde, imparatorluğa sürekli olpan sundu.

(İmparator) *Chenghua* (1465-1487) saltanatı döneminde, *Banmasijie* öldü, torunu *Zhike* 只克 yerine geçti, halkın gücü daha çok güçlendi. Bu sırada, *Turfan* güçlüydü, *Kumul*'u işgal etmişti. *Zhike* onlarla sınırdış idi, onların kendisini bastırmasından korktu, kendisi ayrı bir askeri garnizon olmak istedi. (İmparator *Chenghua* saltanatının) 15. yılı (1479) Eylül ayında rapor gönderip *Handong*, *Chijin* örnekleri gibi, askeri garnizon kurulup mühür verilip, batı sınır bölgesini koruyabilmesini arz etti. *Bing Bu*: "Yakın zamanlarda *Turfan Kumul*'u işgal etti, *Handong* ve diğer askeri garnizonlar kendini koruyamıyor, batı sınırında istikrar sağlanamadı. Üstelik *Chijin*, *Handong*, *Kuyu* aralarında memnuniyetsizlik oluştu, birbirine yardımda bulunmuyor.

⁶⁵⁰ Savunma komutanı.

Eğer *Shazhou*'nu biri idare etmezse, mutlaka güçlü düşman tarafından işgal edilecektir, sınır bölgesinde daha çok savaş yaşanacaktır. Onun talep ettiği gibi, *Shazhou* kadim şehrinde *Handong Sol Askeri Garnizonu* tesis edip, *Zhike*'nin *Duzhihuishi* unvanıyla burayı yönetmesini emretmeliyiz.” dedi. İmparator öneriyi kabul etti. (İmparator *Chenghua* saltanatının) 21. yılında (1485), *Gansu* eyaletinin *Shouchen*'i: “Kuzeydeki haydutlar çok defa *Shazhou*'ya saldırdı, halkı, hayvanları öldürdü ve yağmaladı. Yine kıtlıkla karşı karşıya kaldı, halk dağılıp gitmek istiyor. 500 *dan* (50.000 L) ağırlığında gıda dağıttık, ekip biçmesini emrettik, hala her ayda gıda temin etmemizi arz ediyorlar. Onların *Qiuzhang*'ı *Zhike* düşmana karşı hizmet göstermiştir, o da rütbesinin yükseltilmesini istiyor.” dedi. Böylece *Zhike*, *Dudu Qianshi* rütbesine yükseltildi, diğer talepler de kabul edildi.

(İmparator) *Hongzhi* saltanatının 7. yılında (1494), *Zhihui* unvanlı *Wang Yong*: “Önceki imparatorun *Kumul Askeri Garnizonu*'nu tesis etmesinin (nedeni), (*Kumul*'un) batıda önemli geçit yolu güzergâhında olmasıydı. Bütün yabancılar imparatorluğa olpan getirirken buradan geçerken, mutlaka burada konaklanması için oda ve yemek verililiyordu, [8566] bazı zaman burası haydutların saldırısına uğradı, dolayısıyla insan ve atlar temin edilip korunma altına alınırsa, uzun mesafedekileri teselli etme usulu kapsamlı olur diyebiliriz. Günümüzde *Turfan* burayı işgal etti, uzun zamandır geri çekilmedi. *Handong Sol Askeri Garnizonu*'nun *Kumul*'un güneyinde olduğunu duydum, sadece üç günlük mesafedeymiş, vahşi *Merkit Kumul*'un kuzeydoğusundadır, sadece iki günlük mesafededir, hepsi birbirine yakındır, yararı zararı olursa hep beraber olur. Geçen sene sonbaharda, *Turfan Zhike*'ya adam gönderip, kendisine tabi olması için tehdit etmiş, *Zhike* kabul etmemiş. Yine vahşi *Merkit*'in *Toumu*'sunu öldürmüş, onun kabilesindeki halk öç almak istiyor. Bu iki kabileye hediyeler verip, birbiri ile uzlaşmasını emredip, bu baş belasına son vermeliyiz, bu hem düşmana düşman ile karşı saldırma stratejisidir.” dedi. Bu rapor *Bing Bu*'ya iletildi, ama bu öneri kullanılmadı. (İmparator *Hongzhi* saltanatının) 17. yılında (1504), *Oiratlar* ve *Anding* halkı *Shazhou*'nun halkını ve hayvanlarını

yağmaladı. *Zhike* ayakta kalamayınca, *Jiayuguan*'e gelip yardım istedi. *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) ona yardım ettikten sonra, tekrar ferman gönderip, iki kabilenin aralarındaki sorunları çözüp uzlaşmasını, savaşı durdurup, kargaşa çıkarmamasını emretti.

(İmparator) *Zhengde* saltanatının 4. yılında (1509), *Zhike*'nin kabilesindeki yabancılardan sınır komşularını yağmalayanlar vardı, *Shouchen* onları bastırmaya hazırlandı. *Bing Bu*: “Batılılar güçlüdür, *Han Sülalesi* (M.Ö. 202-220), *Tang Sülalesi*'nden (619-907) beri kontrol edilemedi. İmparatorluğumuz *Kumul*, *Chijin*, *Handong* askeri garnizonu tesis edip, unvan verip ferman gönderdi, onlara birbirini kontrol ettirdi, bu sadece *Xiongnu*'ların 匈奴 (Hunların) sağ kolunu kesmek değil, aynı zamanda batı topraklarındaki kalkanı güçlendirmek içindir. Şimdi yabancılar birbiri ile çatışıyor, bizi ilgilendirmez, ama aceleyle asker sevk etmek istiyoruz. Aslında *Dudu* unvanlı *Zhike*'ya ferman gönderip, halkına bildiri yapmasını, tövbe edip savaşı durdurmasını emretmeliyiz.” dedi. Öneri kabul edildi.

Zhike öldü, oğlu *Qitai* 乞台 yerine geçti. (İmparator *Zhengde* saltanatının) 11. yılında (1516), *Turfan* tekrar *Kumul*'u işgal etti, asker gücüyle *Qitai*'nin kendisine tabi olması için tehdit etti, sonra *Suzhou*'ya saldırdı. *Handong Sol Askeri Garnizonu* ayakta kalamadı, halk gitgide *Suzhou*'nun iç kısımlarına taşındı. *Shouchen* reddetmedi, onları kabul etti.

Qitai öldü, oğlu *Rigao* 日羔 yerine geçti. (İmparator *Zhengde* saltanatının) 16. yılı (1520) sonbaharda imparatorluğa geldi, hediye verilmesini arz etti. *Liguan*, o yasalara uymadı, ayrıca sunulan rapora *Tongzhengsi*⁶⁵¹ 通政司 ‘bureau of transmission’ izin vermedi, onunla beraber hareket eden memurlar cezalandırılsın diye arz etti, kabul edildi.

Qitai iç bölgeye göç ettikten sonra, onun emri altındakilerden *Tiemuge*⁶⁵² 帖木哥,

⁶⁵¹ Posta teşkilatı.

⁶⁵² Kanaatimizce “Timuge” olarak okunabilir.

Tuba 土巴 ikisi hala *Shazhou*'da ikamet ediyordu, *Turfan*'a tabi oldular, her sene kadın, öküz, at sundular. Yabancı *Qiuzhang* onlara sert davranınca, ikisi şikayette bulundu. (İmparator) *Jiajing* saltanatının 7. yılı (1528) yaz mevsiminde, (13) ahalisinden 5400 kişiyi alıp tabi olmaya geldiler, böylece *Shazhou Turfan*'a bağlı oldu.

[8567] *Hameili* (Kumul), burası *Gansu*'ya yakındır, *Yuan Hanedanlığı*'nın *Wang*'larından *Wunashili* 兀納失里 (Narkuşir) burada ikamet ediyordu. (İmparator) *Hongwu* saltanatının 13. yılında (1380), *Dudu* unvanlı *Pu Ying* ordusunu *Xiliang*'da 西涼 eğitiyordu, (imparatordan) asker sevk edip burayı işgal etmesine, *Kumul* yolunu ticaret ve seyahata açmasına izin verilmesini arz etti. (İmparator) *Taizu* mühürlü mektup gönderip: “Bölgeyi işgal etme talebi, senin dediğin gibi olsun. Ama esas olarak strateji kullanılmalı, sen tedbirli, dikkatli ol.” dedi. *Pu Ying* böylece (*Kumul* üzerine X.A.) asker sevk etti. *Narkuşir* korktu, elçi gönderip tabi oldu. Ertesi yıl (1381) Mayıs ayında *Huihui* (Müslüman) *Alaoding*'i⁶⁵³ 阿老丁 imparatorluğa at olpan sunması için gönderdi. İpek-kumaş ihsan edilip, *Weiuer* 畏吾兒 (Uygur) bölgesine dönmesine eşlik edildi, ferman bütün yabancılara gönderildi. (İmparator *Hongwu* saltanatının) 23. yılında (1390), imparator *Narkuşir*'in başka kabileler ile çatıştığını duydu, *Gansu* eyaletinin *Dudu*'su *Song Cheng* ve diğerlerinin orduyu hazırlayıp onlara karşı tedbir almasını emretti. Ertesi yıl (1391) (imparatorluğa) elçi gönderip *Yanan* 延安, *Suide* 綏德, *Pingliang* 平涼, *Ningxia* bölgelerinde at ticareti yapabilmesini arz etti. İmparator: “Yabancılar çok hilekar ve kurnazdır. At ticareti yapmayı talep etmesinin, gizlice bizi gözetlemek olmadığını nasıl bilelim. Çin onların atlarından yararlansa bile onların sıkıntı çıkarmasından da endişe ediyor, kaybedeceğimiz mutlaka fazla olacaktır. Onları dinlemememiz daha makuldur. Şimdiden itibaren gelenlerin hepsi, başkente getirilsin.” dedi.

⁶⁵³ Kanaatimizce “Alaeddin” olarak okunabilir.

O zamanda batı ülkelerindeki *Huihe*'lerden (Uygurlardan) imparatorluğa olpan sunmaya gelenlerin, çoğu *Kumul* tarafından engellendi. Başka yoldan gelenleri, asker gönderip öldürdü. İmparator bunu öğrenince çok sinirlendi. Ağustos ayında *Dudu Qianshi* unvanlı *Liu Zhen* 劉眞 ve *Song Cheng*'in ordusuyla burayı bastırmasını emretti. *Liu Zhen* ve diğerleri *Liangzhou*'dan batıya yola çıktı, gece yarısı şehire ulaştı, dört tarafı kuşattı. *Kumul*'un *Zhiyuan*'i *Yue Shan* 岳山 gece yarısı şehirden vazgeçip teslim oldu. Sabahleyin, *Narkuşir* 300'den fazla süvari ordusu ile kaçmayı başardı. İmparator ordusu onun atlarını ele geçirdi, *Narkuşir* ailesini alıp kaçtı. *Liu Zhen* ve diğerleri şehire saldırdı, *Bin Wang Bieerqie Tiemuer*⁶⁵⁴ 別兒怯帖木兒 ve *Guogong* unvanlı *Shengasangerzhi* 省阿桑爾只 olmak üzere toplam 1400 kişinin kellesini kesti, (14) prens *Bielieqie*'nin 別列怯 kabilesinden 1730 kişiyi esir aldı, altın ve gümüş mühürden birer taneden, attan 630 tane ele geçirdi. (İmparator *Hongwu* saltanatının) 25. yılında (1392) elçilerden at, katır olpan gönderip af diledi. İmparator kabul etti, ona gümüş, ipek-kumaş ihsan etti.

⁶⁵⁴ Kanaatimizce “Berke Timur” olarak okunabilir.

[8568] **Karşılaştırmalı Notlar (Notes of collation)**

1. *Tufan*'li (Tibetli) *Xuanweishi* unvanlı *Hesuonanpu* 何鎖南普 ve diğerleri *Yuan Hanedanlığı*'nın verdiği altın, gümüş ve al damgayı fermana göre teslim edeceğini söyledi. *Hesuonanpu*, aslında “*Sisuonanpu* 司鎖南普” olarak kayıt edilmiştir, (imparator) *Hongwu* saltanatının ilk dönemlerindeki *Tufanli* (Tibetli) *Xuanweishi*'nin adı ve soyadıdır, bu kitabın cilt 126 *Deng Yu* 鄧愈 Tezkeresi'nde “*Hesuonan* 何鎖南” olarak kaleme alınmıştır, *Taizu Shilu* 太祖實錄 cilt 53'e göre (imparator) *Hongwu* saltanatının 3. yılı (1370) Haziran ayı “*Shiyue*⁶⁵⁵ 是月” de derlendi, yine cilt 60 (imparator) *Hongwu* saltanatının 4. yılı (1371) Ocak ayı *Xinmao* yılında derlendi, *Guo Que* cilt 4 sayfa 421, yine aynı cilt sayfa 438 hepsinde “*Hesuonanpu*” olarak kaleme alınmıştır, düzeltilip derlendi. Geri kalanı aynıdır.

2. *Jingnan* 靖南 Askeri Garnizonu'nun *Zhihui Tongzhi*'si olarak atadı. *Jingnan Askeri Garnizonu*, *Taizu Shilu* cilt 60 (imparator) *Hongwu* saltanatının 4. yılı (1371) Ocak ayı *Gengyin* 庚寅 yılında derlendi, *Guo Que* cilt 4 sayfa 437 hepsinde “*Wujing* 武靖 Askeri Garnizonu” olarak kaleme alınmıştır.

3. Rapor *Li Bu*'ya 禮部 ‘ministry of rites’ devredildi. *Li Bu*, aslında “*Li Bu*⁶⁵⁶ 史部 ‘ministry of personnel’ ” idi, *Mingshi Gao* Tezkereler bölümü 203 *Batı İlleri* Tezkeresi, *Xianzong Shilu* cilt 42 (imparator) *Chenghua* saltanatının 3. yılı (1467) Mayıs ayı *Bingzi* 丙子 yılı derlemesinin hepsinde “*Li Bu* 禮部” olarak kaleme alınmıştır, *Ming Hanedanlığı*'nın anayasasına göre imparatorluğa gelen olpanları *Li Bu Zhukesi*'nin⁶⁵⁷ 主客司 ‘the bureau of ceremonies’ kontrol etmesine verilir, buna “*Li Bu* 禮部” denir. Düzeltilip derlenmedi.

4. *Xunan* unvanlı *Jiang Menglun* 江孟綸 dedi. *Jiang Menglun*, *Xianzong Shilu* cilt

⁶⁵⁵ *Shiyue*'nin iki anlamı mevcuttur. İlki bahsedilen ayı gösterir, diğeri ise ay sonunu gösterir.

⁶⁵⁶ Bütün memurları seçip, tayin etme işlerini idare eden bir bakanlıktır.

⁶⁵⁷ Kabul dairesi.

64 (imparator) *Chenghua* saltanatının 5. yılı (1469) Şubat ayı *Renxu* 壬戌 yılı derlenip “*Wang Menglun* 汪孟綸” olarak kaleme alınmıştır.

5. *Zhihui* unvanlı *Hou Tai* 后泰 ve kardeşi *Tong*’un 通 düşmana karşı güç göstermesi emredildi. Kardeşi *Tong* 通, aslında “kardeşi *Tong Tai* 通泰” olarak kayıt edilmiştir, “*Tai* 泰” kelimesi fazladır, *Mingshi Gao* Tezkereler bölümü 203 *Xining*, *Hezhou*, *Taozhou*, *Minzhou* askeri garnizonları tezkeresi, *Xianzong Shilu* cilt 64’e (imparator) *Chenghua* saltanatının 5. yılı (1469) Şubat ayı *Renxu* yılı silinip derlendi. *Hou Tai*’nin kardeşi *Hou Tong* 后通, “*Tong* 通” olarak kaleme alınmıştır.

6. 34. yılında (1607) tekrar *Zhenfanhei* 鎮番黑 kadim şehrine saldırdılar. *Zhenfanhei* kadim şehri, bu kitabın cilt 239 *Chai Guozhu* 柴國柱 Tezkeresinde “*Zhenqianghei* 鎮羌黑 kadim şehri kalesi” olarak kaleme alınmıştır, *Shenzong Shilu* 神宗實錄 cilt 425 (imparator) *Wanli* saltanatının 34. yılı (1606) Eylül ayı *Bingxu* 丙戌 yılında derlendi, *Guo Que* cilt 80 sayfa 4964 hepsinde “*Zhenqiang* 鎮羌 kadim şehri” olarak kaleme alınmıştır.

7. *Xin Enzhong* 辛恩忠 onları mağlup etti. *Xin Enzhong*, *Mingshi Gao* Tezkereler bölümü 203 *Xining*, *Hezhou*, *Taozhou*, *Minzhou* askeri garnizonları tezkeresi, *Huailing Liukui Shizhong Lu* 懷陵流寇始終錄 cilt 16 [8569] hepsinde “*Xin Sizhong* 辛思忠” olarak kaleme alınmıştır.

8. Toprakları *Aduan* 阿端, *Azhen* 阿眞, *Kuxian* 苦先, *Tieli* 貼里 olarak 4 bölgeye ayrıldı. *Kuxian*, aslında “*Ruoxian* 若先” idi, *Taizu Shilu* cilt 90’a göre (imparator) *Hongwu* saltanatının 7. yılı (1374) Haziran ayı *Renxu* yılı derlendi, *Mingyi Tongzhi* 明一統志 cilt 89’a göre değiştirildi.

9. Buranın *Qiuzhang*’larından *Hahaihudulu* 哈孩虎都魯 dâhil 58 kişiye *Zhihui* ve *Qianhu*, *Baihu* unvanları verildi. *Hahaihudulu*, *Taizu Shilu* cilt 247 (imparator) *Hongwu* saltanatının 29. yılı (1396) Ekim ayı *Jiawu* yılı derlenip “*Tahaihudulu* 塔孩虎都魯” olarak kaleme alındı.

10. *Li Ying*’a 李英 başarılarından dolayı *Huining Bo* 會寧伯 unvanı verildi.

Huining Bo, aslında “*Huichang Bo* 會昌伯”olarak kaleme alınmıştır, bu kitabın cilt 107 *Gongchen Shibiao* 功臣世表, yine cilt 156 *Li Ying* 李英 Tezkeresi, *Xuanzong Shilu* 宣宗實錄 cilt 31’e göre (imparator) *Xuande* saltanatının 2. yılı (1427) Eylül ayı *Wushen* 戊申 yılı düzeltilip derlendi.

11. Ekibi *Tuotuo Buhua* 脫脫不花 ve diğerleri düşman ordusunu karşıladı. *Tuotuo Buhua*, bu kitabın cilt 174 *Shi Zhao* 史昭 Tezkeresi, *Xuanzong Shilu* cilt 73 (imparator) *Xuande* saltanatının 5. yılı (1430) Aralık ayı *Guisi* 癸巳 yılı derlenip hepsinde “*Dada Buhua* 答答不花” olarak kaleme alınmıştır.

12. *Zhang Yichao* 張義潮 imparatorluğa tabi oldu. *Zhang Yichao*, aslında “*Zhang Yihu* 張義湖” olarak kaleme alınmıştır, *Xin Tangshu* 新唐書 cilt 216 *Tufan* (Tibet) Tezkeresine göre değiştirildi.

13. (İmparator) *Jiajing* saltanatının 7. yılı (1528) yaz mevsimi. Aslında “*Jiajing* 嘉靖” iki kelime kaydedilmemiştir. Yukarıda geçen metinde (imparator) *Zhengde* saltanatının 16. yılı geçmiştir, dolayısıyla *Zhengde*’nin 7. yılı geçmez. *Tiemuge*, *Tuba*’nın imparatorluğa tabi olması (imparator) *Jiajing* saltanatının 7. yılı Haziran ayındadır, *Shizong Shilu* cilt 89 (imparator) *Jiajing* saltanatının 7. yılı Haziran ayı *Renyin* yılında derlendi, dolayısıyla “7. yılı” (imparator) *Jiajing* saltanatının 7. yılıdır, derlenip eklendi.

14. *Bin Wang Bieerqie Tiemuer* 別兒怯帖木兒 ve *Guogong* unvanlı *Shengasangerzhi* 省阿桑爾只 ve diğer 1400 kişinin kafasını kesti. *Bieerqie Tiemuer*, bu kitabın cilt 155 *Song Cheng* Tezkeresi, *Taizu Shilu* cilt 211 (imparator) *Hongwu* saltanatının 24. yılı (1391) Ağustos ayı *Yihai* 乙亥 yılı derlenip hepsinde “*Lieerqie Tiemuer* 列兒怯帖木兒” olarak kaleme alınmıştır. *Shengasangerzhi* 省阿桑爾只, *Taizu Shilu* cilt 211’de [8570] “*Shengaduoerzhi* 省阿朶爾只” olarak kaleme alınmıştır.

[8597] “Ming Yıllığı”, 332.Cilt, 220.Tezkere, Batı İlleri 4

Samaerhan 撒馬兒罕 (Semerkant), *Shaluhaiya*⁶⁵⁸ 沙鹿海牙 (Şahruhiye), *Dashigan*⁶⁵⁹ 達失干 (Taşkent), *Sailan*⁶⁶⁰ 賽藍 (Sayram), *Yangyi*⁶⁶¹ 養夷 (Yenikent), *Keshi*⁶⁶² 渴石 (Keş), *Dielimi*⁶⁶³ 迭里迷 (Termiz), *Bohuaer*⁶⁶⁴ 卜花兒 (Buhara), *Bieshibali* 別失八里 (Beşbalık/Moğolistan), *Halie* 哈烈 (Herat), *Andouhuai*⁶⁶⁵ 俺都淮 (Andhoy), *Badaheishang*⁶⁶⁶ 八答黑商 (Badahşan), *Yutian* 于闐 (Hoten), *Shilasi* 失刺思 (Şiraz), *Andegan* 俺的干 (Andican), *Hashihaer* 哈實哈兒 (Kaşgar), *Yisifuhan*⁶⁶⁷ 亦思弗罕 (İsfahan), *Huolazha* 火刺札, *Qilimaer*⁶⁶⁸ 乞力麻兒 (Kirman), *Baisonghuer* 白松虎兒, *Daermi* 答兒密, *Nashi Zhehan* 納失者罕 (Nakş-ı Cihan), *Minzhen* 敏真, *Riluo* 日落, *Mixier* 米昔兒 (Mısır), *Heilou*⁶⁶⁹ 黑婁 (Horasan), *Taolaisi*⁶⁷⁰ 討來思 (Tebriz), *Asu*⁶⁷¹ 阿速 (Aorsi),

⁶⁵⁸ Tacikistan’ın *Lieningnabade* 列寧納巴德 (Leninabad) Vilayeti Sır Deryası’nın sağ kıyısı civarlarında yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 804.

⁶⁵⁹ Özbekistan’daki Taşkent’dir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 212.

⁶⁶⁰ Kazakistan’daki *Ximukente* 希姆肯特 (Chimkent) *Dongsailamu* 東賽拉姆’dur. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 780.

⁶⁶¹ Kazakistan’daki Talas Irmağı civarındaki *Jiangbuer* 江布爾 (Jambyl) Vilayetinde yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 1079.

⁶⁶² Özbekistan’da yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 531.

⁶⁶³ Özbekistan’ın güneyinde yer alan Tirmiz şehridir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 239.

⁶⁶⁴ Özbekistan’daki Buhara’dır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 149-150.

⁶⁶⁵ Afganistan’ın kuzeyindeki Andhoy’dur. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 70.

⁶⁶⁶ Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s.479.

⁶⁶⁷ İran’daki İsfahan şehridir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 1112.

⁶⁶⁸ İran’daki Kirman şehridir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 726.

⁶⁶⁹ Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 477.

⁶⁷⁰ İran’daki Tebriz şehridir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 901.

⁶⁷¹ Kadim devlet adıdır, diğer adıyla *Alan* 阿蘭 (Alani)’dir. *Yuanshi*’da 元史 (Yuan Yıllığında) da *Asu* olarak kaleme alınmıştır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 52.

*Shahalu*⁶⁷² 沙哈魯, *Tianfang*⁶⁷³ 天方 (Mekke/Arabistan), *Modena* 默德那 (Medine), *Kun 坤 Şehri* (ek olarak *Hasan* 哈三 dâhil toplam 29 ülke), *Lumi* 魯迷 (Rum)

Samaerhan (Semerkant), *Han Sülalesi* (M.Ö. 202-220) döneminde *Jibin*⁶⁷⁴ 罽賓 (Kasmira) bölgesidir, *Sui Sülalesi* (581-619) döneminde adı *Caoguo* 漕國 (Cao ülkesi) idi, *Tang Sülalesi* (619-907) döneminde tekrar *Jibin* olarak adlandırıldı, hep Çin ile ilişkisi vardı. *Yuan Taizu* 元太祖 (Cengiz Han) batı ülkelerinde istikrarı sağladı, *Wang*'lar ve damatları buranın *Junzhang*'ı⁶⁷⁵ 君長 'lord' oldu, bölgenin önceki dönemdeki devlet ismi Moğolcaya değiştirildi, *Semerkant* olarak adlandırılmaya başladı. *Jiayuguan* ile 9600 li (5529.6 km) uzaklıktadır. *Yuan Hanedanlığı*'nın (1271-1368) son dönemlerinde buranın *Wang*'ı, damat *Tiemuer* 帖木兒 (Timur) idi.

[8598] (İmparator) *Hongwu* (1368-1398) saltanatı döneminde, (imparator) *Taizu* batı ülkeleri ile ilişki kurmak istedi, defalarca elçilerden kendisine tabi olması için mektup gönderdi, ama uzaktaki *Junzhang* tabi olmaya gelmedi. (İmparator *Hongwu* saltanatının) 20. yılı (1387) Eylül ayında, (1) *Timur* ilk defa *Huihui* (Müslüman) *Manla Hafeisi* 满刺哈非思 (Molla Hafız) ve diğerlerini imparatorluğa gönderdi, olpan olarak on beş at, iki deve sundu. Gelen elçilere ziyafet verildi, on sekiz *ding* ağırlığında gümüş ikram edilmesini emretti. Ondan sonra her sene at ve deve olpan sundu. (İmparator *Hongwu* saltanatının) 25. yılında (1392) kadife kumaştan altı top, mavi yün kumaştan dokuz top, kırmızı ve yeşil *Sahala*'dan 撒哈刺 (şaldan) ikişer

⁶⁷² Orta Asya'da yer alan Sır Derya'nın sağ kıyısında, *Angelian* 安格連 (Angren) Nehri'nin civarında yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 798.

⁶⁷³ Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 475.

⁶⁷⁴ Afganistan'ın *Kabuer* 喀布爾 (Kabul) ve civarındaki bölgeleri kapsar. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 453.

⁶⁷⁵ Hâkim.

top ve bıçaklar, kılıçları, zırhları olpan olarak imparatorluğa sundu. Ama bu ülkeden *Huihui*'ler (Müslümanlar) kendilerince pazarda satmak için *Liangzhou*'ya at getirdiler. İmparator izin vermedi, başkente getirip satmalarını emretti. *Yuan Hanedanlığı* döneminde *Huihui*'ler (Müslümanlar) dünyanın dört bir tarafına yayılmıştı, *Gansu* eyaletine yerleşenlerin sayısı çoktu, imparator *Shouchen*'a onların hepsinin kendi ülkelerine geri göndermesini emretti, böylece 1200'den fazla kişi *Semerkant*'a geri gönderildi.

(İmparator *Hongwu* saltanatının) 27. yılı (1394) Ağustos ayında, *Timur* 200 atı olpan olarak sundu. Mektupta şöyle demişti: “Saygıdeğer büyük *Ming* imparatoru, tanrının mukaddes emriyle dört bir tarafı yönetiyorsunuz, hayır kurumunuzun ihtişamı ve güzel ahlakınız bütün dünyaya yayıldı. İnsanlar lütfunuzla zenginleşti, bütün krallıklar size saygıyla bakıyor. Yüce tanrı yeryüzünde istikrarın sağlanmasını istedi, majesteleri tanrının emrettiği tahtın kaderini kabul ettiniz, milyonlarca insanın hükümdarı oldunuz. Saltanatınızın görkemi güneş ışığı kadar parlaktır, krallıkları aydınlatıyor, uzaktaki olsun ya da yakındaki olsun. Ben *Chen Timur*, majestelerinden on binlerce *li* uzaklıkta olmama rağmen, sizin güzel ahlakınızı duydum, bu daha önce duyduklarımı aşıyordu. Daha önce hiçbir imparatorun sahip olmadığı şans, sizde mevcuttur. Hiçbir zaman tabi olmayan devletler, siz majestelerine tabi oldu. Uzaktaki bölgeler, karanlık bölgeler, hepsi sizin sayenizde aydınlandı. Yaşlıların hepsi mutludur, gençler mutluluk içinde büyüyor, iyi insanların hepsi baht içindedir, kötü insanların hepsi korku içindedir. Şimdi yine uzaktaki ülkelere merhamet ettiniz, *Çin*'e ticaret için gelenler, başkenti, şehirleri, zenginlikleri gördüler, sanki karanlıktan çıkıp aydınlanmış gibi oldular, bu yapılan büyük bir iyiliktir! imparatorun refahımı soran zarif mektubu elime ulaştı, mektupta posta teşkilatının birbirine ulaşmasını sağlamak, yolların engelsiz olmasını sağlamak, uzak ülkelerden gelen insanlara kolaylık sağlamak gerektiğini belirtmişsiniz. Sizin alicenap kalbiniz, sanki dünyada neler olup bittiğini yansıtan fincan gibidir, benim kalbimi de aydınlattınız. Benim devletimdeki kabileler de sizin güzel ahlakınızı duymuşlar,

sevinçle minnettar oldular. Ben sizin yaptığınız iyiliğe karşılık veremiyorum, sadece sizin mutluluğunuz ve uzun yaşamanız için tanrıya dua edebilirim, gök ve yeryüzü gibi uzun ve sınırsız olsun.” Dünyayı yansıtan fincan, bu ülkedeki rivayete göre, parlak bir fincandır, o da dünyada olup biten işleri gösteriyormuş, dolayısıyla öyle demişler. İmparator mektubu gördükten sonra, onun mektup yazma stilini takdir etti. Ertesi yıl (1395) *Geishizhong*⁶⁷⁶ 給事中 ‘supervising secretaries’ unvanlı *Fu An* ve diğerlerini mektup ve ipek-kumaşları yanlarına alıp (*Semerkant*’a) gitmesini emretti. (*Timur* imparatorluğa X.A.) atı olpan olarak sundu, bir senede iki kere, her defasında sayısı 1000 olarak hesaplandı, onlara karşılığında *Baochao* (kağıt para) ihsan edildi.

[8599] (İmparator) *Chengzu* tahtı devraldığı zaman (1403), elçilerden bu ülkeye (*Semerkant*’a) ferman gönderdi. (İmparator) *Yongle* saltanatının 3. yılında (1405), *Fu An* ve diğerleri henüz (*Çin*’e) geri dönmemişti, imparatorluk *Timur*’un *Beşbalık*’tan geçerek askerleriyle doğuya (*Çin*’e) sefere çıktığını duydu, *Gansu* eyaletinin *Zongbingguan*’i *Song Cheng*’i savunmaya hazır olmasını emretti. (İmparator *Yongle* saltanatının) 5. yılı (1407) Haziran ayında, *Fu An* ve diğerleri (*Çin*’e) geri döndü. Başlangıçta, *Fu An* bu ülkeye (*Semerkant*’a) geldiğinde alıkoyulmuştu, imparatorluğa olpan sunmak da durdurulmuştu. Kısa bir süre sonra (*Timur*) *Fu An*’e birinin liderlik etmesini emredip, ülkesinin büyüklüğünü göstermek için, on binlerce *li* mesafedeki ülkeleri dahi gezdirdi. *Timur* öldükten sonra, yerine torunu *Hali* 哈里 (Halil) geçti, *Hudaida* 虎歹達 (Hudaydad) ve diğerlerini *Fu An*’in (*Çin*’e) dönmesine eşlik etmesi için gönderdi, yerli ürünleri olpan sundu. İmparator gelen elçilere cömertçe hediyeler verdi, *Zhihui* unvanlı *Baiaerxintai* (*Kara Kuçu/Kuç*u elçisidir; X.A.) ve diğerlerini eski *Wang*’ın ölümü için baş sağlığı dilemek, yeni *Wang*’a ve onun kabilesinne gümüş, ipek-kumaş ihsan etmesi için gönderdi. Buranın *Toumu*’su *Shali Nuerding* 沙里奴兒丁 (Şeyh Nureddin) ve diğerleri de (imparatorluğa) deve, at olpan sundu. İmparator *Fu An* ve diğerlerinin *Wang*’a renkli ipek-kumaş ihsan etmesini, elçilere eşlik etmesini emretti. (İmparator *Yongle* saltanatının) 7. yılında

⁶⁷⁶ Sekreter.

(1409), *Fu An* ve diğeri (Çin'e) geri döndüğünde, *Wang* onlarla birlikte imparatorluğa olpan sunması için elçilerini beraber gönderdi. O zamandan itibaren, her sene, ya da yılda bir veya üç yılda bir imparatorluğa olpan sunuldu. (İmparator *Yongle* saltanatının) 13. yılında (1415) elçiler (Çin elçileri X.A.) *Li Da* 李達, *Chen Cheng* ve diğeri ile beraber imparatorluğa gelip olpan sundu. (Elçiler) geri dönerken, imparator *Chen Cheng* ve *Zhongguan* unvanlı *Lu An*'i 魯安 elçilere eşlik etmesini, onların *Toumu*'su *Wulu Bo* 兀魯伯 (Uluğ Bey) ve diğeri gümüş, renkli ipek-kumaşlar ihsan etmesini emretti. Bu ülke (*Semerkant*) tekrar *Chen Cheng* ve diğeri kendi elçilerini ekleyip imparatorluğa olpan sunması için gönderdi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 18. yılında (1420) tekrar *Chen Cheng* ve *Zhongguan* unvanlı *Guo Jing*'in 郭敬 mektup ve renkli ipek-kumaş ile (*Semerkant*'a) gitmesi emredildi. (İmparator) *Xuande* saltanatının 5. yılı (1430) sonbahar, kış mevsimlerinde, *Toumu Uluğ Bey Mirza* ve diğeri ikinci kez imparatorluğa elçi gönderip olpan sundu. (İmparator *Xuande* saltanatının) 7. yılında (1432) *Zhongguan* unvanlı *Li Gui* 李貴 ve diğeri bu ülkeye (*Semerkant*'a) kıymetli ipekler ve desenli kumaşlar ihsan etmesi için gönderildi.

(İmparator) *Zhengtong* saltanatının 4. yılında (1439) bir asil atı olpan olarak sundu, rengi siyah, atın alını ve dört ayağının hepsi beyazdı. İmparator atı çok beğendi, atın resminin çizilmesini emretti, ata *Ruibao* 瑞驕 adını verdi, elçilere cömertçe hediyeler verildi. (İmparator *Zhengtong* saltanatının) 10. yılı (1445) Ekim ayında buranın *Wang*'ı *Uluğ Bey Gürkan*'a mektup yazıp: “*Wang* siz uzaklardaki batı sınırlarında olmanıza rağmen, titizce kurallara uyup olpan sundunuz, gerçekten takdir edilmeye değerdir. Elçi döndü, size ve eşinize, çocuklarınıza özel olarak renkli ipek-kumaşlar gönderdim, size teşekkürlerimi iletiyorum.” dedi. Bunlardan başka altın ve yeşim taşından aletler, ejderha başlı asa, eğer ve çeşitli renkli altın işlemeli ipek-kumaşlar ihsan edilmesi emredildi, gelen elçiye *Zhihui Qianshi* unvanı verildi.

(İmparator) *Jingtai* saltanatının 7. yılında (1456) imparatorluğa at, deve, yeşim taşı olpan sundu. *Liguan*: “Eski yasaya göre çok cömertçe hediyeler verildi. Artık

*Zhengshi*⁶⁷⁷ 正使 ‘senior envoy’ ve *Fushi*’ya⁶⁷⁸ 副使 ‘vice envoy’ birinci ve ikinci derece ayrımı yapılarak hediyeler verilmeli, eski zamanlardaki gibi. Üçüncü derecedeki her bir kişiye renkli satenden dört top, ipekten üç top, ipekten mamul elbiseden bir kıyafet verilmeli. Onlarla beraber gelen *Zhenfu*, *Sheren*’dan⁶⁷⁹ 舍人 (houseman) aşağı derecede olanlara, derecesine göre azaltılıp verilmeli. [8600] Sunulan *Alugu* 阿魯骨 (Ulak) atın her biri karşılığında renkli satenden dört top, ipekten sekiz top, üç deve karşılığında, on top ipek, *Dada* 達達 (Tatar) atı tasnif edilmeyecektir, her bir at karşılığında bir parça kendir elbise, sekiz top ipek, ucuz ipekten bir top, orta derecedeki kaliteli at için de aynısı geçerlidir, aşağı derecede olan atlar için hediyeler azaltılıp verilmeli.” dedi. Öneri kabul edildi. (*Liguan*) yine: “Sunulan yeşim taşlarının, işlenmeye uygun olanlarının sayısı sadece 24 parça, ağırlığı 68 *jin* (40.596 kg)’dır, geri kalan 5900 *jin*’den (3522.300 kg) fazla yeşim taşı işlenmeye uygun değildir, bu yeşim taşlarını onların kendilerinin satmasını emretmek daha makuldur. Eğer olpan olarak sunmakta ısrar ederse, her beş *jin* (2.985 g) ağırlığındaki yeşim taşı karşılığında bir top ipek verilmeli.” dedi. Bu öneri de kabul edildi. Kısa bir süre sonra elçiler ülkesine geri döndüğünde, *Wang Bosayin* 卜撒因 (Ebu Said) için desenli ipekler, çeşitli aletler ihsan edildi. (İmparator) *Tianshun* saltanatının ilk yılında (1457) *Duzhihui* unvanlı *Ma Yun* ve diğerlerinin batı ülkelerine gitmesi emredildi, mektubunda *Sultan Wusa*’yı 毋撒 (Ebu Said’i) takdir etti, ona kıymetli ipek ihsan etti, imparator elçileri geri döndüğünde onları koruyup geri dönmesinin sağlamasını emretti. *Suolutan* 鎖魯檀 (Sultan), *Junzhang*’ın kullandığı isimdir, tıpkı *Moğollardaki Kehan* 可汗 (Kağan) gibi. (İmparator *Tianshun* saltanatının) 7. yılında (1463) tekrar *Zhihui* unvanlı *Zhan Sheng* 詹升 ve diğerlerinin bu ülkeye (*Semerkant*’a) elçi olarak gitmesi emredildi.

(İmparator) *Chenghua* (1465-1487) saltanatı döneminde, buranın sultanı *Aheima* 阿

⁶⁷⁷ Kıdemli, üst düzey elçi.

⁶⁷⁸ Yardımcı, alt düzey elçi.

⁶⁷⁹ Hizmetkar.

黑麻 (Ahmed) üç defa olpan sundu. (İmparator *Chenghua* saltanatının) 19. yılında (1483) *Yisihan*'ın 亦思罕 (İsfahan'ın) *Qiuzhang*'ı ile birlikte imparatorluğa sunmak için iki aslan ile *Suzhou*'ya geldiklerinde, elçiler rapor yazıp *Dachen*'ın kendilerini karşılamasını arz etti. *Zhifang Langzhong*⁶⁸⁰ 職方郎中 'director' unvanlı *Lu Rong* 陸容: "Aslan ise gereksiz bir hayvandır, kurbanlık olarak kullanılan hayvan değildir, taşımacılık için de kullanamıyoruz, kabul etmememiz daha makuldur." dedi. *Liguan* unvanlı *Zhou Hongmo* 周洪謨 ve diğerleri gelen elçileri karşılamazsa saygısızlık olacağını söyledi, imparator sonunda *Zhongshi*'yi⁶⁸¹ 中使 'eunuch emissary' elçileri karşılaması için gönderdi. Aslan her gün iki koyun, sirke, anhidrit, bal, peynirden her birinden ikişer şişe tüketiyordu. Aslan besleyen kişi için, *Guanglu*⁶⁸² 光祿 'court of entertainments' her gün ona şarap, yiyecek vermesi gerekiyor. İmparator zaten elçilere cömertçe hediyeler verildi, ama onların elçisi *Paliuwan*⁶⁸³ 怕六灣 hediyeleri az görüp, (imparator) *Yongle* saltanatı dönemindeki yasalara göre hediyeler verilmesini arz ediyor. *Liguan* müzakere edip (imparator) *Zhengtong* saltanatının 4. yılındaki (1439) yasaya göre, beş top ipek ekledi. Elçi tekrar yetersiz olduğunu düşündü, böylece *Zhengshi* ve *Fushi* için her birine ikişer top ipek eklendi, beraber gelenlere ise birer top eklendi, *Zhongguan* unvanlı *Wei Luo* 韋洛, *Honglu Shucheng*⁶⁸⁴ 鴻臚署丞 'master of the ceremonies' unvanlı *Hai Bin*'in 海濱 elçilerin dönmesine eşlik etmesi emredildi. Elçiler geldikleri eski yoldan geri dönmediler, *Guangdong*'a (Kanton'a) gittiler, buradan çok sayıda eş ve cariye olarak kız satın aldılar, *Wei Luo* onlara mani olmadı. Bir müddet sonra, *Wei Luo* rapor yazıp suçu *Hai Bin*'in üzerine itti, *Hai Bin* cezalandırılmak üzere ilgili birimlere verildi.

⁶⁸⁰ Bakan.

⁶⁸¹ Harem ağası temsilcisi.

⁶⁸² Ziyafet dairesi.

⁶⁸³ Kanaatimizce "Pehlivan" olarak okunabilir.

⁶⁸⁴ Teşrifatçı.

Elçiler deniz yoluyla *Manlajia* 满刺加 (Malakka) pazarına gelip buradan *Suanni*⁶⁸⁵ 狻猊 satın alıp imparatorluğa sunmayı arz etti, *Shibo Zhongguan*⁶⁸⁶ 市舶中官 ‘maritime trade eunuch officials’ unvanlı *Wei Juan* 韋眷 kendisince izin verdi, *Buzhengshi*⁶⁸⁷ 布政使 ‘administration commissioners’ unvanlı *Chen Xuan* 陳選 böyle yapmalarının asla uygun olmayacağını beyan etti, böylece vazgeçtiler.

(İmparator) *Hongzhi* saltanatının 2. yılında (1489), onların (*Semerkant*’ın) elçisi *Malakka* yoluyla *Guangdong*’a (Kanton’a) geldi, olpan olarak aslan ve papağan getirmişti, *Shouchen* imparatorluğa haber etti. *Liguan* unvanlı *Geng Yu* ve diğerleri: “*Nanhai* 南海 (Güney Denizi) [8601] batı ülkelerinin olpan sunmasındaki geçer yolu değildir, olpanları reddetmenizi arz ediyorum.” dedi. *Li Ke*’nin⁶⁸⁸ 禮科 ‘office of scrutiny for rites’ *Geishizhong*’ı *Han Ding* 韓鼎 ve diğerleri de: “Tehlikeli canavarlar, yaklaşmaya ve eğlenmeye uygun değildir, üstelik getirilirken yolda halkı rahatsız edebilir, onun beslenmesi de çok masraflıdır, kabul etmemeliyiz.” dedi. İmparator: “Acayip canavarları, ben kabul etmiyorum, üstelik belirlenen yoldan gelmemişler, hemen reddedip topraklarına geri gönderin. *Shouchen* yasayı ihlal ettiği için cezalandırılmalı, onlara (elçilere) ihsan edilsin.” dedi. *Liguan* yine: “Denizyolu asla açılmamalı, ama sert bir şekilde olpanları reddetmek makul değildir, elçilere birazcık ihsan edip, onların *Wang*’ına bir miktar ipek-kumaş ihsan edilmeli.” dedi. İmparator öneriyi kabul etti. Ertesi yıl (1490) (*Semerkant* elçileri X.A.) *Turfan* elçileri ile birlikte aslan ve *Hala*⁶⁸⁹ 哈刺, *Hula*⁶⁹⁰ 虎刺 gibi vahşi hayvanlarla,

⁶⁸⁵ *Suanni*: Çin antik mit ve rivayetlerinde bulunan ejderhanın dokuz oğlundan biriydi. *Suanni*’nin şekli aslan şeklindedir, dumanı ve oturmaya sever, bu yüzden onun bu görüntüsü tütsü brülöründe kullanılır, tütün yutup duman çıkarır.

⁶⁸⁶ Deniz ticareti ile ilgilenen bakandır.

⁶⁸⁷ Komiser.

⁶⁸⁸ Tören dairesinin denetim bürosu.

⁶⁸⁹ Muhtemelen aslan ya da kaplan cinsinden bir hayvan olmalıdır.

⁶⁹⁰ Muhtemelen kaplan cinsinden bir hayvan olmalıdır.

Gansu'dan imparatorluğa geldiler. *Zhenshou Zhongguan*⁶⁹¹ 鎮守中官 ‘defense eunuch officials’ unvanlı *Fu De* 傅德, *Zongbingguan* unvanlı *Zhou Yu* 周玉 ve diğerleri öncelikle bu hayvanların resimlerini çizip imparatorluğa rapor etti, hemen araç gönderip hediyeleri getirmek istedi. Sadece *Xunan Yushi* unvanlı *Chen Yao* 陳瑤 bunun çok masraflı ve problemlili olduğunu düşünüp, kabul etmemek gerektiğini arz etti. *Liguan* onun önerisi gibi yaptı, elçilerin belli bir miktarda hediye verilmesini istedi ve: “Yüce imparator, çok kez gelen olpanları reddedip ama yine kabul ettiniz, *Fu De* ve diğerleri imparatorun emrini yerine getiremediler, onları cezalandırmanızı arz ediyorum.” dedi. İmparator: “Olpan elçileri zaten gelmişler, geri dönmelerine gerek yok, ama sadece 1-2 kişiyi başkente gönderin. Aslan gibi hayvanlara, hergün beslenmesi için birer tane koyun verin, fazla israf etmeyin. *Fu De* ve diğerleri affedilip, cezalandırılmasın.” dedi. Ondan sonra (imparator *Hongzhi* saltanatının) 12. yılında (1499) imparatorluğa olpan getirdiler. (2) Ertesi yıl (1500) tekrar olpan sundular. (İmparator) *Zhengde* (1505-1521) saltanatı döneminde çok defa olpan sundular.

(İmparator) *Jiajing* saltanatının 2. yılında (1523), elçiler tekrar geldi. *Liguan*: “Yabancı ülkelerin elçileri yolda zamanı uzatıyorlar hatta bir sene harcıyorlar, başkentte beklerken bile hediyeler veriliyor, *Guanglu, Youchuan*’in⁶⁹² 郵傳 ‘postal department’ onlar için harcadıkları çok fazladır, bu yüzden belli bir tarih belirlemeliyiz.” dedi. Böylece birkaç yapılması yasak olan işlerin listesi çıkarıldı, imparator kabul etti. (İmparator *Jiajing* saltanatının) 12. yılında (1533) (*Semerkant*) *Tianfang* (Mekke/Arabistan), *Turfan* ile birlikte imparatorluğa olpan getirdi, gelen 100’den fazla kişi kendilerini *Wang* olarak adlandırmışlardı. *Liguan* unvanlı *Xia Yan* 夏言 ve diğerleri onların yasalara uymadığını tespit etti, *Gechen* müzakere edip cevaplamalarını rica etti. *Zhang Fujing* 張孚敬 ve diğerleri: “Batı ülkelerinden gelen *Wang*’lar, belki kendi ülkeleri tarafından verilen unvan, ya da kabilelerin

⁶⁹¹ Savunma bakanı.

⁶⁹² Posta teşkilatı.

kendini saygılı bir şekilde adlandırma biçimi olabilir. Önceki defa gelen 30-40 kişi, kendilerine bu şekilde hitap ediyordu. Eğer aniden kaldırmayı kararlaştırırsak, onlarda memnuniyetsizliğin olmasından korkarım, *Li Bu, Bing Bu*'nun bunu detaylı bir şekilde müzakere etmesini arz ederim.” dedi. Böylece *Xia Yan, Shuchen* unvanlı *Wang Xian* ve diğerleri: “Batı ülkelerinde kendilerini *Wang* olarak adlandıran ülkelerden, sadece *Turfan, Mekke* ve *Semerkant* vardır. *Riluo*⁶⁹³ gibi ülkelerden, adlandırılanların sayısı çok olmasına rağmen, imparatorluğa sunulan olpanların sayısı çok azdır. (İmparator) *Hongzhi* (1487-1505), *Zhengde* (1505-1521) saltanat dönemlerinde, *Turfan* on üç defa olpan sundu, (imparator) *Zhengde* saltanatı döneminde *Mekke* dört defa olpan sundu, kendine *Wang* diyenlerin sayısı sadece bir idi, en fazla olunca da üç kişi idi, geri kalanların hepsi sadece *Toumu* olarak adlandırılırdı. (İmparator) *Jiajing* saltanatının 2. yılı (1523), 8. yılına (1529) geldiğinde, *Mekke*'den en fazla 6-7 kişi, [8602] *Turfan*'dan 11-12 kişi, *Semerkant*'tan 27 kişi kendilerine *Wang* olarak hitap etti. *Zhang Fujing* ve diğerleri 30-40 kişi, üç ülkenin nüfusu olduğunu söylüyorlar. Şimdi *Turfan*'dan on beş *Wang*, *Mekke*'den 27 *Wang*, *Semerkant*'dan 53 *Wang*'ın olması, daha önceden hiç görülmemiştir. (İmparator) *Hongzhi* saltanatı döneminde mektup gönderilirken, sadece bir kişiye *Wang* olarak hitap edilmişti. Eğer *Semerkant* hakkındaki daha önceki örnekler gibi, kendine *Wang* olarak hitap edenlere cevap verirsek, her birine birer tane mektup gönderirsek, bu *Çin*'in dış yabancıları boyun eğdirmedeki yüce statüsüne olan saygısızlıktır. İmparator dış yabancıları kontrol edebilmek için, hiçbir zaman gelenleri reddetmedi, ama kurallara göre sınırlaması gerekir. Onların unvan kullanmasında düzensizlikler mevcut, kullandığı kelimeler böbürlü ve aşağılayıcıdır, mutlaka yasaya göre düzeltilmesi gerekir, saygısızlıklarını kınamak gerekir. Şimdi unvanları ülkesi tarafından verildiyse, neden orjinal mektupta gözükmüyor; Eğer kebile de kendisine öyle hitap ediyorsa, neden imparatorluğa gelip bu unvanı kullanıyor. İmparatorluk genelde onlara mektup veriyordu, ama onlar mektup var

⁶⁹³ *Riluo* kelimesi “güneş batımı” anlama gelmektedir.

diye istediği gibi gidip gelirlerdi, böyle olursa *Youchuan*'ı daha çok rahatsız etmesinden, onlar için harcanacak olan masraflarının artmasından endişe ediyoruz, hükümet hazinesiyle onların karnının doyurulmasının, iyi bir strateji olduğunu düşünmüyoruz.” dediler. İmparator öneriyi kabul etti, her bir ülkeye sadece bir tane mektup verildi, üstelik onlara karşı soruşturmayı, kınamayı arttırıp, onlara ülkede sadece bir *Wang*'ın olabileceğini, ikinci bir *Wang*'ın olmadığı fikrini sergiledi. Ama yabancılar dinlemedi, (imparator *Jiajing* saltanatının) 15. yılında (1536) tekrar imparatorluğa olpan getirdiklerinde yine aynı olay yaşandı. *Gansu* eyaletinin *Xunfu*'su *Zhao Zai* sunduğu raporda: “Yabancı ülkelerden gelenlerin içinde kendine *Wang* olarak hitap edenlerin sayısı 150'den fazla, bunların hepsi imparatorluğumuz tarafından verilen unvanlar değil, düzeltmelerini emretmek daha makuldur, üstelik olpan elçilerinin sayısı belirlenmeli. Tercüme işlerinde Çinlileri kullanmak daha iyidir, sadece *Semu*'lar 色目 (renkli gözlüler) kullanılmamalı, işbirliği yapıp sıkıntı yaratmasınlar.” dedi. *Li Bu* müzakere edip onun önerisini kabul etti. (İmparator *Jiajing* saltanatının) 26. yılında (1547) imparatorluğa olpan getirdiler, *Gansu* eyaletinin *Xunfu*'su *Yang Bo* 楊博 imparatorlardan olpan işlerinin tekrardan düzenlenmesini istedi, *Liguan* yine birkaç işi tekrar düzenleyip yürürlüğe koydu. Sonradan imparatorluğa sunulan olpan, ta (imparator) *Wanli* (1572-1620) saltanat dönemine kadar devam etti. Yabancılar ticaret yapmada çok yeteneklidir, Çin'in pazarlarında ticaret yapmaya çok düşkündür, sınırdan girdiği andan itibaren, bütün içecek, yiyecek, yol masraflarının hepsi alakalı birimler tarafından karşılanır, gerçi beş senede bir kez olpan sunması kararlaştırılmış ise de, hiçbir zaman kurallara uyumadılar, imparatorlukta onları zor durumda bırakmadı.

Bu ülke batıdan doğusuna kadar 3000 *li*'den (1728 km) fazladır, yerin durumu geniş ve düzdür, toprakları çok verimlidir. *Wang*'ın oturduğu şehir, genişliği on *li*'den (5.760 m) fazladır, çok kalabalık yerleşmeler vardır. Güneybatıdan gelen malların hepsi burada toplanır, buraya bereketli yer derler. Şehrin kuzeydoğusunda toprak ev var, burası tanrıya dua etme yeridir, yapısı çok narindir, sütunlarının hepsi mavi

taştandır, oymaları çiçek şeklindedir, ortada kutsal kitap okutmak için salon yapılmıştır. Kitap altın tozuyla yazılmıştır, koyun derisiyle örtülüdür. Geleneklerinde şarap yasaktır. İnsanları yakışıklı ve güzeldir, zanaatı *Herat*'tan daha ileri seviyededir, ama gelenekleri, yerli ürünlerinin birçoğu birbirine benzerdir. Şehrin doğusunda *Şahruhiye*, *Taşkent*, *Sayram*, *Yenikent*, batısında *Keş*, *Termiz* vardır, hepsi *Semerkant*'ın idaresindedir.

[8603] *Shaluhaiya* (Şahruhiye), batıya doğru gidildiğinde *Semerkant* ile 500 *li*'den (288 km) fazla uzaklıktadır. Kale küçük tepe üzerine tesis edilmiştir, kuzeybatısı ırmağa yakındır. Irmağın adı *Huozhan*⁶⁹⁴ 火站 (Hocend)'dir, suyun akıntısı çok hızlıdır, dubalı köprü ile ırmaktan geçilir, yine küçük gemi de vardır. Güney tarafı dağa yakındır, halkın çoğu tepede ve vadide otururlar. Bahçe ve ormanları geniştir. Batısında büyük bir delta ovası vardır, genişliği 200 *li* (115.200 m)'dir. Su yoktur, ovanın orta kısmında sulu yer olabilir, ama suyu tuzludur içilmez. Sığır ve at suyu yanlışlıkla içerse, ölürlür. Burada pis kokulu ot yetişir, yüksekliği bir *chi*'den⁶⁹⁵ 尺 (32 cm) fazladır, yaprağı örtü gibidir, otu haşlayıp suyundan merhem yapılır, ismi de *Awei* 阿魏 (afyon)'dir. Yine başka bir küçük ot vardır, yüksekliği 1-2 *chi* (32-64 cm)'dir, diğer otlarla birlikte yetişir, sonbaharda çiy düşünce boncuk gibi sıralanıp birleşir, yediğinde bal gibidir, haşladığında şeker olur, yabancılar ona *Dalanggubin* 達郎古賓 (tatlı çiy) derler.

(İmparator) *Yongle* (1403-1424) saltanatı döneminde, *Li Da*, *Chen Cheng* buraya elçi olarak geldiler, buranın *Qiuzhang*'ı imparatorluğa elçilerden olpan gönderdi. (İmparator) *Xuande* saltanatının 7. yılında (1432) *Zhongguan* unvanlı *Li Gui*'ye buranın *Qiuzhang*'ına mektup ve altın desenli kıymetli kumaşlar, ipekler ihsan etmesi emredildi.

⁶⁹⁴ Günümüzdeki Orta Asya'da yer alan Sır Deryadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 440.

⁶⁹⁵ *Chi*: Çin mahalli uzunluk ölçüsü. 1 *chi* = 32 cm. Bkz. Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 70.

Dashigan (Taşkent), batıya doğru gidildiğinde *Semerkant* ile 700 *li*'den (403.2 km) fazla uzaklıktadır. Şehir ovada kurulmuştur, çevresi iki *li* (1.152 m)'dir. Şehir dışında bahçe ve ormanlar çoktur, meyve ağaçlarıyla çevrilidir. Toprak tahıl yetiştirmeye elverişlidir. Halk kalabalık yerleşmiştir. *Li Da*, *Chen Cheng*, *Li Gui*'nin elçi olarak gelmesi, *Şahruhiye* ile aynıdır.

Sailan (Sayram), *Taşkent*'in doğusundadır, batıya doğru gidildiğinde *Semerkant* ile 1000 *li*'den (576 km) fazla mesafe vardır. Şehir vardır, çevresi 2-3 *li* (1.152-1.728 m)'dir. Dört tarafı ovadır, insanlar kalabalık yerleşmiştir. [8604] Tahıl çok yetişir, meyve ağaçları da çok yetişir. Yaz ve sonbahar mevsimlerinde, otlar içinde küçük siyah örümcek doğar. İnsanlar ısırılırsa, bütün vücudu acır dayanamaz, mutlaka nane dalı ile acıyan yere sürmeli, yine koyunun karaciğerini acıyan yere sürmeli, bir gece gündüz boyunca dualar okunmalı, sonra acı durur, iyileştikten sonra vücut derisi dökülür. Bu örümcek yüzünden ölen evcil hayvanların sayısı çok fazladır. Ondan korunmak için, mutlaka su kenarına yakın yerde dinlenmelidir. *Yuan Taizu* (Cengiz Han) zamanında, *Duyuanshuai*⁶⁹⁶ 都元帥 'commander-in-chief' unvanlı *Xuetalahai* 薛塔刺海 *Sayram* ülkelerine sefer düzenleyip, başarılar elde ettiği yer, tam burasıdır. *Chen Cheng*, *Li Gui* elçi olarak gelmesi, diğer ülkelerle aynıdır.

Yangyi (Yenikent), *Sayram*'ın doğusunda 360 *li* (207.360 m) uzaklıktadır. Şehir dağlar arasında kurulmuştur. Kuzeydoğusunda büyük dere var, su batıdaki büyük nehre doğru akar. 100 *li* (57.600 m) ilerleyince, harabe şehir kalıntıları çoktur. Bu bölge *Beşbalık* ve *Moğol* kabileleri arasında olduğu için, çok kez saldırıya maruz kalmıştır. Bu sebeple halk dağılmıştır, sadece birkaç yüz asker bu harap şehri savunmak için burada yerleşmişlerdir, harabe şehir, çalılıkla örtülü kalmıştır.

⁶⁹⁶ Başkumandan.

(İmparator) *Yongle* (1403-1424) saltanatı döneminde, *Chen Cheng* buraya gelmiştir.

Keshi (Keş), *Semerkant*'ın güneybatısından 360 *li* (207.360 m) uzaklıktadır. Şehir büyük bir köyün içindedir, çevresi on *li*'den (5.760 m) fazladır. Saray çok muhteşemdir, salon içindeki sütunlar yeşim taşından yapılmıştır, duvarlar, pencerelerin hepsi altından, yeşim taşından, camdan yapılmıştır. Önceden, *Semerkant Qiuzhang*'ı damat *Timur* burada oturuyordu. Şehir dışının hepsi sulu tarladır. Güneydoğusu dağa yakındır, bahçe ve ormanlık çoktur. Batıya on *li*'den (5.760 m) fazla ilerleyince, değişik ağaçlarla doludur. Yine batıya 300 *li* (172.800 m) gidilirse, büyük dağlar yükselir, ortasında taş geçit var, iki taraftaki uçurumlar tipki balta gibi dimdiktir. 2-3 *li* (1.152-1.728 m) ilerledikçe vadiden geçilir, bir taş kapı var, rengi demir rengindedir, yol ile doğudan batıya geçilir, yabancılar buna *Tiemenguan*⁶⁹⁷ 鐵門關 (Demir Kapı) derler, askerler burayı savunuyorlar. *Yuan Taizu* (Cengiz Han) *Doğu Hindistan*'daki [8605] *Tiemenguan*'e (Demir Kapı'ya) geldiğinde, tek boynuzlu canavar görmüştür, konuşabiliyormuş, orası tam burasıdır.

Dielimi (Termiz), *Semerkant*'ın güneybatısında yer alır, *Herat*'a gitmek için 2000 *li*'den (1152 km) fazla mesafe vardır. Yeni ve eski iki şehir vardır, birbirinden on *li*'den (5.760 m) fazla uzaklıktadır, buranın *Qiuzhang*'ı yeni şehirde oturur. Şehir içinde ve dışında oturan sadece birkaç yüz aile vardır, evcil hayvanlar çok yetiştirilir. Şehir *Ashuhe*'nin 阿術河 (Amu Nehri'nin) doğusunda yer alır, balıklar çoktur. Nehrin doğusundaki toprak *Semerkant*'a aittir, batısında çok kamış ormanı vardır, burada aslan yetişir. *Chen Cheng*, *Li Da* elçi olarak buraya gelmiştir.

Bohuaer (Buhara), *Semerkant*'ın kuzeybatısında 700 *li*'den (403.2 km) fazla

⁶⁹⁷ Özbekistan'daki Surhanderya Vilayetinin kuzey bölgesidir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 918.

uzaklıktadır. Şehir düz ovada kurulmuştur, çevresi on *li*'den (5.760 m) fazladır, on bin civarında ahali vardır. Şehir içi muhteşemdir, zengin ve refah olarak meşhurdur. Bölge alçaktır, iklimi ılımlıdır, toprağı tahıl, keten için uygundur, daha çok ipekli kumaş imal ederler, evcil hayvanlar çok vardır.

(İmparator) *Yongle* saltanatının 13. yılında (1415), *Chen Cheng* batı ülkelerinden döndüğünde, *Herat*, *Semerkant*, *Beşbalık*, *Andhoy*, *Badahşan*, *Termiz*, *Şahruhiye*, *Sayram*, *Keş*, *Yenikent*, *Kara Kuçu/Kuç*, *Lükçün*, *Turfan*, *Yanze*⁶⁹⁸ 鹽澤 (Lopnor), *Kumul*, *Taşkent*, *Buhara* gibi on yedi ülkeden geçti, bu ülkelerin dağlarını, nehirlerini, insanların, gelenek-göreneklerini detaylı kaydetti, *Shi Xiyu Ji*'yi 使西域記 (Batı İlleri Elçilik Raporu'nu) yazıp imparatorluğa sundu, böylece Çin batı ülkeleri hakkında bilgiler elde edildi. (İmparator) *Xuande* saltanatının 7. yılında (1432) imparator, *Li Da*'yı batı ülkelerine gönderdi, *Buhara* da dâhildi.

[8606] *Bieshibali* (Beşbalık/Moğolistan), batıda büyük bir ülkedir. Güneyinde *Hoten*, kuzeyinde *Oirat*, batısında *Semerkant*, doğusunda *Kara Kuçu/Kuç* yer alır, güneydoğusundaki *Jiayuguan* ile 3700 *li* (2131.2 km) uzaklıktadır. Ona önceden *Yanqi*⁶⁹⁹ 焉耆 (Karaşehir), ya da *Qiuci*⁷⁰⁰ 龜茲 (Kuça) denirdi. *Yuan Shizu* 元世祖 (Kubilay Han) zamanında burada *Xuanweisi* kuruldu, kısa bir süre sonra adı *Yuanshuai Fu*⁷⁰¹ 元帥府 'military command' olarak değiştirildi, sonra burayı *Wang*'lar yönetti.

⁶⁹⁸ Tuz Bataklığıdır. Günümüzdeki *Ruoqiang* 若羌 (Çakılık) ilçesindeki Lopnurdur. Bkz. *Zhong Xingqi*, *a.g.e.*, s. 1071.

⁶⁹⁹ Doğu Türkistan'daki Yençi Hui Özerk İlçesi, *Hejing* 和靜 (Hicing) İlçesi ve *Bositeng* 博斯騰 (Bostan) Gölü'nün kuzeybatı kısımlarını kapsar. Bkz. *Zhong Xingqi*, *a.g.e.*, s. 1067-1068.

⁷⁰⁰ Doğu Türkistan'ın *Kuche* 庫車 (Kuça) ilçesi, *Xinhe* 新和 (Şinha) ilçesi, *Shaya* 沙雅 (Şaya) ilçesi, ayrıca *Bai* 拜 (Bay) ilçesi ve *Luntai* 輪台 (Bügür) ilçesinin bazı bölgelerini kapsamaktadır. Bkz. *Zhong Xingqi*, *a.g.e.*, s. 743-744.

⁷⁰¹ Başkumandanlık.

(İmparator) *Hongwu* (1368-1398) saltanatı döneminde, *Lan Yu*, *Shamo*'ya 沙漠 (Moğolistan çöllüğüne) sefer düzenledi, *Buyuhaier*'a⁷⁰² 捕鱼兒海 (Bouyour Gölü'ne) geldiğinde, *Semerkant* tüccarlarından birkaç yüz kişiyi esir aldı. (İmparator) *Taizu* memur gönderip (tüccarları) geri göndermelerine eşlik etmesini emretti, *Beşbalık*'tan geçti. Buranın *Wang*'ı *Heideer Huozhe* 黑的兒火者 (Hızır Hoca), hemen *Qianhu* unvanlı *Hamaliding* 哈馬力丁 (Kamereddin) ve diğerlerini imparatorluğa gönderdi, at ve akdoğanı olpan olarak getirmişlerdi, (imparator *Hongwu* saltanatının) 24. yılı (1391) Temmuz ayında başkente ulaştılar. İmparator çok mutlu oldu, *Wang*'a on top ipek-kumaş, elçilerin hepsine hediyeler verdi. Eylül ayında *Zhushi*⁷⁰³ 主事 'administrative aide' unvanlı *Kuan Che* 寬徹, *Yushi* unvanlı *Han Jing* 韓敬, *Pingshi*⁷⁰⁴ 評事 'case reviewer' unvanlı *Tang Zheng*'in 唐鉦 elçi olarak batı ülkelerine gitmeleri emredildi. (İmparatorun) *Hızır Hoca*'ya yazdığı mektupta: "Ben gökyüzünün altına, yeryüzünün üzerine baktığımda, birçok ülkeleri görüyorum. Gerçi dağlar ve denizlerle ayrılmış olsa da, gelenek-görenekleri birbirinden farklı olsa da, iyi veya kötü niyetleri, tutkuları aynıdır. Tanrı herkesi esirgeyip, herkese aynı gözle baktı. Tanrının emriyle hükümdar olanlar, adaleti sağlayıp, herkese aynı gözle bakıp, yeryüzündeki büyük, küçük ülkeler, uzak bölgelerdeki çeşitli uluslardaki halk, sizin merhametinizi kazanıp uzun ömürlü olurlar. Ama uzaktaki dost ülkeler, tanrının iradesine göre büyük ülkeye hizmet ederse, ülkeyi koruyup istikrarı sağlarsa, tanrı tarafından kontrol edilirse, daha da muhteşem olur. Eski zamanlarda bizim *Çin*'in *Song Sülalesi* hükümdarı, çok lüks hayata düşkün, haddini bilmeyen, tembel, sefahata dalan kişi idi, kötü niyetli *Chen*'lar hükümet işlerini karıştırdı. Tanrı onun kötü ahlaklı olduğunu görünce, *Yuan Shizu*'ya (Kubilay Han'a) kuzeydeki çöllükten geçip, *Çin*'i yönetmesini emretti, halk

⁷⁰² Güneydoğu Moğolistan'ın güneyinde yer alan *Talinuoer* 塔里諾爾 (Taal Nor)'dur. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 150.

⁷⁰³ Yönetim yardımcısı.

⁷⁰⁴ Hakem.

böylece onun sayesinde 70 yıldan fazla huzur içinde yaşadı. Ondan sonraki nesillere gelindiğinde, devlet işleriyle ilgilenmediler, uygun olmayan kişileri kullandılar, yasanın gevşemesine sebep oldular, güçlüler zayıfları ezdi, çoğunluk azınlıkları ezdi, halkın feryadı tanrıya ulaştı. Böylece tanrı onlar üzerindeki idaresini kaldırıp, iradesini bana devretti. Şimdi ben bizzat tanrının verdiği iktidarı elimde tutuyorum, halkı yönetiyorum. Kim benim emrime itaatsizlik edip kargaşalık çıkarırsa onun üzerine asker sevk ediyorum, benim emrimle onları bastırılıyor, bana itaat edenlere ise merhametle dostça davranıyorum. Böylece 30 yıl içinde, Çin'in bölgelerinde istikrarı sağladım, dış yabancılar üstünlüğümü kabul edip tabi oldu. Sadece *Moğol Chen*'i *Manzihalazhang* 蠻子哈刺章 ve diğerleri geri kalan kabileleriyle, sınır bölgelerine saldırdılar, onları bastırmak için ordu sevk edildi, durum bizim askerlerimizi durduramaz. Ordu *Bouyour Gölü*'ne geldiğinde, [8607] eski *Yuan Handen*'nin *Wang*'ları ve damatları kabileleri ile gelip teslim oldular. Bu sırada *Semerkant*'tan birkaç yüz kişi ticaret için gelmişlerdi, ben tüccarları koruyup onlara eşlik etmesi için memurları beraber gönderdiğimden beri üç sene geçti. Elçiler geri döndüğünde, *Wang* elçilerle beraber olpan göndermiş, ben bundan çok memnuniyet duydum. Ben *Wang*'ın büyük ülkeye hizmet etme düşüncesini daha çok pekiştirip, sürekli karşılıklı iyi ilişkilerde bulunup, emirleri yerine getirmelerini umuyorum, acaba bu ülkeyi koruyup uzun ömürlü olması iyi değil midir? Ben özel olarak size memurla hediyeler gönderdim, benim fikrimi anlamanızı umut ediyorum.” dedi. *Kuan Che* ve diğerleri *Beşbalık*'a geldiklerinde, *Wang* onların kendisine büyük hediye getirmediklerini öğrenince, onları alıkoydu. *Han Jing* ve *Tang Zheng*'i geri gönderdi.

(İmparator *Hongwu* saltanatının) 30. yılı (1397) Ocak ayında tekrar memurla mektup gönderip dedi ki: “Ben tahta oturduğumdan beri, batıdan Çin'e gelip pazarlarda ticarete bulunan tüccarlara, *Bianjiang* hiçbir zaman engel oluşturmadi. Ben yine memurlarıma ve halkıma onlara iyi davranmasını emrettim, böylece tüccarlar kazanç elde ettiler, sınır bölgelerinde istikrar sağlandı, bu benim ülkem Çin'in sizin ülkenize

gösterdiği büyük bir merhamettir. Önceden sizin ülkenize iyi ilişkileri sürdürmek için gönderdiğim elçi *Kuan Che* ve diğerleri, neden şimdiye kadar hala geri dönmedi? Ben diğer ülkelerden, hiçbir zaman bir kişiyi bile alıkoymamıştım, ama sen benim gönderdiğim elçiyi alıkoymuşsun, çok akıl dışıdır! Yakın zamanlarda *Huihui*'lerden (Müslümanlardan) sınırimıza girenleri ve Çin pazarında ticaret yapanları, *Kuan Che* geri döndüğünde ancak serbest bırakılıp geri dönmelerini emrettim. Sonradan onların birçoğu ailelerinde baba, anne, karı ve çocukları olduğunu söyleyince, ben onları bağışlayıp, hepsinin geri dönmesine müsaade ettim. Şimdi ben tekrar sana elçi gönderip, imparatorluğumun şefaatinı bildirmek istedim, yolları kapatmayın, savaş başlatmayın. *Shu*'da⁷⁰⁵ 書 (kitapta) şöyle denilmiştir: “ ‘Kin büyüklüğünde, ya da küçüklüğünde değildir. Sevgi ve cömertliğin olup olmamasında, çalışkan olup olmamasındandır.’ Sen sevgi ve cömertliği, çalışkanlığı gösterdin mi?” dedi. Böylece *Kuan Che* ancak (Çin'e) geri gönderildi.

(İmparator) *Chengzu* (1403-1424) tahta geçtiği kış mevsiminde, memurla mühürlü mektup ve renkli ipek-kumaşları *Beşbalık*'a gönderdi. Kısa bir süre sonra, *Hızır Hoca* öldü, oğlu *Shami Chagan* 沙迷查干 (Şem-i Cihan) tahtı devraldı. (İmparator) *Yongle* saltanatının 2. yılında (1404) elçilerden yeşim taşı, asil atlar gönderip olpan sundu, elçiler imparatorluk tarafından ziyafet verilip hediyeler verildi. Bu sırada *Kumul*'un *Zhongshun Wang*'ı *Anke Timur* (Moğol X.A.) hanı *Guilichi* (Guliç) tarafından zehirlenip öldürülmüştü, *Şem-i Cihan* ordusuyla (Moğol hanı *Guliç*; X.A.) üzerine sefer düzenledi. İmparator onun sadakatından çok memnun kaldı, elçi gönderip ipek-kumaşlar ihsan etti, tahtı devralan *Zhongshun Wang Tuotuo* ile dostça geçinmesini emretti. (İmparator *Yongle* saltanatının) 4. yılı (1406) yaz mevsiminde olpan sunmak için (*Beşbalık*'tan Çin'e X.A.) geldiler, *Honglu Sicheng*⁷⁰⁶ 鴻臚寺丞

⁷⁰⁵ *Shu*: Qin Hanedanlığı (M.Ö. 221-M.Ö. 207) öncesi döneme ait siyasi belgelerin derlemesidir, yani *Xia* 夏 (M.Ö. 2070~M.Ö. 1600), *Shang* 商 (M.Ö. 1600~M.Ö. 1046), *Zhou* 周 (M.Ö. 1046~M.Ö. 256) hanedanlığındaki bakanların konuşmaları esas alınarak kaydedilmiştir.

⁷⁰⁶ Teşrifatçı.

‘master of the ceremonies’ unvanlı *Liu Timur* yanında mektup ve ipek-kumaşları alıp, gelen elçilerin dönmesine eşlik etmesi emredildi. Sonbahar, kış ve ertesi yıl (1407) yaz mevsimine kadar (*Beşbalık*) üç defa imparatorluğa olpan gönderdi, *Semerkant*’ın aslında atalarının eski toprakları olduğunu dile getirerek, imparatorluktan ordu sevk edip topraklarını geri almasına yardım etmesini arz etti. *Zhongguan* unvanlı *Ba Tai* 把太, *Li Da* ve *Liu Timur* mektupla *Beşbalık*’a gidip (*Wang*’ın) iyi düşünmesi gerektiğini, bilinçsiz davranmaması gerektiği hakkında uyarıda bulunması emredildi, (*Wang*’a) ipek-kumaşlar ihsan etti. (İmparator *Yongle* saltanatının) 6. yılında (1408), *Ba Tai* ve diğerleri geri döndü, *Şem-i Cihan*’ın öldüğünü, yerine küçük kardeşi *Mahama*’nın 馬哈麻 (Muhammed’in) tahta geçtiğini söyledi. İmparator, *Ba Tai* ve diğerlerini başsağlığı dilemek, yeni *Wang*’ın tahta geçtiğini tebrik edip hediyeler sunması için (*Beşbalık*’a) gönderdi.

[8608] (İmparator *Yongle* saltanatının) 8. yılında (1410) imparator elçileri *Semerkant*’a giderken, (*Beşbalık Wang*’ı X.A.) Muhammed tarafından iyi karşılandı, dolayısıyla elçi gönderilip ona kıymetli ipek-kumaşlar ihsan edildi. Ertesi yıl (1411) asil at, leoparı olpan olarak sundu, imparator *Geishi zhong* unvanlı *Fu An*’e elçilerin geri dönmesine eşlik etmesini emretti, altından işlenmiş ipek-kumaşlar ihsan etti. Bu sırada *Oirat* elçisi, *Muhammed*’in *Oiratlara* savaş açmakta olduğunu, bu sebeple tanrının (imparatorun) idaresine uyup ülke sınırını koruması gerektiği hakkında onu uyarması gerektiğini söyledi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 11. yılında (1413), (*Beşbalık*) elçileri *Gansu*’ya gelmek üzereyken, ilgili birimlerin elçilere ziyafet vermesi, üstelik *Zongbingguan* unvanlı *Li Bin*’in 李彬 elçileri iyi ağırlaması emredildi. Ertesi yıl (1414) kış mevsiminde, batı ülkelerinden dönenler, *Muhammed*’in annesi ve küçük kardeşinin arka arkaya vefat ettiklerini söylediler. İmparator ona acıdı, *Fu An*’ın mektupla başsağlığı dilemesi için gitmesini emretti, ipek-kumaşlar ihsan etti. Kısa bir süre sonra *Muhammed* de öldü, çocuğu yoktu, yerine yeğeni *Naheishi Zhihan* 納黑失只罕 (Nakş-ı Cihan) tahta geçti. (İmparator *Yongle* saltanatının) 14. yılı (1416) ilkbaharda, elçiler gelip ölüm haberini bildirdi. *Fu*

An ve *Zhongguan* unvanlı *Li Da*'nın başsağlığı dilemesi için gitmesi emredildi, ona (*Nakş-ı Cihan*'a) *Wang* unvanı verilip, desenli ipek-kumaşlar, yay, bıçak, zırh, miğfer ihsan edildi, onun annesine de hediyeler verildi. Ertesi yıl (1417) elçiler imparatorluğa olpan sunmak için geldiler, *Semerkant*'a kız vereceklerini, getirilen atlara karşılık çeyiz verilmesini arz etti. *Zhongguan* unvanlı *Li Xin* 李信 ve diğerlerinin kumaş ve ipekten ayrı ayrı 500 top verip yardımda bulunmaları emredildi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 16. yılında (1418), olpan elçisi *Suge* 速哥 (*Sugi*), *Wang*'ın, kuzeni *Waisi* 歪思 (*Veys*) tarafından öldürüldüğünü, bağımsızlığını ilan ettiğini, halkıyla batıya göç edip, ülke adını *Yilibali* (İlibalık) olarak adlandırdığını söyledi. İmparator yabancıları yönetmenin zor olduğunu düşünüp, *Sugi*'ya *Dudu Qianshi* unvanını verdi, *Zhongguan* unvanlı *Yang Zhong* 楊忠 ve diğerlerini *Veys*'e yay, bıçak, zırh, miğfer ve desenli kumaş, ipek ihsan etmesi için gönderdi, onların *Toumu*'su *Hudaida*⁷⁰⁷ 忽歹達 olmak üzere toplam 70'ten fazla kişiye hediyeler verdi, ondan sonra, sürekli olpan sundular.

(İmparator) *Xuande* saltanatının ilk yılında (1426), imparator onların imparatorluğa gösterdiği saygı ve hizmetlerinden dolayı, elçiler gönderip onlara kağıt paralar ihsan etti. Ertesi yıl (1427) tekrar elçiler geldi, *Zhengshi* ve *Fushi*'ya *Zhihui Qianhu*⁷⁰⁸ 指揮千戶 '1000 men companies commanders' unvanını verdi, resmi belge, tac ve kemer bahşetti, sonradan gelen elçilerin çoğuna memuriyet unvanı verildi. (İmparator *Xuande* saltanatının) 3. yılında (1428) deve ve atı olpan olarak sundu, *Zhihui* unvanlı *Chang Ying* 昌英 ve diğerlerinin mühürlü mektup, ipek-kumaşlarla beraber gidip onlara hediye etmesi emredildi. Bunun üzerine *Veys* her sene imparatorluğa olpan gönderdi, onun annesi *Suolutan Hadun* 鎖魯檀哈敦 (Sultan Hatun) da üç sene boyunca imparatorluğa olpan sundu. *Veys* öldü, oğlu *Yexian Buhua* 也先不花 (Esen Buka) tahta geçti. (İmparator) *Zhengtong* saltanatının ilk yılında (1436) elçilerini imparatorluğa gönderdi, yerli ürünler sundular, sonraki yıllarda da sürekli olpan

⁷⁰⁷ Kanaatimizce "Hudaydad" olarak okunabilir.

⁷⁰⁸ Binbaşı komutanı.

sundu. Eski *Wang Veys*'in damadı *Bosaiyin* 卜賽因 (Ebu Said, Timurlu hükümdarıdır; X.A.) da elçi gönderip imparatorluğa olpan sundu. (İmparator *Zhengtong* saltanatının) 10. yılı (1446), *Esen Buka* öldü, *Yemili Huzhe* 也密力虎者 (İmil Hoca) tahta geçti. Ertesi yıl (1447) imparatorluğa at, deve ve yerli ürünler sundu, *Wang* ve *Wang*'ın annesine ipek-kumaşlar ihsan edilmesi emredildi. (İmparator) *Jingtai* saltanatının 3. yılında (1452) imparatorluğa 3800 *jin* (2268.600 kg) ağırlığındaki yeşim taşı sundu, *Liguan* bunların işlemeye uygun olmadığını söyledi, imparator yeşim taşlarının hepsini kabul etmelerini emretti, her iki *jin* (1.194 g) yeşim taşı karşılığında bir top ipek verildi. (İmparator) *Tianshun* saltanatının ilk yılında (1457) *Qianhu* unvanlı *Yu Zhijing* 于志敬 ve diğerlerini (imparator) *Yingzong*'un 英宗 (1457-1464) tekrar tahta geçtiğini buranın *Wang*'ına bildirmesi için gönderdi, üstelik ipek-kumaşlar ihsan etti. (İmparator) *Cheng hua* saltanatının ilk yılında (1465), [8609] *Liguan* unvanlı *Yao Kui* ve diğerleri batı ülkelerinin imparatorluğa olpan sunma tarihlerini belirledi, *İlibalık*'ın üç ya da beş senede bir kez imparatorluğa olpan sunmasını, her defasında gelen elçiler sayısının on kişiden fazla olmamasını emretti, o zamandan sonra (*İlibalık*'tan) gelen elçilerin sayısı gittikçe azaldı.

Bu ülkede şehir ve saray yoktur, suyu ve otu takip edip hayvancılıkla uğraşırlar. İnsanların tabiatı vahşi ve kabadır, hükümdarın üst ve altında üst ve alt derece yoktur. Yeme, içme, giyim-kuşamlarının çoğu *Oiratlar* ile aynıdır. Burası oldukça soğuktur, dağların içerisinde vadiler vardır, haziran ayında bile kar yağar.

Halie (Herat), diğer adı *Heilu* 黑魯'dur, *Semerkant*'ın güneybatısından 3000 *li* (1728 km) uzaklıktadır, *Jiayuguan*'e kadar gitmek için 12.000 *li*'den (6912 km) fazla mesafe vardır, batıda büyük bir ülkedir. *Yuan Hanedanlığı*'nın damadı *Timur Semerkant*'ı yönetirken, oğlu *Shahalu*'yu 沙哈魯 (Şahruh'u) *Herat*'ı işgal etmesi için gönderdi.

(İmparator) *Hongwu* (1368-1398) saltanatı döneminde, *Samerkand* ve *Beşbalık* imparatorluğa olpan gönderdi, *Herat* uzun mesafeden dolayı gelmemiştir. (İmparator *Hongwu* saltanatının) 25. yılında (1392) memur ile buranın *Wang*'ına mektup gönderdi, desenli kumaşlar, ipekler ihsan etti, ama yine (imparatorluğa) gelenler olmadı. (İmparator *Hongwu* saltanatının) 28. yılında (1395) *Geishizhong* unvanlı *Fu An*, *Guo Ji* 郭驥 ve diğerleri 1500 askerin refakatiyle (*Herat*'a) gönderildi, ama *Semerkant* tarafından alıkonuldu, (*Herat*'a) varamadılar. (İmparator *Hongwu* saltanatının) 30. yılında (1397) tekrar *Beiping*'in⁷⁰⁹ 北平 (Pekin'in) *Anchashi*'si⁷¹⁰ 按察使 'surveillance commissioner' *Chen Dewen* 陳德文 ve diğerleri (*Herat*'a) gönderildi, ama uzun bir süre geri dönmediler.

(İmparator) *Chengzu* (1403-1424) tahtı devraldığında, memur gönderip buranın *Wang*'ına mektup, ipek-kumaş ihsan etti, ama yine gelenler olmadı. (İmparator) *Yongle* saltanatının 5. yılında (1407), *Fu An* ve diğerleri (*Çin*'e) geri döndü. *Chen Dewen* bütün ülkeleri gezmişti, buranın *Qiuzhang*'ına imparatorluğa olpan sunmasını söyledi, gelmemelerinin sebebi de mesafenin uzak olmasıydı, ancak bu sene geri dönebildi. *Cheng Dewen*, *Baochang*'lıdır 保昌, bütün bölgelerin gelenek-göreneklerini toplayıp şiir olarak yazıp imparatora sundu. İmparator onu takdir etti, *Qianduyushi*⁷¹¹ 僉都御史 'assistant censors-in-chiefs' rütbesine yükseldi. Ertesi yıl (1408) tekrar *Fu An*'i mektup ve ipek-kumaşlarla beraber *Herat*'a gönderdi, buranın *Qiuzhang*'ı *Shahalu Baduer* 沙哈魯把都兒 (Şahruh Bahadır) *Fu An* geri dönerken kendi elçilerini imparatorluğa gönderdi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 7. yılında (1409) başkente ulaştılar, tekrar yine *Fu An*'in yanına hediyeler alıp gelen elçilik heyetleri ile birlikte (*Herat*'a) gitmesi emredildi. Ertesi yıl (1410), buranın *Qiuzhang*'ı tekrar imparatorluğa elçi gönderdi.

⁷⁰⁹ Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 481.

⁷¹⁰ Başsavcı.

⁷¹¹ Baş sansür yardımcısı.

[8610] *Semerkant Qiuzhang*'ı *Hali* (Halil), *Herat Qiuzhang*'ı olan abisinin (Şahruh'un abisi Miranşah'ın X.A) oğludur, ikisinin arası iyi değildi, çok defa mücadeleler yaşanmıştı. İmparator onun elçisi geri dönerken, *Duzhihui* unvanlı *Baiaerxintai*'den (*Kara Kuçu/Kuç*u elçisidir; X.A.) ona mektup gönderip dedi ki: “Tanrı insanı yarattı ve onlar için hükümdar yarattı, böylece huzurlu yaşam yaşadılar. Ben dünyayı yönetirken, hepsine aynı gözle bakarım, uzaktaki ve yakındakileri ayırt etmem, ben sana defalarca elçi gönderdim. Sen de bana olpan sunup görevini layıkıyla yerine getirdin, halk arasında istikrarı sağladın, batı ülkelerinde yerleştin, seni takdir ederim. Yakın zamanlarda sen ve yeğenin *Halil* arasında savaş yaşandığını duydum, ben buna çok üzüldüm. Bir ailenin mensupları olup, birbirinizi severseniz, dış düşmanların saldırısına ve işgaline karşı dayanmanıza yeterli olacaktır. Kardeşler arasında çekişme yaşanır, uzaktakilerle barış içinde yaşayamaz. Şimdiden itibaren savaşı durdurup, nüfusunuzu çoğaltıp, akrabalık bağınızı sürdürmelisiniz, beraber barış ve mutluluk içinde yaşamalısınız.” dedi. Böylece ipek-kumaşlar ihsan edildi, yine mektup yazıp *Halil*'in savaşı durdumasını bildirdi, ona ipek-kumaş ihsan etti.

Baiaerxintai emre uyup elçi olarak, *Semerkant*, *Şiraz*, *Andican*, *Andhoy*, *Turfan*, *Kara Kuçu/Kuç*u, *Lükçün*, *Hashihaer*⁷¹² (Kaşgar) gibi ülkeleri ziyaret etti, onlara ipek-kumaşlar ihsan etti ve imparatorluğa olpan sunmalarını emretti. Bütün *Qiuzhang*'ların hepsi mutlu oldu, herkes kendi elçilerini *Herat* elçileriyle beraber imparatorluğa, aslan, batı atı, leopar sunması için gönderdiler. (İmparator *Yongle* saltanatının) 11. yılında (1413) elçiler başkente ulaştılar. İmparator çok mutlu oldu, olpanları kabul etti, onlara cömertçe hediyeler verdi. Ondan sonra diğer ülkelerden elçiler beraber gelirken, her defasında *Herat*'ı ilk sıraya koydu. (Elçiler) geri döndüklerinde, *Zhongguan* unvanlı *Li Da*, *Li Bu*'nun⁷¹³ 吏部 *Yuanwailang*'ı⁷¹⁴ 員

⁷¹² Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 462.

⁷¹³ 656 numaralı dipnota bakınız.

⁷¹⁴ Yardımcı müdür.

外郎 ‘vice director’ *Chen Cheng, Hu Bu*’nun⁷¹⁵ 户部 ‘ministry of revenue’ *Zhushi*’si *Li Xian, Zhihui* unvanlı *Jinhalanbo* 金哈藍伯 ve diğerlerinin onlara eşlik etmesi emredildi, yanlarında mektup, desenli kumaş, şal, ipek gibi eşyalar taşıyorlardı, onların *Qiuzhang*’larına hediye ettiler. (İmparator *Yongle* saltanatının) 13. yılında (1415), *Li Da* ve diğerleri (Çin’e) geri döndüğünde, *Herat* ve diğer ülkeler tekrar kendi elçilerini beraber gönderdi, imparatorluğa leopar, batı atı ve yerli ürünler sundular. Ertesi yıl (1416) tekrar gelip olpan sundular, geri döndüklerinde, *Chen Cheng*’in yanında mektup ve ipek-kumaş alıp elçilere eşlik etmesi, geçtikleri eyalet ve ilçelerde ziyafet verilip ağırlanması emredildi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 15. yılında (1417) elçi gönderip *Chen Cheng* ile beraber imparatorluğa gelip olpan sundu. Ertesi yıl (1418) tekrar olpan sundu, *Li Da* ve diğerlerine eskisi gibi onlara hediyeler verilmesi emredildi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 18. yılında (1420) (*Herat*) *Hoten, Badahşan* ile beraber imparatorluğa olpan sundu. (İmparator *Yongle* saltanatının) 20. yılında (1422) tekrar *Hoten* ile beraber olpan sundu.

(İmparator) *Xuande* saltanatının 2. yılında (1427), buranın (*Herat*’ın) *Toumu*’su *Dalahan Yibula* 打刺罕亦不刺 (Tarhan İbrahim) imparatorluğa geldi, olpan olarak at sundu. (İmparator) *Renzong* (1424-1425) uzak yerlerle pek çok ilgilenmemişti, (imparator) *Xuanzong* (1425-1435) tahtı devraldığında, uzun zaman uzak yerlere elçileri göndermedi, dolayısıyla batı ülkelerindeki olpan elçileri de çok az geldi. (İmparator *Xuande* saltanatının) 7. yılında (1432) tekrar *Zhongguan* unvanlı *Li Gui*’nin batı ülkelerine gitmesi emredildi, mektupta *Herat Qiuzhang*’ı *Şahruh*’a şöyle emredildi: “Geçmişte atalarımın *Taizongwen Huangdi* 太宗文皇帝 (imparator *Yongle*’dir; X.A.) devleti yönettiği zaman, sizler imparatorluğa saygı duyup hizmet ettiniz, elçiler gönderip olpan sundunuz, hiçbir zaman değişmediniz. Şimdi ben tanrının iradesiyle, imparatorluk tahtını devraldım, on binlerce tarafı yönetiyorum, [8611] benim saltanatımın adı *Xuande* 宣德’dır. Büyük, küçük devlet işlerinde,

⁷¹⁵ Ülkenin nüfus, para, hububat (malzeme), tarım toprağı ve diğer topraklarının idari işlerine bakan bir bakanlıktır.

atalarım gibi tanrının iradesiyle halkımı düşünerek, herkese aynı gözle baktım. Önceden ben elçilerden mektup ve ipek-kumaşları hediye olarak göndermiştim, yol engelli olduğu için geri dönmüşler. Şimdi yol açıldığı için, özel olarak *Neichen*'i⁷¹⁶ 内臣 'eunuch' benim düşüncelerimi bildirmek için size gönderdim. Tanrının iradesine uyup, sonuna kadar birbirimize sadık ve dostça davranarak, birbirimizle iyi ilişkilerde bulunsak, bir aile olsak, tüccarların gidip gelmesini sağlasak, hepimizin istedikleri gerçekleşirse, çok güzel olmaz mı?" dedi. Böylece desenli kumaş, ipekleri hediye etmek için getirdiler. *Li Gui* ve diğerleri henüz (*Herat*'a) varmadan, onların (*Herat*'ın) elçisi *Fahuerding* 法虎兒丁 (Fakhr-eddin) (*Çin*'in) başkentine ulaştı ve konutta vefat etti. Memurların başsağlığı dileyip, ilgili birimlerin defin işlerini yapması emredildi. Kısa bir süre sonra tekrar *Li Gui*'ye refakat edip imparatorluğa deve, at, yeşim taşı sunması için elçiler gönderdi. Ertesi yıl (1433) ilkbaharda, elçiler döndü. Tekrar *Li Gui*'nin elçilere refakat etmesi emredildi, *Wang* ve *Toumu*'lara sunmak üzere ipek-kumaşlar götürdü. Aynı yıl sonbaharda ve (imparator) *Zhengtong* saltanatının 3. yılında (1438) gelip olpan sundular.

(İmparator) *Yingzong* küçük yaştayken, *Dachen*'lar huzurlu bir yaşama düşkün oldular, *Çin*'in dış yabancıları ağırlayıp yorulmasını istemedi, bu yüzden olpan sunan uzaktaki yabancı ülkelerinin sayısı çok azdı. (İmparator) *Tianshun* saltanatının ilk yılına (1457) gelindiğinde, batı ülkeleri ile tekrardan karşılıklı ilişkilerde bulunma kararı alındı. *Chen*'lardan kimse sesini çıkarmaya cesaret edemedi, sadece sadık *Weishi*⁷¹⁷ 衛吏 'guarder' unvanlı *Zhang Zhao* 張昭 rapor sunup sitemde bulundu, bu iş durduruldu. (İmparator *Tianshun* saltanatının) 7. yılında (1463), imparator *Çin*'de istikrarın sağlandığını, ama uzaktaki yabancılardan imparatorluğa olpanların gelmediğini düşünüp, *Wuchen*'i⁷¹⁸ 武臣 'military officer' mektup ve ipek-kumaşlarla gönderdi. Böylece *Duzhihui* unvanlı *Hai Rong* 海榮, *Zhihui* unvanlı

⁷¹⁶ Harem ağası.

⁷¹⁷ Muhafız.

⁷¹⁸ Subay.

Ma Quan 馬全 *Herat*'a gönderildi; ama ondan sonra da imparatorluğa gelen elçilerin sayısı çok azdı, *Herat* ta zamanında imparatorluğa olpan sunmuyordu.

(İmparator) *Jiajing* saltanatının 26. yılında (1547), *Gansu*'nun *Xunfu*'su *Yang Bo* 楊博: “Batı ülkelerinden olpan sunmak için gelenlerin sayısı çok fazladır, sınırlamada fayda vardır.” dedi. *Liguan*: “Atalarımız zamanındaki örnek gibi, sadece *Kumul* senede bir kez olpan sunsun, olpan elçilerinin sayısı 300 kişi olunca, on bir kişi başkente gönderilsin, geri kalanlar sınır içinde alıkonulup, ilgili birimler tarafından ihtiyaçları temin edilsin. *Herat*, *Hasan*, *Turfan*, *Mekke*, *Semerkant* gibi ülkeler, hepsi *Kumul*'dan geçerler, bazıları üç senede ya da beş senede bir kez imparatorluğa olpan sunsunlar, sadece 30-50 kişi başkente gönderilsin, geri kalanlara verilecek hediyeler *Kumul* örneği gibi olsun. Yakın zamanlarda çok sayıda insanlar başkente geldi, *Bianchen*'a titizce yasalara uygun iş görmesini emredip, düzensiz sınırdan geçirenleri cezalandırsın.” dedi. İmparator kabul etti. Ama bu sırada *Herat*'tan imparatorluğa uzun zamandır kimse gelmemişti, sonradan da imparatorluğa olpan sunma durdu.

Bu ülke (*Herat*) batıda en güçlü ülkedir. *Wang* şehirde ikamet ediyor, şehrin çevresi on *li*'den (5.760 m) fazladır. Taşlardan evler yaparlar, yüksekliği teras gibidir, sütun ve karo kullanmazlar, [8612] evin ortası geniştir, on tane ev boştur. Pencere ve kapılar üzerine çiçekler oyulmuştur, altın ve kıymetli taşlarla süslenmiştir. Yere halılar serilmiştir, hükümdar, emir, üst mevkidekiler, alt mevkidekiler, erkek, kadın ayırt etmeksizin hepsi bacakları çapraz şekilde halı üzerinde otururlar. Halk *Wang*'ına sultan olarak hitap ederler, hükümdar anlamındadır. Erkekler başlarını tıraş ederler ve beyaz saten ile sararlar, kadınlar yalnız iki gözü görünecek şekilde, beyaz saten ile başlarını örterler. Üst mevkidekiler ve alt mevkidekiler birbirine hitap ederken doğrudan isimleriyle çağırırlar. Birbirlerini görünce bedenini hafifçe eğerler, ilk defa tanışıyorlarsa üç defa tek bacakla diz çökerler, erkek, kadın aynı şekilde diz çökerler. Yemek yerken çubuk kullanmazlar, porselen kullanırlar. Üzümden şarap yaparlar. Alışverişte gümüş para kullanırlar, büyük, küçük olarak üç çeşittir, kişisel kullanmaları yasak değildir. Sadece hükümdara vergi öderler, bu paralarda damga

vardır, damgası olmayanların kullanılması yasaktır. Pazarda bütün vergiler onda ikidir. Burada *dou* ve *hu*⁷¹⁹ 斛 ölçüsü kullanmıyorlar, sadece terazi kullanıyorlar. Hükümet mahkemesi yoktur, ama işlere bakacak olan vardır, onun adı *Daowan* 刀完 (Divan)'dır. Burada ceza kanunu yoktur, birisi birini öldürürse yalnız birkaç ceza parası verir. Kız kardeşler tek bir kişinin karısı olabiliyorlar. Matem işleri yüzlerce gün olur, tabut kullanmazlar, ceset kefen ile sarılarak mezara konur. Genelde mezarların ortasına adaklar koyarlar, atalarına tapmazlar, şeytana, ilaha da tapmazlar, sadece tanrıya dua ederler. Burada takvim belli değildir, her yedi gün bir devirdir, bir hafta sonra tekrar başa döner. Her sene şubat ve ekim ayı oruç tutma ayıdır, gündüz yemek yemezler, güneş battıktan sonra yemek yerler, bir ay bitince tekrardan et yemeye başlarlar. Şehrin ortasında büyük bir topraktan yapılan oda vardır, odanın ortasında bir bakır alet yerleştirilmiştir, etrafı bir kaç *zhang*⁷²⁰ 丈'dır, üzerine kelimeler oyulmuştur, tıpkı kadim *Ding* 鼎 (üç ayaklı kazan) şeklindedir. Gezinler, aydınların herkes burada toplanmışlardır, tıpkı Çin'deki *Taixue*⁷²¹ 太学 'national university' gibi. Burada çabuk yürüyen insanlar var, bir günde 300 *li* (172.800 m) yürüyebiliyor, acil işler olduğunda elçiler gönderilir, ok ile haber verilir. Gelenek-görenekları çok gösterişlidir, harcadıklarının haddi hesabı yoktur.

Bu ülkenin toprağı bereketlidir, iklimi çoğunlukla ılıktır, yağmur az yağar. Topraklarından tuz, bakır, demir, altın, gümüş, cam, mercan, kehribar, inci çıkar. Çoğunlukla ipek böceğı beslerler, ipek eyşaları dokumada yeteneklidirler. Burada ağaçlardan dut ağacı, karaağaç, söğüt ağacı, akasya, çam, sorgum ağacı; meyvelerden şeftali, kayısı, erik, armut, üzüm, nar; tahıllardan darı, buğday, kenevir, fasulye; hayvanlardan ise aslan, leopar, at, deve, dana, koyun, tavuk, köpek yetişiyor. Aslan *Amu Nehri*'ndeki sazlıkta yetişir; aslan doğduğunda gözleri kapalıdır, yedi günden

⁷¹⁹ *Hu*: Çin mahalli ağırlık ölçüsüdür. 1 *hu* = 10 *dou*. Bkz. Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 70.

⁷²⁰ *Zhang*: Çin mahalli uzunluk ölçüsü. 1 *zhang* = 10 *chi* 尺. 1 *chi* = 32 cm. Bkz. Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 70.

⁷²¹ Ulusal üniversite.

sonra gözlerini açmaya başlar. Yerli insanlar aslanın gözü açılmadığı zaman onun alırlar, onun tabiatını eğitirler, eğer biraz büyürse eğitmek zor olur. Buranın yanındaki *Andhoy*, Badahşan, bu ülkeye aittir.

[8613] *Andouhuai* (Andhoy), *Herat*'ın kuzeybatısından 1300 *li* (748.800 m) uzaklıktadır, güney doğuya doğru gidildiğinde *Semerkant* ile de aynı mesafededir. Şehir büyük köyde kurulmuştur, şehrin çevresi on *li*'den (5.760 m) fazladır. Yer şekli düzdür, tehlikeli yer şekli yoktur, toprağı verimli ve bereketlidir, halk çok kalabalıktır ve zengindir, buraya *Letu* (mutlu toprak) derler. (İmparator) *Yongle* saltanatının 8. yılından (1410) 14. yılına (1416) kadar *Herat* ile beraber imparatorluğa olpan gönderdi, ondan sonra göndermedi.

Badaheishang (Badahşan), *Andhoy*'un kuzeydoğusunda yer alır. Şehrin çevresi on *li*'den (5.760 m) fazladır. Toprakları geniştir, tehlike yoktur, muhteşem manzaralı dağ ve nehirleri vardır, halkı sade ve kalabalıktır. Birkaç tane budist mabeti (stupa) vardır, sanki *Wang*'ın sarayı gibi oldukça muhteşemdir. *Batı Okyanus* ve batı ülkelerinden tüccarlar buraya ticaret yapmak için gelirler, dolayısıyla halk zengindir. Başlangıçta burası *Herat Qiuzhang*'ı *Şahruh*'un oğlu tarafından işgal edilmiştir. (İmparator) *Yongle* saltanatının 6. yılında (1408) *Neiguan* unvanlı *Ba Tai*, *Li Da* buranın *Qiuzhang*'ına mektup ve ipek-kumaşlar ihsan etmek için gönderildi, aynı zamanda *Kaşgar*, *Getailang*⁷²² 葛忒郎 (Khotl/Khotelan) gibi bölgelere de hediyeler verdiler, onlara imparator topraklarına gelip ticarete bulunma emrini bildirdiler, onların hepsi emre uyudular. Ondan sonra, doğu ve batıdaki uzak mesafedeki gidip gelmeler engelsiz devam etti. (İmparator *Yongle* saltanatının) 12. yılında (1414), *Chen Cheng* elçi olarak bu ülkeye geldi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 18. yılında (1420) elçi

⁷²² Eskiden Ceyhun'un üst akımlarında, Bedekşah'ın kuzeyinde idi. Başlarda Khotl'ın kendi hükümdarı vardı, ancak sonraları burayı ilhak ederek torunu Pir Muhammed Cihangir'in idaresine verdi. Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 480.

gönderip olpan sundular, *Chen Cheng* ve *Neiguan* unvanlı *Guo Jing*'in mektup ve ipek-kumaşla gidip onlara hediye etmeleri emredildi. (İmparator) *Tianshun* saltanatının 5. yılında (1461), buranın *Wang*'ı *Mahama* 馬哈麻 (Muhammed) elçi gönderip olpan sundu. Ertesi yıl (1462) tekrar olpan sundu. Elçi *Abodoula*'ya 阿卜都刺 (Abdullah'a) babasının rütbesini devralması emredilip, *Zhihui Tongzhi* unvanı verildi.

Yutian (Hoten), kadim bir devlet ismidir, *Han Sülalesi*'nden (M.Ö. 202-220) *Song Sülalesi*'ne (960-1279) kadar hep *Çin* ile ilişkide bulunmuştur. (İmparator) *Yongle* saltanatının 4. yılında (1406) elçilerini imparatorluğa gönderdi, yerli ürünleri olpan olarak sundu. Elçiler döndüğü zaman, *Zhihui* unvanlı *Shenzhong Musa* 神忠母撒 ve diğerlerinin mektup ile elçilik heyetlerine eşlik etmeleri emredildi, buranın *Qiuzhang*'ına hediye olarak altından desenli ipek-kumaşlar ihsan edildi. Buranın *Qiuzhang*'ı *Daluwa Yibulajin* 打魯哇亦不刺金 imparatorluğa elçi gönderip yeşim taşını olpan olarak sundu, *Zhihui* unvanlı *Shang Heng* 尚衡 [8614] ve diğerlerinin yanlarında mektup ve renkli ipeklerle (*Hoten*'e) gitmeleri emredildi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 18. yılında (1420) (*Hoten*) *Herat*, *Badahşan* gibi ülkelerle birlikte beraber imparatorluğa olpan olarak at sundu, *Canzheng* unvanlı *Chen Cheng*, *Zhongguan* unvanlı *Guo Jing* ve diğerlerinin karşılık olarak renkli ipekleri vermeleri emredildi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 20. yılında (1422) nefis yeşim taşını olpan olarak sundu, cömertçe hediyeler verildi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 22. yılında (1424) at ve yerli ürünleri olpan olarak sundu. Bu zamanda (imparator) *Renzong* (1424-1425) yeni tahtı devralmıştı, elçilere ziyafet verip geri gönderdi.

Bundan önce, (imparator) *Yongle* (1403-1424) saltanatı döneminde, (imparator) *Chengzu* uzak bölgedeki ülkeleri kendine boyun eğdirmek istemişti, dolayısıyla batı ülkelerinden her sene sürekli imparatorluğa elçiler geliyordu. Yabancılar *Çin*'in mallarına ve ipeklerine oldukça düşküncü, üstelik ticaretten kâr elde ediyorlardı, yollarda yabancılar sürekli gidip geliyorlardı. Tüccarların hepsi genelde kendilerine

olpan elçisi diyerek, imparatorluğa olpan sunmak adıyla çok sayıda at, deve, yeşim taşı getiriyorlardı. Sınırdan geçtikten sonra, bütün deniz, kara yolları üzerindeki araç masrafları, sabah, akşam konaklama ve yeme-içme masraflarının hepsi, ilgili birimler tarafından karşılanıyordu. *Youchuan* bunları temin etmekten zor duruma düşmüştü, sivil ve askerler tüccarların getirdiği malları taşımaktan yorulmuştu. Batıya döndükleri zaman, yol boyunca durup konaklayıp, çok sayıda mallar satın alıyordu. Doğu ve batı arasındaki on binlerce uzaklıktaki mesafede, huzursuzluk ve masraflar fazla oluyordu, herkes bu durumdan şikayet ediyordu. İmparator *Chen*'lerinden hiç kimse bu durum hakkında rapor sunmaya cesaret edemediler, *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) da sivil, askerlerin derdini dinlemedi. O zamanda, *Geishizhong* unvanlı *Huang Ji* 黄驥 rapor sunup bu durumun zararlarını gücünün yettiği kadar beyan etti. (İmparator) *Renzong* onun sözlerinden duygulandı, *Liguan* unvanlı *Lü Zhen*'i 吕震 çağırıp onu kınadı. Ondan sonra, batı ülkelerine elçi göndermedi, imparatorluğa gelen olpan elçileri de gitgide azaldı.

Hoten kadimden beri büyük bir ülkedir, *Sui Sülalesi* (581-619), *Tang Sülalesi* (618-907) dönemlerinde *Ronglu*⁷²³ 戎盧 (Roglu), *Ganmi* 扞彌, *Qulei*⁷²⁴ 渠勒 (Togara), *Pishan*⁷²⁵ 皮山 (Guma) gibi ülkeleri işgal etti, toprakları git gide genişledi. Güneyde *Congling*'den ⁷²⁶ 葱嶺 (Pamir'dan) 200 *li*'den (115.200 m) fazla uzaklıktadır, kuzeydoğudaki *Jiayuguan*'den 6300 *li* (3628.8 km) uzaklıktadır. Muhtemelen *Pamir*'in güneyinde, *Semerkant* en büyüktür; kuzeyinde, *Hoten* en büyüktür. *Yuan Hanedanlığı*'nın (1271-1368) son zamanlarında, buranın *Qiuzhang*'ının gücü zayıfladı, komşu ülkeler arka arkaya buraya saldırdı. Halkı

⁷²³ Doğu Türkistan'daki *Minfeng* 民豐 (Niye) ilçesi ve *Yutian* 于田 (Kırıye) ilçesinin güneyindeki *Lüshentage* 吕什塔格 ve *Wuzitage* 烏孜塔格 (Uzatag) dağlık bölgesinde yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 756.

⁷²⁴ Doğu Türkistan'daki *Celei* 策勒 (Çira) ilçesinin *Celei* (Çira) kasabasıdır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 750.

⁷²⁵ Doğu Türkistan'ın Hoten bölgesindeki Guma ilçesidir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 697.

⁷²⁶ Pamir Dağı'dır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 202.

sadece birkaç 10.000 civarındadır, hepsi vadilere kaçıp yerleştiler, yaşamlarını çok zor sürdürdüler. (İmparator) *Yongle* (1403-1424) saltanatı döneminde, batı ülkeleri *Göğün Oğlu*'nun (Çin imparatorunun) gücünden korkup, zamanında olpan sundular, kendi başlarına birbirlerine savaş açmaya cesaret edemediler, *Hoten* de bu fırsattan yararlanıp huzur buldu. Yavaş yavaş yabancı ülkeleri ile ticaret yapmaya başladı, tekrar zenginleşmeye başladı. Burada yetişen dut ağacı, kenevir, tahıl, darı, Çin'dekine benziyor. Ülkenin doğusunda *Baiyuhe* 白玉河 (Beyaz Yeşim Taşı Nehri), batısında *Lüyuhe* 綠玉河 (Yeşil Yeşim Taşı Nehri) daha batısında *Heiyuhe* 黑玉河 (Siyah Yeşim Taşı Nehri) vardır, hepsinin kaynağı *Kunlun Dağından* gelir. Yerli halk geceleri ay ışığında, sudan yeşim taşı toplarlar, mutlaka güzel yeşim taşı bulurlar. Komşu ülke halkı kendilerince bu nehirlerden yeşim taşı alıp imparatorluğa sunarlar. (İmparator) *Wanli* (1572-1620) saltanatı dönemine kadar, *Hoten* imparatorluğa olpan sundu.

[8615] *Shilasi* (Şiraz), *Semerkant*'a yakındır. (İmparator) *Yongle* saltanatının 11. yılında (1413) elçi gönderip *Herat*, *Andican*, *Kaşgar* toplam sekiz ülke olmak üzere, *Baiaerxintai* (Kara Kuçu/Kuçtu elçisi X.A.) ile beraber imparatorluğa gelip yerli ürünler sundu, *Li Da*, *Chen Cheng* ve diğerlerinin yanlarına mektup alıp elçilik heyetinin dönmesine eşlik etmesi emredildi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 13. yılı (1415) kış mevsiminde, buranın *Qiuzhang*'ı *Yibulajin*⁷²⁷ 亦不剌金 elçilerini *Li Da* ile birlikte imparatorluğa gelip olpan sunması için gönderdi, *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) bu sırada kuzey seferinde idi. Ertesi yıl (1416) yaz mevsiminde, elçiler dönerken, tekrar *Chen Cheng* ve *Zhongguan* unvanlı *Lu An*'in yanlarında mektup ve gümüş, renkli ipek, ipek şal, desenli kumaşlar alıp buranın *Qiuzhang*'ına ihsan etmeleri emredildi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 17. yılında (1419) elçiler *İsfahan* gibi bölgelerle birlikte imparatorluğa aslan, leopar ve asil atlar sunup, geri döndüler.

⁷²⁷ Kanaatimizce “İbrahim” olarak okunabilir.

Tekrar *Lu An* ve diğerlerinin elçilere eşlik etmeleri emredildi, yanlarında buranın *Qiuzhang*'ı için pamuk kumaşlar, desenli kumaşlar, ipek şallar, yeşim taşından kemer, porselenler ihsan edildi. Bu sırada imparator senelerdir kuzeyde savaşta idi, savaş atı eksikti, memurları yanlarında bolca ipek-kumaşlar ve porselenler alıp, *Şiraz* ve *Semerkant* gibi ülkelere gidip ata karşılık değiş tokuş yapması emredildi. Buranın *Qiuzhang*'ı elçi gönderip at olpan sundu, (imparator *Yongle* saltanatının) 21. yılı (1423) Ağustos ayında *Şiraz* elçileri imparator sarayı *Xuanfu*'da imparatorun huzurunda bulundu. Elçilere cömertçe hediyeler verilip, başkente geri gönderildi, onlar uzun bir süre iç bölgelerde kalıp geri dönmediler. (İmparator) *Renzong* (1424-1425) tahtı devraldığında, onların ülkelerine geri dönmelerini söyledi, böylece elçiler ülkelere geri döndü.

(İmparator) *Xuande* saltanatının 2. yılında (1427) (*Şiraz*) deve, at ve yerli ürünleri olpan olarak sundu, elçilerden *Ali*'ye 阿力 (Ali'ye) *Duzhihui Qianshi* unvanı verilip, ona özel yazılı belge, tac ve kemer bahşedildi. O zamandan sonra uzun bir süre imparatorluğa olpan sunmadılar. (İmparator) *Chenghua* saltanatının 19. yılında (1483) (*Şiraz*) *Horasan*, *Semerkant*, *Badansha* 把丹沙 (Badahşan) ülkeleriyle beraber imparatorluğa olpan olarak aslan sundu, elçilerin iyi karşılanıp hediyeler verilmesi emredildi. (İmparator) *Hongzhi* saltanatının 5. yılında (1492), *Kumul*'daki *Shanba*'ya *Zhongshun Wang* unvanı verilip ülkesine gönderildi, sınırdaşı olan vahşi *Merkit* *Qiuzhang*'ı ile evlilik bağı kurdu. *Şiraz Qiuzhang*'ı onun yoksul olduğunu düşünüp, komşu ülkenin *Qiuzhang*'ı *Yibulayin*⁷²⁸ 亦不剌因 ile beraber, *Pingzhang* unvanlı *Suohebo tai*⁷²⁹ 鎖和卜台, *Zhiyuan* unvanlı *Manke*'yi⁷³⁰ 滿可 alıp, adamlarını gönderip imparatorluktan hediyeler ve hazineler verip, onun (*Shanba*'nın) düğününe yardım etmesini arz etti. İmparatorluk bunu müzakere ettikten sonra çoğunluğun fikrine göre, *Shanba*'ya bol hediyeler verdi, her iki ülkeyi ve *Pingzhang*, *Zhiyuan*'e

⁷²⁸ Kanaatimizce “İbrahim” olarak okunabilir.

⁷²⁹ Kanaatimizce “Subutay” olarak okunabilir.

⁷³⁰ Kanaatimizce “Möngge” olarak okunabilir.

ipek-kumaşlar hediye olarak verildi. (İmparator) *Jiajing* saltanatının 3. yılında (1524) (*Şiraz*) komşusu olan 32 ülkeyle birlikte imparatorluğa elçi gönderip at ve yerli ürünler sundu. Gelen elçiler ejderha desenli kıyafet, dize kadar Çin üst kıyafeti, porselen ve ipek-kumaş verilmesini arz etti. *Göğün Oğlu* (Çin imparatoru) reddetmedi, kendi durumlarına göre onlara verdi. Ondan sonra, olpan elçileri gelmedi.

[8616] *Andegan* (Andican), batıda küçük bir diyardır. *Yuan Taizu* (Cengiz Han) batı ülkelerinde istikrarı sağladığında, çocuk ve kardeşlerine *Wang* unvanı verip buranın yönetimini onlara verdi, küçük bölgelerde memur ofisleri kurdu, iç bölgedekilere benzerdi. *Yuan Hanedanlığı* (1271-1368) sona erdiğinde, bölgeler parçalandı, birbirinden bağımsız oldu. (İmparator) *Hongwu* (1368-1398), *Yongle* (1403-1424) saltanatı dönemlerinde, bu ülkelere çok defa ferman gönderildi, yavaş yavaş imparatorluğa gelip olpan sunmaya başladılar. Toprakları geniş olanlar ülke, küçük olanlar bölgedir. (İmparator) *Xuande* (1425-1435) saltanatı dönemine gelindiğinde, imparatorluk için görev yapan, fermana göre rapor sunan, diz çöküp boyun eğen 70-80'den fazla ülke vardı. *Andican*, (imparator) *Yongle* saltanatının 11. yılında (1413) *Herat* ile beraber imparatorluğa olpan sunan bölgelerden biriydi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 14. yılında (1416), *Lu An* ve diğer elçiler, *Herat*, *Şiraz*'a elçi olarak gittiklerinde, buradan geçerken buranın *Qiuzhang*'ına kaliteli desenli ipek-kumaş ihsan etti. Ama bu bölge küçük olduğu için sürekli imparatorluğa olpan gönderemiyordu, sonradan tekrar gelmedi.

Hashihaer (Kaşgar), burası da Batıda küçük bir diyardır. (İmparator) *Yongle* saltanatının 6. yılında (1408), *Ba Tai*, *Li Da* ve diğerleri yanlarında mektup ve hediyelerle buraya geldi. (İmparator *Yongle* saltanatının) 11. yılında (1413) elçi gönderip *Baiaerxintai* (*Kara Kuçu/Kuç*u elçisi X.A.) ile beraber imparatorluğa geldi,

yerli ürünler sundular. (İmparator) *Xuande* (1425-1435) saltanatı döneminde tekrar imparatorluğa olpan sunmak için geldi. (İmparator) *Tianshun* saltanatının 7. yılında (1463) *Zhihui* unvanlı *Liu Fu* 劉福, *Pu Xian* 普賢 elçi olarak buraya geldiler. Buranın olpan elçileri sürekli gelmiyordu.

Yisifuhan (İsfahan), burası *Andican*'a yakındır. (İmparator) *Yongle* saltanatının 14. yılında (1416) *Andhoy* ve *Semerkant*'a gönderilen elçiler buraya geldi, buranın *Qiuzhang*'ına desenli ipek-kumaş ve diğer ürünler ihsan etti. (İmparator *Yongle* saltanatının) 17. yılında (1419) (*İsfahan*) komşu ülkesi olan *Şiraz* ile beraber imparatorluğa olpan olarak aslan, leopar, batı atı sundu, karşılığında gümüş, kağıt para, ipek-kumaş ihsan edildi. Elçilik heyeti döndüğünde, *Lu An* ve diğerlerinin elçilere eşlik etmemeleri emredildi. *Mahamu*⁷³¹ 馬哈木 adındaki biri, başkentte kalmak istedi. İmparatorluk tarafından onun talebi kabul edildi. (İmparator) *Chenghua* saltanatının 19. yılında (1483) (*İsfahan*) *Semerkant* ile beraber imparatorluğa aslan, asil at, kılıç, *Douluo* 兜罗, *Suofu* 鎖服 kumaşlarını olpan sundu, [8617] karşılık olarak cömertçe hediyeler verildi.

Önceden, (imparator) *Xuande* saltanatının 6. yılında (1431), *Yisibahan*'dan 亦思把罕 elçi *Mier Ali*⁷³² 迷兒阿力 imparatorluğa gelip olpan sunmuştu, bazıları geldiği yerin İsfahan olduğunu söylerler.

Huolazha, devlet gücü biraz zayıftır. Dört tarafının hepsi dağdır, ot ve ağaç azdır. Nehir dört bir tarafa akar, ama balık, karides yoktur. Şehir sadece bir *li* (576 m) civarındadır, evlerin hepsi topraktan yapılmıştır, buranın *Qiuzhang*'ı da bu sefil evlerde oturur. Geleneklerinde rahiplere saygı duyarlar. (İmparator) *Yongle* saltanatının 14. yılında (1416) elçi gönderip olpan sundu, imparator bu elçilik

⁷³¹ Kanaatimizce “Muhammed” olarak okunabilir.

⁷³² Kanaatimizce “Mir Ali” olarak okunabilir.

heyetinin geçtiği yerlerde iyi karşılanıp hediyeler verilmesini emretti. (İmparator) *Hongzhi* saltanatının 5. yılında (1492), buradan *Huihui* (Müslüman) *Paluwan*⁷³³ 怕魯灣 ve diğerleri deniz yoluyla imparatorluğa olpan sunmak için cam, akik taşı ve diğer ürünler getirdi. (İmparator) *Xiaozong* 孝宗 (1487-1505) kabul etmedi, ona yol parası verip geri dönmesini sağladı.

Qilimaer (Kirman), (imparator) *Yongle* (1403-1424) saltanatı döneminde elçiler gönderip olpan sundu, sadece kürk, kuş tüyü, yünlü kumaş vardı. Geleneklerinde avcılık yapmayı çok severler, tarım yapmazlar. Güneybatısı denize yakındır, kuzeydoğusunda sık ormanlık vardır, ormanlıkta vahşi hayvanlar, zehirli böcekler vardır. Şehirde büyük sokaklar vardır , ama pazar yoktur, alışverişte demir para kullanılır.

Baisonghuer, eski adı *Sumalier* 速麻里兒'dır. Beyaz aslan sürekli çam ağacı ormanından çıkar, ama insana zarar vermez, hem diğer hayvanları yemez, on günden sonra ortadan kaybolur. İnsanlar aslanın tuhaf olduğunu düşünürler, ona “Kutsal Aslan” derler, bunun batıdaki beyaz aslanın yeryüzüne inen ruhu olduğunu söylerler, dolayısıyla ülke adını (*Baisonghuer*, Beyaz Çam Aslanı anlamına gelmektedir; X.A.) değiştirmiştir. Burada büyük dağlar yoktur, ayrıca ormanlık da yoktur, zehirli böcek, [8618] vahşi hayvanların saldırısı yoktur, eşya üretimi çok kıttır. (İmparator) *Yongle* (1403-1424) saltanatı döneminde imparatorluğa olpan sunuldu.

Daermi, *Semerkant*'ın yönetimindedir. Denizde yer alır, toprağı 100 *li* (57.600 m) bile yoktur, aileler 1000'i aşmaz. Surlarla çevrili şehir yoktur, alt-üst mevkidekiler hepsi tahtadan yapılmış evlerde otururlar. Tarım yapmayı biliyorlar, kürk, bez, ip, at,

⁷³³ Kanaatimizce “Pehlivan” olarak okunabilir.

deve, öküz, koyun vardır. Suç işleyenlere kırbaç cezası verilir. Alışverişte gümüş para kullanılır. (İmparator) *Yongle* (1403-1424) saltanatı döneminde imparatorluğa elçilerden olpan sundu, karşılığında *Datongli*⁷³⁴ 大統歷 (büyük birleşme takvimi), kıymetli ipek-kumaşlar, ilaç, çay ve diğer eşyalar ihsan edildi.

Nashi Zhehan (Nakş-ı Cihan), doğusunda yer alan *Şiraz*'a gitmek için birkaç günlük mesafededir, hep gemiyle gidilir. Şehrin doğusu düz otlaktır, su ve otlarla doludur, hayvancılık yapmaya uygundur. Atların birkaç çeşitleri vardır, en küçük olanı 3 *chi*'den (96 cm) fazla değildir. Geleneklerinde rahiplere çok saygı duyarlar, onların gittikleri her yerlerde mutlaka onlara yiyecek ve içecek temin edilir. Ama halkı kavgacı ve savaşçıdır, savaşta kazanamayanlar halk dalga geçer. (İmparator) *Yongle* (1403-1424) saltanatı döneminde elçiler imparatorluğa olpan getirdi. Elçilik heyeti döndüğünde, elçilik heyeti *Hebei*'den 河北 geçtiler, *Guan*'den (Jiayuguan'den) dönüp, *Gansu* eyaletine geldiler, bütün geçtiği yerlerdeki ilgili birimler elçileri ziyafetle iyi karşıladı.

Minzhen Şehri, (imparator) *Yongle* (1403-1424) saltanatı döneminde imparatorluğa olpan sundu. Bu ülkenin toprakları geniştir, çok sayıda yüksek dağlar vardır. Günün öğle zamanında pazar olur, bütün ürünler pazarda toplanır, pahalı olanlardan *Çin*'in porseleni, lake eşyaları vardır. Burada güzel kokulu eşyalar, deve, at yetiştir.

[8619] *Riluo Devleti*, (imparator) *Yongle* (1403-1424) saltanatı döneminde imparatorluğa olpan sundu. (İmparator) *Hongzhi* saltanatının ilk yılında (1487), buranın *Wang*'ı *Yisihan Daerlumi Tieliya* 亦思罕答兒魯密帖里牙 tekrar imparatorluğa olpan sundu. Gelen elçiler imparatorluktan çuval bezi, ipek, *Shabu*⁷³⁵

⁷³⁴ *Datongli*: Çin takvimidir.

⁷³⁵ *Shabu*: yazın giyilen ketenden yapılan kumaş.

夏布, porselen istedi, onlara verilmesi emredildi.

Mixier (Mısır), diğer adıyla *Misier* 密思兒'dır. (İmparator) *Yongle* (1403-1424) saltanatı döneminde imparatorluğa elçilerle olpan gönderdi. Elçilere ziyafet verilip hediyeler verildikten sonra, elçilere beş günde bir şarap, yemek, meyve, tatlı ikram edilmesi, elçilerin geçtiği yerlerde ziyafetle karşılanması emredildi. (İmparator) *Zhengtong* saltanatının 6. yılında (1441), buranın sultanı *Ashilafu*⁷³⁶ 阿失刺福 tekrar imparatorluğa olpan gönderdi. *Liguan*: “Orası çok uzaktır, hediye verme örneği yok. Daha önceden *Semerkant*'tan gelen elçilere bolca hediyeler ikram edildi, şimdi verilecek hediyelerin azaltılmasında fayda vardır. *Wang*'a kaliteli ipekten on top, *Sha*⁷³⁷ 紗, *Luo*'dan⁷³⁸ 羅 üçer top, beyaz yünlü ipekten, *Baijiangle* 白將樂 kumaşından beşer top, beyaz kumaştan 20 top hediye verilmeli, *Wang*'ın eşine ve elçilere daha azaltılarak hediye verilmeli.” dedi. İmparator kabul etti. O zamandan sonra gelenler olmadı.

Heilou (Horasan), *Semerkant*'a yakındır, asırlardan beri iki ülke evlilik yoluyla ittifak kurmuşlardır. Buranın dağları, ırmakları, bitkileri, ağaçları, vahşi hayvanların hepsi siyah renktedir, hatta erkek ve kadınları dahi siyahtır. (İmparator) *Xuande* saltanatının 7. yılında (1432) elçileri imparatorluğa geldi, yerli ürünleri olpan sundu. (İmparator) *Zhengtong* saltanatının 2. yılında (1437), (3) buranın *Wang*'ı *Shahalu Suolutan* 沙哈魯鎖魯檀 (Şahruh Sultan), *Zhihui* unvanlı *Hazhi Maheima*'yı⁷³⁹ 哈只馬黑麻 imparatorluğa olpan sunması için gönderdi. İmparator onlara yanlarında mektup ve altından desenli ipek, ince ipek alıp, döndüğünde *Wang*'ına hediye

⁷³⁶ Kanaatimizce “Eşraf” olarak okunabilir.

⁷³⁷ *Sha*: ipeğin bir çeşidi.

⁷³⁸ *Luo*: ipeğin bir çeşidi.

⁷³⁹ Kanaatimizce “Hacı Muhammed” olarak okunabilir.

etmesini emretti. (İmparator *Zhengtong* saltanatının) 6. yılında (1441) tekrar olpan sundu. (İmparator) *Jingtai* saltanatının 4. yılında (1453) (*Horasan*) komşu 31 ülke ile birlikte erkek, kadın 100'den fazla kişi, 247 at, [8620] on iki katır, on eşek, yedi deve ve yeşim taşı, kil, çelikten yapılmış bıçakları olpan olarak sundu. (İmparator) *Tianshun* saltanatının 7. yılında (1463), *Wang*'ın annesi *Saiyi* 塞亦, *Zhihui Qianshi* unvanlı *Maheima Sheerban*⁷⁴⁰ 馬黑麻捨兒班 ve diğerlerini imparatorluğa olpan sunması için gönderdi. Elçilere ipek-kumaş, ipekten kıyafet ihsan edildi, elçiye *Zhihui Tongzhi* unvanı verilip rütbesi yükseltildi, onunla birlikte gelen yedi kişinin hepsine *Zhenfu* unvanı verilip rütbeleri yükseltildi. (İmparator) *Chenghua* saltanatının 19. yılında (1483) (*Horasan*) *Şiraz*, *Semerkant*, *Badahşan* ile beraber imparatorluğa aslan sundu.

Badansha 把丹沙 (*Badahşan*) *Qiuzhang*'ının adı da *Suolutan Maheima* 鎖魯檀馬黑麻 (*Sultan Muhammed*) idi, (imparator) *Jingtai* saltanatının 7. yılında (1456) imparatorluğa olpan sunmuştu, şimdi de (*Horasan* ve diğer ülkeler ile X.A.) beraber geldi. (İmparator) *Hongzhi* saltanatının 3. yılında (1490) tekrar *Mekke* ve diğer ülkelerle beraber imparatorluğa deve, at, yeşim taşı olpan sundu.

Taolaisi (Tebriz), küçük bir diyardır, toprak genişliği 100 *li*'yi (57.600 m) aşmaz. Şehir dağa yakındır.⁷⁴¹ Dağın eteğinde su vardır, kırmızı renktedir, bakınca ateş gibi görünür. Halkı kadimden beri Buda'ya tapınırlar. Kadınlar evin direğidir. Burada öküz, koyun, at, deve yetiştir, kumaş, yün, kürk üretirler. Toprakları darı, buğday yetiştirmeye uygundur, pirinç ekilmez. Alışverişte metal para kullanırlar. (İmparator) *Xuande* saltanatının 6. yılında (1431) imparatorluğa olpan sundu. Ertesi yıl (1432) *Zhongguan* unvanlı *Li Gui*'nin yanında mektup alıp buraya gidip, desenli kumaş,

⁷⁴⁰ Kanaatimizce “Muhammed Şirvan” olarak okunabilir.

⁷⁴¹ Çin kaynağında böyle söylenmekle birlikte Tebriz şehrinin XIV-XV. yüzyıldaki büyüklüğüne bakılırsa, bu tarif Çin kaynağındaki bu bilgiler ile çelişmektedir. Acaba kaynakta tarif edilen küçük ve dağlık şehir Tebriz olabilir mi?

renkli ipekler ihsan etmesi emredildi. Küçük bir ülke olduğu için sürekli imparatorluğa olpan gönderemedi.

Asu (Aorsi), *Mekke* ve *Semerkant*'a yakındır, toprakları çok geniştir. Şehir dağa dayanıyor, karşısında nehir vardır. Nehir güneye doğru akar ve denize dökülür, şehir balık ve tuz üretir. Toprakları tarım ve hayvancılık yapmaya uygundur. Halk Buda'ya tapınır, tanrıdan korkarlar, iyilik yapmayı severler, kötülükten nefret ederler. Zengin bir ülkedir, mevsime göre iklimi soğuk ve sıcak olur, yoksul kimse yoktur, geceleri hırsızlık yapanlar çok azdır, bu yüzden buraya *Letu* (mutlu toprak) derler. (İmparator) *Yongle* saltanatının 17. yılında (1419), buranın *Qiuzhang*'ı *Yahusha* 牙忽沙 imparatorluğa elçi gönderip at ve yerli ürünler sundu, yasalara göre elçilere ziyafet verilip hediyeler verildi. Ama mesafenin uzak olması nedeniyle sürekli imparatorluğa olpan sunamadı. (İmparator) *Tianshun* saltanatının 7. yılında (1463) *Duzhihui* unvanlı *Bai Quan* ve diğerlerini [8621] bu ülkeye elçi olarak gönderdi, ama sonradan imparatorluğa olpan sunmadı.

Shahalu, *Aorsi*'nin batısındaki adada yer alır. (İmparator) *Yongle* (1403-1424) saltanatı döneminde 77 kişilik heyet imparatorluğa olpan sunmak için geldi, hergün ziyafet düzenlendi, şarap, yemek, meyve, tatlı ikram edildi, diğer ülkelerden farklı davranıldı. Burası, dağ ve nehirle çevrilidir, çok sayıda hayvan yetiştirirler, halkı sadedir, yarışmaktan utanç duyarlar, Buda'ya tapınırlar. *Wang* ve emirler şehirde otururlar, halk ise hepsi şehir dışında otururlar. Denizden nadir ürünler çıkar, batı ülkelerinden gelen tüccarlar bu ürünleri düşük fiyata satın alırlar, yerli halk ürünlerin kıymetini bilmiyorlar.

Tianfang (Mekke/Arabistan), kadim *Yunchong* 筠冲 bölgesidir, diğer adı *Tiantang*

天堂 (Cennet)'dir, ayrıca *Mojia*'da⁷⁴² 默伽 denilir. *Hulumosi*'dan⁷⁴³ 忽魯謨斯 (Hormuz'dan) deniz yoluyla 40 günlük mesafededir, *Guli*'den⁷⁴⁴ 古里 (Kalikutta'dan) güneybatıya ilerlerse, üç ayda ulaşılır. Buranın olpan elçileri daha çok karayolu ile *Jiayuguan*'e giderler.

(İmparator) *Xuande* saltanatının 5. yılında (1430), *Zheng He* 鄭和 *Batı Okyanus*'a elçi olarak gönderildi, bir bölük ekibini *Guli*'ye gönderdi. *Guli*'den *Mekke*'ye elçilerin gideceğini duyunca, adam gönderip yanlarına malları alıp onların gemisine binip onlarla beraber gitti. Gidip gelmeler bir seneyi aldı, pazarda inci, yakut gibi değerli taşlar, *Qilin*⁷⁴⁵ 麒麟, aslan, deve, tavuk satıp geri döndüler. Buranın *Wang*'ı elçilik heyeti dönerken kendi elçilerini onlarla beraber gönderip olpan sundu. (İmparator) *Xuanzong* (1425-1435) çok mutlu oldu, cömertçe hediyeler verildi. (İmparator) *Zhengtong* saltanatının ilk yılında (1436) *Zhuawa*'nın 爪哇 (Java'nın) olpan getirdiği gemisiyle geri dönmelerini emretti, *Wang* için ipek ve mektup ihsan etti. (İmparator *Zhengtong* saltanatının) 6. yılında (1441), *Wang* oğlu *Saiyide Ali*⁷⁴⁶ 賽亦得阿力 ve elçi *Saiyide Hasan*'ı⁷⁴⁷ 賽亦得哈三 mücevherlerle imparatorluğa olpan sunmaları için gönderdi. Karayoluyla *Hala*'ya 哈剌 (Kara Kuçu/Kuç'u'ya) ulaştıklarında, haydutlara rastladılar, (haydutlar) elçileri öldürdü, prensin sağ kolunu yaraladılar, olpan mallarının hepsini çaldıktan sonra gittiler, *Shouchen*'a haydutları bastırması emredildi.

[8622] (İmparator) *Chenghua* saltanatının 23. yılında (1487), bu ülkeden *Huihui* (Müslüman) *Ali* 阿力 (Ali) 40 senedir *Çin*'de yaşayan abisi *Nade*'yi 納的 ziyaret

⁷⁴² Günümüzdeki Suudi Arabistan'daki Mekke şehridir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 650.

⁷⁴³ Hürmüz Boğazı'nın kuzeyindedir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 415.

⁷⁴⁴ Hindistan'ın güney kısmındaki Calicau şehridir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 321.

⁷⁴⁵ *Qilin*: Çin motiflerindeki kutsal bir hayvandır, yumuşak mizaçlıdır. Efsaneye göre, 2000 yıl yaşayabilir.

⁷⁴⁶ Kanaatimizce "Said Ali" olarak okunabilir.

⁷⁴⁷ Kanaatimizce "Said Hasan" olarak okunabilir.

etmek için *Yunnan*'e gitmek istedi. Yanında on binlerce kıymetli mücevherlerle *Malakka*'ya ulaştığında, *Xingren* unvanlı *Zuo Fu*'nun 左輔 gemisiyle, başkente gelip olpan sunmak istedi. *Guangdong*'a (Kanton'a) geldiğinde, *Shibo Zhongguan* unvanlı *Wei Juan* mallarını elinden aldı. *Ali* bu durumdan sinirlendi, başkente gelip şikayette bulundu. *Liguan* onun getirdiği olpan mallarını değeriyle hesaplayıp, karşılığını ödedi, onun *Yunnan*'e gidip abisini ziyaret etmesine izin verdi. Bu sırada *Wei Juan* kendisinin cezalandırılmasından korkup, saray içindekilere rüşvet verdi. Böylece İmparator *Ali*'nin istihbaratçı olduğunu (anlayıp) yalandan olpan sunmak adıyla kötü işler yapmasını kınadı, *Guangdong*'un (Kanton'un) *Shouchen*'ına *Ali*'yi sınır dışı etmesini emretti, *Ali* ağlayarak üzüntüyle geri döndü. (İmparator) *Hongzhi* saltanatının 3. yılında (1490), buranın *Wang*'ı *Sutan Aheima*⁷⁴⁸ 速檀阿黑麻 *Semerkant*, *Turfan* elçileriyle birlikte kendi elçilerini gönderdi, elçiler imparatorluğa at, deve, yeşim taşı olpan sundu.

(İmparator) *Zhengde* (1505-1521) saltanatının ilk dönemlerinde, imparator, *Yuma Taijian*⁷⁴⁹ 御馬太監 'director of the imperial horses' unvanlı *Gu Dayong*'un 谷大用 önerisini dinleyip, *Gansu* eyaletinin *Shouchen*'inin yabancılardan katır ve at istemesini emretti, yabancı elçiler asil atların *Mekke*'de bulunduğunu söyledi. *Shouchen* gelen yabancı elçilerin, bu ülke *Wang*'ına söyleyip, imparatorluğa atı olpan sunmasını emretti. *Bing Bu*'nun *Shangshu*'su *Liu Yuxi* 劉宇希, *Zhongguan*'ın önerisine göre, *Shouchen*'in bu ülke ile iletişim kurmak için elçileri iyice seçip, kendisinin bizzat yabancılara haber iletmesi emretmek gerektiğini kararlaştırdı, imparator kabul etti. (İmparator *Zhengde* saltanatının) 13. yılında (1518), *Wang Xieyi Balake*⁷⁵⁰ 寫亦把剌克 imparatorluğa elçi gönderip at, deve, *Suofu* 梭幅 kumaş, mercan, değerli taşlar, balık dışından yapılmış bıçak sundu, bunun karşılığında

⁷⁴⁸ Kanaatimizce "Sultan Ahmed" olarak okunabilir.

⁷⁴⁹ İmparatorluk ahırına bakan yöneticidir.

⁷⁵⁰ E. Bretschneider, *Medieval Researches* adlı eserinde "Şerif Barakut, 1497-1524" olarak kaleme almıştır. Bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 297. Bizim kanaatimizce "Şeyh Bereket" olarak ta okunabilir.

üzerinde ejderha işlemeli altından desenli kıyafet, misk ve altından, gümüşten yapılmış kıymetli eşyaları ihsan etmesi emredildi.

(İmparator) *Jiajing* saltanatının 4. yılında (1525), buranın *Wang*'ı *Yimadou* 亦麻都兒 ve diğerleri imparatorluğa elçi gönderip at, deve, yerli ürünleri olpan sundular. *Liguan*: “Batılılar imparatorluğa olpan sunmak için geldiler, *Shanxi*'deki *Xingdusi*⁷⁵¹ 行都司 ‘army and government office’ yarım sene sonra imparatorluğa rapor sundu. Olpan olarak getirdikleri yeşim taşının hepsi işlenmeye uygun değildir, ama elçilerin getirdikleri kendi mallarının hepsi kaliteli mallardır. *Chen*’ın bunu araştırıp soruşturmasını arz ediyorum, elçilere bundan sonra fazla sayıda yeşim taşı getirmemelerini, olpan yolunu rahatsız etmemelerini söylemek lazım. Sunulan olpanlar içinde kalitesizleri bulunursa, *Dusiguan*⁷⁵² 都司官 ‘regional military commissioner’ cezalandırılmalı.” dedi. İmparator kabul etti. Ertesi yıl (1526), bu ülkeden *Emadoukang* 額麻都抗 ve başka yedi *Wang* kendi elçileriyle imparatorluğa yeşim taşı gönderdi, *Zhuke*’nin⁷⁵³ 主客 ‘the bureau of ceremonies’ *Langzhong*’u⁷⁵⁴ 郎中 ‘director’ *Chen Jiuchuan* 陳九川 (kaliteli olan yeşim taşlarını X.A.) seçtikten sonra kalitesiz olanları kabul etmedi, elçiler çok öfkелendi. *Tongshi* unvanlı *Hu Shishen* 胡士紳 *Chen Jiuchuan*’den nefret ediyordu, elçiler adına sahte bir rapor yazıp, *Chen Jiuchuan*’ın olpan için getirilen yeşim taşlarını çaldığını söyleyip ona iftira attı, dolayısıyla hapse atılıp soruşturuldu. *Shangshu* unvanlı *Xi Shu* 席書, *Geishizhong* ve diğerleri onu kurtarmak için rapor sunsalar da, imparator onları dinlemedi, sonuçta onu sınır bölgesine sürgün etti.

(İmparator *Jiajing* saltanatının) 11. yılında (1532) (*Mekke*) elçi gönderip *Turfan*, *Semerkant*, *Kumul* ile birlikte imparatorluğa olpan sundu, kendilerine *Wang* olarak

⁷⁵¹ Ordu ve hükümet bürosu.

⁷⁵² Bölgesel asker komiseri.

⁷⁵³ Tören dairesi.

⁷⁵⁴ Bakan.

hitap edenlerin sayısı 37 idi. *Liguan*: “Eski kurallara göre, [8623] sadece *Kumul* ve *Duoyansan* 朵颜三 *Askeri Garnizonu* yılda bir kez imparatorluğa olpan getirdi, olpan elçilerinin sayısı 300 kişiden fazla değildi. *Duoyansan Askeri Garnizonu* yakındır, gelenlerin hepsinin başkente gelmelerine izin verildi. *Kumul*’dan ise on kişiden ikisinin başkente gelmesine izin verildi, diğerleri sınırda bekletildi. Batı ülkeleri on binlerce *li* uzaklıktadır, kadimden beri bize tabi olan ülke değildir, *Duoyansan Askeri Garnizonu* gibi olpan tarihinin aynı olması zordur, ama gönderilen elçilerin sayısı normal sayıdan bir kat daha fazladır. (*Turfan*) 200’den fazla yabancı yazısında yazılan mektup gönderdi, mektubun hepsinde asi *Yamulan*’i 牙木蘭 (Yaglan’ı) geri almak isteği hakkındaki sözlerdir. Bu sözlerle, imparatorluğumuzun bu işi nasıl çözmek istediğini görmek istiyorlar. *Bianchen* kurallara uymayıp, hepsinin gelmesine izin vermiş, yasayı ihlal etmiş. *Dufuchen*’larına emir verip, yabancılar imparatorluğa olpan sunmak için geldiklerinde, bazılarını başkente gönderip bazılarını sınırda bekletmeli, hepsini başkente göndermemeli. Üstelik *Bianchen*’lara, gözünün önündeki problemten kaçmaması gerektiği, gelecek için sıkıntı bırakmaması gerektiği hakkında iyice uyarıda bulunup, şöhrete düşkün olmayıp, sınırı savunma görevini unutmamaları hakkında emredilmelerini arz ediyorum.” dedi. İmparator öneriyi kabul etti.

Eski kurallara göre, yabancılar imparatorluğa olpan sunmak için malları ile geldiklerinde, *Bianchen* malları denetleyip kayıt ediyordu, olpan malların listesini rapor olarak sunuyordu, *Liguan* listeye göre karşılıklı hediyeler verirdi. Listede kayıt edilmediyse, kendilerince satmalarına izin veriliyordu. Olpan elçilerin vazifeleri bittiğinde, eğer ellerinde fazla kalan malları varsa, kendileriyle birlikte geri götürmeleri emrediliyordu. Eğer hükümete satmak isterlerse, *Liguan* imparatorluğa rapor sunarak bildiriyordu, karşılığında gümüş ve para veriyordu. (İmparator) *Zhengde* (1505-1521) saltanatının son dönemlerinde, kurnaz yabancılar kurnaz askerlerle işbirliği yapıp kâr elde ettiler, daha çok kâr elde edebilmek için geri kalan mallarının değerini resmi komisyonculara pazarlattıktan sonra, hükümet tarafından

karşılığında ipek ve para alırlardı. Şimdi, *Mekke* ve *Turfan* elçileri, kayıt edilip geri kalan yeşim taşı, bıçak ve diğer eşyaları, ısrarla olpan olarak imparatorluğa sunmak isteyip karşılığında hediye almak istedi. *Liguan* çaresiz kaldı, (imparator) *Zhengde* (1505-1521) saltanatının ilk dönemlerindeki örnek gibi onlar için imparatorluğa rapor sundu, imparator kabul etti.

Yabancı elçilerin çoğu tüccarlardır, onlar geldiklerinde her zaman yanlarında çok sayıda eşyalar getirip *Çin* ile pazarlık yaparlar. *Bianli* servete düşkündür, çok defa gelen malları ele geçirdiler, sanki hanedan tarafından ödül kazanmış gibi. Bazıları fiyata göre vermeyip, öfkeden bağırıp çağırırlardı. Bu sene, olpan elçilerinin hepsi çok kurnaz ve güçlüdür, *Çin*'in durumunu iyi biliyorlar, üstelik *Bianli*'nin kendilerini sıkıştırmalarından nefret ediyorlar, defalarca şikayette bulundular, ama *Liguan* hiçbir şeyi soruşturmadı. *Gansu* eyaletinin koruyucusu *Zhongguan* unvanlı *Chen Hao* 陳浩, yabancı elçiler imparatorluğa geldiklerinde, kendi kölesi *Wang Hong*'u 王洪 elçilerden asil at, yeşim taşı ve diğer eşya istemesi için gönderdi, elçiler ondan nefret etti. Bir gün, elçiler sokakta *Wang Hong*'a rastlayınca, onu yakalayıp dediklerinin doğru olup olmadığını kanıtlamak için mahkemeye getirildi. *Liguan* bu işin imparatorluğun gururuyla ilgili olduğunu, mutlaka onları ağır cezalandıracağını söyleyip onların gönlünü kazandı. *San Fa Si*⁷⁵⁵ 三法司 'three judicial offices', *Jinyiwei*⁷⁵⁶ 錦衣衛 'imperial bodyguard' ve *Geishizhong*'un her birinin bir memurunu *Gansu*'ya gönderip bu işi halletmesi emredildi, *Wang Hong*'a sonunda hükmü verilip cezalandırıldı.

(İmparator *Jiajing* saltanatının) 17. yılında (1538) tekrar imparatorluğa olpan sundu, elçiler *Çin* topraklarını gezmek için arzda bulundu. *Liguan* onların başka kötü niyetlerinin olduğundan şüphelenip, eski yasaya uygun olmadığını söyleyip onlara mani oldu. (İmparator *Jiajing* saltanatının) 22. yılında (1543) (*Mekke* X.A.)

⁷⁵⁵ Üç yargı makamı.

⁷⁵⁶ İmparatorluk muhafızı.

Semerkant, [8624] *Turfan*, *Kumul*, *Rum* ülkeleri ile beraber imparatorluğa elçi gönderip at ve yerli ürünler sundular. Sonraki 5-6 sene içinde bir kez olpan sundu, olpan sunması (imparator) *Wanli* (1572-1620) saltanat dönemine kadar devam etti.

Mekke batıda büyük bir ülkedir, dört mevsimi her zaman yaz gibidir, yağmur, dolu, kırağı, kar yağmaz, sadece çiy daha çok görülür, bitkiler ve ağaçlar onun sayesinde uzun süre yaşayabiliyor. Toprağı çok bereketlidir, kestane, buğday ve siyah darı yeşiriyor. Burada insanların hepsi uzun boyludur. Erkekler saçlarını tıraş ederler, bezle başlarını örterler. Kadınlar ise bezle saçlarını ve başını örterler, yüzünü göstermezler. Söylentilere göre *Huihui* (İslam) dininin kurucusu olan *Mahama* 馬哈麻 (Muhammed), ilk defa burada İslam dinini yaymıştır, öldüğünde buraya defin edilmiştir.⁷⁵⁷ Mezarının üzerinde her zaman ışık vardır, gece-gündüz hiç sönmez. Sonraki nesiller de onun dinine inandığı için, uzun zamandır güçlü kalmışlardır, insanları da çok iyimserdir. Ülkede zulüm ve baskı yoktur, hatta ceza da yoktur, üst ve alt mevkidekiler barış içinde yaşarlar, hırsızlık yoktur, batılılar buraya *Leguo*⁷⁵⁸ 樂國 (mutluluk ülkesi) derler. Geleneklerinde şarap yasaktır. Camileri vardır, ay ilk doğduğunda, *Wang* ve emirler tanrıya (Allah’a) dua ederler, yüksek sesle kendisine bu nimeti verdiği için övgüde bulunurlar. Camileri dört tarafa ayrılır, her tarafta 90 oda vardır, toplam 360 oda vardır, hepsinin sütunları beyaz mermerdendir, yerler sarı mermerle süslüdür. Salon ise beş farklı renkteki taştan dörtgen şeklinde düz olarak yapılmıştır. Salonundaki giriş güzel kokulu ağaçtan yapılmıştır, toplam beş tanedir, köşkler altınla süslenmiştir. Salonun duvarları ıtır, amber ve topraktan yapılmıştır. Kapı iki siyah aslan ile muhafız ediliyor. Salonun sol tarafında *Simayi*’nin 司馬儀 mezarı vardır, halk ona “Kutsal Adam” der. Mezarı kıymetli taşlarla süslüdür, duvarları ise sarı mermerdendir. İki tarafında vaaz etmek için kullanılan salon yer alır,

⁷⁵⁷ Hz. Peygamber Medine’de defnedilmiştir. *Zheng He*, Batı Okyanus’a elçi olarak gittiğinde bunları duymuştur. Dolayısıyla, Mekke ve Medine kayıtları karşılaştırılmış olabilir.

⁷⁵⁸ Kelime karşılığı mutluluk ülkesidir. Ama İslam ülkesi için kullanılan “Dar-ül İslam” karşılığı olarak düşünülebilir. Selamette, güvende olunan yer anlamına gelmektedir. Anlam itibarıyla kaynaktaki ifade ile anlam olarak paraleldir.

taştan yapılmıştır, oldukça muhteşemdir. İnandıkları *Huihui* (İslam) dini de oldukça muhteşemdir.

Meyveler ve yetiştirilen hayvanlar, tam *Çin*'deki gibidir. Karpuz, kavunlar büyük olduğu için bir kişi tek başına kaldıramaz, 4-5 *jin* (2.388 g - 2.985 g) ağırlığında şeftaliler var, tavuk, ördeklerin ağırlığı on *jin*'den (5.970 g) fazladır, bu şeyler yabancılarda bulunmaz. *Muhammed*'in mezarının arkasında bir pınar vardır, suyu temiz ve tatlıdır. Deniz yolculuğuna çıkanların hepsi, pından yanlarına bu suyu alıp yola çıkarlar, kırbaç kasırgasına rast geldiklerinde, bu suyu denize dökerlerse kırbaç kasırgası hemen durur. *Zheng He Batı Okyanus*'a elçi olarak gittiğinde, onların geleneklerinin, mallarının böyle olduğunu duymuştu. Onda sonra kendilerine *Wang* olarak hitap eden 20-30 kişi imparatorluğa geldi, ama gelenekleri eskisi gibi değildi.

[8625] *Modena* (Medine), *Huihui*'lerin (Müslümanların) memleketidir, *Mekke*'ye yakındır. (İmparator) *Xuande* (1425-1435) saltanatı döneminde, buranın *Qiuzhang*'ı elçilerini *Mekke* elçileri ile beraber imparatorluğa olpan sunması için gönderdi, sonradan gelmedi. Anlatıldığına göre, buranın ilk *Wang*'ı olan *Mohanmode* 謨罕慕德 (Muhammed) doğuşundan beri ilahi güce sahipti, batı ülkelerindeki bütün ülkeler tabi oldu, ülkeler onu saygıyla *Bieanbaer* 別諳拔爾 (Peygamber) olarak adlandırır, tanrının elçisi demektir. Bu ülkenin kutsal kitabı 30 cüzdür, 3600'den fazla bölüm vardır. Kitap satırca yazılır, *Zhuan*⁷⁵⁹ 篆, *Cao*⁷⁶⁰ 草, *Kai*⁷⁶¹ 楷 olarak üç tane yazma tarzı vardır, bu kitap *Batı Okyanus*'taki bütün ülkeler tarafından kullanılır. Buradakilerin dini tanrıya (Allah'a) hizmet etmek içindir, ama tapınmak için putları yoktur. Her gün batıya doğru diz çökerek namaz kılarlar. Her sene bir ay oruç tutarlar, yıkanıp, yeni kıyafetlerini giyerler, sık sık yaşam yerlerini değiştirirler. *Sui Sülalesi*

⁷⁵⁹ Bir çeşit yazı stilidir.

⁷⁶⁰ Bir çeşit yazı stilidir.

⁷⁶¹ Bir çeşit yazı stilidir.

(581-619) (imparator) *Kaihuang* 開皇 (581-600) saltanatı döneminde, buradan *Sahaba Saadegangesi* 撒哈八撒阿的幹葛思 adındaki biri Çin'e gelip *İslam* dinini yaymaya başladı. *Yuan Hanedanlığı* (1271-1368) dönemine geldiğinde, bu ülkenin insanları dört bir tarafa yayıldı, dinlerine sımsıkı sarılıp değiştirmediler.

Ülkedeki şehirler, saraylar, pazarlar, bahçeler büyük ölçüde Çin'dekine benzer. *Yinyang*⁷⁶² 陰陽, astroloji, tıp, müzik gibi hüneler vardır. Dokuma ve üretimde çok beceriklidir. Kış, yaz tam mevsimlerine uyar, halk zengindir, burada tahıl ürünleri ve ev hayvanlarının hepsi bulunur. Geleneklerine hayvan kurban ederler, domuz eti yemezler. Başlarını beyaz bezle örterler, diğer ülkelere gitseler bile, geleneklerini değiştirmezler.

*Kun*⁷⁶³ Şehri, batı ülkelerinde yaşayan *Huihui*'lere (Müslümanlara) aittir. (İmparator) *Xuande* saltanatının 5. yılında (1430), buranın elçisi *Zhemaliding*⁷⁶⁴ 者馬力丁 ve diğerleri imparatorluğa geldi, deve ve atları olpan olarak sundu. Bu sırada *Kaizhong*⁷⁶⁵ 開中 yasası vardı, böylece elçiler 16.700 *dan*⁷⁶⁶ (1.670.000 L) ağırlığındaki pirinci yanlarına alıp başkente geldiler ve tuza değiştirdiler. Elçiler döndüklerinde, pirinçi saraya vermek istediler. İmparator: “*Hui*’ler (Müslümanlar) ticaret yapmakta çok beceriklidir, imparatorluğa olpan sunmak adı altında, ticaret yapıyorlar ve bundan çok kâr elde ediyorlar.” dedi. Böylece elçilere 40 top ipek, ayrıca bunun iki katı kumaş verildi. Ondan sonrada tekrar olpan sundu.

(İmparator) *Chengzu* (1403-1424) asker gücüyle istikrarı sağladıktan sonra, dünyanın

⁷⁶² *Yinyang*: siyah beyazdır. Çin'in kadim ikili felsefesidir.

⁷⁶³ *Kun* kelimesinin iki anlamı bulunmaktadır. İlki “yer” anlamındadır. İkincisi ise “kadın” anlamına gelmektedir.

⁷⁶⁴ Kanaatimizce “Cemaleddin” olarak okunabilir.

⁷⁶⁵ *Kaizhong* Yasası: *Ming* ve *Qing* Hanedanlığı hükümeti tuz ve çay vasıtasıyla, tüccarlardan gıda ve at alım yollarıdır.

⁷⁶⁶ Yukarıda açıkladığımız üzere “*Dan*” bir Çin mahalli ağırlık ölçü birimidir.

dört bir tarafını yönetimi altına almak istedi, dört bir tarafa elçiler gönderdi. Böylece batıdaki büyük, küçük ülkelerin hepsi diz çöküp boyun eğdi, kıymetli hediyeler armağan etti, diğerlerinin gerisinde kalmaktan korktu. Yine kuzeyinde çöl, güneyinde deniz, batı ve doğudan ise güneşin battığı ve doğduğu yerlerin hepsinden, gemi ve araba gidilen her yerden, gelmeyen yoktu. Ondan sonra, [8626] dünyanın dört bir tarafından, dilleri anlaşılmayan, yazıları tuhaf olan elçilerin hepsi, imparatorluk sarayında toplandı. Her sene olpan sunmak için gelenlere hediyeler vermekten, imparatorluk hazinesi boşalmıştı. Ama dünyanın dört bir tarafından gelen kıymetli mücevherler, asil ve tuhaf hayvanlar sunanlar, gitgide artmıştı. Bu *Han Sülalesi* (M.Ö. 202-220) ve *Tang Sülalesi* (618-907) dönemindeki ihtişamdan sonra, yüzlerce *Wang* içinde onunla aynı statüde olan kimse yoktu. Sonraki imparatorlar döneminde, (imparator) *Xuande* (1425-1435) ve *Zhengtong* (1435-1449) saltanatı dönemlerinde imparatorluğa çok sayıda dilmaçlar da gelmiştir. Ama (imparator) *Renzong* (1424-1425) uzak yerlere çok dikkat etmedi, tahta geçtiğinde, hemen *Batı Okyanus*'taki inci toplama gemisini geri çekti, *Songhuajiang*'daki 松花江 (Songhua Nehrindeki) gemi yapma işini durdurdu, batı ülkelerinden gelen elçileri başkente çağırıp, kendi memleketlerine geri dönmesini emredip, Çin'in uzaktan gelenler için kendisini yormasını istemedi. (İmparator) *Xuande* (1425-1435) tahtı devraldığında, arada elçiler gönderilirse de, kısa bir süre sonra yine gitmeleri durduruldu, dolayısıyla sınır bölgelerinde istikrar sağlanabildi.

Şimdi resmi belgeyle eskiden imparatorluğa olpan sunanların isimlerinden *Hasan*, *Halieer* 哈烈兒, *Shademan* 沙的蠻 (Şaduman), *Hadelan* 哈的蘭 (Khotelan), *Saolan* 掃蘭 (Savran), *Merkit*, *Balihei*⁷⁶⁷ 把力黑 (Belh), *Anlima*⁷⁶⁸ 俺力麻 (Almalık), *Tuohuma* 脫忽麻 (Tokmak), *Chalishi* 察力失, *Ganshi* 幹失, *Bohala* 卜哈刺 (Buhara), *Pala* 怕刺, *Nishawuer*⁷⁶⁹ 你沙兀兒 (Nişabur), *Keshimier*⁷⁷⁰ 克

⁷⁶⁷ Afganistan'ın kuzeyinde yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 101.

⁷⁶⁸ Bkz. Kürşat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 369.

⁷⁶⁹ İran'ın kuzeydoğusunda yer alan Nişabur şehridir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 681.

失迷兒 (Keşmir), *Tiebilisi*⁷⁷¹ 帖必力思 (Tebriz), *Huotan* 火壇, *Huozhan* 火占 (Hocend), *Kuxian*⁷⁷² 苦先 (Kuça), *Yaxi* 牙昔, *Yaergan*⁷⁷³ 牙兒干 (Yarkend), *Rong* 戎, *Bai*⁷⁷⁴ 白, *Wulun* 兀倫, *Aduan*⁷⁷⁵ 阿端, *Xiesi* 邪思, *Şehri*, *Shehei* 捨黑, *Baiyin* 擺音, *Keqie* 克臚 olmak üzere toplam 29 ülke vardır. Bunların toprak alanları geniş olmadığı için, sadece bölge olarak adlandırılıyordu. *Herat*, *Kaşgar*, *Sayram*, *İlibalık*, *Şiraz*, *Şahruhiye*, *Aorsi*, *Badan* 把丹 ile birlikte hepsi *Kumul*'dan *Jiayuguan*'e giriyorlardı, üç senede, ya da beş senede bir kere imparatorluğa olpan sunuyorlardı, başkente gelenlerin sayısı 35 kişiden fazla olmuyordu. *Kumul*'dan geçmeyenlerden, *Qier* 乞兒, *Mamier* 麻米兒, *Halanketuo* 哈蘭可脫, *Qielazhu* 𧄢蠟燭, *Yedegan* 也的干, *Lazhu* 刺竹, *Yibula* 亦不刺, *Yingeshi* 因格失, *Miqier* 迷乞兒 (Mısır), *Jisiyunu* 吉思羽奴, *Sihaxin* 思哈辛 olmak üzere on bir ülke, eskiden (Çin'e) olpan sunmuştu.

Lumi (Rum), Çin'den çok uzaktadır. (İmparator) *Jiajing* saltanatının 3. yılında (1524) elçi gönderip aslan ve batı danası (gergedan) sundu. (4) *Geishizhong* unvanlı *Zheng Yipeng* 鄭一鵬: “*Rum* imparatorluğu sıkça olpan sunan bir ülke değildir, [8627] aslan evcilleştirmeye uygun hayvan değildir, reddetmenizi arz ediyorum, böylece alicanaplığınızın haklı olduğunu gösterebilirsiniz.” dedi. *Liguan* unvanlı *Xi Shu* ve diğerleri: “*Rum Wang* ülkeleri listesinde yer almıyor, ülkenin gerçek olup olmadığı bilinmiyor. Günümüzde *Turfan* defalarca *Gansu*'ya saldırdı, *Bianli Rum*'dan

⁷⁷⁰ Günümüzdeki Keşmir bölgesidir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 538.

⁷⁷¹ İran'ın Doğu Azerbaycan eyaletinde yer alan Tebrizdir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 914.

⁷⁷² Doğu Türkistan'da yer alan Kuça ilçesi ve civarlarıdır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 547.

⁷⁷³ Doğu Türkistan'da yer alan *Yeerqiang* 葉爾羌 (Yerken) şehridir. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, s. 1056.

⁷⁷⁴ Muhtemelen günümüzdeki Doğu Türkistan'da bulunan Bay şehridir. Bkz. E. Bretschneider, *a.g.e.*, s. 315.

⁷⁷⁵ *Qinghai*'in (Köknur'un) batısındaki Tarım Havzasında yer almaktadır. Bkz. Zhong Xingqi, *a.g.e.*, 6.

gelenlerin isim listesinde, *Turfanlıların* olduğunu tespit etmiş. Onların kurnaz olduğu aşıkardır, elçileri sınır dışı edip, casusları tutuklayıp cezalandırmanızı arz ediyorum.” dedi. İmparator onların talebini kabul etti, *Bianchen*’ın bu işi araştırıp cezalandırmasını emretti.

(İmparator *Jiajing* saltanatının) 5. yılı (1526) kış mevsiminde, yine o iki çeşit hayvanı (aslan ve gergedan X.A.) imparatorluğa olpan olarak sundu. (5) Karşı hediyeler verildikten sonra, elçilerden biri, mesafenin uzun ve meşakatlı olduğunu, bu süreçte 22.000’den fazla altın harcadığını söyleyip, fazla hediyeler verilmesini arz etti. *Yushi* unvanlı *Zhang Lu* 張祿: “Çin ve yabancı bölge, insanların mizaçları farklıdır, insana bu hayvanları besletmek, hayvanların tabiatına uyumamakla birlikte, insanın düşüncesine de uygun değildir. Üstelik aslanı beslemek için günde iki tane koyun, gergedanı beslemek için her gün ona ot ve meyveler vermek gerekir. Vahşi hayvanlar birbirini yerler ve insanın yediklerini yerler, ermişler ve bilginlerin hepsi onlardan nefret ederler. Dahası kendi adamlarımızı onların korunması, günlük giderlerini karşılaması için kullanıyoruz. *Guanglusi*⁷⁷⁶ 光祿寺 ‘court of entertainments’ sınırlı hazinesiyle, vahşi hayvanı beslemek, hiç karlı bir iş değildir, bu çok akla yatkın değildir. Gelen elçilerin geri dönmesini, getirilen olpan mallarını kabul etmeyip, az sayıda hediyeler verip, Çin’in imparatorunun böyle egzotik hayvanlara düşkün olmadığını onlara iyice göstermenizi arz ediyorum.” dedi. İmparator önerisini kabul etmedi. Ama *Liguan*’ın önerisini dinleyip, (imparator) *Hongzhi* (1487-1505) saltanatı dönemindeki *Semerkant* örneği gibi elçilere hediye verildi. (İmparator *Jiajing* saltanatının) 22. yılında (1543) (*Rum*) *Mekke* ve başka ülkelerle beraber imparatorluğa gelip at ve yerli ürünleri olpan olarak sundu, ertesi yıl (1544) döndüklerinde *Ganzhou*’dan geçtiler. Burada kuzeydeki haydutların yağmalamasına maruz kaldılar, *Zongbingguan* unvanlı *Yang Xin* 楊信 90’dan fazla olpan elçilerinin gidip savunma yapmasını emretti, dokuz kişi öldü. İmparator bunu öğrenince, *Yang Xin*’i görevinden azletti, alakalı birimler ölüleri tabuta koyup

⁷⁷⁶ Ziyafet dairesi.

lkelerine geri göndermesini emretti. (İmparator *Jiajing* saltanatının) 27. yılında (1548), 33. yılında (1554) imparatorluğa olpan sundu. Sunulan olpanlar içinde mercan, kehribar, elmas, iekli porselenler, *Suofu* kumaşı, *Sahala* (şal), Antilop boynuzu, batı köpeğinin derisi, vaşak derisi, diğer kürklerden olmak üzere çeşitli eşyalar vardı.

Karşılaştırmalı Notlar (Notes of collation)

1. 20. yılı Eylül ayı. Eylül, aslında “Nisan” olarak kayıt edilmiştir, *Taizu Shilu* cilt 185’e göre (imparator) *Hongwu* saltanatının 20. yılı (1387) Eylül ayı *Renchen* 壬辰 yılında düzeltilip derlendi.
2. Ondan sonra 12. yılında imparatorluğa olpan getirdiler. 12. yılı, aslında “16. yılı” olarak kayıt edilmiştir, bu kitabın cilt 15 *Xiaozong Ji* 孝宗紀, *Xiaozong Shilu* 孝宗實錄 cilt 153’e göre (imparator) *Hongzhi* saltanatının 12. yılı (1499) [8628] Ağustos ayında *Xinmao* yılında düzeltilip derlendi.
3. (İmparator) *Zhengtong* saltanatının 2. yılında. (İmparator) *Zhengtong*, aslında “*Zhengde* 正德” olarak kayıt edilmiştir. Aşağıdaki metinde (imparator) *Jingtai* saltanatının 4. yılı geçer, dolayısıyla (imparator) *Zhengde* saltanat yılı (imparator) *Jingtai* saltanat yılının önünde gelemaz. *Mingshi Gao* Tezkereler bölümü 205 *Horasan* Tezkeresine göre düzeltildi.
4. Elçi gönderip aslan ve batı danası sundu. Batı danası, bu kitabın cilt 17 *Shizong Ji*’de 世宗紀 “gergedan” olarak kaleme alınmıştır.
5. (İmparator *Jiajing* saltanatının) 5. yılı kış mevsiminde yine o iki çeşit şeyi imparatorluğa olpan olarak sundu. Bu kitabın 17. cildi *Shizong Ji*’ye göre, (imparator) *Jiajing* saltanatının 5. yılında *Rum*’dan elçilerin gelmedikleri kayıt edilmiştir, *Shizong Shilu* cilt 72 (imparator) *Jiajing* saltanatının 6. yılı Ocak ayı *Dingwei* 丁未 yılı derlenmesinde, *Rum* aslan ve batı danasını olpan sundu ve karşılığında cömertçe hediyeler verildi olarak kayıt vardır.

Ek-2. Tablo 8. Ming Hanedanlığı Döneminde Batı İllerinden Gelen Olpan Miktarı⁷⁷⁷

Ülke Adı	Olpan Sayısı	Kumul	Turfan	Semerkant	Beşbalık	Siraz	Sarı Uyğur	Herat	Oirat	Kara Kuğu/Kuğu	Lükçün	Hoten	Kasgar	Badahşan	İsfahan	Sayram	Andhoy	Andican	Kıman	Sahrubıye	Toplam
Saltanat Yılı																					
Hongwu (1368-1398)		3		10	1		4			1		1									20
Yongle (1403-1424)		47	12	18	11	5	1	10	2	8	5	5	2	1	1		3	1	1	1	135
Hongxi (1424-1425)		3	1				2								1						7
Xuande (1425-1435)		36	16	9	16	2		3	3	1	2		2		1	1					91
Zhengtong (1435-1499)		40	4		10	1	5	2	2	1	2		1								67
Jingtai (1449-1457)		6	2	2	3			2	2							1					17
Tianshun (1457-1464)		20	2		2		1						1	1							27
Chenghua (1464-1487)		28	14	2	1	7	1	1	2					2	1						59
Hongzhi (1487-1505)		12	18	5			2														37
Zhengde (1505-1521)		15	6	10																	31
Jiajing (1521-1567)		5	9	5	1																20

⁷⁷⁷ Tabloda toplam sayılarda yanlışlıklar olduğu için doğru sayıları verdik.

Longqing (1567-1572)			1																1
Wanli (1572-1620)	3	4	2							1									10
Toplam	21 8	8 8	6 4	4 4	1 6	1 6	1 8	1 1	1 1	9	7	6	4	3	3	3	1	1	1 52 4

Kaynakça: Yang Fuxue 杨富学, “Mingdai Lulu Sichou Zhilu Jiqi Maoyi 明代陆路丝绸之路及其贸易”, *Zhongguo Bianjiang Shidi Yanjiu 中国边疆史地研究*, No. 2 (Beijing 1997), s. 15.

Ek-3. Tablo 9. “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1., 2. ve 4.”, 329., 330. ve 332. Ciltlerine Göre Ming Hanedanlığı Dönemi Boyunca Çin-Batı İlleri Arasında Gidip-Gelen Elçiler Tablosu⁷⁷⁸

Hükümdar / Yıl	Nereden- Nereye	Kimden Kime	Kimin Elçisi	Elçi İsmi	Elçilerin Getirdiği Ürünler
Hongwu Saltanat Dönemi/ 1370	Çin’den Anding’e	İmparator Hongwu’dan Anding <i>Ning Wang</i> ’ı Boyan Tiemuer’a	Hongwu		Ferman
1370 Kış	Hezhou’dan Çin’e	Hezhou’nun <i>Xuanweishi</i> ’si Hesuonanpu ve diğerlerinden imparator Hongwu’ya	Hesuonanpu ve diğerleri		At ve yerli ürünler
1374	Anding’den Çin’e	Anding <i>Ning Wang</i> ’ı Boyan Tiemuer’dan imparator Hongwu’ya	Boyan Tiemuer	<i>Fuwei</i> unvanlı Madaer	Zırh, kılıç ve diğer ürünler

⁷⁷⁸ Bu tablo Gülçin Çandarlıoğlu’nun, *Orta Asya’da Timurîler, Çin’de Ming Münâsebetleri, Ch’en Ch’eng Elçilik Raporu* (İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası, 1995) adlı çalışması kullanarak tarafımızdan geçirilerek geliştirilmiştir.

1375 Ocak	Anding'den Çin'e	Anding <i>Ning Wang</i> 'ı Boyan Tiemuer'dan imparator Hongwu'ya	Boyan Tie muer	Fuboyan Buhua	Yuan Hanedanlığı ı tarafından verilen altın ve gümüş mühür teslim edildi.
1376	Çin'den Anding Askeri Garnizonuna	İmparator Hongwu'dan <i>Anding Ning Wang</i> 'ı Boyan Tiemuer'a	Hongwu	<i>Canzheng</i> unvanlı <i>Zheng</i> <i>Jiucheng</i>	Kıyafet ve ipek
1381 Mayıs	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongshun Wang</i> 'ı Wunashili'den (Narkuşir'den) imparator Hongwu'ya	Narkuşir	Huihui (Müslüman) Alaoding	At

1387 Eylül	Semerkant'ta n Çin'e	Semerkant <i>Junzhang</i> 'ı Timur'dan imparator Hongwu'ya	Timur	Huihui (Müslüma) Manla Hafeisi (Molla Hafız) ve diğerleri	On beş at ve iki deve
1391	<i>Shazhou</i> 'dan Çin'e	Moğol prensi Alugeshili'den imparator Hongwu'ya	Alugeshili	<i>Guogong</i> unvanlı <i>Motaiabachi</i> , <i>Si Tu</i> unvanlı Kuerlan ve diğerleri	At ve yeşim taşı
1391	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongshun</i> <i>Wang</i> 'ı Narkuşir'den imparator Hongwu'ya	Narkuşir		
1391 Temmuz	Beşbalık'tan Çin'e	Beşbalık <i>Wang</i> 'ı Hızır Hoca'dan imparator Hongwu'ya	Hızır Hoca	<i>Qianhu</i> unvanlı Hamaliding (Kamereddi n) ve diğerleri	At ve akdoğan

1391 Eylül	Çin'den Beşbalık'a	İmparator Hongwu'dan Beşbalık <i>Wang</i> 'ı Hızır Hoca'ya	Hongwu	<i>Zhushi</i> Unvanlı Kuan Che, <i>Yushi</i> Unvanlı Han Jing, <i>Ping</i> <i>Shi</i> unvanlı Tang Zheng	Mektup
1392	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongshun</i> <i>Wang</i> 'ı Narkuşir'den imparator Hongwu'ya	Narkuşir		At ve katır
1392	Semerkant'ta n Çin'e	Semerkant <i>Junzhang</i> 'ı Timur'dan imparator Hongwu'ya	Timur		Kadife kumaştan altı top, mavi yün kumaştan

					dokuz top, kırmızı ve yeşil Sahala'dan (şal) ikişer top ve bıçaklar ve kılıçlar
1392	Çin'den Herat'a	İmparator Hongwu'dan Herat <i>Wang</i> 'ı Shahalu'ya (Şahruh'a)	Hongwu		Mektup, kıymetli ipek ve kumaşlar
1394 Ağustos	Semerkant'ta n Çin'e	Semerkant <i>Junzhang</i> 'ı Timur'dan imparator Hongwu'ya	Timur		200 at ve mektup
1395	Çin'den Semerkant'a	imparator Hongwu'dan Semerkant <i>Junzhang</i> 'ı Timur'a	Hongwu	<i>Geishizhong</i> unvanlı Fu An ve diğerleri	Mektup ve ipek- kumaş
1395	Çin'den Herat'a	İmparator Hongwu'dan Herat <i>Wang</i> 'ı	Hongwu	<i>Geishizhong</i> unvanlı Fu An, Guo	Semerkant' da alıkonuldu,

		Şahruh'a		Ji ve diğerleri	Herat'a varamadılar.
1396	Çin'den Anding Askeri Garnizonuna	İmparator Hongwu'dan Anding Askeri Garnizonuna	Hongwu	<i>Xingren</i> Chen Cheng	Askeri garnizonun un onarımı için gönderildi.
1396	Anding Askeri Garnizonundan Çin'e	Anding Askeri Garnizonunun <i>Qiuzhang</i> 'ı Hahaihudulu'dan imparator Hongwu'ya	Hahaihudulu	Kendisi bizzat Çin'e gelir.	At
1397	Handong'da n Çin'e	Handong <i>Qiuzhang</i> 'ı Suonanjilasi'den imparator Hongwu'ya	Suonanjilasi		
1397	Çin'den Beşbalık'a	İmparator Hongwu'dan Beşbalık <i>Wang</i> 'ı Hızır Hoca'ya	Hongwu		Mektup
1397	Çin'den Herat'a	İmparator Hongwu'dan	Hongwu	<i>Anchashi</i> unvanlı	

		Herat <i>Wang</i> 'ı Şahruh'a		Dewen ve diğerleri	
Hongwu Saltanat Dönemi (1368-1398)	Quxian'den Çin'e	Quxian <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Hongwu'ya	Quxian <i>Qiuzhang</i> 'ı		
Yongle Saltanat Dönemi/ 1398 Kış	Çin'den Beşbalık'a	İmparator Yongle'dan Beşbalık <i>Wang</i> 'ı Hızır Hoca'ya	Yongle		Mektup ve renkli ipek- kumaş
1403	Çin'den Herat'a	İmparator Yongle'dan Herat <i>Wang</i> 'ı Şahruh'a	Yongle		Mektup ve ipek- kumaş
1403	Çin'den Semerkant'a	İmparator Yongle'dan Semerkant <i>Wang</i> 'ı Timur'a	Yongle		Ferman
1403 Kasım	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongshun</i> <i>Wang</i> 'ı Anke Timur'dan İmparator	Anke Timur		4740 at

		Yongle'ya			
1404	Anding Askeri Garnizonund an Çin'e	Anding Askeri Garnizonunun <i>Zhihui</i> 'si Duoerzhishu'dan imparator Yongle'	Duoerzhishu		500 at
1404 Hazira/ 1404	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongshun</i> <i>Wang</i> 'ı Anke Timur'dan imparator Yongle'ya	Anke Timur		At
1404	Beşbalık'tan Çin'e	Beşbalık <i>Wang</i> 'ı Şem-i Cihan'dan imparator Yongle'ya	Şem-i Cihan		Yeşim taşı ve asil at
1404	Çin'den Beşbalık'a	İmparator Yongle'dan Şem-i Cihan'a	Yongle		İpek-kuma ş
1405	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongshun</i> <i>Wang</i> 'ı Tuotuo'dan imparator	Tuotuo		At

		Yongle'ya			
1405	Anding Askeri Garnizonundan Çin'e	Anding Askeri Garnizonunun <i>Zhihui Tongzhi</i> 'si Hasan ve diğerlerinden imparator Yongle'ya	Hasan ve diğerleri		
1406 İlkbahar	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongshun Wang</i> 'ı Tuotuo'nun büyükannesi ve Kumul'un <i>Toumu</i> 'larından imparator Yongle'ya	Tuotuo'nun büyükannesi ve Kumul'un <i>Toumu</i> 'ları		
1406 Mayıs	Çin'den Kara Kuçu/Kuçuy	İmparator Yongle'dan Kara Kuçu/Kuçuy prensi Hasan'a	Yongle	<i>Hongluchen</i> g unvanlı Liu Timur	Renkli ipek-kumaş
1406 Yaz	Beşbalık'tan Çin'e	Beşbalık <i>Wang</i> 'ı Şem-i Cihan'dan imparator Yongle'ya	Şem-i Cihan		

1406	Çin'den Lükçün'e	İmparator Yongle'dan Lükçün <i>Qiuzhang</i> 'ına	Yongle	Liu Timur	Renkli ipek- kumaş
1406	Çin'den Turfan'a	İmparator Yongle'dan Turfan'a	Yongle		Renkli ipek- kumaş
1406	Turfan'dan Çin'e	Turfan <i>Wanhuzhang</i> 'ı Saiyin Tiemuer'dan (Seyin Timur'dan) imparator Yongle'ya	Seyin Timur		Yeşim taşı
1406	Çin'den Beşbalık'a	İmparator Yongle'dan Beşbalık <i>Wang</i> 'ı Şem-i Cihan'a	Yongle	Liu Timur	Mektup ve ipek- kumaş
1406	Hoten'den Çin'e	Hoten <i>Qiuzhang</i> 'ı Daluwa Yibulajin'den imparator	Daluwa Yibulajin		Yerli ürünler

		Yongle'ya			
1406	Çin'den Hoten'e	İmparator Yongle'dan Hoten <i>Qiuzhang</i> 'ı Daluwa Yibulajin'e	Yongle	<i>Zhihui</i> unvanlı Shenzhong Musa ve diğerleri	Mektup ve altından desenli ipek- kumaşlar
1406	Hoten'den Çin'den	Hoten <i>Qiuzhang</i> 'ı Daluwa Yibulajin'den imparator Yongle'ya	Daluwa Yibulajin		Yeşim taşı
1406	Çin'den Hoten'e	İmparator Yongle'dan Hoten <i>Qiuzhang</i> 'ı Daluwa Yibulajin'e	Yongle	<i>Zhihui</i> unvanlı Shang Heng ve diğerleri	Mektup ve renkli ipek
1406 Kış	Aduan'den Çin'e	Aduan <i>Qiuzhang</i> 'ı Xiaoxuehuluzha' dan imparator Yongle'ya	Xiaoxuehuluz ha	Xiaoxuehulu zha ve diğerleri	Yerli ürünler
1406	Beşbalık'tan	Beşbalık <i>Wang</i> 'ı	Şem-i Cihan		

Sonbahar, Kış/1407 Yaz	Çin'e	Şem-i Cihan'dan imparator Yongle'ya			
1407 Haziran	Semerkant'ta n Çin'e	Semerkant <i>Wang</i> 'ı Hali'den (Halil'den) imparator Yongle'ya	Halil	Hudaida (Hudaydad) ve diğerleri	Yerli ürünler
1407	Kara Kuçu/Kuçu' dan Çin'e	Kara Kuçu/Kuçu prensi Hasan'dan imparator Yongle'ya	Hasan		Yeşim taşı ve yerli ürünler
1407	Lükçün'den Çin'e	Turfan <i>Wanhu</i> 'su Wachila'dan imparator Yongle'ya	Wachila		
1407	Çin'den Beşbalık'a	İmparator Yongle'dan Beşbalık <i>Wang</i> 'ı Şem-i Cihan'a	Yongle	<i>Zhongguan</i> unvanlı Ba Tai, Li Da ve Liu Timur	Mektup ve ipek- kumaş
1407~1408	Çin'den Semerkant'a	İmparator Yongle'dan Semerkant <i>Wang</i> 'ı Halil'e	Yongle	<i>Zhihui</i> unvanlı Baiaerxintai ve diğerleri	Gümüş ve ipek- kumaş

1407~1408	Semerkant'tan Çin'e	Semerkant <i>Toumu</i> 'su Shali Nuerding (Şeyh Nureddin) ve diğerlerinden imparator Yongle'ya	Şeyih Nureddin ve diğerleri		Deve ve at
1407~1408	Çin'den Semerkant'a	İmparator Yongle'dan Semerkant <i>Wang</i> 'ı Halil'e	Yongle	Fu An ve diğerleri	Renkli ipek-kumaş
1408	Turfan'dan Çin'e	Turfan'dan Budist rahip Qinglai, öğrencisi Faquan ve diğerlerinden imparator Yongle'ya	Budist rahip Qinglai, öğrencisi Faquan ve diğerleri		Asil at, akdoğan ve yerli ürünler
1408	Çin'den Beşbalık'a	İmparator Yongle'dan <i>Wang</i> Muhammed'e	Yongle	<i>Zhongguan</i> unvanlı Ba Tai ve diğerleri	Hediyeler
1408	Çin'den Herat'a	İmparator Yongle'dan Herat <i>Qiuzhang</i> 'ı Şahruh Bahadır'a	Yongle	Fu An	Mektup ve ipek-kumaş

1408	Herat'tan Çin'e	Herat <i>Qiuzhang</i> 'ı Şahruh Bahadır'dan imparator Yongle'ya	Şahruh Bahadır		
1408	Çin'den Badahşan, Kaşgar ve Khotelan'e	İmparator Yongle'dan Badahşan <i>Wang</i> 'ı, Kaşgar ve Khotl <i>Qiuzhang</i> 'larına	Yongle	<i>Neiguan</i> unvanlı Ba Tai ve Li Da	Mektup ve ipek- kumaş
1408	Çin'den Kaşgar'a	İmparator Yongle'dan Kaşgar <i>Qiuzhang</i> 'ına	Yongle	Ba Tai, Li Da ve diğerleri	Mektup ve hediyeler
1409	Lükçün'den Çin'e	Lükçün <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Yongle'ya	Lükçün <i>Qiuzhang</i> 'ı		
1409	Kara Kuçu/Kuçu, Herat ve Semerkant'ta n Çin'e	Kara Kuçu/Kuçu, Herat ve Semerkant'tan imparator Yongle'ya			
1409	Semerkant'ta	Semerkant	Semerkant		

	n Çin'e	<i>Wang</i> 'ından imparator Yongle'ya	<i>Wang</i> 'ı		
1409	Çin'den Herat'a	İmparator Yongle'dan Herat <i>Qiuzhang</i> 'ı Şahruh Bahadır'a	Yong le		Hediyeler
1410	Çin'den Beşbalık'a	İmparator Yongle'dan Beşbalık <i>Wang</i> 'ı Muhammed'e	Yongle		Kıymetli ipek- kumaşlar
1410	Andhoy ve Herat'tan Çin'e	Herat <i>Qiuzhang</i> 'ı Şahruh Bahadır ve Andhoy <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Yongle'ya	Şahruh Bahadır ve Andhoy <i>Qiuzhang</i> 'ı		
1411	Chijin Moğol Askeri Garnizonund an Çin'e	Chijin Moğol Askeri Garnizonunun <i>Zhihui Qianshi</i> 'si Talini'den	Talini		At

		imparator Yongle'ya			
1411	Beşbalık'tan Çin'e	Beşbalık <i>Wang</i> 'ı Muhammed'den imparator Yongle'ya	Muhammed		Asil at, leopar
1411	Çin'den Beşbalık'a	İmparator Yongle'dan Beşbalık <i>Wang</i> 'ı Muhammed'e	Yongle	<i>Geishizhong</i> unvanlı Fu An	Altından işlemeli ipek- kumaş
1412	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongyi</i> <i>Wang</i> 'ı Tuli Tiemuer (Tuğluk Timur) ve eski <i>Wang</i> 'ın büyükannesinden imparator Yongle'ya	Tuğluk Timur ve eski <i>Wang</i> 'ın büyükannesi		At
1413 Yaz	Lükçün'den Çin'e	Lükçün <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Yongle'ya	Lükçün <i>Qiuzhang</i> 'ı		

1413 Yaz	Andica, Şiraz, Kaşgar ve Herat dâhil olmak üzere toplam dokuz ülke	Kara Kuçu/Kuçu, Andican, Şiraz, Kaşgar ve Herat dâhil olmak üzere toplam dokuz ülke <i>Qiuzhang</i> 'larında n imparator Yongle'ya	Şiraz <i>Qiuzhang</i> 'ı Yibulajin ve diğer ülkelerin <i>Qiuzhang</i> 'ı	Kara Kuçu'nun <i>Duzhihui</i> 'si Baiaerxintai ve diğer ülke elçileri	Yerli ürünler
1413 Sonbahar	Çin'den Kara Kuçu/Kuçu'ya	İmparator Yongle'dan Kara Kuçu/Kuçu'ya	Yongle	Chen Cheng, Li Xian ve diğerleri	Mektup, desenli kumaş ve ipek
1413 Kış	Lükçün'den Çin'e	Lükçün <i>Wanhu</i> 'su Guanyinnu'dan imparator Yongle'ya	Guanyinnu		
1413	Beşbalık'tan Çin'e	Beşbalık <i>Wang</i> 'ı Muhammed'den imparator Yongle'ya	Muhammed		

1413	Semerkant, Şiraz, Andican, Andhoy, Turfan, Kara Kuçu/Kuçu, Lükçün ve Kaşgar'dan Çin'e	Herat, Semerkant, Şiraz, Andican, Andhoy, Turfan, Kara Kuçu/Kuçu, Lükçün ve Kaşgar <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Yongle'ya	Herat, Semerkant, Şiraz, Andican, Andhoy, Turfan, Kara Kuçu/Kuçu, Lükçün ve Kaşgar <i>Qiuzhang</i> 'ı	Kara Kuçu/Kuçu elçisi Baiaerxintai ve diğer elçiler	Aslan, batı atı, leopar, yerli ürün
1413	Çin'den Herat, Semerkant, Şiraz, Andican, Andhoy, Turfan, Kara Kuçu/Kuçu, Lükçün ve Kaşgar'a	İmparator Yongle'dan Şiraz <i>Qiuzhang</i> 'ı Yibulajin ve Herat, Semerkant, Andican, Andhoy, Turfan, Kara Kuçu/Kuçu, Lükçün ve Kaşgar <i>Qiuzhang</i> 'larına	Yongle	<i>Zhongguan</i> unvanlı Li Da, <i>Yuanwailan</i> g unvanlı Chen Cheng, <i>Hu</i> <i>Bu</i> 'nun <i>Zhushi</i> 'si Li Xian, <i>Zhihui</i> unvanlı Jinhalanbo	Mektup, kıymetli ipek-kumaş , şal, desenli kumaşlar
1414	Çin'den Badahşan'a	İmparator Yongle'dan Badahşan <i>Wang</i> 'ına	Yongle	Chen Cheng	

1414 Kış	Çin'den Beşbalık'a	İmparator Yongle'dan Beşbalık <i>Wang</i> 'ı Muhammed'e	Yongle	Fu An	Mektup ve ipek- kumaş
1415	Semerkant'ta n Çin'e	Semerkant <i>Wang</i> 'ından imparator Yongle'ya	Semerkant <i>Wang</i> 'ı		
1415	Çin'den Semerkant'a	İmparator Yongle'dan Semerkant <i>Toumu</i> 'su Wulu Bo (Uluğ Bey) ve diğerlerine	Yongle	Chen Cheng ve <i>Zhongguan</i> unvanlı Lu An	Gümüş ve renkli ipek- kumaş
1415	Herat ve diğer ülkelerden Çin'e	Herat ve diğer ülkelerin <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Yongle'ya	Herat ve diğer ülkelerin <i>Qiuzhang</i> 'ı		Leopar, batı atı ve yerli ürünler
1415 Kış	Kara Kuşu/Kuşu' dan Çin'e	Kara Kuşu/Kuşu'dan imparator Yongle'ya	Kara Kuşu/Kuşu <i>Qiuzhang</i> 'ı		
1415 Kış	Şiraz'dan Çin'e	Şiraz <i>Qiuzhang</i> 'ı Yibulajin'den	Yibulajin		

		imparator Yongle'ya			
1416 İlkbahar	Beşbalık'tan Çin'e	Beşbalık <i>Wang</i> 'ı Nakş-ı Cihan'dan imparator Yongle'ya	Nakş-ı Cihan		
1416	Çin'den Beşbalık'a	İmparator Yongle'dan Beşbalık <i>Wang</i> 'ı Nakş-ı Cihan'a	Yongle	Fu An ve <i>Zhongguan</i> unvanlı Li Da	<i>Wang</i> unvanı, ipek-kumaş , yay, bıçak, zırh ve miğfer
1416	Herat'tan Çin'e	Herat <i>Qiuzhang</i> 'ı Şahruh'tan imparator Yongle'ya	Şahruh		
1416	Çin'den Herat'a	İmparator Yongle'dan Herat <i>Qiuzhang</i> 'ı Şahruh'a	Yongle	Chen Cheng	Mektup ve ipek- kumaş
1416	Andhoy'dan Çin'e	Andhoy <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Yongle'ya	Andhoy <i>Qiuzhang</i> 'ı		

1416	Çin'den İsfahan'a	İmparator Yongle'dan İsfahan <i>Qiuzhang</i> 'ına	Yongle		Desenli ipek -kumaş ve diğer ürünler
1416	Huolazha'da n Çin'e	Huolazha <i>Qiuzhang</i> 'ından imparatr Yongle'ya	Huolazha <i>Qiuzhang</i> 'ı		
1416 Yaz	Çin'den Şiraz, Herat ve Andican'a	İmparator Yong le'dan Şiraz <i>Qiuzhang</i> 'ı Yibulajin, Herat <i>Qiuzhang</i> 'ı Şahruh ve Andican <i>Qiuzhang</i> 'ına	Yongle	Chen Cheng ve <i>Zhongguan</i> unvanlı Lu An ve diğer elçiler	Mektup, gümüş, renkli ipek, ipek şal, desenli kumaşlar
1417	Beşbalık'tan Çin'e	Beşbalık <i>Wang</i> 'ı Nakş-ı Cihan'dan imparator Yongle'ya	Nakş-ı Cihan		At
1417/1418	Herat'tan Çin'e	Herat <i>Qiuzhang</i> 'ı Şahruh'tan imparator Yongle'ya	Şahruh		

1418	Beşbalık'tan Çin'e	Beşbalık <i>Wang</i> 'ı Nakş-ı Cihan'dan imparator Yongle'ya	Nakş-ı Cihan	Sugı	
1418	Çin'den İlibalık'a	İmparator Yongle'dan İlibalık <i>Wang</i> 'ı Veys'e	Yongle	<i>Zhongguan</i> unvanlı Yang Zhong ve diğerleri	Yay, bıçak, zırh, miğfer, desenli kumaş, ipek ve <i>Toumu</i> Hudaida olmak üzere toplam 70'den fazla kişi için hediyeler
1419	Çin'den Kumul'a	İmparator Yongle'dan Kumul <i>Zhongyi</i> <i>Wang</i> 'ı Tuğluk Timur'a	Yongle		Kıymetli ipekler, inci ile süslü tahlı Çin kıyafeti ve renkli ipek-

					kumaş
1419	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongyi Wang</i> 'ı Tuğluk Timur ve sınırı içindeki Huihui'lerden imparator Yongle'ya	Tuğluk Timur ve sınırı içindeki Huihui'ler		3500'den fazla at, samur derisi ve diğer şeyler
1419	Çin'den Handong Askeri Garnizonuna	İmparator Yongle'dan Handong Askeri Garnizonuna	Yongle	<i>Zhongguan</i> unvanlı Deng Cheng	
1419	Şiraz ve İsfahan'dan Çin'e	Şiraz <i>Qiuzhang</i> 'ı Yibulajin ve İsfahan <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Yongle'ya	Şiraz <i>Qiuzhang</i> 'ı Yibulajin ve İsfahan <i>Qiuzhang</i> 'ı	Şiraz elçileri ve İsfahan elçisi Mahamu (Muhammed)	Aslan, leopar ve batı atı
1419	Çin'den Şiraz'a	İmparator Yongle'dan Şiraz <i>Qiuzhang</i> 'ı Yibulajin'e	Yongle	Lu An ve diğerleri	Pamuk kumaşlar, kaliteli ipekler, ipek şallar,

					yeşim taşından kemer ve porselenler
1419	Aorsi'den Çin'e	Aorsi <i>Qiuzhang</i> 'ı Yahusha'dan imparator Yongle'ya	Ya husha		At ve yerli ürünler
1420	Çin'den Semerkant'a	İmparator Yongle'dan Semerkant'a	Yongle	Chen Cheng ve <i>Zhongguan</i> unvanlı Guo Jing	Mektup ve renkli ipek-kumaş
1420	Herat, Hoten ve Badahşan'dan Çin'e	Herat <i>Qiuzhang</i> 'ı Şahruh, Hoten <i>Qiuzhang</i> 'ı Daluwa Yibulajin ve Badahşan <i>Wang</i> 'ından imparator Yongle'ya	Herat <i>Qiuzhang</i> 'ı Şahruh, Hoten <i>Qiuzhang</i> 'ı Daluwa Yibulajin ve Badahşan <i>Wang</i> 'ı		At
1420	Çin'den Badahşan'a	İmparator Yongle'dan Badahşan <i>Wang</i> 'ına	Yongle	Chen Cheng ve <i>Neiguan</i> unvanlı Guo Jing	Mektup ve ipek-kumaş

1420	Çin'den Hoten'e	İmparator Yongle'dan Hoten <i>Qiuzhang</i> 'ı Daluwa Yibulajin'e	Yongle	<i>Canzheng</i> unvanlı Chen Cheng, <i>Zhongguan</i> unvanlı Guo Jing ve diğerleri	Renkli ipek
1422	Lükçün ve Kumul'dan Çin'e	Lükçün <i>Qiuzhang</i> 'ı ve Kumul <i>Wang</i> 'ından imparator Yongle'ya	Lükçün <i>Qiuzhang</i> 'ı ve Kumul <i>Wang</i> 'ı		2000 koyun
1422	Turfan ve Kumul'dan Çin'e	Turfan <i>Qiuzhang</i> 'ı İgirçak ve Kumul <i>Wang</i> 'ından imparator Yongle'ya	Turfan <i>Qiuzhang</i> 'ı İgirçak ve Kumul <i>Wang</i> 'ı		1300 at
1422	Herat ve Hoten'den Çin'e	Herat <i>Qiuzhang</i> 'ı Şahruh ve Hoten <i>Qiuzhang</i> 'ı Daluwa Yibulajin'den imparator	Herat <i>Qiuzhang</i> 'ı Şahruh ve Hoten <i>Qiuzhang</i> 'ı Daluwa		Nefis yeşim taşı

		Yongle'ya	Yibulajin		
1423	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongyi Wang</i> 'ı Tuğluk Timur'dan imparator Yongle'ya	Tuğluk Timur		330 deve ve 1000 at
1423 Ağustos	Şiraz'dan Çin'e	Şiraz <i>Qiuzhang</i> 'ı Yibulajin'den imparator Yongle'ya	Yibulajin		At
Yongle Saltanat Dönemi (1403-1424)	Çin'den Şahruhiye'ye	İmparator Yongle'dan Şahruhiye <i>Qiuzhang</i> 'ına	Yongle	Li Da, Chen Cheng	
Yongle Saltanat Dönemi	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongshun Wang</i> 'ı Anke Timur'dan imparator Yongle'ya	Anke Timur		190 at
Yongle Saltanat Dönemi	Çin'den Yenikent'e	İmparator Yongle'dan Yenikent'e	Yongle	Chen Cheng	
Yongle	Kirman'dan	Kirman	Kirman		Kürk, kuş

Saltanat Dönemi	Çin'e	<i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Yongle'ya	<i>Qiuzhang</i> 'ı		tüyü ve yünlü kumaş
Yongle Saltanat Dönemi	Çin'den Beşbalık'a	İmparator Yongle'dan Beşbalık <i>Wang</i> 'ı Hızır Hoca'ya	Yongle		Mühürlü mektup ve renkli ipek- kumaş
Yongle Saltanat Dönemi	Baisonghuer 'dan Çin'e	Baisonghuer <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Yongle'ya	Baisonghuer <i>Qiuzhang</i> 'ı		
Yongle Saltanat Dönemi	Daermi'den Çin'e	Daermi <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Yongle'ya	Daermi <i>Qiuzhang</i> 'ı		
Yongle Saltanat Dönemi	Nakş-ı Cihan'dan Çin'e	Nakş-ı Cihan <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Yongle'ya	Nakş-ı Cihan <i>Qiuzhang</i> 'ı		
Yongle Saltanat Dönemi	Minzhen Şehrinden Çin'e	Minzhen şehri <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Yongle'ya	Minzhen şehri <i>Qiuzhang</i> 'ı		
Yongle Saltanat	Riluo	Riluo Devleti <i>Wang</i> 'ı Yisihan	Yisihan Daerlumi		

Dönemi	Devletinden Çin'e	Daerlumi Tieliya'dan imparator Yongle'ya	Tieliya		
Yongle Saltanat Dönemi	Mısır'dan Çin'e	Mısır sultanı Ashilafu'dan imparator Yongle'ya	Ashilafu		
Yongle Saltanat Dönemi	Shahalu'dan Çin'e	Shahalu Wang'ından imparator Yongle'ya	Shahalu Wang'ı		
Hongxi Saltanat Dönemi/1 424	Hoten'den Çin'e	Hoten Qiuzhang'ı Daluwa Yibulajin'den imparator Hongxi'ye	Daluwa Yibulajin		At ve yerli ürünler
1425	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongyi</i> Wang'ı Tuğluk Timu'dan imparator Hongxi'ye	Tuğluk Timur		
1425	İlibalık ve Semerkant'ta	İlibalık ve Semerkant	İlibalık ve Semerkant		

	n Çin'e	Wang'larından imparator Hongxi'ye	Wang'ları		
1425	Turfan'dan Çin'e	Turfan <i>Qiuzhang</i> 'ı İgirçak'tan imparator Hongxi'ye	İgirçak		
1425	Çin'den Handong Askeri Garnizonuna	İmparator Hongxi'den Handong Askeri Garnizonunun <i>Zhihui Tongzhi</i> 'si Chuoexia'ya	Hong Xi		Gümüş ve ipek- kumaş
Xuande Saltanat Dönemi/ 1426	Turfan'dan Çin'e	Turfan <i>Qiuzhang</i> 'ı İgirçak'tan imparator Xuande'ya	İgirçak		
1426	Quxian Askeri Garnizonund an Çin'e	Quxian Askeri Garzonunun <i>Fushi</i> 'si Sanjisi'den imparator Xuande'ya	Sanjisi	Shilahan ve diğerleri	Deve ve at

1426	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongshun</i> <i>Wang</i> 'ı Bodashili'den imparator Xuande'ya	Bodashili		At
1426	Shazhou Askeri Garnizonund an Çin'e	Shazhou Askeri Garnizonunun <i>Duzhihui</i> <i>Qianshi</i> 'si Kunjilai'den imparator Xuande'ya	Kunjilai		
1426	Çin'den Shazhou Askeri Garnizonu'n a	İmparator Xuande'dan Shazhou'nun <i>Du</i> <i>zhui</i> <i>Qianshi</i> 'si Kunjilai'ye	Xuande	<i>Zhongguan</i> unvanlı Zhang Fu	Renkli ipek- kumaş
1426	Çin'den İlibalık'a	İmparator Xuande'den İlibalık <i>Wang</i> 'ı Veys'e	Xuande		Kağıt para
1427	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongshun</i> <i>Wang</i> 'ı Bodashili'den	Bodashili	Beidounu ve diğerleri	Deve, at ve yerli ürünler

		imparator Xuande'ya			
1427	İlibalık'tan Çin'e	İlibalık <i>Wang</i> 'ı Veys'ten imparator Xuande'ya	Veys		
1427	Herat'tan Çin'e	Herat <i>Toumu</i> 'su Dalahan Yibula'dan (Tarhan İbrahim'den) imparator Xuande'ya	Tarhan İbrahim		At
1427	Şiraz'dan Çin'e	Şiraz <i>Qiuzhang</i> 'ı Yibula jin'den imparator Xuande'ye	Yibulajin	Ali	Deve, at ve yerli ürünler
1428	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongyi</i> <i>Wang</i> 'ı Togan Timur ve <i>Zhongshun</i> <i>Wang</i> 'ı Bodashili'den imparator Xuande'ya	Togan Timur ve Bodashili		

1428	İlibalık'tan Çin'e	İlibalık <i>Wang</i> 'ı Veys'ten imparator Xuande'ya	Veys		Deve ve at
1428	Çin'den İlibalık'a	İmparator Xuande'den İlibalık <i>Wang</i> 'ı Veys'e	Xuande	<i>Zhihui</i> unvanlı Chang Ying ve diğerleri	Mühürlü mektup, ipek- kumaş
1428	Turfan'dan Çin'e	Turfan'dan imparator Xuande'ya		Turfan <i>Qiuzhang</i> 'ı İgirçak'ın oğlu Mange Tiemuer	
1428~1429	Turfan'dan Çin'e	Turfan'dan imparator Xuande'ya		Mengge Tiemuer	
1428~1430	İlibalık'tan Çin'e	İlibalık <i>Wang</i> 'ı Veys'in annesi Suolutan Hadun'dan (Sultan Hatun'dan) imparator Xuande'ya	Veys'in annesi Sultan Hatun		

1430	Turfan'dan Çin'e	Turfan'dan imparator Xuande'ya		<i>Duzhihui</i> <i>Qianshi</i> unvanlı Yexian Tiemuer	
1430	Lükçün'den Çin'e	Lükçün <i>Toumu</i> 'su Ahei Bashi'den imparator Xuande'ya	Ahei Bashi		
1430	Çin'den Mekke'ye	İmparator Xuande'dan Mekke <i>Wang</i> 'ına	Xuande	Zheng He	İnci, yakut gibi değerli taşlar, Qilin, aslan, deve ve tavuk
1430	Mekke'den Çin'e	Mekke <i>Wang</i> 'ından imparator Xuande'ya	Mekke <i>Wang</i> 'ı		
1430	Kun Şehrinden Çin'e	Kun şehri <i>Wang</i> 'ından imparator Xuande'ya	Kun şehri <i>Wang</i> 'ı	Zhemaliding (Cemaleddin) ve diğerleri	Deve ve at

1430 Sonbahar, Kış	Semerkant'ta n Çin'e	Semerkant <i>Toumu</i> 'su Uluğ Bey Mirza ve diğerlerinden imparator Xuande'ya	Uluğ Bey Mirza ve diğerleri		
1431 Nisan	Quxian Askeri Garnizonund an Çin'e	Quxian Askeri Garnizonunun <i>Duzhihui</i> <i>Tongzhi</i> 'si Sanjisi'den imparator Xuande'ya	Sanjisi	Sanjisi 'nin küçük kardeşi <i>Fuqianhu</i> unvanlı Jiandu dâhil olmak üzere toplam dört kişi	At
1431	İsfahan'dan Çin'e	İsfahan <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Xuande'ya	İsfahan <i>Qiuzhang</i> 'ı	Mier Ali	
1431	Tebriz'den Çin'e	Tebriz'den imparator Xuande'ya			
1432	Çin'den Semerkant'a	İmparator Xuande'dan Semerkant'a	Xuande	<i>Zhongguan</i> unvanlı Li Gui ve diğerleri	Kıymetli ipekler ve desenli kumaşlar

1432	Çin'den Şahruhiye'ye	İmparator Xuande'dan Şahruhiye <i>Qiuzhang</i> 'ına	Xuande	<i>Zhongguan</i> unvanlı Li Gui	Mektup ve altın desenli kıymetli kumaşlar, ipekler
1432	Çin'den Buhara'ya	İmparator Xuande'dan Buhara'ya	Xuande	Li Da	
1432	Çin'den Herat'a	İmparator Xuande'dan Herat <i>Qiuzhang</i> 'ı Şahruh'a	Xuande	<i>Zhongguan</i> unvanlı Li Gui	Mektup, ipek-kumaş ve desenli ipekler
1432	Herat'tan Çin'e	Herat <i>Qiuzhang</i> 'ı Şahruh'tan imparator Xuande'ya	Şahruh	Fahuerding (Fakhr-eddi n)	
1432	Herat'tan Çin'e	Herat <i>Qiuzhang</i> 'ı Şahruh'tan imparator Xuande'ya	Şahruh		Deve, at ve yeşim taşı
1432	Horasan'dan Çin'e	Horasan <i>Wang</i> 'ı Sultan Şahruh'tan imparator	Sultan Şahruh		Yerli ürünler

		Xuande'ya			
1432	Çin'den Tebriz'e	İmparator Xuande'dan Tebriz'e	Xuande	<i>Zhongguan</i> unvanlı Li Gui	Mektup, desenli kumaş ve renkli ipekler
1433	Çin'den Herat'a	İmparator Xuande'dan Herat <i>Qiuzhang</i> 'ı Şahruh'a	Xuande		İpek- kumaşlar
1433 Sonbahar	Herat'tan Çin'e	Herat <i>Qiuzhang</i> 'ı Şahruh'tan imparator Xuande'ya	Şahruh		
Xuande Saltanat Dönemi (1426-1435)	Medine'den Çin'e	Mekke <i>Wang</i> 'ı ve Medine <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Xuande'ya	Mekke <i>Wang</i> 'ı ve Medine <i>Qiuzhang</i> 'ı		
Xuande Saltanat Dönemi	Kaşgar'dan Çin'e	Kaşgar <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Xuande'ya	Kaşgar <i>Qiuzhang</i> 'ı		
Xuande Saltanat	Quxian Askeri	Quxian Askeri Garnizonunun	Sanjisi		

Dönemi	Garnizonund an Çin'e	<i>Fushi</i> 'si Sanjisi'den imparator Xuande'ya			
Zhengtong Saltanat Dönemi/ 1436	İlibalık'tan Çin'e	İlibalık <i>Wang</i> 'ı Yexian Buhua'dan (Esen Buka'dan) imparator Zhengtong'a	Esan Buka		Yerli ürünler
1436	İlibalık'tan Çin'e	İlibalık <i>Wang</i> 'ı Veys'in damadı Bosaiyin'den (Ebu Said'ten) imparator Zhengtong'a	Ebu Said		
1436	Mekke'den Çin'e	Mekke <i>Wang</i> 'ından imparator Zhengtong'a	Mekke <i>Wang</i> 'ı		
1437	Horasan'dan Çin'e	Horasan <i>Wang</i> 'ı Sultan Şahruh'tan imparator Zhengtong'a	Sultan Şahruh	<i>Zhihui</i> unvanlı Hazhi Maheima ve diğerleri	

1438	Herat'tan Çin'e	Herat <i>Wang</i> 'ı Şahruh'tan imparator Zhengtong'a	Şahruh		
1439	Semerkant'ta n Çin'e	Semerkant'tan imparator Zhengtong'a			Bir asil at
1440	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongshun</i> <i>Wang</i> 'ı Daowadashili'de n imparator Zhengtong'a	Daowadashili		
1440	Shazhou Askeri Garnizonund an Çin'e	Shazhou Askeri Garnizonunun <i>Dudu Tongzhi</i> 'si Kunjilai'den imparator Zhengtong'a	Kunjilai		
1440	Lükçün'den Çin'e	Lükçün <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Zhengtong'a	Lükçün <i>Qiuzhang</i> 'ı		

1441	Çin'den Turfan'a	İmparator Zhengtong'dan Turfan <i>Qiuzhang</i> 'ı Balamaer'a	Zhengtong	Mısır elçileri (Çin'den) ülkelerine dönerken Turfan'dan geçer ve Turfan <i>Qiuzhang</i> 'ın a imparatorluk tarafından verilen hediyeleri sunar.	Para ve ipek- kumaş
1441	Shazhou Askeri Garnizonund an Çin'e	Shazhou Askeri Garnizonunun <i>Dudu Tongzhi</i> 'si Kunjilai'den imparator Zhengtong'a	Kunjilai	Kendisi bizzat Çin'e gelir.	Deve ve at
1441	Handong Askeri Garnizonund an Çin'e	Handong Askeri Garnizonunun <i>Duzhihui</i> <i>Tongzhi</i> 'si Chuoerjia'dan imparator	Chuoerjia	Kendisi bizzat Çin'e gelir.	At

		Zhengtong'a			
1441	Mısır'dan Çin'e	Mısır sultanı Ashilafu'dan imparator Zhengtong'a	Ashilafu		
1441	Horasan'dan Çin'e	Horasan <i>Wang</i> 'ı Sultan Şahruh'tan imparator Zhengtong'a	Sultan Şahruh		
1441	Mekke'den Çin'e	Mekke <i>Wang</i> 'ından imparator Zhengtong'a	Mekke <i>Wang</i> 'ı	Prens Saiyide Ali ve elçi Saiyide Hasan	Mücevherl er
1442	Turfan'dan Çin'e	Turfan <i>Qiuzhang</i> 'ı Balamaer'dan imparator Zhengtong'a	Balamaer		
1442	Quxian Askeri Garnizonund an Çin'e	Quxian Askeri Garnizonunun <i>Duzhihui</i> <i>Qianshi</i> 'si Nanahan'den	Nanahan		Yeşim taşı

		imparator Zhengtong'a			
1445	Çin'den Semerkant'a	İmparator Zhengtong'dan Semerkant Wang'ı Uluğ Bey Gürkan'a	Zhengtong		Mektup, eşi, çocuklarına özel renkli ipek-kumaş lar, altın ve yeşim taşından aletler, ejderha desenli asa, eyer ve çeşitli renkli altın nakışlı ipek- kumaşlar
1447	İlibalık'tan Çin'e	İlibalık Wang'ı Yemili Huzhe'dan (İmil Hoca'dan) imparator	İmil Hoca		At, deve ve yerli ürünler

		Zhengtong'a			
1448	Lükçün'den Çin'e	Lükçün <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Zhengtong'a	Lükçün <i>Qiuzhang</i> 'ı		
1448	Kara Kuçu/Kuçu' dan Çin'e	Kara Kuçu/Kuçu <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Zhengtong'a	Kara Kuçu/Kuçu <i>Qiuzhang</i> 'ı		
Jingtai Saltanat Dönemi/ 1452	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongshun</i> <i>Wang</i> 'ı Daowadashili'de n imparator Jingtai'ye	Daowadashili	<i>Chen</i> unvanlı Nieliesha	
1452	Turfan'dan Çin'e	Turfan <i>Wang</i> 'ı Yemili Huozhe'dan (İmil Hoca'dan) imparator Jingtai'ye	Turfan <i>Wang</i> 'ı İmil Hoca, eşi ve Turfan'ın <i>Toumu</i> 'ları		
1452	İlibalık'tan Çin'e	İlibalık <i>Wang</i> 'ı İmil Hoca'dan imparator	İmil Hoca		3800 jin ağırlığında (2268.600 kg) yeşim

		Jingtai'ye			taşı
1453	Horasan ve komşusu olan 31 ülkeden Çin'e	Horasan <i>Wang</i> 'ı Sultan Şahruh ve 31 ülke <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Jingtai'ye	Sultan Şahruh ve 31 ülke <i>Qiuzhang</i> 'ı		247 at, on iki katır, on eşek, yedi deve, yeşim taşı, kil ve çelikten yapılmış bıçaklar
1456	Semerkant'ta n Çin'e	Semerkant <i>Wang</i> 'ı Ebu Said'ten imparator Jingtai'ye	Ebu Said		At, deve ve yeşim taşı
1456	Çin'den Semerkant'a	İmparator Jingtai'den Semerkant <i>Wang</i> 'ı Ebu Said'e	Jingtai		Kıymetli ipekler ve çeşitli aletler
1456	Badahşan'da n Çin'e	Badahşan <i>Qiuzhang</i> 'ı Suolutan Maheima'dan (Sultan Muhammed'den)	Sultan Muhammed		

		imparator Jingtai'ye			
Jingtai Saltanat Dönemi (1449-1457)	Anding Askeri Garnizonund an Çin'e	Anding <i>Wang</i> 'ı Lingzhanganxie r'dan imparator Jingtai'ye	Lingzhangan xieer		
Jingtai Saltanat Dönemi	Handong Sol Askeri Garnizonund an Çin'e	Handong Sol Askeri Garnizonunun <i>Duzhihuishi</i> 'si Banmasijie'den İmparator Jingtai'ye	Banmasijie		
Tianshun Saltanat Dönemi/ 1457	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongshun</i> <i>Wang</i> 'ı Bulukey'den imparator Tianshun'e	Bulukey		
1457	Çin'den Chijin Moğol'a	İmparator Tianshun'den Chijin Moğol'a	Tianshun	<i>Duzhihui</i> unvanlı Ma Yun	Chijin Moğol'un <i>Dudu</i> <i>Qianshi</i> 'si

					Asu için renkli ipek- kumaş
1457	Çin'den Semerkant'a	İmparator Tianshun'den Semerkant sultanı Wusa'ya (Ebu Said'e)	Tianshun	<i>Duzhihui</i> unvanlı Ma Yun ve diğerleri	Mektup ve kıymetli ipek
1457	Çin'den İlibalık'a	İmparator Tianshun'den İlibalık <i>Wang</i> 'ı İmil Hoca'ya	Tianshun	<i>Qianhu</i> unvanlı Yu Zhijing ve diğerleri	Ferman ve ipek- kumaş
1459	Turfan'dan Çin'e	Turfan <i>Wang</i> 'ı İmil Hoca'dan imparator Tianshun'e	İmil Hoca		
1459	Çin'den Turfan'a	İmparator Tianshun'den Turfan <i>Wang</i> 'ı İmil Hoca'ya	Tianshun	<i>Zhihui</i> unvanlı Bai Quan, <i>Duzhihui</i> unvanlı Sang Bin	
1461/1462	Badahşan'da n Çin'e	Badahşan <i>Wang</i> 'ı Mahama'dan (Muhammed'den	Muhammed	Abodoula (Abdullah)	

		) imparator Tianshun'e			
1463	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongshun</i> <i>Wang</i> 'ının Annesi Novin Taşri'den imparator Tianshun'e	Novin Taşri	Kuerluhaiya	
1463	Çin'den Semerkant'a	İmparator Tianshun'den Semerkant'a	Tianshun	<i>Zhihui</i> unvanlı Zhan Sheng ve diğerleri	
1463	Çin'den Herat'a	İmparator Tianshun'den Herat'a	Tianshun	<i>Duzhihui</i> unvanlı Hai Rong, <i>Zhihui</i> unvanlı Ma Quan	
1463	Çin'den Kaşgar'a	İmparator Tianshun'den Kaşgar <i>Qiuzhang</i> 'ına	Tianshun	<i>Zhihui</i> unvanlı Liu Fu ve Pu Xian	

1463	Horasan'dan Çin'e	Horasan <i>Wang</i> 'ı Sultan Şahruh'un annesi Saiyi'den imparator Tianshun'e	Saiyi	<i>Zhihui</i> <i>Qianshi</i> unvanlı Maheima Sheerban ve diğerleri	
1463	Çin'den Aorsi'ye	İmparator Tianshun'den Aorsi <i>Qiuzhang</i> 'ına	Tianshun	<i>Duzhihui</i> unvanlı Bai Quan ve diğerleri	
Tianshun Saltanat Dönemi (1457-1464)	Anding Askeri Garnizonund an Çin'e	Anding <i>Wang</i> 'ı Lingzhanganxie r'dan imparator Tianshun'e	Lingzhangan xieer		
Chenghua/ 1465	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongshun</i> <i>Wang</i> 'ın annesi Novin Taşri'den imparator Chenghua'ya	Novin Taşri		200 at
1469	Kumul, Oirat ve Turfan'dan Çin'e	Kumul, Oirat ve Turfan'dan imparator Chenghua'ya	Kumul'un <i>Zhong shun</i> <i>Wang</i> 'ı, Oiratların <i>Qiuzhang</i> 'ı ve	Kumul, Oirat ve Turfan elçileri	

			Turfan <i>Wang</i> 'ı		
1469-1470	Turfan'dan Çin'e	Turfan sultanı Ali'den imparator Chenghua'ya	Sultan Ali		
1473	Çin'den Chijin Moğol'a	İmparator Chenghua'dan Chijin Moğol'un <i>Dudu Qianshi</i> 'si Kuncang'a	Chenghua		
1476	Turfan'dan Çin'e	Turfan sultanı Ali'den imparator Chenghua'ya	Sultan Ali		
1478	Turfan'dan Çin'e	Sultan Ahmed'ten imparator Chenghua'ya	Sultan Ahmed		
1483	Semerkant ve İsfahan'dan Çin'e	Semerkant sultanı Aeima (Ahmed) ve İsfahan <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator	Semerkant sultanı Ahmed ve İsfahan <i>Qiuzhang</i> 'ı		İki aslan, asil at, kılıç, Douluo ve Suofu kumaşları

		Chenghua'ya			
1483	Horasan, Şiraz, Semerkant ve Badahşan'da n Çin'e	Horasan <i>Wang</i> 'ı Ebu Said, Badahşan <i>Qiuzhang</i> 'ı Sultan Muhammed ve Şiraz, Semerkant <i>Qiuzhang</i> 'larında n imparator Chenghua'ya	Badahşan <i>Qiuzhang</i> 'ı Sultan Muhammed, Horasan <i>Wang</i> 'ı Ebu Said ve Şiraz, Semerkant <i>Qiuzhang</i> 'ı		Aslan
1487	Mekke'den Çin'e	Mekke <i>Wang</i> 'ından imparator Chenghua'ya	Mekke <i>Wang</i> 'ı	Huihui (Müslüman) Ali	Kıymetli mücevherle r
Chenghua Saltanat Dönemi (1464-1487)	Anding Askeri Garnizonund an Çin'e	Anding <i>Wang</i> 'ı Lingzhanganxie r'dan imparator Chenghua'ya	Lingzhangan xieer		
Chenghua Saltanat Dönemi	Semerkant'ta n Çin'e	Semerkant sultanı Ahmed'ten imparator Chenghua'ya	Sultan Ahmed		

Hongzhi Saltanat Dönemi/ 1487	Turfan'dan Çin'e	Turfan sultanı Ahmed'ten imparator Hongzhi'ya	Sultan Ahmed		
1488	Riluo Devletinden Çin'e	Riluo Devleti'nin <i>Wang</i> 'ı Yisihan Daerlumi Tieliya'dan imparator Hongzhi'ya	Yisihan Daerlumi Tieliya		
1489	Semerkant'ta n Çin'e	Semerkant'tan imparator Hongzhi'ya			Aslan ve papağan
1490 İlkbahar	Turfan ve Semerkant'ta n Çin'e	Turfan ve Semerkant'tan imparator Hongzhi'ya	Turfan Sultanı Ahmed ve Semerkant <i>Wang</i> 'ı		Aslan
1490 Sonbahar	Turfan'dan Çin'e	Turfan Sultanı Ahmed ve Semerkant <i>Wang</i> 'ından imparator Hongzhi'ya	Turfan sultanı Ahmet ve Semerkant <i>Wang</i> 'ı		Aslan, Hala ve Hula Adındaki hayvanlar
1490	Badahşan,	Badahşan	Badahşan		Deve, at ve

	Mekke, Semerkant ve Turfan'dan Çin'e	<i>Qiuzhang</i> 'ı Sultan Muhammed, Mekke <i>Wang</i> 'ı Sultan Ahmed ve diğer ülke <i>Wang</i> 'larından imparator Hongzhi'ya	<i>Qiuzhang</i> 'ı Sultan Muhammed, Mekke <i>Wang</i> 'ı Sultan Ahmed ve diğer ülke <i>Wang</i> 'ları		yeşim taşı
1491 Sonbahar	Turfan'dan Çin'e	Turfan Sultanı Ahmed'ten imparator Hongzhi'ya	Sultan Ahmed		Aslan
1492	Şiraz ve komşu ülkeler	Şiraz <i>Qiuzhang</i> 'ı ve komşu ülkenin <i>Qiuzhang</i> 'ı Yibulayin'den imparator Hongzhi'ya	Şiraz <i>Qiuzhang</i> 'ı ve komşu ülkenin <i>Qiuzhang</i> 'ı Yibulayin	<i>Pingzhang</i> unvanlı Suohebotai, <i>Zhiyuan</i> unvanlı Manke	
1492	Huolazha'da n Çin'e	Huolazha <i>Qiuzhang</i> 'ından imparator Hongzhi'ya	Huolazha <i>Qiuzhang</i> 'ı	Huihui (Müslüman) Paluwan ve diğerleri	Cam, akik taşı ve diğer ürünler

1497	Kumul'dan Çin'e	Kumul'un hâkimi Yanke Beila'dan imparator Hongzhi'ya	Yanke Beila	Xieyi Huxian ve diğerleri	
1499/1500	Semerkant'ta n Çin'e	Semerkant'tan imparator Hongzhi'ya			
1504	Turfan'dan Çin'e	Turfan Sultanı Mansur'dan imparator Hongzhi'ya	Sultan Mansur		
Zhengde Saltanat Dönemi/ 1508	Kumul'dan Çin'e	Kumul <i>Zhongshun</i> <i>Wang</i> 'ı Bayaça'dan imparator Zhengde'ya	Bayaça	Xieyi Huxian	
1509	Turfan'dan Çin'e	Sultan Mansur'dan imparator Zhengde'ya	Sultan Mansur		
1518	Mekke'den Çin'e	Mekke <i>Wang</i> 'ı Xieyi Balake'dan imparator	Sherif Barakut		At, deve, mekik, mercan,

		Zhengde'ya			değerli taşlar ve balık dışından yapılmış bıçak
Zhengde Saltanat Dönemi (1505-1521)	Semerkant'ta n Çin'e	Semerkant'tan imparator Zhengde'ya			
Jiajing Saltanat Dönemi/ 1523	Semerkant'ta n Çin'e	Semerkant'tan imparator Jiajing'e			
1524	Şiraz ve komşu 32 ülkeden Çin'e	Şiraz ve komşu 32 ülke <i>Qiuzhang</i> 'larında n imparator Jiajing'e	Şiraz ve komşu 32 ülke <i>Qiuzhang</i> 'ı		At ve yerli ürünler
1524	Rum'dan Çin'e	Rum <i>Wang</i> 'ından imparator Jiajing'e	Rum <i>Wang</i> 'ı		Aslan ve batı danası (gergedan)
1525	Mekke'den Çin'e	Mekke <i>Wang</i> 'ı Yimadouer'dan	Yimadouer ve diğerleri		At, deve, yerli

		imparator Jiajing'e			ürünler
1526	Mekke'den Çin'e	Mekke <i>Wang</i> 'ı Emadoukang ve diğer yedi <i>Wang</i> 'dan imparator imparator Jiajing'e	Mekke <i>Wang</i> 'ı Emadoukang ve diğer yedi <i>Wang</i>		Yeşim taşı
1526	Rum'dan Çin'e	Rum <i>Wang</i> 'ından imparator Jiajing'e	Rum <i>Wang</i> 'ı		Aslan, gergedan
1532	Mekke, Turfan, Semerkant ve Kumul'dan Çin'e	Mekke, Turfan, Semerkant ve Kumul <i>Wang</i> 'larından İmparator Jiajing'e	Mekke, Turfan, Semerkant ve Kumul <i>Wang</i> 'ları		
1533	Turfan'dan Çin'e	Sultan Mansur'dan imparator Jiajing'e	Sultan Mansur		Mektup
1533	Semerkant, Mekke ve	Semerkant, Mekke ve Turfan	Semerkant, Mekke ve		

	Turfan'dan Çin'e	<i>Wang</i> 'larından imparator Jiajing'e	Turfan <i>Wang</i> 'ları		
1535	Semerkant'ta n Çin'e	Semerkant'tan imparator Jiajing'e			
1538	Mekke'den Çin'e	Mekke <i>Wang</i> 'ından imparator Jiajing'e	Mekke <i>Wang</i> 'ı		
1543	Mekke, Semerkant, Turfan, Kumul ve Rum'dan Çin'e	Mekke, Semerkant, Turfan, Kumul ve Rum <i>Wang</i> 'larından imparator Jiajing'e	Mekke, Semerkant, Turfan, Kumul, Rum <i>Wang</i> 'ları		At ve yerli ürünler
1547	Semerkant'ta n Çin'e	Semerkant'tan imparator Jiajing'e			
1548/1554	Rum'dan Çin'e	Rum <i>Wang</i> 'ından imparator Jiajing'e	Rum <i>Wang</i> 'ı		Mercan, kehribar, elmas, çiçekli porselenler,

					Suofu, Sahala (şal), antilop boynuzu, batı köpeğinin derisi, vaşak derisi ve diğer kürk eşyalar
Longqing Saltanat Dönemi/ 1570	Turfan'dan Çin'e	Turfan sultanı Muhammed'den imparator Longqing'e	Sultan Muhammed		
?	Çin'den Taşkent'e			Li Da, Chen Cheng ve Li Gui	
?	Çin'den Sayram'a			Chen Cheng ve Li Gui	
?	Çin'den Termiz'e	Çin'den Termiz <i>Qiuzhang</i> 'ına		Chen Cheng ve Li Da	

Kaynak: Zhang Tingyu 張廷玉, *MS* (Beijing: Zhonghua Shuju 中華書局, 1974), s.

8511-8570; s. 8597-8628.

Index

1. Yer Adları

A

Ashuhe 阿术河 ‘Amu Nehri’

Aduan 阿端

Asu 阿速 ‘Aorsi’

Azhenchuan 阿真川 ‘Azhen Irmağı’

Azhen 阿真

Anding 安定

Andouhuai 俺都淮 ‘Andhoy’

Anlima 俺力麻 ‘Almalık’

Andegan 俺的干 ‘Andican’

B

Bai 白 ‘Bay’

Baochang 保昌

Beishan 北山 ‘Kuzey Dağı’

Buyuerhai 捕鱼兒海 ‘Bouyour Gölü’

Bohuaer 卜花兒 ‘Buhara’

Badaheishang 八答黑商 ‘Badahşan’

Bieshibali 别失八里 ‘Beşbalık’

Bilishujiang 畢力術江 ‘Bylichu Nehri’

Baicheng 白城 ‘Beyaz Şehir’

Bodaer 卜答兒

Balihei 把力黑 ‘Belh’

Badan 把丹

Baiyin 擺音

Bili 必里

Bohala 卜哈剌 ‘Buhara’

Badansha 把丹沙 ‘Badahşan’

Beiping 北平 ‘Pekin’

Baisonghuer 白松虎兒

Baiyuhe 白玉河 ‘Beyaz Yeşim Taşı Nehri’

Bolongjieerchuan 卜隆吉兒川 ‘Bolungur Irmağı’

C

Caoguo 漕国 ‘Jaguda’

Chouqiang 媯羌

Congling 蔥嶺 ‘Pamir’

Chahan 察罕 ‘Tsagaan’

Chalishi 察力失

Changanmen 長安門 ‘Changan Kapısı’

Chijin Menggu 赤斤蒙古 ‘Chijin Moğol’

Cheshi Qianwang 車師前王 ‘Ön Turfan Devleti’

D

Duoyansan 朵顏三

Dacaotan 大草灘 ‘Büyük Otlak Yeri’

Dashigan 達失干 ‘Taşkent’

Dielimi 迭里迷 ‘Termiz’

Dongchang 東昌

Daermi 答兒密

Dunhuang 燉煌

Donglongshan 東籠山 ‘Donglong Dağı’

G

Gaochang 高昌 ‘Koço’

Guazhou 瓜州

Gansu 甘肅

Ganzhou 甘州

Gongchang 鞏昌

Getailang 葛忒郎 ‘Khotl, Khotelan’

Guli 古里 ‘Kalikutta’

Guanzhong 關中

Gaoli 高麗 ‘Kore’

Ganshi 幹失

Guangdong 廣東 ‘Kanton’

Ganmi 杆彌

Guide 歸德

Guyuan 固原

H

Hami 哈密 ‘Kumul’

Hasan 哈三

Huangzhou 湟州

Heishaner 黑山兒 ‘Kara Tepe’

Huihuimu 回回墓 ‘Müslüman Mezarı’

Hashihaer 哈實哈兒 ‘Kaşgar’

Hetao 河套

Huoshan 火山 ‘Alev Dağı’

Huozhou 火州 ‘Kara Kuçu/Kuçu’

Halie 哈烈 ‘Herat’

Halieer 哈烈兒

Hadelan 哈的蘭 ‘Hotelan’

Heilu 黑魯 ‘Herat’

Huotan 火壇

Huozhan 火占 ‘Hocend’

Hameili 哈梅里 ‘Kumul’

Heqingbao 河清堡 ‘Heqing Kalesi’

Henan 河南

Huanghechuan 黄河川 ‘Sarı Nehir’

Handong 罕東

Hezhou 河州

Halanketuo 哈蘭可脫

Halatuo 哈刺脫

Hukumosi 忽魯謨斯 ‘Hormuz’

Hala 哈刺 ‘Kara Kuçu’

Hebei 河北

Heilou 黑婁 ‘Horasan’

Huolazha 火刺札

Huangzhong 湟中

Huozhan 火站 ‘Hocend’

Houchuan 后川

Huangyangchuan 黄羊川 ‘Sarı Koyun Irmağı’

Heiyuhe 黑玉河 ‘Siyah Yeşim Taşı Nehri’

J

Jisiyunu 吉思羽奴

Jiaohe 交河

Jinchang 晉昌

Jingnan 靖南

Jiayuguan 嘉峪關

Jibin 罽賓 ‘Kasmira’

Jieheli 結河里

K

Kuxian 苦先 ‘Kuça’

Keqie 克臚

Keshimier 克失迷兒 ‘Keşmir’

Kuyucheng 苦峪城 ‘Kuyu Şehri’

Keshi 渴石 ‘Keş’

Kuncheng 坤城 ‘Kun Şehri’

Kunlunshan 崑崙山 ‘Kunlun Dağı’

Kuerding 苦兒丁

L

Luchen 魯陳 ‘Lükçün’

Liucheng 柳城 ‘Lükçün’

Liuchencheng 柳陳城 ‘Lükçün’

Liuzhong 柳中 ‘Lükçün’

Liangzhou 涼州

Liusha 流沙 ‘Akarkum’

Lingcang 靈藏

Lizhou 黎州

Lintao 臨洮

Longzhou 隴州

Liang Yue 兩粵 ‘İki Yue’

Longben 隆奔

Lanzhou 蘭州

Lumi 魯迷 ‘Rum’

Lazhu 刺竹

Laoguanbao 老鸛堡 ‘Yaşlı Leylek Kalesi’

Lüyuhe 綠玉河 ‘Yeşil Yeşim Taşı Nehri’

M

Modena 默德那 ‘Medine’

Manlajia 滿刺加 ‘Malakka’

Manglachuan 莽刺川 ‘Mangla Irmağı’

Minzhou 岷州

Maozhou 茂州

Misier 密思兒 ‘Mısır’

Mixier 米昔兒 ‘Mısır’

Miqier 迷乞兒 ‘Mısır’

Mamier 麻米兒

Mojia 默伽 ‘Mekke’

Minzhengcheng 敏真城 ‘Minzhen Şehri’

N

Ningxia 寧夏

Nishawuer 你沙兀兒 ‘Nişabur’

Nuanquanting 煖泉亭

Nanshan 南山 ‘Güney Dağı’

Nanghai 南海 ‘Güney Denizi’

Nanchuan 南川 ‘Güney Irmağı’

Nalinqizhan 納麟七站

Nashi Zhehan 納失者罕 ‘Nakş-ı Cihan’

Niegongchuan 捏工川 ‘Niegong Irmağı’

Nianbaichuan 碾白川 ‘Nianbai Irmağı’

P

Pingliang 平涼

Pala 怕刺

Pishan 皮山 ‘Guma’

Q

Qielazhu 乧蠟燭

Qier 乞兒

Quxian 曲先

Qiuci 龜茲 ‘Kuça’

Qinghai 青海 ‘Köknur’

Qilimaer 乞力麻兒 ‘Kirman’

Qulei 渠勒 ‘Togara’

R

Ronglu 戎盧 ‘Roglu’

Rong 戎

Riluoguo 日落国 ‘Riluo Devleti’

S

Songpan 松潘

Sailan 賽藍 ‘Sayram’

Shilasi 失刺思 ‘Şiraz’

Shamo 沙漠 ‘Moğolistan Çölü’

Suzhou 肅州

Shaluhaiya 沙鹿海牙 ‘Şahruhiye’

Shaziba 沙子壩

Shanxi 陝西

Sichuan 四川

Samaerhan 撒馬兒罕 ‘Semerkant’

Shandan 山丹

Shademan 沙的蠻 ‘Şaduman’

Saolan 掃蘭 ‘Savran’

Shehei 捨黑

Sihaxin 思哈辛

Shazhou 沙州

Shandong 山東

Songshan 松山

Suide 綏德

Sumalier 速麻里兒

Shahalu 沙哈魯

Shuiquankou 水泉口

Shanmacheng 驢馬城 ‘İğdiş Edilmiş At Şehri’

Songhuajiang 松花江 ‘Songhua Nehri’

T

Tuohuma 脫忽麻 ‘Tokmak’

Tubo 吐蕃 ‘Tibet’

Tufan 吐番 ‘Tibet’

Tieergu 帖兒谷 ‘Tieer Vadisi’

Taozhou 洮州

Tiemenguan 鐵門關 ‘Demir Kapi’

Tulufan 吐魯番 ‘Turfan’

Tuerba 兔兒壩

Tiebilisi 帖必力思 ‘Tebriz’

Tieli 贴里

Tiecheng 鐵城 ‘Demir Şehir’

Taolaisi 討来思 ‘Tebriz’

Tiantang 天堂 ‘Cennet/Mekke’

Tianfang 天方 ‘Mekke/Arabistan’

W

Wusicang 烏斯藏 ‘Tibet’

Weiyuan 渭源

Wulun 兀倫

X

Xiliang 西凉

Xiyu 西域 ‘Batı İlleri/Batı Ülkeleri’

Xizhou 西州

Xiesicheng 邪思城 ‘Xiesi Şehri’

Xining 西寧

Xichuan 西川 ‘Batı Irmağı’

Xihai 西海 ‘Batı Denizi’

Xiaobohe 小鉢和寺

Xirong 西戎 ‘Türgeş’

Xiqiang 西羌

Xuanfu 宣府

Y

Yangyi 養夷 ‘Yenikent’

Yanze 鹽澤 ‘Lopnor’

Yanqi 焉耆 ‘Karaşehir’

Yiwulu 伊吾盧 ‘Kumul’

Yizhou 伊州 ‘Kumul’

Yazhou 雅州

Yisifuhan 亦思弗罕 ‘İsfahan’

Yaowanghuai 藥王淮

Yilibali 亦力把里 ‘İlibalık’

Yunnan 雲南

Yisibahan 亦思把罕 ‘İsfahan’

Yongchang 永昌

Yangguan 陽關 ‘Yang Geçidi’

Yaxi 牙昔

Yaergan 牙兒干 ‘Yarkend’

Yedegan 也的干

Yutian 于闐 ‘Hoten’

Yalingkuo 雅令闊

Yan An 延安

Yisihan 亦思罕 ‘İsfahan’

Yunchong 筠冲 ‘Mekke’

Yumenguan 玉門關 ‘Yeşim Taşı Kapısı’

Z

Zhongguo 中國 ‘Çin’

Zhuanglang 莊浪

Zhenfanhei 鎮番黑 Kadim Şehri

Zhuawa 爪哇 ‘Java’

2. Kişi Adları

A

Aertusi 阿爾禿廝

Alugeshili 阿魯哥失里

Asu 阿速 ‘Asud’

Alaoding 阿老丁 ‘Alaeddin’

Ahei Bashi 阿黑把失 ‘Akbaş’

Achi Buhua 阿赤不花 ‘Açı Buqa’

Aercha 阿兒察 ‘Açar’

Aheima 阿黑麻 ‘Ahmet’

Ali 阿力 ‘Ali’

Abodoula 阿卜都剌 ‘Abdullah’

Abeila 阿孛剌

Ashilafu 阿失剌福 ‘Eşraf’

Amulang 阿木郎

Azhi 阿只 ‘Hacı’

Anda 俺答

Anke Tiemuer 安克帖木兒 ‘Anke Timur’

B

Batu 把禿

Bodashili 卜答失里

Bodouwang 伯都王

Baidielimishi 拜迭力迷失

Boerhai 卜兒孩

Banzashili 板咱失里

Beidounu 北斗奴

Boliege 卜列革 ‘Bulukey’

Bata Muer 把塔木兒 ‘Bata Timur’

Bosayin 卜撒因 ‘Ebu Said’

Bintu 賓兔

Bingtu 丙兔

Bamaben 把麻奔

Bai Quan 白全

Bodawu 卜答兀

Bielieqie 别列怯

Boshitu 卜失兔

Balamaer 巴剌麻兒 ‘Balamir’

Ba Tai 把太

Baiaerxintai 白阿兒忻台

Bonala 卜納剌

Baiyaji 拜牙即 ‘Bayaça’

Banmasijie 班麻思結

Bieerqie Tiemuer 别兒怯帖木兒 ‘Berke Timur’

Boyan Tiemuer 卜烟帖木兒 ‘Boyan Timur’

C

Chenghua 成化

Chuoerjia 綽爾加

Chelike 扯力克

Chen Xuan 陳選

China 赤納

Chen Tang 陳堂

Chen Yi 陳鎰

Chen Jiuchuan 陳九川

Chen Hui 陳暉

Chai Guozhu 柴國柱

Chen Yaolun 陳瑤

Chen Dewen 陳德文

Chongzhen 崇禎

Chuositaiba 輟思泰巴

Chen Hao 陳浩

Chang Ying 昌英

Chen Jiuchou 陳九疇

Chen Cheng 陳誠

Chen Tong 陳通

Choubodou 綽卜都

Chengzu 成祖

D

Da Yun 達雲

Daolahuozi 倒刺火只

Deng Benrui 鄧本瑞

Duoerzhi 朶兒只

Duoerzhiba 朶兒只巴

Daluwa Yibulajin 打魯哇亦不剌金

Duoerzhishu 朶兒只束

Daowadashili 倒瓦答失里

Deng Yu 鄧愈

Dong Jie 董傑

Dalixi 答力襲

Deng Cheng 鄧誠

Duan Ying 段穎

Douli 都立

Dalahan Yibula 打刺罕亦不剌 ‘Tarhan İbrahim’

E

Emadoukang 額麻都抗

Er Nie 而聶

F

Fu De 傅德

Fei Huan 費瓚

Fu An 傅安

Faquan 法泉

Fahuerding 法虎兒丁 ‘Fakhr-Eddin’

Fang Fengshi 方逢時

Fang Xianfu 方獻夫

Fuboyan Buhua 傅卜顏不花 ‘Boyan Buqa’

G

Ganban 敢班

Gu Dayong 谷大用

Geng Yu 耿裕

Guo Qian 綏謙

Geguzhe 革古者

Ge Shuhan 哥舒翰

Gui E 桂萼

Guilichi 鬼力赤 ‘Guliç’

Guanyinnu 萬音奴

Guo Ji 郭驥

Guo Jing 郭敬

H

Hamaliding 哈馬力丁 ‘Kamereddin’

Han Ding 韓鼎

Han Wudi 漢武帝

Hou Tai 后泰

Hongwu 洪武

Huang Rong 黃榮

Hasan 哈三

Hulinazaer 虎力納咱兒

Huo Tao 霍韜

He Fu 何福

Hudouxie 虎都寫

He Yu 賀玉

Hai Rong 海榮

Hesuonanpu 何鎖南普

Hazan 哈咎

Hongxi 洪熙

Hahaihudulu 哈孩虎都魯

Hanshen 罕慎 ‘Hancin’

Hongzhi 弘治

Huang Ji 黃驥

Hu Shining 胡世寧

Hali 哈里 ‘Halil’

Hasa 哈散

Huoluochi 火落赤

Hudaida 虎歹達 ‘Hudaydad’

Hudaida 忽歹達 ‘Hudaydad’

Halahana 哈刺哈納

Halamaya 哈刺馬牙

Hu Shishen 胡士紳

Hai Bin 海濱

Han Jing 韓敬

Heideer Huozhe 黑的兒火者 ‘Hızır Hoca’

Huozhe Sazheer 火者撒者兒 ‘Hoca Sacir’

Hudu Tiemuer 忽都帖木兒 ‘Hudu Timur’

Huozhe Tazhiding 火者他只丁 ‘Hoca Taceddin’

Hazhi Maheima 哈只馬黑麻 ‘Hacı Muhammed’

J

Jingtai 景泰

Jiashierjiancang 賈失兒監藏

Jinang 吉囊

Jineng 吉能

Jinhalanbo 金哈蓝伯

Jin Xianmin 金獻民

Jian Du 堅都

Jiang Shi 姜奭

Jiang Menglun 江孟綸

Jiajing 嘉靖

Jiang Cunli 蒋存禮

Jiading 加定

K

Kuerlan 苦兒蘭

Kuerluhaiya 苦兒魯海牙

Kunjilai 困卽来

Kushu 苦术

Keerji 可兒卽

Kuan Che 寬徹

Kebotu 可卜兔

Keeluolingzhan 克俄羅領占

Kaihuang 開皇

Kuncang 昆藏

Kang Shou 康壽

L

Li Wen 李文

Lingzhang anxieer 領占幹些兒

Liu Ting 劉綈

Li Fang 李芳

Liu Chengsi 劉承嗣

Li Lianfang 李聯芳

Li Ying 李英

Li Zicheng 李自成

Lu Rong 陸容

Liu Zhen 劉真

Li Xian 李暹

Li Xin 李信

Liu Fu 劉福

Liu Tiemuer 劉帖木兒 ‘Liu Timur’

Li Bin 李彬

Lu An 魯安

Li Da 李達

Li Gui 李貴

Lü Zhen 呂震

Li Kui 李奎

Liu Wen 劉文

Longqing 隆慶

Lingzhan 領占

Liu Yong 劉永

Liu Ji 劉吉

Liu Wen 劉溫

Liu Shiyong 劉世英

Li Zhen 李珍

Lamazhuxing 刺麻著星

Li Chengxun 李承勳

Liu Ning 劉寧

Linange 李喃哥

Lan Yu 藍玉

Li Wenzhong 李文忠

Laodehan 老的罕

Liu Xing 劉行

Lu Shi 陸十

Li Kun 李昆

Liu Yuxi 劉宇希

M

Mingdi 明帝

Mahama 馬哈麻 ‘Muhammed’
Maheima 馬黑麻 ‘Muhammed’
Maheimu 馬黑木 ‘Muhammed’
Manke 滿可 ‘Möngge’
Ma Kuang 馬曠
Mei Chen 梅琛
Mohanmode 謨罕驀德 ‘Muhammed’
Meng Xiaochen 孟孝臣
Mier Ali 迷兒阿力 ‘Mir Ali’
Ma Yun 馬雲
Mu Ying 沐英
Manzihalazhang 蠻子哈刺章
Ma Jun 馬俊
Ma Mei 馬梅
Manhalasan 滿哈刺三
Manlatuer 滿刺土兒
Mahamu 馬哈木 ‘Muhammed’
Ma Quan 馬全
Ma Wensheng 馬文升
Mansuer 滿速兒 ‘Mansur’
Maizhu 買住
Madaer 麻答兒
Ma Ji 馬驥

Motaiabachi 抹台阿巴赤

Maohala 毛哈剌

Mange Tiemuer 滿哥帖木兒 ‘Möngge Timur’

Maheima Sheerban 馬黑麻捨兒班 ‘Muhammed Şirvan’

Mengge Tiemuer 猛哥帖木兒 ‘Möngge Timur’

Manla Hafeisi 滿刺哈非思 ‘Molla Hafız’

Mahama Huozhe 馬哈麻火者 ‘Muhammed Hoca’

Mier Maheima 米兒馬黑麻 ‘Mir Muhammed’

Mengge Buhua 猛哥不花 ‘Möngge Buqa’

Mier Maheimu 米兒馬黑木 ‘Mir Muhammed’

Mengke Bohua 猛可卜花 ‘Möngge Buqa’

N

Nanahan 那那罕

Nana 那那

Nahuli 納忽里 ‘Narkuşiri’

Nie Wei 聶緯

Nange 喃哥

Nananben 那南奔

Nieliesha 捏列沙

Nade 納的

Nuwen Dashili 弩溫答失里 ‘Novin Taşri’

Naheishi Zhihan 納黑失只罕 ‘Nakş-ı Cihan’

P

Pu Ying 濮英

Peng Jian 彭槭

Paliuwan 怕六灣 ‘Pehlivan’

Paluwan 怕魯灣 ‘Pehlivan’

Pu Xian 普賢

Pan Fang 潘倣

Peng Jun 彭濬

Peng Ze 彭澤

Pilana 皮刺納

R

Ren Li 任禮

Renzong 仁宗

Rigao 日羔

Rui Ning 芮寧

Q

Quelijia 却里加

Qiao Laixi 喬來喜

Qianben 千奔

Qian Ning 钱寧

Qiejiasilan 乧加思蘭

Qi Zhesun 祁者孫

Qiewangshijia 且旺失加

Que Yong 卻永

Qiejintaiji 切盡台吉

Qiu Jun 丘濬

Qinglai 清來

Qiba 乞巴

Qitai 乞台

S

Shahalu 沙哈魯 ‘Şahruh’

Suohebotai 鎖和卜台

Shengasangerzhi 省阿桑爾只

Sange 散哥

Shi Jing 史經

Shilaba 史刺巴

Sanjisi 散卽思

Suofei 瑣非

Sanggeshili 桑哥失力

Sha 沙 ‘Şah’

Suge 速哥 ‘Sugi’

Sang Bin 桑斌

Sanla 三刺

Suonanjilasi 瑣南吉刺思

Saerzhishijia 撒兒只失加

Sangjiaduoerzhi 桑加朶兒只

Shanba 陝巴

Sangge 桑哥

Shilahan 失刺罕

Shizhao 史昭

Shala 沙刺

Sanji 三卽

Salijiacangbo 撒力加藏卜

Shibaiyanda 失拜烟答 ‘Şibin Yenta’

Song Cheng 宋晟

Shenzhongmu sa 神忠母撒

Shang Heng 尚衡

Shangboerjia 賞卜兒加

Sanjisi 散卽思

Suoludan 鎖魯丹

Suonanben 鎖南奔

Suohezhe 瑣合者

Shi Maohua 石茂華

Suoke 鎖恪

Shangbotaer 賞卜塔兒

Suonanshu 鎖南束

Shizu 世祖 ‘Kubilay Han’

Shizong 世宗

Saiyide Ali 賽亦得阿力 ‘Said Ali’

Saiyi 塞亦

Sahaba Saadegangesi 撒哈八撒阿的幹葛思

Saiyide Hasan 賽亦得哈三 ‘Said Hasan’

Shami Chagan 沙迷查干 ‘Şem-i Cihan’

Suolutan Hadun 鎖魯檀哈敦 ‘Sultan Hatun’

Saiyin Tiemuer 賽因帖木兒 ‘Seyin Timur’

Sutan Aheima 速檀阿黑麻 ‘Sultan Ahmed’

Suolutan Maheima 鎖魯檀馬黑麻 ‘Sultan Muhammed’

Shahalu Suolutan 沙哈魯鎖魯檀 ‘Şahruh Sultan’

Shahalu Baduer 沙哈魯把都兒 ‘Şahruh Bahadır’

Shali Nuerding 沙里奴兒丁 ‘Şeyih Nureddin’

T

Tong 通

Tang Long 唐龍

Taizong 太宗

Taizu 太祖

Taizongeen Huangdi 太宗文皇帝

Tiemuerge Tuba 帖木兒哥土巴

Tiemuer 帖木兒 ‘Timur’

Tiemuge 帖木哥 ‘Timuge’

Tuba 土巴

Tuotuo 脫脫 ‘Toqto’

Tai Ping 太平

Tang Zheng 唐鉦

Talini 塔力尼

Tuotuo Buhua 脫脫不花 ‘Toqto Buqa’

Tong Fengdiao 同奉調

Tianshun 天順

Tang Ze 唐澤

Tuohuan Tiemuer 脫歡帖木兒 ‘Togan Timur’

Tuli Tiemuer 兔力帖木兒 ‘Tuǧluk Timur’

Tuotuo Tamuer 脫脫塔木兒 ‘Toqto Timur’

W

Wang Shao 王韶

Wang Hong 王洪

Wang Jianu 汪家奴

Wang Ao 王翱

Wang Yu 王彥

Wulu Bo 兀魯伯 ‘Uluğ Bey’

Wang Shizhong 王時中

Wang Xian 王憲

Wanli 萬曆

Wang Yue 王越

Wang Yong 王永

Wangwaer 汪瓦兒

Wusa 毋撒 ‘Ebu Said’

Wei Juan 韋眷

Wang Chaoyuan 王朝遠

Wuhuna 兀忽納

Wang Cong 王琮

Wunashili 兀納失里 ‘Narkuşir’

Wachila 瓦赤刺

Wang Bangqi 王邦奇

Waisi 歪思 ‘Veys’

Wei Luo 韋洛

Wasataer 瓦撒塔兒

Wang An 王安

Wang Jin 王瑾

Wu Qi 吳玘

Wang Qiong 王瓊

X

Xin Enzhong 辛恩忠

Xu Xun 徐勳

Xiao Ruxun 蕭如薰

Xiaozong 孝宗

Xuanzong 宣宗

Xianzong 憲宗

Xuande 宣德

Xu Qiong 徐瓊

Xiaoxuehuluzha 小薛忽魯札

Xu Jin 許進

Xuetalahai 薛塔刺海

Xia Yan 夏言

Xu Yunde 許允德

Xieyi Balake 寫亦把刺克 ‘Şeyh Bereket/Şerif Barakut’

Xieyi Huxian 寫亦虎仙 ‘Şeyh Hüseyin’

Xieyi Mansuer 寫亦滿速兒 ‘Şeyh Mansur’

Y

Yibulayin 亦不剌因 ‘İbrahim’

Yibulajin 亦不剌金 ‘İbrahim’

Yahusha 牙忽沙

Yibula 亦不剌

Yue Shan 岳山

Yang Zhu 楊翥

Yingzong 英宗

Yang Zhong 楊忠

Yü Zhijing 于志敬

Yao Kui 姚夔

Yantan 奄檀

Yemili Huzhe 也密力虎者 ‘İmil Hoca’

You Jixian 尤繼先

Yexian 也先 ‘İsen’

Yexian Buhua 也先不花 ‘İsan Buka’

Yang Tinghe 楊廷和

Yun Mao 雲冒

Yang Bo 楊博

Yinjiercha 尹吉兒察 ‘İgirçak’

Yang Rong 楊榮

Yu Qian 于謙

Yimadouer 亦麻都兒

Yang Xin 楊信

Yipandan 亦攀丹

Yanzhang 奄章

Yang Yiqing 楊一清

Yongle 永樂

Yongshaobo 永邵卜

Yuan Taizu 元太祖 ‘Cengiz Han’

Yankebeila 奄克孛剌

Yilianzhen 亦憐真

Yalan 牙蘭 ‘Yaglan’

Yisihan Daerlumi Tieliya 亦思罕答兒魯密帖里牙

Yexian Tiemuer 也先帖木兒 ‘İsen Timur’

Yemili Huozhe 也密力火者 ‘İmil Hoca’

Z

Zheng He 鄭和

Zhou Yu 周玉

Zhou Guozhu 周國柱

Zheng Luo 鄭洛

Zhu Xian 朱憲

Zhang Han 張翰

Zhang Huan 張奐

Zhang Hang 張珩

Zhao Chongguo 趙充國

Zhang Yu 張瑀

Zhang Gu 章古

Zuzong 祖宗

Zhang Zhao 張昭

Zhemaliding 者馬力丁 ‘Cemaleddin’

Zhang Fei 張芾

Zhang Yichao 張義潮

Zhang Cong 張璪

Zhang Fujing 張孚敬

Zhang Hai 張海

Zhengde 正德

Zhou Hongmo 周洪謨

Zhen Tiemuer 真帖木兒 ‘Cin Timur’

Zhang Yong 張永

Zhenzhihan 真只罕

Zheng Lian 鄭廉

Zhan Sheng 詹升

Zhike 只克

Zhasibalingzhan 吒思巴領占

Zhao Cheng 趙成

Zhepanbo 者盼卜

Zheng Yipeng 鄭一鵬

Zhang Lu 張祿

Zhao An 趙安

Zheng Jiucheng 鄭九成

Zhao Zai 趙載

Zhou An 周安

Zhenxiang 真相

Zhidan 枝丹

Zhengtong 正統

Zheng Ming 鄭銘

Zheng An 鄭安

Zongerjialu 總兒加陸

Zhang Fu 張福

Zuo Fu 左輔

3. Unvanlar

A

Anding Wang 安定王

Anchashi 按察使 ‘surveillance commissioner’

B

Bianli 邊吏 ‘frontier officials’

Bianjiang 邊將 ‘frontier general’

Bin Wang 邠王

Bazong 把總 ‘squad leader’

Bianchen 邊臣 ‘frontier officials’

Baihu 百戶 ‘100 military households company commander’

Buzhengshi 布政使 ‘administration commissioners’

C

Chengxiang 丞相 ‘counselor-in-chief’

Chanshi 禪師 ‘zen master’

Changguan 長官 ‘senior official’

Changshi 長史 ‘administrator’

Chen 臣 ‘chancellor’

Canzheng 參政 ‘administration vice commissioners’

Canjiang 參將 ‘assistant regional commanders’

D

Dajiang 大將 ‘generals-in-chief’

Dalahuachi 達魯花赤 ‘Daroga’

Dachen 大臣 ‘grand ministers’

Duwei 都尉 ‘military officer’

Dufuchen 督撫臣 ‘governors-generals’

Duyushi 都御史 ‘censors-in-chief’

Datongshi 大通事 ‘grand interpreter-clerk’

Duzhihui 都指揮 ‘regional military commissioner’

Duzhihui Qianshi 都指揮僉事 ‘assistant military commissioner’

Duzhihuishi 都指揮使 ‘regional military commissioners’

Duzhihui Tongzhi 都指揮同知 ‘vice commissioners’

Dudu Qianshi 都督僉事 ‘assistant commissioner-in-chief’

Daguoshi 大國師 ‘grand preceptor of state’

Dudu 都督 ‘area commanders-in-chief’

Dudu Tongzhi 都督同知 ‘vice commissioner-in-chief’

Duyuanshuai 都元帥 ‘commander-in-chief’

Duzhihuishi Qianshi 都指揮使僉事 ‘assistant military commissioner’

Dusiguan 都司官 ‘regional military commissioner’

F

Fushi 副使 ‘vice envoy’

Fuwei 府尉 ‘mentor-commandant’

Fuqianhu 副千戶 ‘vice battalion commander’

Fuzongbing 副總兵 ‘regional vice commanders’

Fushi 副使 ‘surveillance vice commissioners’

Fanchen 藩臣 ‘A prince or county king who owns a land or kingdom’

G

Geishi 給事 ‘executive assistant’

Gechen 閣臣 ‘grand secretary’

Guoshi 國師 ‘preceptor of state’

Guogong 國公 ‘duke of state’

Geishizhong 給事中 ‘supervising secretaries’

Guanding Guoshi 灌頂國師 ‘buddhist title’

H

Honglu Shucheng 鴻臚署丞 ‘master of the ceremonies’

Huining Bo 會寧伯 ‘Huining earl’

Honglucheng 鴻臚丞 ‘master of the ceremonies’

Honglu Sicheng 鴻臚寺丞 ‘master of the ceremonies’

J

Junzhang 君長 ‘lord’

Jiangjun 將軍 ‘general’

Junwang 郡王 ‘commandery prince’

Jishan 紀善 ‘moral mentor’

Jinyiwei 錦衣衛 ‘imperial bodyguard’

Jiedushi 節度使 ‘supply commissioners’

Jinyi Zhihui 錦衣指揮 ‘commander of embroidered-uniform guard’

Jinyiguan 錦衣官 ‘embroidered-uniform guard’

Jinyi Qianhu 錦衣千戶 ‘1000-men companies imperial guard’

Jinyi 錦衣 ‘embroidered-uniform guard’

L

Langzhong 郎中 ‘director’

Liguan 禮官 ‘minister of rites’

Lama 喇嘛 ‘Lamaist religious leaders, secular tribal chieftains’

N

Ning Wang 寧王

Neichen 內臣 ‘eunuch’

Neiguan 內官 ‘eunuch’

P

Pingshi 評事 ‘case reviewers’

Pingzhang 平章 ‘managers’

Q

Qi Wang 祁王

Qiuzhang 酋長 ‘chief’

Qiandu Yushi 僉都御史 ‘assistant censors-in-chiefs’

Qianhu 千戶 ‘1000-men companies commanders’

S

Situ 司徒 ‘minister of education’

Shoujiang 守將 ‘garrison general’

Shi 侍 ‘attendant’

Sengren 僧人 ‘budist priest’

Shangshu 尚書 ‘ministers’

Su Wang 肅王

Sheren 舍人 ‘houseman’

Suwei 宿衛 ‘place guardes’

Shoufu 首輔 ‘principal prefect’

Shoubei 守備 ‘guard commandant’

Shilang 侍郎 ‘vice directors’

Shouchen 守臣 ‘defender commander’

Shuchen 樞臣 ‘grand ministers of administrative center’

Shibo Zhongguan 市舶中官 ‘maritime trade eunuch officials’

Shunyi Wang 順義王 ‘obedient and righteousness king’

T

Toumu 頭目 ‘head’

Tongshi 通事 ‘interpreter-clerk’

Tuguan 土官 ‘aboriginal official’

Tongzhi 同知 ‘associate administrator’

Wang 王 ‘king’

Weishi 衛吏 ‘guarder’

Wuchen 武臣 ‘military officer’

Weiwu Wang 威武王

Wailang 外郎 ‘outer gentleman’

Wenwuchen 文武臣 ‘civil-military officer’

Wuji Xiaowei 戊己校尉 ‘commandant of army farming’

Wanhuzhang 萬戶長 ‘10,000-men companies commanders’

Wanhu 萬戶 ‘10,000-men companies commanders’

X

Xitian Fuzi 西天佛子

Xunfu 巡撫 ‘grand coordinator’

Xunan 巡按 ‘regional inspector’

Xiaowei 校尉 ‘commandant’

Xingren 行人 ‘messengers’

Xuanweishi 宣慰使 ‘pacification commissioner’

Xianyi Wang 賢義王 ‘wise and righteousness king’

Xunan Yushi 巡按御史 ‘regional inspector’

Xuanda Zongdu 宣大總督 ‘Xuanda supreme commander’

Y

Yushi 御史 ‘censor’

Youji 遊擊 ‘brigade commanders’

Yuanwailang 員外郎 ‘vice director’

Yanguan 言官 ‘speaking official’

Yuma Taijian 御馬太監 ‘director of the imperial horses’

You Tongzheng 右通政 ‘right transmitter’

Z

Zhushi 主事 ‘administrative aide’

Zhongguan 中官 ‘eunuch officials’

Zhiyuan 知院 ‘bureau managers’

Zhongshi 中使 ‘eunuch emissary’

Zongdu 總督 ‘supreme commander’

Zhihui 指揮 ‘commander’

Zongzhi 總制 ‘regulator general’

Zhihuishi 指揮使 ‘guard commander’

Zhengshi 正使 ‘senior envoy’

Zhifang Langzhong 職方郎中 ‘director’

Zhongshu Shengchen 中書省臣 ‘secretariat’

Zhenjiang 鎮將 ‘defender-general of the state’

Zhanshi 詹事 ‘supervisor of household’

Zongzhi Shangshu 總制尚書 ‘minister of regulator general’

Zhenfu 鎮撫 ‘judge in a military guard’

Zhongshun Wang 忠順王 ‘faithful and obedient prince’

Zhongshun Furen 忠順夫人 ‘Zhong Shun consort’

Zongbingguan 總兵官 ‘regional commanders’

Zhenshou Dudu 鎮守都督 ‘area defenders-in-chief’

Zhihui Qianshi 指揮僉事 ‘assistant commander’

Zhongyi Wang 忠義王 ‘faithful and righteous prince’

Zhangzhongshu 掌中樞 ‘manager of administrative center’

Zhenxi Wujing Wang 鎮西武靖王

Zhihui Tongzhi 指揮同知 ‘vice commander’

Zhenchen 鎮臣 ‘defense commander’

Zhenshou Zhongguan 鎮守中官 ‘defense eunuch officials’

Zhihui Qianhu 指揮千戶 ‘1000-men companies commander’

4. Kurum ve Diğer İsimler

A

Aerguan 阿爾官

Awei 阿魏 ‘Afyon’

Anian 阿年

Alugu 阿魯骨 ‘Ulak’

B

Baner 板爾

Banna 板納

Bili 必里

Bieanbaer 別諳拔爾 ‘Peygamber’

Baochao 寶鈔 ‘kağıt para’

Bing Bu 兵部 ‘ministries of war’

Baihu Suo 百戶所 ‘100 man companies’

C

Chaifa 差发

Chakesi 茶課司

Chen Bu 臣部 ‘ministry of chancellor’

D

Dalushi 答祿失

Dada 達達 ‘Tatar’

Daowan 刀完 ‘Divan’

Datula 大土剌

Datutai 大土臺

Ding 鼎

Dalanggubin 達郎古賓 ‘tatlı çiy’

Douluo 兜罗

Dugangsi 都綱司

F

Fa Si 法司 ‘judicial office’

Fu 府 ‘prefecture’

G

Guiyijun 歸義軍

Guanglu 光祿 ‘court of entertainments’

H

Huihui 回回 ‘Müslüman’

Halahui 哈剌灰 ‘Karakoy’

Huihe 回紇 ‘Uygur’

Huihu 回鶻 ‘Uygur’

Hu 胡 ‘Moğol/Barbar’

Han 漢 ‘Han Sülalesi’

Hu Bu 戶部 ‘ministry of revenue’

J

Jiaokanji 校勘記 ‘notes of collation’

Jin 晉 ‘Jin Sülalesi’

Jun 郡 ‘commandery’

K

Ke Dao 科道 ‘supervising secretaries and sensor’

L

Lilin 栗林

Lüyuan 綠園

Li Bu 禮部 ‘ministry of rites’

Li Bu 吏部 ‘ministry of personnel’

Leguo 樂國 ‘mutluluk ülkesi’

Letu 樂土 ‘mutlu toprak’

Longben 隆奔

Laji 刺卽

Li Ke 禮科 ‘office of scrutiny for rites’

M

Miekeli 乜克力 ‘Merkit’

Miluo 密羅

Miao 苗

Mushe 木舍

N

Neige 內閣 ‘grand secretariat’

P

Pianshi 偏師 ‘military auxiliaries’

Youchuan 郵傳 ‘postal department’

Q

Qiang 羌

Qilin 麒麟

Qusan Si 瞿曇寺 ‘Qusan Manastırı’

Qianhu Suo 千戶所 ‘place of 1000 households’

R

Ruibao 瑞犒

Rencang 忍藏

Ruolong 若笼

S

Si 司 ‘bureaus’

Shencang 申藏

Sali 撒里 ‘Sarı Uygur’

Suofu 鎖幅

Simayi 司馬儀

Suolutan 鎖魯檀 ‘sultan’

Song 宋 ‘Song Sülalesi’

Sui 隋 ‘Sui Sülalesi’

Shengfan 生番

Shufan 熟番

Senggangsı 僧綱司 ‘prefectural buddhist registry’

Suozi 鎖子 Üzüümü ‘küçük boncuk üzüm’

Sali Weiwuer 撒里畏兀兒 ‘Sarı Uygur’

San Si Tang 三司堂 ‘three provincial offices’

San Fa Si 三法司 ‘three judicial offices’

Semu 色目 ‘miscellaneous aliens, referring mostly to Central Asia Moslems’

T

Taixue 太学 ‘a national university’

Tang 唐 ‘Tang Sülalesi’

Tongzhengsi 通政司 ‘bureau of transmission’

W

Wei 衛 ‘guard’

Weiwuer 畏兀兒 ‘Uygur’

Wala 瓦剌 ‘Oirat’

Wanhu Fu 萬戶府 ‘brigade’

Wei 魏 ‘Wei Sülalesi’

Wenwu 文武 ‘civil-military offices’

X

Xiaolietu 小列禿

Xiongnu 匈奴 ‘Hun’

Xininggou 西寧溝

Xifan 西番

Xiqiang 西羌

Xing Bu 刑部 ‘bureau of punishments’

Xuanweisi 宣慰司 ‘pacification offices’

Xingdusi 行都司 ‘army and government office’

Y

Yisike 亦思渴

Yuanshuai Fu 元帥府 ‘military command’

Z

Zhuyiza 著亦匝

Zhancang 占藏

Zhukesi 主客司 ‘the bureau of ceremon’